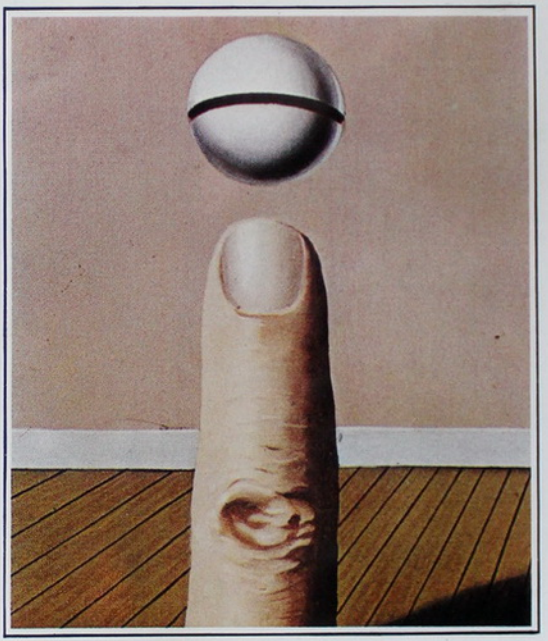
Gustave Flaubert

BİLİRBİLMEZLER

(BOUVARD İLE PÉCUCHET)

Türkçesi
TAHSİN YÜCEL

Gustave Flaubert

BİLİRBİLMEZLER

(BOUVARD İLE PECUCHET)

Gustave Flaubert

BİLİRBİLMEZLER

(BOUVARD İLE PECUCHET)

ROMAN

Türkçesi
TAHSİN YÜCEL

CAN YAYINLARI LTD. ŞTİ.
Bâbıâli Cad. Sıhhiye Apt. No: 19 Kat: 2 Cağaloğlu. İstanbul
Telefon: 528 61 13 - 513 51 88

Özgün adı:
Bouvard et Pécuchet

ISBN 975.510.184-5
● Bu çevirinin yayın hakları Can Yayınları'ndadır. (1990)

'BOUVARD İLE PÉCUCHET' ÜZERİNE GÖZLEMLER

Son zamanlarda, kimi aygıtların tanıtmalıkları "Çok iyi bir aygıt satın almış bulunuyorsunuz, sizi kutlarız," türünden bir sözle başlıyor. Ben de bu kitabı okumak üzere eline almış olanlara aynı şeyi söyleyeceğim: "Sizi kutlarım, dünyanın en büyük romanlarından birini okumak üzeresiniz!" Okurlar, kitabı bitirdikten sonra, bana hak mı verirler, yoksa çevirdiğim kitabın değerini gereğinden fazla abarttığımı mı düşünürler, bilmiyorum, ama ben, ilk okuduğum günden beri, dünyanın en büyük romanlarından biri, *Gargantua*'dan, *Don Quichotte*'tan *Teneke Trampet*'e doğru uzanan çizgide başdöndürücü bir doruk olarak gördüm *Bouvard ile Pécuchet*'yi. Üstelik *Bouvard ile Pécuchet* beni benzerlerinden çok daha fazla etkiledi. O gün bugün, nice "bilimsel araştırma"nın, nice köşe yazısının, nice felsefe denemesinin, nice siyasal edimin içinden Flaubert'in ünlü kahramanlarının bana göz kırptıklarını gördüm hep. Aydın/yarı aydın, düşünce/saptırmaca, bilgi/bilgisizlik vb. gibi karşıtlıkları bu roman en somut biçimiyle görmemi sağladı, onun sürükleyici, eğlendirici bir anlatı olduğu ölçüde bir "düşünsel eğitim" yolu olduğunu düşündüm. Böyle büyük bir yapıtın bugüne değin dilimize çevrilmemiş olmasıysa, her zaman şaşırttı beni. Sanırım, okurlar da paylaşacaktır şaşkınlığımı: *Bouvard ile Pécuchet* dünyanın en büyük romancılarından birinin: Gustave Flaubert'in son yapıtıdır, ama türkçeye ilk yayımlanışından tam yüz on yıl sonra çevrilmektedir.

Evet, *Bouvard ile Pécuchet* Flaubert'in son yapıtıdır; dahası, ancak bitmemiş olarak, ölümünden bir yıl sonra yayımlanır. Ama, uzmanlara bakılırsa, kökenleri yazarın ilk gençliğine dek uzanır: 1837 yılında, yani daha on altı yaşında, *Colibri* dergisinde yayımladığı *Une Leçon d'histoire naturelle, genre commis* adlı öyküde karşımıza çıkan yazıcı son romana adlarını veren iki kahramanın ilk örnekçesidir. Öyleyse, *Duygusal Eğitim*'in ilk taslağı sayılan *Mémoires d'un fou* bir yana, bu dönemde Flaubert'in öteki büyük yapıtlarının ilk izlerine pek rastlanmadığına göre, *Bouvard ile Pécuchet*'nin bir bakıma hem ilk, hem de son yapıt olduğu, dolayısıyla yaratıcısının bütün yazarlık yaşamına yayıldığı söylenebilir. Biraz da bu nedenle, *Bouvard ile Pécuchet*'yle yazarın öteki yapıtlarının her biri arasında birçok koşutluklar, ortak noktalar buluruz; örneğin *Madam Bovary*'nin kimi kişileri *Bouvard ile Pécuchet*'nin kişilerine çok yaklaşırlar, hele eczacı Homais'yle peder Bournisien arasındaki din tartışmaları Bouvard ile Pécuchet'nin rahip Jeufroy'yı zorla çektikleri tartışmaların bir tür özetidir; örneğin 1848 devrimi *Bouvard ile Pécuchet*'de de tıpkı *Duygusal Eğitim*'de ele alındığı biçimiyle ele alınır. Ama *Bouvard ile Pécuchet*'nin oluşumunun Flaubert'in bütün yazarlık yaşamını kaplamasının en belirgin ve en önemli sonucu, onun duyarlığını, alaycılığını, umutsuzluğunu en yalın, en yoğun, en iyi biçimde yansıtan yapıt olmasıdır; bir başka deyişle, *Bouvard ile Pécuchet* Flaubert'in yapıtlarının en "flaubertce"sidir. Yazık ki, Flaubert uzmanları yeterince vurgulamazlar bunu, "Madam Bovary benim!" sözü üzerine uzun yorumlara girişirler de "Bouvard ile Pécuchet benliğimi öylesine doldurdu ki, onlar olup çıktım. Budalalıkları benim budalalığım, bu da beni gebertiyor," sözü üzerinde pek durmazlar. Şu var ki, "Madam Bovary benim," kesinlemesi karşısında sık sık sorulmuş olan soru, bu sözler karşısında da sorulabilir: Flaubert kendini bu kişilerle nasıl özdeşleştirebilir?

Madam Bovary'yle kendini özdeşleştirmesi konusunda Flaubert yerine eleştirmenlerin verdiği değişik yanıtları biliriz. Bunların kimileri Bouvard ile Pécuchet konusunda da geçerli sayılabilir. Hatta, bir bakıma, bu iki kahramanın Madam Bovary'den çok daha fazla Flaubert oldukları söylenebilir. Öyle ya, Flaubert *Bou-*

vard ile Pécuchet'yi *Madam Bovary*'yi düşündüğünden çok daha uzun süre düşünmüştür, *Madam Bovary* gibi her sözcüğü bir "serüven" olan bir romanın tamamlanması için beş yıl yeterken (Flaubert bu romana 1851 sonlarında başlamış, 1856 başlarında da bitirmiştir), *Bouvard ile Pécuchet* altı yılda tamamlanamamıştır (uzun hazırlık dönemi bir yana, Flaubert romanın yazımına 1874'te başlamış, ama bitirmeye ömrü yetmemiştir.) Üstelik, bu roman çok daha kapsamlı bir araştırma ve belge toplama çabası gerektirir. Uzmanlar Flaubert'in *Bouvard ile Pécuchet*'yi yazabilmek için yüzlerce yapıt okuduğunu yineleyip dururlar. Öte yandan, Flaubert'in birtakım mektuplarına, konuşmalarına bakılırsa, *Bouvard ile Pécuchet* belki de onun yazarlık yaşamının en çetin serüvenidir: "Böyle bir kitaba girişmek için deli olmak, üç kez çılgın olmak gerekir," diye yazar bir mektubunda; dostu Turgenief'e de: "Bana öyle geliyor ki, bilinmedik yerlere doğru, çok büyük bir yolculuğa çıkacağım, bir daha geri dönemeyeceğim," der. Dediği de çıkar bir bakıma, romanına son noktayı koyamadan ölür.

Bununla birlikte, romana yüzeysel bir bakışla bakıldığı zaman, Flaubert'in tasarısını uzun süre geriye atmasına, zaman zaman yazımına ara vermesine neden olan ürküntü oldukça abartmalı gelir insana: birbirinden bön iki kart adamın gülünç serüvenleri üzerine kurulduğuna göre, *Bouvard ile Pécuchet*'yi yazmak bir *Madam Bovary*'yi, bir *Salammb*ô'yu yazmaktan çok daha kolay olsa gerektir.

Gerçekten de çok yalındır *Bouvard ile Pécuchet*'nin konusu.

Sıcak bir pazar günü, Bourdon Bulvarında, dış görünüşleri birbirinin nerdeyse tam karşıtı olan iki adamın aynı anda, aynı kanepeye oturacağı tutar. Oturuş o oturuş, bir daha ayrılmamasıya, benzerine kolay kolay rastlanmayan bir dostlukla bağlanırlar birbirlerine. Görünüşlerinin, bir ölçüde de tutumlarının benzemezliği dışında her şey birbirine yaklaştırır onları: ikisi de yaşamını yazıcılıkla kazanmaktadır, ikisi de yıllardır bekârdır, yalnız yaşamaktadır, ikisi de öğrenmeye meraklıdır, üstelik aynı yaştadırlar, hemen her konuda benzer görüşleri paylaşırlar, ayrılıkları da birbirlerine duydukları sevgi ortadan kaldırınca, her geçen gün biraz daha yaklaşırlar birbirlerine: Pécuchet Bouvard'ın kabalığını alır, Bou-

vard'a Pécuchet'nin hırçınlığından birşeyler geçer. Ama bu içten yakınlık, onları dünyadan ve insanlardan büsbütün uzaklaştırır: gezileri, konuşmaları düşüncelerini geliştirir, kendilerini çevrelerindeki insanlardan daha üstün bulur, işlerini küçümser, Paris'ten sıkılır, büyük kentin dışında, gönüllerine eseni yapacakları, özgür bir yaşamın özlemiyle kıvranmaya başlarlar. Bouvard'ın konduğu beklenmedik bir miras en sonunda düşlerini gerçekleştirmelerini sağlar: uzun arayışlardan sonra, Chavignolles'da bir çiftlikle bahçeli bir ev satın alıp buraya yerleşirler. Kitaplardan yola çıkarak, büyük bir coşku ve umutla bahçıvanlık, çiftçilik, konservecilik deneylerine girişir, sonra, uğradıkları çarpıcı başarısızlıkların üstesinden gelmek umuduyla, kimya öğrenmeye kalkar, sonra da ilk amaçlarını unutarak salt bir bilgilenme çabasına dalarlar.

Denilebilir ki, iki dostun gerçek serüveni böyle başlar: kimyadan sıkılıp sağlık ve beslenme konusuna, sağlık ve beslenmeden sıkılıp doğabilime, yerbilime, kazıbilime, tarihe, yazına, felsefeye, "frenoloji"ye, manyetizmacılığa el atar, nerdeyse her yolu denedikten, bu arada politikayı ve aşkı tanıdıktan sonra, her zaman küçümsemiş oldukları bir alanda, dinde bir çıkış yolu ararlar, bir rastlantı iki çocuk üzerinde eğitimcilik deneyimlerine girişmelerini sağlar, arada bir doğru gözlemlere, olumlu sonuçlara ulaştıkları olur, ama, çoğu kez beceriksizlik, kimi zaman da bıkkınlık yüzünden, bütün deneyimleri kesin başarısızlıkla sonuçlanır. En sonunda, bu sürekli başarısızlığın getirdiği umut kırıklığı içinde, ikisi de tek bir çıkış yolu görür: eski uğraşlarına dönmek: kopya etmek, yani yazılmış olanı bir yerden başka bir yere aktarmak.

İki arkadaş bu garip bilgilenme çabalarının nerdeyse bütün evrelerinde gülünçtürler, yetersizlikleri, yüzeysellikleri, düzelmez beceriksizlikleri alaycı bir dille yansıtılır, ama serüvenleri gülünç olduğu ölçüde acıdır da: araştırmalarının hep birtakım çelişkilerin, tutarsızlıkların, yetersizliklerin saptanması biçiminde sonuçlanması, topraklarının bekledikleri ürünü hiçbir zaman vermemesi bir yana, güvendikleri tek ürün yanar, çiftçileri onları açıkça aldatır, çevrelerindeki insanlar onları alaya almak, soymak, en azından rahatlarını kaçırmak için fırsat kollarlar, Bouvard'ın evlenmek istediği kadın çıkarcılığıyla midesini bulandırır, Pécuchet'nin

arılığın ta kendisi olarak gördüğü hizmetçi kız kendisine eski ilişkilerden kalma hastalığını geçirir, eğitmeye çalıştıkları iki öksüz bütün çabalarını boşa çıkarır. Budalalıkları, maymun iştahlılıkları, önlemsizlikleri, beceriksizlikleri ve ölçüsüzlükleriyle başlarına geleni büyük ölçüde hakederler kuşkusuz, mutsuzluklarını büyük ölçüde kendileri hazırlarlar. "Autodidacte", yarı aydın koşulunun en kötü örneğini sunarlar çoğu zaman: bilginin her türlüsünü eşdeğerli olarak görür, düzeysiz yapıtlarla gerçek araştırma ve düşünce ürünlerini aynı kefeye koyar, hatta daha çok düzeysiz yapıtlardan yararlanır, inançla bilgiyi, kuramla uygulamayı, gündelikle ülküseli birbirine karıştırır, bu kargaşa içinde, her şeyden önce beylik bilgilere, ucuz genellemelere bağlanarak sorunun özünü gözden kaçırır, konuların yüzeyinde, çelişkiden çelişkiye sürüklenip dururlar. Ama tümden bilinçsiz, tümden budala olduklarını kesinlemek de zordur, en azından, "Kendi evimizde olup bitenleri bilmiyoruz, sonra tutup dük d'Angoulême'in saçlarını ve aşklarını aydınlığa çıkarmaya çalışıyoruz," diyebildikleri uyanıklık dakikaları olur. Sonra, seçimleri ve yöntemleri ne denli tutarsız, yaşam ve düşünce düzlemindeki girişimleri ne denli başarısız olursa olsun, okumalarını ve deneyimlerini çoğalttıkça, ulaştıkları sonuçları karşılaştırıp tartıştıkça, bilgilerini artırdıkları, insanları ve olayları daha iyi kavradıkları, gittikçe daha anlayışlı, daha yüce gönüllü insanlar oldukları sezilir: taşraya yerleştikleri ilk günlerde rastlantıyla evlerine giren bir köpeğe bilimsel deney yapacağız diye olmadık acıları çektirdikten sonra, Gouy babanın atını dövmesi karşısında başkaldırmaları, Victor'un kediyi tencerede kaynatmaya kalkması karşısında umutsuzluğa kapılmaları bile kanıtlar bunu. Öte yandan, Bouvard ile Pécuchet'nin çoğu durumlarda çevrelerindeki insanlardan daha üstün oldukları da tartışma götürmez: bilgilerinin köksüzlüğüne karşın, tartışmalarda çoğu kez ötekileri yenik düşürürler, gülünç tıp, manyetizma, frenoloji denemelerinde hekim Vaucorbeil'i altederler, papaz Jeufroy dinsel konulardaki gözlemlerini nasıl yanıtlayacağını bilemez, 1848 devrimini izleyen günlerde en inançlı görünenler bile durmamacasına çıkarları doğrultusunda yön değiştirirken, onlar tutumlarını ve görüşlerini yiğitçe korur, tutucuların şimdi Robespierre'in dilini konuşmaya başladıklarını gözlemleye-

çek ölçüde açık görüşlü olabilirler. Zaman zaman çevrelerindekiler de sezerler bu üstünlüğü, hatta onlara duydukları düşmanlığın temel nedeninin bu üstünlük, bu bilgi çokluğu, bu içtenlik olduğu söylenebilir: "Üstünlüklerinin apaçıklığı insanları incitiyordu," der yazar. Kendileri de bir ölçüde bilirler bunu. Düşüncelerini çıkarlarına göre belirleyerek işi "Namuslu bir adamın özgürlüğe gereksinimi yoktur," demeye dek götürenler karşısında: "Ne budala herifler bunlar, bu ne aşağılık bir tutum!" diye haykırarak üstün konumlarını belli ederler. Bu durumda, Jacques Şuffel, "Bouvard ile Pécuchet budala mıdır? Daha çok insan budalalığının kurbanları değil midirler?" diye sormakta haklıdır. Gerçekten de, Bouvard ile Pécuchet'nin gülünçlükleri, yenilgileri, düş kırıklıkları kendi budalalıklarının sonucu olduğu ölçüde evrensel budalalığın da sonucudur. Öyleyse, Bouvard ile Pécuchet'nin çırpınıp durduğu bu gülünç ve bayağı evrenin *Madam Bovary* ve *Duygusal Eğitim*'in bütün çıkış yolları özenle kapatılmış, karanlık, umutsuz evreni olduğunu, ancak çok daha keskin bir ışıkla aydınlatıldığını kesinlemek gerekir. Ama bu ışık dışardadır, Flaubert'in tuttuğu ışıktır yalnızca: karanlığı aydınlatmaz, yalnızca gösterir. Karanlığın içinde zayıf bir biçimde de olsa bir ışık izlenimi uyandıran bir şey varsa, o da Bouvard ile Pécuchet'nin bütün sınavlardan başarıyla çıkan dostluklarıdır.

İki arkadaş, sonunda, büyük bir coşkuyla, "kopya" etkinliğine giriştiklerine göre, bu etkinlik de bir umut ışığı sayılabilir mi? Raymond Queneau'ya bakılırsa, evet: Bouvard ile Pécuchet *"Seçki"*lerini ve *Sözlük*'lerini derledikleri ve sonuç çıkarmayı bıraktıkları zaman bilgeleşirler (ve yaratıcılarıyla tümden özdeşleşirler.)" Ama bu "kopya" konusu birkaç yönden tartışılmak ister.

*

Bilindiği gibi, *Bouvard ile Pécuchet*'nin elimizdeki taslağı "Başladılar kopma etmeye" tümcesiyle biter. Yalnız bu taslakla yetinilirse, bu tümce romanın son tümcesi olarak düşünülebilir. Başlangıçta da böyle düşünülmüş, "Peki, iki dost neyi kopya edecekti?" diye sorulmamıştı. Sormaya gerek de yoktu belki: gene aynı

taslakta, çoğu güldürülerin sonunda gördüğümüz biçimde, romanın nerdeyse bütün kişilerinin biraraya gelmesi gibi, bu da çıkış noktasına dönülerek çevrimin tamamlanması biçiminde düşünülebileceğine göre, daha sonrasını araştırmak bir bakıma romanın dışına çıkmak olurdu. Ama, önce Maupassant, sonra yazarın ardında bıraktığı notları inceleyen birtakım uzmanlar başka bir görüş ortaya attılar: Flaubert böyle bitirmeyecekti romanını: Bouvard ile Pécuchet, bir süre her bulduklarını gelişigüzel kâğıda aktardıktan sonra, bir seçme ve sınıflandırma gereksinimi duyarak "Saçmalıklar Seçkisi", "Bütün Biçemler", "Yerleşik Görüşler Sözlüğü", "Fiyakalı Düşünceler Kataloğu" gibi başlıklar altında, yazarlardan, düşünürlerden, bilim adamlarından, kenter konuşmalarından sayısız alıntılar derleyecekler, böylece bir tür "anıtsal" yapıt oluşturacaklardı. Bu durumda, roman X. bölümde sona ermeyecek, bir XI., bir XII., bölüm bulunacak, bunlar da, sözü edilen geniş alıntı seçkilerini içereceklerine göre, hiç kuşkusuz çok büyük boyutlara ulaşacaktı. Böylece Flaubert'in daha *Bouvard ile Pécuchet*'yi yazmaya girişmeden önce hazırlamaya başladığı *Yerleşik Görüşler Sözlüğü*'nü romanla birlikte yayımlamak bir gelenek oldu. Ancak, bildiğimiz kadarıyla, uzmanların hiçbir zaman göz önüne almadıkları bir şey vardı: Flaubert'in iki kahramanının yazıcılığı bırakıp taşraya yerleştikten sonra da "kopya etmek"ten başka bir şey yapmadıkları. Bouvard ile Pécuchet'nin yazıcıyken yaptıkları şey, daha önce yazılmış belgeleri başka kâğıtlara geçirmekti, Chavignolles'a yerleşmelerinden sonra, konserve yaparken, bahçe düzenlerken, içki üretirken, hep kitaplardan yararlandıklarına göre, yazıyı edime çevirirler, bir başka deyişle öykünürler, yinelerler, kısacası kopya ederler. Kimya, tıp, yerbilim, arkeoloji, frenoloji, felsefe, vb. araştırmalarına giriştikleri zaman da yaptıkları aynı şeydir. Okuduklarını öyle tam kopya etmek isterler ki, yerbilim gezilerine Boué'nin *Yerbilimcinin El Kitabı*'nda sağlık verildiği biçimde donanarak çıkarlar, yazınla uğraşmaya başladıktan sonra, birer sanatçı görünüşü kazanmak isterler, Bouvard bıyık bırakır, Pécuchet yuvarlak yüzü ve dazlak kafasıyla Béranger gibi görünmeye çalışır. Victor'la Victorine'in öğretmenliğine giriştikleri zaman ilk işleri eğitime ilişkin birkaç kitap bulup dizgelerini bunlara göre belirlemek olur.

İnanç ve coşkuyla felsefe tartışmalarına giriştikleri zaman, okuduklarını yinelemekten başka bir şey yapmaz, görüşlerine de kaynaklarını kesinlikle belirttikleri ölçüde geçerlik kazandırdıklarını sanırlar. Kopyacılık içlerine öylesine işlemiştir ki, bir kez Drüit ekininde "fallus"a verilen önemi öğrendikten sonra, mumlardan ağaçlara dek her şeyi "fallus" olarak görmelerinin de kanıtladığı gibi, yaşamları bir tür yanılsamaya dönüşür.

Bu durumda, konuya kurgu açısından bakarsak, sözü edilen kopya işlemine iki arkadaşın çoktan başlamış olduklarını söyleyebiliriz, doğrudan kopya işlemine de girişeceklerdir kuşkusuz, ama Flaubert'in 1863 yılında, yani romanı yazmaya girişmesinden yıllarca önce aldığı bir notu (*Yerleşik Görüşler Sözlüğü* kopyaları arasına alınacak) Alberto Cento ve Jacques Suffel gibi sözcük anlamıyla değerlendirmemiz gerekmez: 1863'ten 1880'e, yazarın düşünce değiştirme olasılığının çok büyük olması bir yana, "yerleşik görüşler," "bütün biçemler," "fiyakalı düşünceler," "başlarlar kopya etmeye" tümcesiyle belirtilen edimden önce de bol bol kullanılır: Bouvard ile Pécuchet'nin elden geçirdikleri kitaplar, benimsedikleri, tartıştıkları düşünceler, andıkları sözler seçkilerinde yeralmayı hakeden örneklerdir genellikle ("Müzik insanı öyle çürümüş kişiler arasına düşürür ki, başka şeylerle uğraşmak daha iyidir." Locke. Sonra eski ve yeni birçok bilim adamlarından, yazarlardan, özellikle de felsefecilerden: Descartes'tan, Locke'tan, Spinoza'dan, Condillac'tan, Rousseau'dan yapılan alıntılar, aktarılan düşünceler.) Bu örnekler en azından Flaubert'in alıntıları kullanma biçimini gösterir: *Yerleşik Görüşler Sözlüğü*'nü romanına alsa bile, dizelgeler biçiminde değil, daha önceki bölümlerde yaptığı gibi, metne yedirerek, aktarma ya da gönderme biçiminde, hem de sayılarını en aza indirgeyerek alacaktı. Bir başka deyişle, Flaubert saptayıp sakladığı "inci"lerden, elden geçirdiği yüzlerce kitaptan ilk bölümlerde yararlandığından daha fazla yararlanmayacaktı. Ayrıca, çağdaş romanın öncüsü sayılmakla birlikte, Flaubert'in kurgusal açıdan klasik romana her zaman bağlı kaldığı bilinir: yapıtına uzun dizelgeler, sözlükler koyarak romanın sınırlarını zorlamayı tasarlamış olması çok uzak bir olasılıktır. Elimizdeki taslakta, yaşamlarının ilk etkinliğine kendi kendisi için dönmüş olmalarıyla

çevrimin tamamlanması da daha çok bu savı güçlendirir. Durum bu olunca, *Bouvard ile Pécuchet* nerdeyse bitmiş bir roman olarak değerlendirilebilir.

Konunun içerikle ilgili yönüne gelince, sürekli kopya etmek, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde sürekli öykünmek, kahramanlarımızın düştükleri gülünç durumlar ne olursa olsun, pek de kötü bir şey değildir; tam tersine, gerçeği olduğu gibi, bütün yalınlığı, bütün bayağılığıyla yazıya aktarmaya çalışan *Madam Bovary* yazarının konumunda yeralmaktır bir bakıma: Flaubert'in gerçeği olduğu gibi yazıya aktarmakla, başka bir deyişle "kopya etmek"le bir özne niteliği kazanarak onu nesneleştirdiği, onun dışında ve yukarısında yeraldığı, dolayısıyla onu aştığı doğruysa, Bouvard ile Pécuchet de aynı biçimde özümlediklerini aşarlar. Bilgilenme çabalarının her evresinde görürüz bunu: en çok öğrenirken, izlerken, uygularken gülünçtürler, çünkü, okuduklarını benimseyip kendi omuzlarına yüklendikleri ölçüde, kendi gülünçlüklerini öğrendiklerinin, izlediklerinin, uyguladıklarının gülünçlüğüyle kaynaştırırlar, ama, bir an durup da gözlerini geldikleri yola çevirdikleri zaman, o bön ve yetersiz kişiler olmaktan çıkarak eleştirel bir bakış kazanırlar birden, zaman zaman "Senin Descartes zırvalıyor!" diyecek ölçüde ileri gitseler bile, zaman zaman ağaçla ormanı birbirine karıştırsalar bile, ünlü masalda "A! kral çıplak!" diye haykıran çocuğun gözlemi gibi doğru gözlemlere ulaştıkları çok olur. Böylece, kısa bir süre için de olsa, hem izleyip öykündüklerini, hem de kendi kendilerini aşarlar. Geldikleri sonucu bir dayanak, bir çıkış noktası yapmak yerine, ünlü maymun iştahlılıklarıyla, hemen bir başka alana atladıkları için, gülünçlükleri hep sürer kuşkusuz, ama, gülünçlükleri izleyip öykündüklerini daha bir gülünç düşürür. Bunun için, serüvenlerinin sonuna doğru, en çarpıcı özellikleri budalalıkları olan bu gülünç kahramanlar, bu özellikleri hep sürmekle birlikte, dayanılması zor bir yeti kazanırlar: budalalığı her yerde sezme ve ona hiç göz yummama yetisi.

Bu bakımdan, Michel Tournier'nin "Bilgiye saygı duyan, bilgilenmek için yanıp tutuşan insanlar gülünç olamazlar," diyerek Flaubert'i öğrenme çabalarıyla "dokunaklı, hatta bazı bazı kahramanca," görünen iki kahramanını gülünç düşürmek, alçaltmak

için elinden geleni yapmakla suçlamasını anlamak zordur. Öyle ya, iki kahramanın çabaları bize dokunaklı ya da kahramanca görünüyorsa, Flaubert böyle gösterdiği içindir. Bu çabaların çoğu kez her türlü çıkar kaygısından uzak olması da iki kahramandan yana belirtilmesi gereken bir noktadır. Üstelik bilgileriyle kazandıkları üstünlüğün çevresindekileri yaraladığını ve kendilerine düşman ettiğini anlatıcının kendisi söyler. Ama gerek bedensel görünüşleri, gerekse davranışlarıyla daha baştan gülünç olan bu iki kişinin bilgilenme çabalarında da gülünç olmaları biraz da bilgi kaynakları gülünç olduğu içindir. Örneğin hekim Vaucorbeil Pécuchet'nin bir konuşmasını dinlerken onun delirdiğini sanır; oysa Pécuchet Berkeley'in düşüncelerini yinelemektedir. Bu da, başka birçok örnekler gibi, şu sonuca getirir bizi: Flaubert, Bouvard ile Pécuchet'nin serüveninde döneminin biliminin, yazınının, politikasının, insanlarının serüvenini yansıtır aynı zamanda, vardıkları gözlemlerin çoğu kez doğru görünmesi de (örnek olarak yalnızca Walter Scott, Alexandre Dumas, Balzac konusundaki gözlemlerini ya da Chavignolles'un önde gelenlerinin siyasal davranışlarını verelim, yeter) iki bön kahramanını onların üstüne çıkardığını, dolayısıyla bu iki kahramandan çok, belirli düşünceleri, belirli inançları, belirli davranışları gülünç düşürmek istediğini kanıtlar. *Bouvard ile Pécuchet*'yi yazmaya hazırlandığı sıralarda, "En sonunda hıncımı dile getirecek, kinimi kusacak, safranı dökecek, öfkemi fışkırtacak, kızgınlığımı akıtacağım," diye yazması bundandır.

Flaubert, Frédéric Moreau'nun serüvenini *Duygusal Eğitim* diye adlandırmıştı, Bouvard ile Pécuchet'nin serüvenini de "Düşünsel Eğitim" diye adlandırabilirdi.

*

Bouvard ile Pécuchet'nin türkçedeki bu ilk çevirisine gelince, özgün biçimine yaraşır bir çeviri oldu mu, bilmiyorum, ancak, bu benzersiz yapıtı en sonunda dilimize aktarmanın bana coşkulu bir mutluluk verdiğini, hatta, çevirmenlik yaşamımda ilk kez, yaptığım bir işten onur duyduğumu söylemek isterim. Çeviride birtakım yanlışlar varsa, ilerde düzeltilir, birtakım aksaklıklar varsa,

ilerde giderilir. Ama ilk elde, iki eksikliği bulunduğu söylenebilir: okurun yapıtı daha iyi anlamasını sağlayacak açıklamaların azlığı, bir de *Bouvard ile Pécuchet*'yle birlikte yayımlanması bir gelenek olmuş *Yerleşik Görüşler Sözlüğü*'nün *(Dictionnaire des idées reçues)* bu çeviriyle birlikte verilmemiş olması.

Gerçekten de, Flaubert bu kitapta pek çok bilgi alanına, pek çok olaya başvurduğu için, verdiğimiz dipnotları on kat, yirmi kat daha artabilir, her sayfanın alt yanında üç, dört dipnotu yer alabilirdi. Ama hem *Bouvard ile Pécuchet*'yi okura ulaştırmakta sabırsızlandığım, hem de dipnotu bolluğunun romanı bir ölçüde ağırlaştıracağını, hızını keseceğini düşündüğüm için, zorunlu olmadıkça açıklama vermemeye özen gösterdim. *Yerleşik Görüşler Sözlüğü*'nü romana ekleme geleneğine uymayışıma gelince, bunda sabırsızlığın fazla bir payı yok: sözlük topu topu kırk sayfa olduğuna göre, çevrilmesi çok uzun bir süre gerektirmeyecekti. Ama, kanımca, ille de eklenmesi gerekmiyordu: bir kez, daha önce de söylediğim gibi, bu sözlük romanın bütünleyici, hatta aydınlatıcı bir öğesi değil, ona koşut bir parçaydı; ikincisi, burada yeralan kimi kavramlar, romanda tıpkı sözlükte verildiği biçimiyle kullanılmıştı ("BİLGİ: Az bilgi insanı dinden uzaklaştırır, çok bilgi dine getirir."); öte yandan kimileri doğrudan dönemin Fransız yaşamıyla ilgili olduğu (Bkz. "Sainer"), kimileri daha çok dil düzleminde kaldığı (Bkz. "Habit noir," "tabellion," vb.) için bizim okurları pek ilgilendirmeyecekti.

Tahsin YÜCEL

BOUVARD İLE PÉCUCHET

I

Sıcaklık otuz üç dereceyi bulduğundan, Bourdon bulvarı tümden ıssızdı.

Aşağılarda, iki alavere havuzuyla kapatılmış Saint-Martin kanalı mürekkep rengi ve dümdüz bir suyla doluydu. Ortasında kereste yüklü bir tekne, kıyıda iki sıra büyük fıçı duruyordu.

Kanalın ötesinde, şantiyelerle birbirinden ayrılan evlerin arasında, kocaman, duru gök lacivert parçalara bölünüyor, evlerin ak duvarları, arduvaz çatılar, granit rıhtımlar güneşin yansımaları altında titreşiyordu. Uzaklarda, ılık havada bulanık bir uğultu yükselmekteydi; pazar gününün işsiz güçsüzlüğü ve yaz günlerinin hüznü her şeyi uyuşturmuş gibiydi.

İki adam belirdi.

Biri Bastille'den geliyordu, öteki Jardin des Plantes'tan. İrisi, sırtında ince bir giysi, şapkasını ensesine düşürmüş, yeleğinin düğmeleri çözük, kravatı elinde, yürüyordu. Ufağının bedeni kahverengi bir redingotun içinde kayboluyor, sivri gölgelikli bir kasketin altında başını önüne eğiyordu.

Bulvarın ortasına gelince, aynı dakikada, aynı kanepeye oturdular.

Alınlarının terini silmek için şapkalarını çıkarıp yanlarına koydular; ufak adam yanındakinin şapkasının içindeki yazıyı gördü: Bouvard; o da bu arada redingotlu kişinin kasketinin içindeki sözcüğü kolaylıkla okudu: Pécuchet.

"Bak şu işe, aynı şeyi düşünmüşüz, ikimiz de şapkalarımızın içine adlarımızı yazmışız," dedi.

"Evet, öyle, çalıştığım dairede karıştırabilirler diye!"

"Tıpkı benim gibi, ben de memurum."

O zaman birbirlerini süzdüler.

Bouvard'ın sevimli görünüşü Pécuchet'yi hemen büyüleyiverdi. Hep yarı kapalı, mavimsi gözleri kanlı canlı yüzünde gülümsüyordu. Kunduz pabuçlar üzerinde geniş kıvrımlı bir pantolon göbeğine sımsıkı oturuyor, gömleğini kemer yerinden kabartıyordu; hafif bukleli, kendiliklerinden kıvırcık, sarı saçları yüzüne çocuksu bir hava veriyordu.

Dudaklarının ucundan sürekli olarak bir tür ıslık çıkıyordu.

Pécuchet'nin ağırbaşlı havası Bouvard'ı etkiledi.

Sivri tepesini örten kâküller öylesine düz ve karaydı ki, peruk takmış diyeceği gelirdi insanın. Burnunun çok aşağılara inmesi nedeniyle yüzü hep yandan görünür gibiydi. Lasting borular içine tıkılmış bacakları gövdesinin uzunluğuna ters düşüyordu; derinlerden gelen, güçlü bir sesi vardı.

Bir haykırış çıktı ağzından: "Kırda olsak ne iyi olurdu!"

Ama, Bouvard'a göre, meyhanelerinin gürültüsü nedeniyle, banliyöler çekilmezdi. Pécuchet de öyle düşünüyordu. Gene de başkentten bıkmaya başlamıştı. Bouvard da öyle.

Gözleri yapıtaşı yığınlarında, üzerinde bir saman demeti yüzen çirkin suda, bir fabrikanın ufukta yükselen bacasında dolaşıyordu. Ortalığa pis pis lağım kokuları yayılmaktaydı. Öbür yana döndüler. Önlerinde Bolluk Ambarı'nın duvarları belirdi o zaman.

Doğrusu ya (ve Pécuchet buna şaşıyordu) sokak evden de sıcaktı.

Bouvard redingotunu çıkarmasını öğütledi. Herkesin ne diyeceği umurunda bile değildi onun!

Birden bir o yana, bir bu yana yalpalayan bir sarhoş geçti kaldırımdan; işçiler konusunda bir söyleşiye giriştiler. Belki Bouvard biraz daha hoşgörülüydü, ama görüşleri aynıydı.

Sokağın taşları üzerinde, bir toz kasırgası içinde, bir demir gürültüsü çınladı: Bercy'ye doğru üç kira arabası gidiyor, elinde demetiyle bir gelini, ak kravatlı kenterleri, koltuk altlarına dek eteklere gömülmüş hanımları, iki üç küçük kızı ve bir liseliyi dolaştırmaktaydı. Bu düğün görüntüsü Bouvard ile Pécuchet'yi kadınlardan sözetmeye yöneltti, uçarı, hırçın, inatçı olduklarını söyledi-

ler. Bununla birlikte, çoğu kez erkeklerden daha iyiydiler; kimileri daha da kötüydü. Kısacası, onlarsız yaşamak daha iyiydi, Pécuchet de bunun için bekâr kalmıştı ya.

"Ben dulum, çocuğum da yok!" dedi Bouvard.

"Böylesi sizin için bir mutluluk olmasın?" Ama yalnızlık sonunda çok sıkıcı oluyordu.

Sonra, rıhtımın ucunda bir askerle bir sokak kadını belirdi. Siyah saçlı, solgun, çiçek bozuğuydu, askerin koluna yaslanıp kalçalarını sallayarak pabuçlarını sürüklüyordu.

Biraz uzaklaşınca, Bouvard açık saçık bir gözlemde bulunmaktan çekinmedi. Pécuchet çok kızardı, sonra, hiç kuşkusuz yanıt vermekten kurtulmak için, yaklaşmakta olan bir papazı gösterdi gözleriyle.

Din adamı kaldırımları cılız karaağaçlarla çevrili caddeden ağır ağır indi, üç köşeli şapka gözden silinir silinmez, Bouvard rahatladığını söyledi, çünkü cizvitlerden tiksinirdi. Pécuchet, cizvitleri aklamamakla birlikte, dine karşı oldukça saygılı konuştu.

Bu arada alacakaranlık çöküyordu, karşıda pancurlar açılmıştı. Gelip geçenler çoğaldı. Saat yediyi vurdu.

Sözcükler bitip tükenmek bilmeden akıyor, öykücüklerin ardından gözlemler, kişisel görüşlerin ardından felsefel özetler geliyordu. Çok şeyler görüp geçirmiş insanlar olarak, bayındırlıkçılar topluluğunu, tütün tekelini, tecimi, tiyatroları, bahriyemizi ve bütün insan türünü çekiştirdiler. Her biri, ötekini dinlerken, benliğinin unutulmuş yanlarını yeniden buluyordu. Arı coşku yaşını geride bırakmış olmalarına karşın, yeni bir haz, bir tür sevinç, yeni başlayan sevgilerin çekimini duyuyorlardı.

Yirmi kez kalkmış, yirmi kez yeniden oturmuş, yukarı havuzdan aşağı havuza dek, bulvar boyunca yürümüşlerdi; her seferinde gitmek istemiş, bir büyüyle bağlanmış gibi, gidecek gücü bulamamışlardı.

Gene de ayrılıyorlardı işte, elleri birleşmişti, Bouvard birdenbire:

"Akşam yemeğini birlikte yesek mi?" dedi.

"Ben de düşünmüştüm bunu! ama size önermeyi göze alamıyordum!" dedi Pécuchet.

Bouvard'a uyarak Hôtel de Ville'in karşısında rahat rahat karınlarını doyuracakları bir lokantaya gitti.

Bouvard listeyi istedi.

Pécuchet bedenini ateşe verebilir diye baharattan korkardı. Bundan bir tıp tartışması çıktı. Sonra, bilimin yararlarını göklere çıkardılar: öğrenilecek, araştırılacak ne çok şey vardı... insanın zamanı olsa! Yazık ki, bütün zaman ekmek kapısına gidiyordu; birbirlerinin yazıcı* olduğunu anlayınca, her ikisi de şaşkınlıkla kollarını kaldırdı, masanın üstünden kucaklaşmalarına ramak kaldı: Bouvard bir tecim kurumunda çalışıyordu, Pécuchet Denizcilik bakanlığında; ama bu durum her akşam belli bir zamanını incelemeye ayırmasını engellemiyordu. M. Thiers'in yapıtında yanlışlar bulmuştu; sonra büyük bir saygıyla Dumouchel adında bir profesörden sözetti.

Bouvard başka yanlarıyla üstün çıkıyordu. Saç örgüsü biçimi saat zinciri ve hardallı salçayı karıştırışı gün görmüş bir dinç yaşlıyı belli ediyor, peçetesinin bir ucu koltuğunun altında, bir yandan yiyor, bir yandan da Pécuchet'yi güldüren şeyler anlatıyordu. Özel bir gülüştü bu, çok alçak ve tek bir gülüş, uzun aralıklarla patlayan, ama hep aynı kalan. Bouvard'ınki sesliydi, dişlerini ortaya çıkarıyor, omuzlarını sarsıyordu, kapı yanındaki müşteriler dönüp bakıyorlardı.

Yemeklerini bitirince, kahveyi başka bir yerde içmeye gittiler. Pécuchet, gaz lambalarına bakarak, aşırı lüksten yakındı, gazeteleri itti. Bouvard gazetelere karşı daha hoşgörülüydü. Genel olarak bütün yazarları severdi, gençliğinde de oyunculuk yeteneği göstermişti.

Dostlarından birinin, Barberou'nun, yaptığı gibi,bir bilardo istekası ve iki kemik topla denge gösterisi yapmak istedi. Toplar şaşmaz bir biçimde düşüyor, yerde insanların bacakları arasında yuvarlanarak uzakta görünmez oluyordu. Her seferinde yerinden kalkıp dört elinin üstünde top arayan garson sonunda homurdandı. Pécuchet onunla kavgaya girişti; kahveci geldi, Pécuchet özür di-

---

* Yazar burada "copiste" (eskiden belirli metinleri başka yerlere kopya eden memur) sözcüğünü kullanıyor. (Çeviren.)

lemelerine kulak asmadı, hatta kahve konusunda da maraza çıkardı.

Sonra akşamı sakin sakin kendi evinde bitirmeyi önerdi, çok yakında, Saint-Martin sokağında oturuyordu.

İçeri girer girmez, bir tür basma iş gömleği geçirdi sırtına, sonra belirgin bir saygıyla yer gösterdi.

Tam ortaya konulmuş, çam ağacından bir yazı masasının köşeleri geçişi zorlaştırıyordu; dörtbir yanda birtakım tahtaların, üç iskemlenin, eski bir koltuğun üzerinde ve her köşede, karmakarışık bir biçimde, *Roret Ansiklopedisi*'nin birkaç cildi, *Manyetizmacının elkitabı*, bir Fénelon ve başka kitaplar duruyordu, ayrıca bunlara kâğıt yığınları, iki hindistan cevizi, bir Türk takkesi ve Dumouchel'in Le Havre'dan getirdiği deniz kabukları katılıyordu. Bir toz tabakası eskiden sarıya boyanmış duvarlara kadife görünüşü veriyordu. Ayakkabı fırçası çarşafları sarkan yatağın ucunda duruyordu. Tavanda lambanın isinden oluşmuş büyük bir kara leke vardı.

Bouvard, içerinin kokusundan olacak, pencereyi açmak için izin istedi.

"Kâğıtlar uçar!" diye atıldı Pécuchet, ayrıca hava akımından da korkuyordu.

Oysa çatının arduvazlarının sabahtan beri ısıttığı bu küçük odada güçlükle soluk almaktaydı.

Bouvard:

"Ben sizin yerinizde olsam fanilamı çıkarırdım," dedi.

"Nasıl!"

Ve Pécuchet sağlık yeleğini çıkarma varsayımı karşısında ürpererek başını önüne eğdi.

"Beni geçirin, dışarının havası sizi serinletir," dedi Bouvard.

En sonunda, Pécuchet, "Vallahi beni büyülüyorsunuz!" diye söylenerek çizmelerini yeniden ayaklarına geçirdi. Sonra, aradaki uzaklığa karşın, evine, Tournelle köprüsünün karşısına, Béthune sokağının köşesine kadar götürdü onu.

Bouvard'ın odası güzelce cilalanmıştı, perkal perdeleri, akaju mobilyaları, bir de ırmağa bakan balkonu vardı. Odanın başlıca iki süsü, komodinin üzerindeki likörlükle ayna boyunca sıralanan dost fotoğraflarıydı; yatak girintisinde bir yağlıboya resim asılıydı.

"Amcam!" dedi Bouvard.

Elindeki lambayı yukarı kaldırarak bir beyi aydınlattı.

Kırmızı favorileri, tepesinde ucu kıvrık bir perçem bulunan yüzünü genişletiyordu. Dik kravatı gömleğinin, kadife yeleğinin ve kara takımının üçlü yakasıyla birlikte, boynunu omuzlarına gömülmüş gibi gösteriyordu. Gözleri elmacık kemiklerine doğru çekiliyor, hafiften alaylı bir havayla gülümsüyordu.

Pécuchet:

"İnsan babanız sanıyor," demekten kendini alamadı.

Bouvard fazla üzerinde durmadan:

"Ad babamdır," dedi, vaftiz adının François-Denis-Barthol omée olduğunu ekledi. Pécuchet'ninki Juste-Romain-Cyrille'di, -yaşları da aynıydı: kırk yedi. Bu rastlaşım hoşlarına gitti, şaşırttı da, çünkü her biri ötekinin gençlikten çok daha uzak olduğunu sanmıştı. Sonra Tanrı'nın işlerine hayran kaldılar, zaman zaman her şeyi çok güzel düzenliyordu.

"Öyle ya, bugün dolaşmaya çıkmamış olsak, birbirimizi tanımadan ölebilirdik!"

Birbirlerine patronlarının adresini verdikten sonra, karşılıklı iyi geceler dilediler.

Bouvard merdivenden:

"Kadınlara gitmeyin!" diye seslendi.

Pécuchet şakaya yanıt vermeden indi basamakları.

Ertesi gün, Hautefeuille sokağı, 92 numarada, MM. Descambos kardeşler, Alsace Kumaşları'nın avlusunda, "Bouvard! Mösyö Bouvard!" diye bir ses yükseldi. Bouvard pencereden başını uzattı ve Pécuchet'yi tanıdı. Pécuchet daha da yükseltti sesini:

"Hasta değilim! Çıkardım!"

"Neyi?"

"Bunu!" dedi Pécuchet, göğsünü gösterdi.

Evin sıcaklığı ve sindirim işlemiyle birlikte, günün tüm konuşmaları uyumasını engellemişti, öyle ki, daha fazla dayanamamış, fanilayı çıkarıp atmıştı. Sabahleyin, yaptığını anımsamıştı, bereket versin, kötü bir sonucu olmamıştı, Bouvard'a bunu bildirmeye gelmişti, bu olay onun gözünde Bouvard'a başdöndürücü bir saygınlık kazandırmaktaydı.

Küçük bir satıcının oğluydu, çok genç ölen annesini tanıyamamıştı. On beş yaşında, pansiyondan alınıp bir icracının yanına verilmişti. Burayı jandarmalar basmış, patron küreğe yollanmıştı; bu korkunç olay hâlâ tüylerini ürpertirdi. Daha sonra birkaç iş denemişti: eczacı çıraklığı, belleticilik, yukarı Seine şileplerinden birinde saymanlık. En sonunda, bir bölüm şefi yazısının güzelliğinden etkilenerek kendisini yazıcı almıştı; ancak, yetersiz bir öğrenim yapmış olma bilinci ve bunun yarattığı düşünsel gereksinimler canını sıkıyordu; akrabasız, sevgisiz, tümden yalnız yaşamaktaydı. Biricik eğlencesi pazarları bayındırlık çalışmalarını denetlemekti.

Bouvard'ın en eski anıları kendisini Loire kıyılarına, bir çiftlik avlusuna götürürdü. Bir adam, amcası, tecim öğretmek için alıp Paris'e getirmişti. Erginlik çağına girince, avcuna birkaç bin frank koymuşlardı. Evlenmiş, bir şekerci dükkânı açmıştı. Altı ay sonra, karısı ortadan yok olmuş, kasayı da birlikte götürmüştü. Dostlar, iyi yemekler, özellikle de tembellik servetini çabucak eritmişti. Bereket güzel yazısını kullanmayı akıl etmişti; on yıldan beri Kumaşçı MM. Descambos kardeşler, Hautefeuille sokağı 92 numarada çalışmaktaydı. Bir zamanlar anı olarak ünlü portreyi göndermiş olan amcasının nerede oturduğunu bilmiyor, kendisinden artık hiçbir şey beklemiyordu. Bin beş yüz lira yıllık akarı ve yazıcı ücreti her akşam bir meyhanede hesabı görmesini sağlıyordu.

Böylece, karşılaşmaları bir serüven önemi kazanmıştı. Hemen, gizli tellerle bağlanmışlardı birbirlerine. Peki, yakınlıklarını nasıl açıklamalı? Birinde hiç ilgi çekmeyen ya da iğrenç görünen bir özellik bir başkasında neden büyüler insanı? Yıldırım aşkı dediğimiz şey bütün tutkular için geçerlidir. Daha bir hafta dolmadan, bizimkiler birbirlerine "sen" diyorlardı.

Çoğu kez, gelip masalarının başında buluyorlardı birbirlerini. Biri göründü mü öteki hemen çekmecesini kapatıyor, birlikte çıkıp sokaklarda yürüyorlardı. Bouvard geniş adımlarla ilerliyor, Pécuchet'yse adımlarını çoğaltıyor, topuklarını döven redingotuyla, buz üstünde tekerleklerle kayar gibi gidiyordu. Aynı biçimde, özel zevkleri de birbirine uymaya başlıyordu. Bouvard pipo tüttürüyor, peynir seviyor, bir küçük fincan kahvesini düzenli içiyordu. Pécuchet enfiye çeker, tatlı olarak yalnızca reçel yer, kahvesine bir şe-

ker batırırdı. Biri güvenli, şaşkın, cömertti; öteki sessiz, düşünceli, tutumlu.

Bouvard Pécuchet'yi memnun etmek için kendisini Barberou'yla tanıştırmak istedi. Barberou eskiden bir seyyar satıcı, şimdiyse borsacıydı, çok kibar ve içten bir adam, yurtsever ve kadın düşkünüydü; kenar mahalle ağzıyla konuşmaya bayılırdı. Pécuchet onu sevimsiz buldu ve Bouvard'ı Dumouchel'e götürdü. Bu yazar (öyle ya, bir bellek eğitimi kitabı yayımlamıştı) bir gençler pansiyonunda yazın dersleri veriyordu, katı görüşleri ve ağırbaşlı bir giyimi vardı. Bouvard'ı sıktı.

İkisi de görüşünü karşısındakinden saklamamıştı. Gene ikisi de karşısındakinin görüşünün doğruluğunu kabul etti. Alışkanlıkları değişti, yemek yedikleri pansiyonları bırakarak her akşam yemeği birlikte yemeye başladılar.

Sözü edilen tiyatro oyunları, hükümet, yiyeceklerin pahalılığı, tecimin hileleri üzerine düşünceler geliştiriyorlardı. Zaman zaman Collier olayı ya da Fualdès'in duruşması da giriyordu konuşmalarına; sonra Devrim'in nedenlerini araştırıyorlardı.

Eski eşya dükkânları boyunca dolaşıyorlardı. Sanatlar ve Meslekler Konservatuvarı'nı, Saint-Denis'yi, Gobelins'i, Invalides'i gezdiler, halka açık bütün koleksiyonları gördüler.

Kimlikleri istendiği zaman yitirmiş gibi yapıyor, böylece kendilerini iki yabancı, iki İngiliz gibi gösteriyorlardı.

Muséum galerilerinde, doldurulmuş dört ayaklılar önünden şaşkınlıkla, kelebekler önünden hazla, mâdenler önünden ilgisizce geçtiler; taşıllar düşlere daldırdı, kavkıbilim canlarını sıktı. Sıcak seraları camdan incelediler, bütün bu yaprakların zehir saçtığını düşünerek titrediler. Dağ servisinin hayran kaldıkları yanı bir şapka içinde getirilmiş olmasıydı.

Louvre'da Raphael karşısında coşmaya çalıştılar. Büyük kitaplıkta, ciltlerin tam sayısını bilmek isterlerdi.

Bir kez, Collège de France'ta arapça dersine girdiler, profesör not almaya çalışan bu iki yabancıya şaştı. Barberou'nun yardımıyla, küçük bir tiyatronun kulislerine girdiler; Dumouchel Akademi'nin bir oturumu için bilet buldu onlara. Buluşlar konusunda bilgi alıyor, tanıtmalıkları okuyorlardı, bu merakla kafaları gelişti.

Her gün biraz daha uzak bir çevrenin derinliklerinde hem bulanık, hem eşsiz nesneler görüyorlardı.

Eski bir eşyaya hayran kalınca, bu dönemi hiç bilmemekle birlikte, onun kullanıldığı dönemde yaşamamış olduklarına üzülüyorlardı. Birtakım adlardan yola çıkarak ülkeleri düşlüyor, bu ülkeleri hiçbir şeyini kesinlikle bilmedikleri oranda güzel buluyorlardı. Adları kendileri için anlaşılmaz olan kitaplar bir gizlem saklıyormuş gibi geliyordu onlara.

Düşünceleri çoğalınca acıları da arttı. Sokakta karşılarına bir posta arabası çıktı mı onunla gitmek gereksinimini duyuyorlardı. Çiçek rıhtımı kırı düşünerek göğüs geçirmelerine yol açıyordu.

Bir pazar, sabahtan yürüyüşe çıktılar, Meudon'dan, Bellevue'den, Suresnes'den, Auteuil'den geçtiler, gün boyunca bağlar arasında dolaştılar, tarlaların kıyısından gelincikler kopardılar, otlar üstünde uyudular, süt içtiler, kır lokantalarında akasyalar altında karınlarını doyurdular, toz içinde, bitkin, mutlu, çok geç döndüler. Bu gezintileri sık sık yinelediler. Ama sonraki günlerde öylesine hüzünleniyorlardı ki, bu hazdan el çekmek zorunda kaldılar.

Büronun tekdüzeliğini iğrenç bulmaya başlıyorlardı. Hep kazağı ve sandarak, hep aynı hokka, aynı kalemler, aynı iş arkadaşları! Onları budala bulduklarından gittikçe daha az konuşuyorlardı. Bu da birtakım takılmalara yol açtı. Her gün geç geliyorlardı, azarlar işittiler.

Eskiden nerdeyse mutlu buluyorlardı kendilerini; ama kendilerine daha çok değer vermeye başlayalı beri mesleklerini alçaltıcı buluyorlardı, birbirlerinin tiksintilerini güçlendiriyor, karşılıklı olarak birbirlerini coşturuyor, şımartıyorlardı. Pécuchet Bouvard'ın kabalığını aldı, Bouvard'a Pécuchet'nin hırçınlığından birşeyler geçti.

"Meydanlarda soytarılık etmek geliyor içimden!" diyordu biri.

"Paçavra toplasam bundan kötü olmazdı!" diye haykırıyordu öteki.

Ne korkunç durum! Sıyrılmanın da hiç yolu yoktu! Umut bile yoktu!

Bir öğle sonu (20 ocak 1839 günü), Bouvard masasının başındayken, postacı bir mektup getirdi.

Kolları havaya kalktı, başı yavaş yavaş devrildi, bayılıp döşeme taşlarının üzerine düştü.

Adamlar koşup geldiler, kravatı çıkarıldı. Hekime adam yollandı, gözlerini açtı; sorulan sorulara hep aynı yanıtı verdi:

"Ah!... çünkü... çünkü... biraz hava alırsam rahatlarım. Hayır! bırakın! izninizle!"

Koca bedenine karşın, eliyle ikide bir alnını silerek, delirdiğini sanarak, sakinleşmeye çalışarak Denizcilik Bakanlığına kadar koştu.

Pécuchet'yi çağırttı.

Pécuchet göründü.

"Amcam öldü! Mirasa kondum!"

"Olamaz!"

Bouvard şu satırları gösterdi:

TARDIVEL

Noter Savigny-en-Septaine,14 ocak 1839

"Efendim,

Nantes kenti eski tüccarlarından, içinde bulunduğumuz ayın 10'uncu günü bu bucakta ölmüş bulunan evlilik dışı babanız M. François-Denys-Bartholomée'nin vasiyetini görmek üzere noterliğimize gelmenizi rica ediyorum. Bu vasiyet sizden yana çok önemli bir hüküm içermektedir.

Saygılarımla.

TARDIVEL, noter."

Pécuchet avluda bir köşe taşının üzerine oturmak zorunda kaldı. Sonra, ağır ağır:

"İnşallah... bir oyun... değildir!" diyerek kâğıdı geri verdi.

Bouvard can çekişen bir insanın hırıltısına benzeyen, boğuk bir sesle:

"Bir oyun mudur diyorsun?" dedi.

Ama posta damgası, noterliğin basılı başlığı, noterin imzası,

her şey haberin doğruluğunu kanıtlıyordu; - dudaklarının ucunda bir titreme, kımıltısız gözlerinden inen birer damla yaşla birbirlerine baktılar.

Bulundukları yer dar geliyordu. L'Arc de Triomphe'a dek yürüdüler, su kıyısından geri döndüler, Notre-Dame'ı geçtiler. Bouvard kıpkırmızıydı. Pécuchet'nin sırtına yumruklar attı, beş dakika süresince tümden saçmaladı.

Ellerinde olmadan gülüyorlardı. Bu miras elbette kendini gösterecekti...

"Ah! Gereğinden fazla güzel doğrusu! Konuşmayalım daha iyi."

Gene konuşuyorlardı. Hemen açıklama istemelerine hiçbir engel yoktu. Bouvard da notere mektup yazıp açıklama istedi.

Noter vasiyetnamenin bir kopyasını yolladı.Vasiyetname şöyle bitiyordu:

"Sonuç olarak, servetimin yasanın izin verdiği bölümünü evlilik dışı oğlum olarak tanıdığım François-Denys-Bartholomée Bouvard'a bırakıyorum."

Adamcağız bu oğulu gençliğinde edinmiş, ama onu özenle uzak tutmuş, yeğeni olarak tanıtmıştı; yeğen de, durumu bilmekle birlikte, her zaman amca demişti ona. M.Bouvard kırkına doğru evlenmiş, sonra dul kalmıştı. İki yasal oğlu görüşlerine aykırı bir yön tutunca, öteki oğlunu bunca yıldır kimsesiz bir durumda bıraktığı için pişmanlığa kapılmıştı. Aşçı kadının etkisinde kalmasa, yanına getirtecekti. Aşçı kadın, ailenin çeşitli oyunları sonunda, kendisini bırakmış, o da, yalnızlık içinde ölmek üzereyken, servetinin bırakabileceği kadarını ilk aşkının ürününe bırakarak haksızlıklarını düzeltmek istemişti. Serveti yarım milyonu buluyordu, bu da yazıcı için iki yüz elli bin frank demekti. Kardeşlerin büyüğü, M.Etienne, vasiyete uyacağını bildirmişti.

Bouvard bir tür alıklığa gömüldü. Ayyaşların sakin gülümsemesiyle gülümseyerek alçak sesle yineleyip duruyordu:

"Yılda on beş bin lira gelir!"

Pécuchet'yse, kafası daha sağlam olmakla birlikte, bir türlü

ayılamıyordu.

Birdenbire, M.Tardivel'in bir mektubuyla sarsıldılar. Öteki oğul, M. Alexandre, her şeyi adalet önünde çözümlemek, hatta, başarabilirse, mühür altına almak, döküm yapılmasını, bir yed-i emin atanmasını vb. isteyerek mirasa el koymak düşüncesinde olduğunu bildiriyordu! Bu yüzden Bouvard'da safra kesesi sancıları başladı. İyileşir iyileşmez Savigny'ye gitti, hiçbir sonuç alamadan, yol masraflarına yanarak döndü.

Sonra uykusuzluklar, öfke ve umut, coşku ve çöküş birbirini izledi. En sonunda, altı ay sonra, Alexandre efendi yatışınca, Bouvard mirasını ele geçirebildi.

İlk çığlığı: "Kıra çekileceğiz!" oldu. Pécuchet mutluluğuna dostunu da bağlayan bu sözü çok doğal buldu.Çünkü aralarındaki birlik kesin ve derindi.

Ama, Bouvard'ın sırtından geçinmek istemediğinden, emekli olmadan önce gitmeyecekti. İki yıl daha mı; olsun! Düşüncesinden sapmadı ve böyle yapılmasına karar verildi.

Yerleşecekleri yeri saptamak için bütün illeri gözden geçirdiler. Kuzey verimli, ama soğuktu; güney iklim açısından çekici, ama sivrisinekleri nedeniyle elverişsizdi; merkezin, doğruya doğru, ilginç bir yanı yoktu. Bretagne uygun olabilirdi, ama halkının yobazlığına katlanamazlardı. Doğu bölgelerine gelince, insanlarının Alman ağzı konuşmaları nedeniyle, hiç düşünmemek gerekirdi. Örneğin le Forez, le Bugey, le Roumais nasıldı? Haritalar bu konuda hiçbir şey söylemiyordu. Ayrıca, ha şurda olmuş, ha burda, önemli olan bir evleri olacağıydı.

Şimdiden, bir çiçekliğin kıyısında gül budar, bel beller, çapa çapalar, toprağı işler, laleleri saksıdan çıkarır görüyorlardı kendilerini. Tarlakuşunun şarkısıyla uyanıp sabanların ardından yürüyecek, bir sepet alıp elma toplamaya gidecek, tereyağının yapılışını, buğdayın dövülüşünü, koyunların kırkılışını, kovanların elden geçirilişini izleyecek, ineklerin böğürtüsüyle, biçilmiş otların kokusuyla kendilerinden geçeceklerdi. Yazı yoktu artık! Şef yoktu! Kira ödemek bile yoktu! Kendi evlerinde olacaklardı çünkü! Kümeslerinin tavuklarını, bahçelerinin sebzelerini yiyecekler, sofraya takunyalarıyla oturacaklardı!

"Canımızın her istediğini yaparız! Sakal da bırakırız!"

Bahçıvan araçları, sonra bir araç kutusu (her eve gerekir), teraziler, bir yer ölçücü zinciri, hastalanmaları durumunda kullanacakları bir banyo teknesi, bir termometre, hatta gönüllerine eser de fizik deneyleri yaparlar diye "Gay-Lussac dizgesi" bir barometre gibi "belki bir gün işe yarayacak" bir yığın nesne aldılar. Güzel birkaç yazın yapıtı almak fena olmayacaktı (çünkü insan hep dışarda çalışamaz), böylece şu ya da bu kitabın gerçekten bir "kitaplık kitabı" mı olduğunda karar kılmakta çok güçlük çektiklerinden, arayıp durdular. Bouvard hemen kestirip atıyordu:

"Bir kitaplığa gereksinimimiz olmayacak!"

"Ayrıca, benimki var," diyordu Pécuchet.

Önceden kuruyorlardı düzenlerini. Bouvard kendi eşyalarını götürecekti, Pécuchet büyük kare masasını; perdelerden de yararlanacaklardı, biraz da mutfak eşyası aldılar mı tamam demekti.

Bu konularda kimseye bir şey söylememeye yemin etmişlerdi, ama yüzleri ışıldıyordu. Bu nedenle iş arkadaşları tuhaf buluyordu bizimkileri. Masasına yayılarak harflerinin kuyruğunu daha iyi kıvırmak için dirsekleri dışarda yazan Bouvard, alışılmış ıslık sesini ağır gözkapaklarını şeytansı bir havayla kırparak çıkarıyordu. Pécuchet kocaman bir hasır taburenin üzerine tüneyerek uzun yazısının bacaklarına hep özen gösteriyordu, ama burun deliklerini şişirirken gizini bırakıvermekten korkarcasına dudaklarını geriyordu.

On sekiz aylık araştırmadan sonra hiçbir şey bulamamışlardı. Bütün Paris dolaylarını gezdiler, Amiens'ten Evreux'ye, Fontainebleau'dan Le Havre'a dek yolculuklar yaptılar. Gerçekten kır olan bir kır istiyorlardı, ilginç bir yer olsun diye tutturdukları yoktu, ama dar bir çevren onları hüzünlendiriyordu.

Konutların yakınlarından kaçıyor, ama yalnızlıktan da korkuyorlardı.

Bazı bazı karar veriyor, sonra yer sağlıksız, ya da deniz yeline açık, ya da fabrika yakınında, ya da gidilmesi güç olduğundan, ilerde pişman olmaktan korkarak cayıyorlardı.

Barberou onları kurtardı.

Düşlerini biliyordu, bir gün çıkageldi, kendisine Caen'la Fa-

laise arasında, Chavignolles'da bir yerden sözettiklerini söyledi. Otuz sekiz hektarlık bir çiftlikti, bir tür şatosu ve verimli bir bahçesi vardı.

Calvados iline gittiler ve hayran kaldılar. Yalnız çiftliğe ve eve (biri ötekinden ayrı satılmayacaktı) yüz kırk üç bin frank istiyorlardı. Bouvard en fazla yüz yirmi bin veriyordu.

Pécuchet inadıyla çarpıştı, razı olmasını rica etti, en sonunda üstünü kendisinin tamamlayacağını bildirdi. Bu para bütün servetiydi, annesinin mirasından ve kendi biriktirdiklerinden kaynaklanmaktaydı. Bu parayı önemli bir durum için sakladığından, daha önce hiç sözünü etmemişti.

1840 yılının sonuna doğru, emekliliğine altı ay kala, hepsi ödendi. Bouvard artık yazıcı değildi. Başlangıçta, geleceğe güvenemediği için işi sürdürmüş, ama mirastan kuşkusu kalmayınca bırakmıştı. Bununla birlikte, MM. Descambos Kardeşler'e sık sık uğruyordu, yola çıkmadan bir gün önce de bütün çalışanlara punç ısmarladı.

Pécuchet, tersine, iş arkadaşlarına hep surat astı, son günde de kapıyı sertçe çarparak çıktı.

Daha denklerin yapılmasını denetlemesi, alışveriş yapması ve Dumouchel'le vedalaşması gerekiyordu.

Hoca kendisine yazın haberlerini iletmek üzere mektuplaşma önerisinde bulundu ve sağlık diledi.

Bouvard allahaısmarladığa gelince, Barberou daha duyarlı davrandı. Bir domino partisini özel olarak bıraktı, oraya, kendisini görmeye geleceğine söz verdi, iki anizet ısmarladı ve onu kucakladı.

Bouvard, evine dönünce, balkonda, "hele şükür!" diyerek havayı derin derin içine çekti. Rıhtımların ışıkları suda titreşiyor, uzakta posta arabalarının uğultusu yatışmaya başlıyordu. Bu büyük kentte geçirdiği mutlu günleri, lokantalarda yenilen yemekleri, tiyatro akşamlarını, kapıcı kadının dedikodularını, bütün alışkanlıklarını anımsadı; yüreğinde bir bitkinlik, ortaya çıkmayı göze alamayan bir keder duydu.

Pécuchet, sabahın ikisine dek, odasında dolaştı durdu. Buraya bir daha gelmeyecekti; aman ne iyi! gene de kendinden bir şey-

ler bırakmak için şöminenin alçısına adını kazıdı.

Yükün büyük bölümü bir gün önceden gitmişti. Bahçe araçları, yataklar, şilteler, masalar, iskemleler, bir ısıtıcı, banyo teknesi ve üç fıçı Bourgogne Seine üzerinden Le Havre'a gidecek, buradan Caen'a gönderilecek, Bouvard da burada bekleyip Chavignolles'a getirtecekti.

Ama babasının portresi, koltuklar, içki dolabı, kitaplar, duvar saati, bütün değerli eşyalar Nonancourt, Verneuil ve Falaise yolunu izleyecek bir göç arabasına yüklendi. Pécuchet de arabayla gitmek istedi.

Sürücünün yanına, sıraya oturdu, üzerinde en eski redingotu, boyun atkısı, eldivenleri ve büroda kullandığı ayak tandırıyla, 20 mayıs pazar günü, gün doğarken, başkentten ayrıldı.

İlk saatlerde yolculuğun devinimi ve yeniliği onu oyaladı. Sonra atlar yavaşladı, bu da sürücü ve arabasıyla tartışmalara girmesine yol açtı. İğrenç hanları seçiyorlardı, bütün yükümlülükleri üzerlerine almış olmalarına karşın, Pécuchet de aşırı önlemciliği yüzünden onlarla aynı yerlerde yatıyordu. Ertesi gün, şafakta yola çıkılıyordu; yol hep aynıydı, çevrenin kıyısına dek yükselerek uzanıyordu. İşaret taşları birbirini izliyordu, çukurlar su doluydu, kır tekdüze ve soğuk yeşillik düzeyleri biçiminde yayılıyor, bulutlar gökte koşuşturuyor, zaman zaman yağmur yağıyordu. Üçüncü gün fırtına çıktı. Arabanın örtüsü iyi bağlanmamıştı, yelde gemi yelkeni gibi şakırdamaya başladı. Pécuchet kasketinin altında başını eğiyor, tabakasını açtığı her seferde, gözlerini korumak için tümden geriye dönmesi gerekiyordu. Sarsıntılarda, bütün yüklerin arkada yalpalandığını işitiyor, öğütler yağdırıyordu. Öğütlerinin hiçbir şeye yaramadığını görünce taktik değiştirdi; sevimli davrandı, incelik gösterdi; çetin yokuşlarda, adamlarla birlikte, tekerlekleri itti; yemeklerden sonra onlara konyaklı kahve ısmarlamaya dek götürdü işi. Bundan sonra daha çabuk gittiler, öyle ki Gauburge dolaylarında dingil kırıldı ve araba eğilip kaldı. Pécuchet hemen içeriyi gözden geçirdi; porselen fincanlar parça parça yerlere saçılmıştı. Kollarını kaldırdı, bu iki budalaya dişlerini gıcırdatarak lanetler yağdırdı. Ertesi gün de arabacının körkütük sarhoş olması yüzünden yitirildi; ama yakınacak gücü bulamadı, üzüntü bardağı iyice

dolmuştu.

Bouvard Barberou'yla bir kez daha akşam yemeği yemek için, iki gün sonra da hâlâ Paris'teydi. Posta arabalarının kalktığı avluya son dakikada geldi, sonra Rouen katedralinin önünde uyandı; yanlış arabaya binmişti.

Akşam, Caen arabasında bütün yerler tutulmuştu; ne yapacağını bilemediğinden Arts tiyatrosuna gitti, yanındakilere gülümsüyor, ticaretten çekildiğini ve kısa süre önce bu dolaylarda bir toprak aldığını söylüyordu. Cuma günü Caen'da indiğinde, denkler henüz gelmemişti. Ancak pazar günü aldı denkleri, çiftçiye kendisinin birkaç saat sonra arkadan geleceğini bildirdikten sonra, bir yük arabasıyla yolladı.

Yolculuğun dokuzuncu günü, Falaise'de, Pécuchet bir destek atı aldı. Gün batımına değin iyi yol aldılar. Bretteville'i geçtikten sonra, ana yoldan ayrılınca, her dakika Chavignolles'un beşikçatısını gördüğünü sanarak kestirme bir yoldan ilerledi. Bu arada, tekerlek izleri silinmeye başladı; sonra büsbütün yok oldu. Kendilerini sürülü tarlaların ortasında buldular. Karanlık çöküyordu. Ne yapmalıydı? En sonunda, Pécuchet arabadan ayrılarak arayışa çıktı, çamurlara bata çıka, burnunun doğrusuna ilerledi. Çiftliklere yaklaştığı zaman köpekler havlıyordu. Yolunu sormak için bütün gücüyle bağırıyordu. Yanıt veren çıkmıyordu. Korkup uzaklaşıyordu. Birdenbire, iki fener parladı. Bir körüklü araba gördü, yetişmek için fırladı. Arabadaki Bouvard'dı.

Ama göç arabası nerde olabilirdi? Bir saat boyunca karanlıkta seslenip durdular. En sonunda buldular ve Chavignolles'a geldiler.

Salonda büyük bir çalı ve çam kozalağı ateşi yanıyordu. İki kişilik bir sofra hazırlanmıştı. Yük arabasıyla gelen eşyalar girişi kapatıyordu. Hiçbir eksik yoktu. Sofraya oturdular.

Soğan çorbası, piliç, domuz yağı ve haşlama yumurta hazırlamışlardı. Yemekleri yapan yaşlı kadın ikide bir gelip beğenip beğenmediklerini soruyordu. "Çok güzel! Çok güzel!" diye yanıtladılar, güçlükle kesilen köy ekmeğine, kaymağa, cevizlere, her şeye, her şeye bayıldılar. Döşeme taşlarının arasında delikler, duvarlarda sızıntılar vardı. Gene de, şamdan ışığında, küçük masada ye-

meklerini yerken, gözlerini çevrelerinde mutlulukla dolaştırıyorlardı. Açık hava yüzlerini pembeleştirmişti. Karınlarını geriyor, iskemlelerinin arkalığına yaslanıyorlardı, iskemleler gıcırdıyordu. Yineleyip duruyorlardı:

"En sonunda geldik işte! ne güzel! sanki düş görüyorum!"

Vakit geceyarısını bulmasına karşın, Pécuchet'nin aklına bahçeyi dolaşmak geldi. Bouvard da hayır demedi. Şamdanı aldılar, eski bir gazeteyle yelden korunarak evleklerin kıyısında dolaştılar. Sebzeleri yüksek sesle adlandırmaktan haz duyuyorlardı:

"Bak! havuç! Vay! lahana!"

Sonra duvar boyunca sıralanan meyva ağaçlarını denetlediler. Pécuchet tomurcukları bulmaya çalıştı. Bazı bazı birden duvar boyunca bir örümcek kaçmaya başlıyor, kendi bedenlerinin gölgesi daha da büyümüş olarak duvarda devinilerini yineliyordu. Otların uçlarında damla damla çiyler vardı. Gece tümden karanlıktı, büyük bir sessizlik ve tatlılık içinde her şey kımıltısızdı. Uzakta bir horoz öttü.

Odalarının arasında duvar kâğıdının altında gizlenmiş bir küçük kapı vardı. Bir komodinle çarpınca çivileri attırmışlardı. Açık buldular. Bir şaşırtı oldu bu.

Soyunup yataklarına girdiler, bir süre gevezelik ettiler, sonra uyudular, Bouvard sırtüstü, ağzı açık, başı çıplak; Pécuchet sağ böğrünün üstünde, dizleri karnında, başında pamuk bir başlık. Her ikisi de pencereden giren ay ışığının altında horluyordu.

II

Ertesi gün, uyandıklarında, ne yaman sevinçti o öyle! Bouvard bir pipo tüttürdü, Pécuchet enfiyesini çekti, her ikisi de yaşamlarının en iyileri olduğunu bildirdiler. Görünüme bakmak için pencereye geldiler. Karşılarında tarlalar uzanıyordu, sağda bir ambar, kilisenin çan kulesi; solda kavaklardan oluşmuş bir perde.

İki ağaçlık yol bir haç oluşturarak bahçeyi dörde bölüyordu. Sebzeler yer yer bodur servilerin, öreke biçiminde budanmış ağaçların yükseldiği çim yastıklarının arasındaydı. Bir yanda bir çardak vardı; öbür yanda bir duvar bir meyva ağaçları dizisine desteklik ediyordu. Duvarın ilerisinde bir meyva bahçesi, bir gürgenli çit bir koruluğa açılmaktaydı; kafes parmaklığın arkasında da küçük bir yol vardı.

Onlar böyle çevreye bakarken, kara bir palto giymiş kır saçlı bir adam kafes parmaklığın bütün çubuklarını bastonuyla sıyırarak patika boyunca yürüdü. Yaşlı hizmetçi kadın onun ilçenin ünlü hekimi M.Vaucorbeil olduğunu söyledi.

Kasabanın öteki ileri gelenleri eskiden milletvekilliği yapmış olan ve hainlikleri diflerde dolaşan kont de Faverges, odun, alçı ve her türlü nesne satan belediye başkanı M. Foureau, noter M. Marescot, rahip Jeufroy ve akarıyla yaşayan dul Mme Bordin'di. Kendisine gelince, ölmüş kocası Germain dolayısıyla Germaine kadın derlerdi. Gündeliğe giderdi, ama bu beylerin yanında çalışmak istiyordu. Kabul ettiler, sonra bir kilometre ötede bulunan çiftliklerine gittiler.

Avluya girdikleri zaman, çiftçi Gouy usta bir oğlanla çiftçi kadına bar bar bağırmaktaydı, bir arkalıksız iskemlenin üzerine oturmuş, bacaklarının arasında bir hindi tutuyor, hamur yediriyordu.

Basık alınlı, ince burunlu, alttan bakışlı, geniş omuzlu bir adamdı. Kadın çok sarışındı, elmacık kemiklerinin üstü çillerle kaplıydı, kilise vitraylarında görülen köylü kadınların şu saflık havasını taşıyordu.

Mutfağın tavanına kenevir demetleri asmışlardı. Yüksek şöminenin üzerinde üç eski tüfek sıralanıyordu. Duvarın ortasında çiçekli fayansla kaplı bir sofra takımı dolabı vardı; penceremin camlarından teneke ve kırmızı bakırdan araçlar üzerine solgun bir ışık vurmaktaydı.

İki Parisli, çiftliği yalnız bir kez, şöyle bir gördükleri için, iyice gezmek istiyorlardı. Gouy ustayla karısı kendilerine eşlik ettiler ve sonu gelmez yakınmalar başladı.

Arabalıktan damıtımlığa değin bütün yapıların onarıma gereksinimi vardı. Peynir için ek bir yapı yaptırtmak, parmaklıklara yeni demirler koydurtmak, engelleri yükseltmek, göleği kazmak, üç avluya da yeniden ve çok sayıda elma ağacı dikmek gerekiyordu.

Sonra ekinler gezildi: Gouy usta ekinleri hiç beğenmedi. Fazla gübre yiyorlardı; taşıma çok pahalıya maloluyordu; taşları ayıklamak olanaksızdı, kötü otlar çayırları zehirliyordu; bu yergi Bouvard'ın onlar üzerinde yürümekten aldığı hazzı azalttı.

Kayınağaçlarının altında bir çukur yoldan döndüler. Buradan evin ön avlusu ve cephesi görünüyordu.

Beyaza boyanmıştı, üzerinde sarı renkte süsler vardı. Hangar ve kiler, fırın ve odunluk daha alçak iki kanat oluşturuyordu. Mutfak küçük bir odaya açılıyordu. Sonra bir aralığa, daha büyük bir odaya,ordan da salona geliniyordu. Birinci kattaki dört oda avluya bakan bir koridora açılmaktaydı. Pécuchet bunlardan birini koleksiyonlarına ayırdı; sonuncusu kitaplık olacaktı; dolapları açınca, başka kitaplar da buldular, ama başlıklarını okuyarak oyalanmadılar. En ivedisi bahçeydi.

Bouvard gürgenli çitin yanından geçerken, dallar altında alçıdan bir hanım buldu. İki parmağıyla eteğini açıyordu, yakalanmaktan korkarcasına dizlerini bükmüş, başını omzuna eğmişti.

"Ah! özür dilerim! rahatınızı bozmayın!"

Bu şaka onları öylesine eğlendirdi ki, üç hafta süresince, gün-

de yirmi kez yinelediler.

Bu arada Chavignolles'lu kenterler kendilerini tanımak istiyor, gelip parmaklıktan gözetliyorlardı. Açıklıkları tahtalarla kapattılar. Kalabalığın keyfi kaçtı.

Güneşten korunmak için, Bouvard başına türban biçiminde bir mendil bağlıyor, Pécuchet kasketini giyiyordu; önü cepli, geniş bir önlüğü vardı, cebinde bahçıvan makası, atkısı ve tabakası sallanıp duruyordu. Yan yana, kolları çıplak, toprağı belliyor, çapalıyor, ağaçları buduyor, kendilerine işler uyduruyor, yemeklerini elden geldiğince çabuk yiyorlardı; ama kahvelerini görünümün tadını çıkarmak için gidip çardağın altında içiyorlardı.

Bir salyangoz gördüler mi hemen yaklaşıyor,ceviz kırarcasına ağızlarının köşesini buruşturarak eziyorlardı. Bellerini almadan çıkmıyor, mayısböceği kurtçuklarını ikiye bölüyorlardı, öyle de zorlu bölüyorlardı ki, aracın demiri üç karış gömülüyordu.

Tırtıllardan kurtulmak için ağaçları sırıklarla çılgınlar gibi dövüyorlardı.

Bouvard çimenliğin ortasına bir şakayıkla çardağın kemerleri altında avizeler gibi sarkacak sırık domatesleri dikti.

Pécuchet mutfağın önüne geniş bir çukur kazdırtıp üç bölüme ayırdı, burada çürümüş nesnelerden gübre üretecek, bunlardan bir yığın şey çıkaracak, onların çöpleri de başka ürünler verecek başka gübreler sağlayacak, böylece bu iş sonu gelmez bir biçimde sürecekti. Çukurun başında düşlere dalıyor, gözlerinin önünde geleceğin dağ gibi yığılan meyvaları, dörtbir yana taşan çiçekler,yığın yığın sebzeler beliriyordu. Ama yastıklar için öylesine yararlı olan at gübresini bulamıyordu. Çiftçiler satmıyorlardı, hancılar da vermeye yanaşmadılar. En sonunda, nice araştırmaların ardından, Bouvard'ın yalvarıp yakarmalarına karşın ve her türlü utanç duygusunu ayaklar altına alarak "kendi eliyle fışkı toplamaya çıkmaya" karar verdi.

Bir gün, büyük yolda, Mme Bordin bu uğraş sırasında yaklaştı yanına. Hoşbeşten sonra, dostunu sordu. Bu kadının küçük ama çok parlak kara gözleri, canlı renkleri, sağlığı (azıcık bıyığı bile vardı) Pécuchet'yi sindirdi. Kısaca yanıt verip sırtını döndü. Daha sonra Bouvard bu kabalığı ayıpladı.

Sonra kötü günler çıkageldi: kar, zorlu soğuklar. Mutfağa yerleştiler; çit örüyorlardı; ya da odaları dolaşıyor, ateşin başında konuşuyor, yağmurun yağışını izliyorlardı.

Daha büyük perhizin ortasında; ilkbaharı gözlemeye başladılar, her sabah, "Her şey geçer," diye yineliyorlardı. Ama kış uzadı, onlar da "Her şey geçecek," diyerek sabırsızlıklarını yatıştırdılar.

En sonunda bezelyelerin başverdiğini gördüler. Kuşkonmazlar bol ürün verdi. Asmalar da umutlandırıcıydı.

Değil mi ki bahçıvanlıktan anlıyorlardı, tarımda da başarılı olmaları gerekirdi; M. de Faverges'e bir mektup yazarak işletmesini görme onurunu kendilerinden esirgememesini rica ettiler. Kont hemen bir randevu verdi.

Bir saatlik bir yürüyüşten sonra, l'Orne vadisine bakan bir tepenin yamacına geldiler. Aşağıda ırmak kıvrıla kıvrıla akıyordu. Aralarda yer yer kırmızı taş kitleleri yükselmekteydi, uzakta daha büyük kayalar olgun buğdaylarla kaplı ovanın yukarılarında bir yar oluşturuyordu. Karşıda, öbür tepenin üzerinde, yeşillik öylesine yoğundu ki, evler görünmüyordu. Ağaçlar otların ortasında daha koyu çizgilerle beliriyor, tepeyi irili ufaklı karelere bölüyorlardı.

Kontun toprakları tümüyle beliriverdi birden. Kiremit çatılar çiftliği belli ediyordu. Ak cepheli şato sağdaydı, daha ilerisinde bir koru ve ırmağa kadar inen bir çimenlik vardı, ırmağa sıra sıra çınarların gölgeleri vuruyordu.

İki dost yoncaları biçilip tersine çevrilmiş bir yonca tarlasına girdiler. Hasır şapkalı, basma başlıklı ya da kâğıt gölgelikli kadınlar yere bırakılmış otları tırmıklarla kaldırıyorlardı; ovanın öbür ucunda, saman yığınlarının yanında, demetler hızla üç at koşulu bir uzun arabaya atılıyordu. Kont, arkasında kâhyası, kendilerine doğru ilerledi.

Bir pazen takım giymişti, dik bir bedeni, pirzola biçimi favorileri vardı, hem yüksek bir devlet görevlisine, hem bir züppeye benziyordu. Yüz çizgileri konuştuğu zaman bile kımıldamıyordu.

İlk nezaket sözleri söylendikten sonra, otlara ilişkin yöntemini açıkladı; biçilen otlar dağıtılmadan tersyüz edilirdi; yığınların

koni biçiminde olması, demetlerin hemen oracıkta yapılıp sonra onar onar yığılması gerekirdi. İngiliz tırmık makinasına gelince, çayır böyle bir araca göre fazla engebeliydi.

Postallarının içinde ayakları çıplak, giysisinin yırtıklarından bedeni görünen bir küçük kız kalçasına dayadığı bir güğümden kadınlara elma şırası veriyordu. Kont bu çocuğun nerden geldiğini sordu; bilen yoktu. Orakçılar harman sırasında çalıştırmak için yanlarına almışlardı. Kont omuz silkti, uzaklaşırken, köylerimizin ahlak düşkünlüğünden yakındı.

Bouvard yoncasını övdü. Gerçekten de, bağbozanın verdiği büyük zararlara karşın, oldukça iyiydi; geleceğin tarımcıları bağbozan sözcüğünü işitince gözlerini açtılar. Kont, hayvanlarının çokluğu nedeniyle, yapay çayırlara büyük önem vermekteydi; ayrıca öbür ürünler için de iyi bir önekimdi, yemlik köklerle her zaman aynı sonuca ulaşılamazdı.

"Bence en azından burası tartışılmaz," dedi.

Bouvard ile Pécuchet de bir ağızdan:

"Evet! tartışılmaz!" dediler.

Özenle kabartılmış bir tarlanın kıyısındaydılar; elle sürülen bir at üç tekerlek üzerinde geniş bir sandık çekiyordu. Alt yanına yerleştirilmiş yedi saban demiri birbirine koşut ince karıklar açıyor, bu karıklara yere kadar inen borulardan tohumlar dökülüyordu.

"Buraya yerlahanası ekiyorum," dedi kont. "Yerlahanası benim dört yıllık ekimimin temelini oluşturur."

Tohum ekme makinasını açıklamaya girişiyordu. Bir uşak geldi. Şatoya dönmesi gerekiyordu.

Yerini kâhyası aldı, sinsi suratlı, dalkavuk davranışlı bir adamdı.

"Bu beyler"i başka bir tarlaya doğru götürdü, burada on dört orakçı, göğüsleri açık, bacakları ayrık, çavdar biçiyordu. Oraklar sağa devrilen saplarda çınlıyordu. Hepsi de önünde geniş bir yarım daire çiziyor, hepsi de aynı çizgi üzerinde, aynı zamanda ilerliyordu. İki Parisli adamların kollarına hayran kaldılar. Toprağın zenginliği karşısında da nerdeyse dinsel bir saygı duydular.

Sonra birkaç sürülü tarla boyunca ilerlediler. Alacakaranlık

çöküyor, saban izlerine kuzgunlar iniyordu.

Sonra sürüyle karşılaştılar. Koyunlar şurda burda otluyor, sürekli olarak otları koparışları işitiliyordu. Çoban, yanında köpeği, bir ağaç kütüğünün üzerine oturmuş, bir yün çorap örüyordu.

Kâhya, Bouvard ile Pécuchet'nin bir çiti geçmelerine yardım etti, iki bakımsız yapının arasından geçtiler, inekler elma ağaçlarının altında geviş getiriyorlardı.

Çiftliğin bütün yapıları bitişikti ve avlunun üç yanını dolduruyordu. Burda işler makinayla, özel olarak yatağı değiştirilmiş bir dereden yararlanılarak bir türbin aracılığıyla yapılmaktaydı. Meşin şeritler bir çatıdan öbürüne gidiyor, gübre yığınının ortasında bir pompa çalışıyordu.

Kâhya ağıllarda yer düzeyinde bulunan küçük delikleri ve domuzların bölmelerinde kendiliklerinden kapanan ustalıklı kapıları gösterdi.

Ambar bir katedral gibi taş duvarlar üzerinde duran tuğla kemerlerle bir kubbe gibi örtülmüştü.

Bir hizmetçi kadın beyleri eğlendirmek için tavuklara avuç avuç yulaf attı. Baskı makinasının tahtası gözlerine çok büyük göründü. Güvercinliğe çıktılar. Özellikle sütevine hayran kaldılar. Köşelerde musluklar döşeme taşlarını su içinde bırakacak kadar su sağlamaktaydı; içeri girince duyulan serinlik insanı şaşırtıyordu. Izgara döşemeler üzerine yanyana dizilmiş kahverengi küpler ağızlarına kadar sütle doluydu. O denli derin olmayan çömleklere kaymak konulmuştu. Tereyağı topakları bakır bir sütunun parçaları gibi birbirini izliyor, yeni konulmuş teneke kovalardan köpükler taşıyordu. Ama çiftliğin incisi sığır ahırıydı. Bütün uzunluğunca dikey olarak yerleştirilmiş tahta parmaklıklar ahırı ikiye bölüyordu: birincisi sığırlar, ikincisi hizmet için. Bütün mazgallar kapalı olduğundan, içerisi zor görülüyordu. Öküzler, zincirlere bağlanmış, yem yiyorlar, bedenlerinden bir sıcaklık yayılıyordu. Ama biri ışık getirdi, yemlikleri çevreleyen harka birdenbire bir su yayıldı. Böğürmeler yükseldi; boynuzlar bir tür sopa tıkırtısı çıkardı. Bütün öküzler parmaklıklar arasından başlarını uzattılar ve ağır ağır su içmeye başladılar.

Büyük koşum hayvanları avluya girdi ve taylar kişnedi. Giriş

katında iki üç fener yandı, sonra görünmez oldu. İşçiler taşlar üzerinde takunyalarını sürükleyerek geçiyorlardı, sonra yemek çanı çaldı.

İki konuk ayrıldı.

Bütün gördükleri büyülemişti onları; kararlarını verdiler. Hemen o akşam kitaplıklarından *Köy Evi*'nin dört cildini çektiler, Gasparin'in ders kitabını getirttiler ve bir tarım gazetesine abone oldular.

Panayırlara daha rahat gitmek için iki tekerlekli bir araba satın aldılar. Arabayı Bouvard sürüyordu.

Başlarında geniş kenarlı şapkalar, sırtlarında mavi iş gömlekleri, bacaklarında dizlerine dek çıkan tozluklar, ellerinde birer at cambazı sopası, sığırların çevresinde dolaşıyor, çiftçilere sorular soruyor, hiçbir tarım şenliğini kaçırmıyorlardı.

Çok geçmeden öğütleriyle Gouy ustayı bıktırmaya başladılar, en beğenmedikleri de nadas düzeniydi. Ama çiftçi alışkanlıklarında diretiyordu. Don bahanesiyle bir kira taksidinin ertelenmesini istedi. Aylık ödemelere gelince, hiçbirini yerine getirmedi. En haklı istekler karşısında bile karısı bağırıp çağırmaya başlıyordu. En sonunda, Bouvard kiralama sözleşmesini yenilememek düşüncesinde olduğunu bildirdi.

Bundan sonra, Gouy usta gübreyi esirgedi, kötü otlara el sürmedi, toprağı batırdı, öç tasarılarını belli eden, yabanıl bir havayla gitti.

Bouvard başlangıçta 20.000 frankın, yani çiftlik kirasının dört katı bir paranın yeterli olacağını düşünmüştü. Paris'teki noteri bu parayı yolladı.

İşletmeleri avlu ve çayır olarak on beş, ekilebilir toprak olarak yirmi üç hektarla, Butte denilen ve taşlarla kaplı bir tepecik üzerinde bulunan, nadasa bırakılmış beş hektarlık bir topraktan oluşuyordu.

Gereken bütün araçlarla birlikte, dört at, on iki inek, altı domuz, yüz altmış koyun aldılar, işçi olarak iki arabacı; iki kadın, bir çoban tuttular; ek olarak da kocaman bir köpek edindiler.

Hemen para edinmek için otlarını sattılar; para evde ödendi; yulaf sandığı üzerinde sayılan napolyonların altını ötekilerden da-

ha parlak, daha iyi ve olağandışı göründü gözlerine.

Kasım ayında elma şırası yaptılar. Bouvard atı kamçılıyor, Pécuchet, teknenin üzerinde, bir kürekle posayı karıştırıyordu. Vidayı sıkarken soluyor, tekneden şıra çekiyor, tıkaçları denetliyor, ağır nalınlarla dolaşıyor, müthiş eğleniyorlardı.

Fazla buğday göz çıkarmaz ilkesinden yola çıkarak ekme çayırların yaklaşık yarısını kaldırdılar; gübreleri olmadığından, küspeleri kullanarak kırmadan toprağa gömdüler, böylece çok düşük bir verim elde ettiler.

Ertesi yıl, tohumu çok sık döktüler. Sağnaklar boşandı. Başaklar yattı.

Gene de buğdayda dayatıyorlardı.Butte'ün taşlarını ayıklamaya giriştiler. Taşları bir küçük araba çekiyordu. Bütün yıl boyunca, sabahtan akşama kadar, yağmurda, güneşte, aynı arabanın. aynı adam ve aynı atla, küçük tepeye tırmandığı, indiği, sonra gene tırmandığı görülüyordu. Bazı bazı Bouvard da arkadan yürüyor, yokuşun ortasında alnını silmek üzere duruyordu.

Kimseye güvenmediklerinden, hayvanlara kendileri bakıyor, müshiller veriyor, tenkiyeler uyguluyorlardı.

Büyük karışıklıklar çıktı. Kümese bakan kız gebe kaldı. Evli insanlar tuttular; çiftlik çocuklarla, amcalarla, dayılarla, yengelerle, amca ve teyze çocuklarıyla dolup taştı; bir sürü insan sırtlarından geçiniyordu; sırayla çiftlikte yatmaya karar verdiler.

Ama akşamları hüzünleniyorlardı. Odanın pisliği rahatlarını kaçırıyor, yemekleri getiren Germaine de her yolculukta homurdanıyordu. Nasıl olsa aldatılıyorlardı. Ambarda harman dövücüler su testilerine buğday dolduruyorlardı. Pécuchet birini yakaladı, omuzlarından tutup dışarı iterek:

"Alçak! sen doğduğun köyün yüz karasısın!" diye haykırdı.

Hiç saygı uyandıramıyordu. Öte yandan, bahçe konusunda da pişmanlıkları vardı. Bahçeyi iyi durumda tutabilmek için tüm zamanını da verse azdı. Çiftlikle Bouvard ilgilenecekti. Konuyu görüştüler, böyle yapılması kararlaştırıldı.

İlk nokta iyi yastıklar bulunmasıydı. Pécuchet tuğlayla iki yastık yaptırttı. Çerçevelerı kendisi boyadı, bütün cam kapaklara da güneş vurur korkusuyla kireç sürdü.

Çeliklerin başlarını yapraklarıyla koparmaya özen gösterdi. Sonra daldırma işine verdi kendini. Birkaç tür aşı denedi, ince aşı, tepe aşısı, tomurcuk aşısı, otsul aşı, ingiliz aşısı. İki damarı ne büyük bir özenle birleştiriyordu! Aşı bağlarını nasıl sıkıyordu! Üzerlerini örtmek için ne çok hamur kullanıyordu!

Günde iki kez, süzgeçli kovayı alıp buhurluk sallar gibi bitkilerin üzerinde gezdiriyordu. İnce yağmur gibi dökülen suyun altında bitkiler yeşerdikçe, kendisi de susuzluğunu gideriyormuş, onlarla birlikte yeniden doğuyormuş gibi oluyordu. Sonra, bir tür sarhoşluğa kapılarak, kovanın süzgecini çıkarıp bol bol su döküyordu.

Gürgenli çitin ucunda, alçı hanımın yanında, kütüklerden yapılmış bir tür kulübe yükselmekteydi. Pécuchet buraya araçlarını koyuyor, burada tohum ayıklayarak, etiketler yazarak, küçük saksılarını yerleştirerek çok güzel saatler geçiriyordu. Dinlenmek için, kapının önünde bir sandığın üstüne oturup güzelleştirme tasarılarına dalıyordu.

Binek merdiveninin aşağısında iki yuvarlak sardunya tarhı yapmıştı; servilerle öreke biçiminde budanmış ağaçlar arasına ayçiçekleri ekti; çiçeklikler altın rengi tomurcuklarla ve bütün yollar yeni kumla kaplı olduğundan, bahçe bir sarı renk bolluğu içinde ışıldıyordu.

Ama yastıkta kurtlar kaynaşmaya başladı; boyanmış çerçeveler ve kireçlenmiş camlar altındaki ısıtıcı kuru yaprak gübrelerine karşın, çıka çıka cılız bitkiler çıktı. Çelik dikmeler tutmadı, aşılar açıldı, daldırma çubuklarının özsuyu kesildi, ağaçların köklerinde aklıklar belirdi; fidelikler acıklı durumdaydı. Yel fasulya heklerini devirerek eğleniyordu. Gübre bolluğu çilekleri, kırma eksikliği domatesleri batırdı.

Karnabaharlar, patlıcanlar ve bir ağaç kovada yetiştirmek istediği tereler olmadı. Buzlar çözüldükten sonra, enginarların işi bitmişti. Lahanalar onu avuttu. Hele bir tanesi bayağı umutlandırdı. Gelişiyor, boy atıyordu, sonunda kocaman ve hiç mi hiç yenilmez oldu. Olsun, Pécuchet dev bir bitki yetiştirdiği için mutluydu.

O zaman sanatın doruğu olarak gördüğü şeyi: kavun yetiştirmeyi denedi.

Çürük toprağıyla dolu tabaklara birkaç tür tohum ekip yastığına gömdü. Sonra başka bir yastık yaptı; sonra en güzel fideleri dikip üzerlerine cam kapaklar koydu. İyi bahçıvan ilkeleri uyarınca bütün budamaları yaptı, çiçeklere dokunmadı, meyvaları oluşmaya bıraktı, her kolda bir tanesini seçip geri kalanlarını kopardı, daha ceviz büyüklüğüne ulaşır ulaşmaz, fışkıya değip de çürümelerini önlemek üzere altlarına küçük tahtalar koydu. Hafifçe suluyor, kapakların buharını mendiliyle alıyor, havada bulutlar belirdi mi hemen koşup koruma hasırlarını getiriyordu.

Geceleri uyuyamıyordu bu yüzden. Hatta birkaç kez kalktı; ayakları postallarının içinde çıplak, sırtında gecelik, titreye titreye bahçeyi bir baştan bir başa geçti, camlıkların üstüne kendi yorganını serdi.

Cantalupo kavunları olgunlaştı. Birincisinde, Bouvard suratını ekşitti. İkincisi daha iyi değildi, üçüncüsü de; Pécuchet her birine yeni bir özür buluyordu, sonuncusunu hiçbir şey anlamadığını söyleyerek pencereden dışarıya fırlattı.

Gerçekten de, farklı türleri birbirinin yanına ektiğinden, şeker kavunları bostan kavunlarıyla, portekiz kavunu moğol kavunuyla karışmış, asma kabakları da kargaşayı tamamlayınca, kabak tadında iğrenç "katır"lar çıkmıştı.

Pécuchet çiçeklere yöneldi o zaman. Tohumlarla küçük ağaççıklar elde etmek için Dumouchel'e mektup yazdı, bol bol funda toprağı satın aldı ve kararlı bir biçimde işe girişti.

Ama çarkıfelekleri gölgeye, hercaimenekşeleri güneşe dikti, sümbüllerin üstünü gübreyle örttü, zambakları tomurcuklanmadan sonra suladı, zakkumları aşırı budama yüzünden kuruttu, fuksiyaları tutkalla azdırdı, bir nar ağacını mutfakta ateşin önüne koyarak kavurdu.

Soğuklar yaklaşınca, yabangüllerini mumla sıvalı karton kubbeler altında korudu: sopalarla havada durdurulan kelle şekerlerini andırıyorlardı.

Yıldızçiçeği hereklcri dağ gibiydi; bu düz çizgiler arasında kurumadan, büyümeden değişmez kalan bir sophora japonica 'nın eğri büğrü dalları görünüyordu.

Bununla birlikte, en ender ağaçlar Paris'te çok iyi yetiştiğine

göre, Chavignolles'da da yetişmeleri gerekirdi; Pécuchet hintleylağını, çingülünü, o günlerde ününün baharında bulunan okaliptüsü getirtti. Bütün deneyleri başarısızlıkla sonuçlandı. Her seferinde de çok şaşırıyordu.

Onun gibi Bouvard da engellerle karşılaşmaktaydı. Birbirleriyle görüş alışverişinde bulunuyor, bir kitap açıp sonra bir başkasına geçiyor, görüşlerin farklılığı karşısında neye karar vereceklerini bilemiyorlardı.

Örneğin marnı Puvis sağlık veriyor, Roret'nin kitabı buna karşı çıkıyordu.

Sargıya gelince, Franklin'in örneğine karşı, Riéfel ile M. Rigaud bu konuda fazla coşkulu görünmüyorlardı.

Dinlendirme, Bouvard'a göre, Galyalı'lardan kalma bir önyargıydı. Bununla birlikte, Leclerc zorunlu olduğu durumlardan sözediyor, Gasparin aynı tarlaya yarım yüzyıl süresince tahıl ekmiş bir Lyon'luyu anıyordu: bu da almaşık ekim kuramını yerle bir ediyordu. Tull gübresiz toprak sürmeyi göklere çıkarıyor, binbaşı Beetson'sa sürmelerle birlikte gübreyi de kaldırıyordu!

Havanın belirtilerini anlamak için, Luke-Howard'ın sınıflandırmasına göre bulutları incelediler. Yeleler gibi uzananlarını, adalara benzeyenlerini, kar dağlarını andıranlarını izliyor, yağmur bulutlarını saçak bulutlardan, katman bulutları küme bulutlardan ayırmaya çalışıyorlardı; onlar daha adlarını bulamadan bulutların biçimleri değişiveriyordu.

Barometre yanılttı, termometreden hiçbir şey çıkmıyordu; onlar da XV. Louis döneminde Tours'lu bir papazın tasarladığı yola başvurdular. Kavanoza kapatılmış bir sülüğün yağmur durumunda yukarıya çıkması, değişmez güzel havada dipte durması, fırtına tehlikesinde çırpınması gerekirdi. Ama, hemen her zaman, hava sülüğü yalancı çıkardı. Yanına üç sülük daha koydular. Dördü de farklı tellerden çaldı.

Uzun düşüncelerden sonra, Bouvard yanıldığını kabul etti. Onun toprağı büyük tarımı, yoğun düzeni gerektiriyordu, kullanılabilir durumdaki anaparasını: otuz bin frankı gözden çıkardı.

Pécuchet'nin kışkırtmasıyla, gübre çılgınlığına kapıldı. Dallar, kanlar, bağırsaklar, tüyler, ne bulduysa hepsi gübre çukuruna

yığıldı. Belçika çözeltisi, çamaşır suyu, denizyosunu, paçavralar kullandı, guano getirtti, kendisi de guano üretmeye çalıştı ve, ilkelerinde sonuna kadar giderek, bir damla sidiğin yitirilmesine izin vermez oldu; aptesaneleri kaldırttı. Avluya hayvan leşleri getiriliyor, toprak bunlarla gübreleniyordu. Kırda parçalanmış leşler ortalığa saçılıyordu. Bouvard bu pisliğin ortasında gülümsüyordu. Kasalı bir yük arabasına yerleştirilmiş bir pompa ürünlerin üzerine gübre şerbeti kusmaktaydı. Bouvard, tiksinmiş gibi görünenlere: "Altın bu! altın!" diyordu. Daha fazla gübre bulamadığına üzülüyordu. Kuş pislikleriyle dolu doğal mağaraları olan memleketlere ne mutluydu!

Kolza cılız, yulaf ortanın altında çıktı, buğday da kokusu yüzünden iyi satılmadı. Olmayacak bir şey de en sonunda taşları ayıklanmış olan Butte'ün eskisinden daha az ürün vermesiydi.

Gereçlerini yenilemenin yerinde olacağını düşündü. Bir Guillaume toprak kabartma makinası, bir Valcourt kökleme pulluğu, bir İngiliz tohum ekme makinasıyla Mathieu de Dombasle'ın büyük sabanını aldı, ama arabacı bunu kullanmaya yanaşmadı.

"Kullanmasını öğren!"

"İyi ya! Göster de öğrenelim!"

Göstermeye çalışıyor, şaşırıyordu; köylüler sırıtıyorlardı.

Hiçbir zaman çanın buyruğuna uyduramadı onları. Durmamacasına arkalarından bağırıyor, bir yerden öbürüne koşuyor, gözlemlerini bir defterе not ediyor, randevular veriyor, sonra unutuyordu, kafasında parlak düşünceler kaynaşıyordu. Afyon elde etmek için haşhaş, özellikle de "aile kahvesi" adı altında satmak üzere kitre yetiştirmeyi düşünüyordu.

Öküzlerini semirtmek için on beş günde bir kan alıyordu onlardan.

Domuzlarının hiçbirini kesmedi, tıkabasa tuzlu yulaf yedirdi hepsine. Çok geçmeden domuz ahırı fazla dar geldi. Domuzlar avluyu kapatıyor, bölmeleri yıkıyor, milleti ısırıyorlardı.

Büyük sıcaklar sırasında, yirmi beş koyun fırıl fırıl dönmeye başladı, az sonra da öldü.

Aynı hafta, Bouvard'ın kan alımları sonucu, üç öküz canverdi.

Mayısböceği kurtçuklarını yoketmek için tavukları tekerlekli bir kafesle dolaştırmayı tasarladı, iki adam kafesi sabanın ardından itiyordu; ama bu durum tavukların ayaklarının kırılmasını engellemedi.

Meşe yapraklarından bira yaptı, harmancılara elma şırası yerine bu birayı verdi. Karın ağrıları başladı. Çocuklar ağlıyor, kadınlar inliyor, adamlar burunlarından soluyorlardı. Hepsi de gitme tehdidinde bulunuyordu, Bouvard boyun eğdi.

Gene de, onları içkinin zararsız olduğuna inandırmak için, önlerinde birkaç şişe içti, rahatsız oldu, ama ağrılarını bir keyiflilik havası ardında gizledi. Akşam Pécuchet'yle içiyor, her ikisi de iyi bulmaya çalışıyorlardı. Ayrıca içkinin boşa gitmemesi gerekirdi.

Bouvard'ın karın ağrıları iyice artınca, Germaine gidip doktoru getirdi.

Çıkık alınlı, ağırbaşlı bir beydi doktor, daha baştan hastasını korkuttu. Beyefendinin karın ağrıları memlekette sözü edilen şu biralardan geliyor olmalıydı. Bileşimini öğrenmek istedi, sonra da, omuzlarını silkerek, bilimsel terimlerle yerdi. Reçeteyi Pécuchet vermişti, çok üzüldü.

Zararlı kireç sularına, atlatılan ikinci çapalamalara, mevsimsiz diken sökmelere karşın, ertesi yıl Bouvard'ın önünde güzel bir buğday ürünü vardı. Ürününü Clap-Mayer yöntemi, Hollanda türü kızdırmayla kurutmayı tasarladı; yani bir seferde biçtirtip yığın biçiminde toplattı, gazı çıkar çıkmaz kırılacak, sonra açık havada serileccktı; bundan sonra, Bouvard en ufak bir kaygı duymadan evine çekildi.

Ertesi gün, akşam yemeklerini yerken, gürgenliğin aşağılarından gelen bir davul sesi işittiler. Germaine ne oluyor diye bakmaya gitti; ama adam çoktan uzaklaşmıştı. Hemen aynı anda kilisenin çanı şiddetle çaldı.

Bouvard ile Pécuchet'nin içine bir sıkıntı çöktü. Kalktılar, durumu öğrenmek için sabırsızlanarak, başları açık, Chavignolles'a doğru ilerlediler.

Bir yaşlı kadın geçti. Hiçbir şey bilmiyordu. Bir çocuğu durdular.

"Yangın çıkmış galiba!" diye yanıtladı.

Davul hep çalınıyor, çan daha da zorlu çınlıyordu. En sonunda köyün ilk evlerine ulaştılar. Bakkal uzaktan bağırdı:

"Çiftliğiniz yanıyor!"

Pécuchet koşar adıma geçti; yanında aynı hızla koşan Bouvard'a:

"Bir, ki! bir, ki! uygun adım, Vincennes avcıları gibi!" diyordu.

İzledikleri yol hep yükselmekteydi; eğimli alan çevreni kapatıyordu. Yukarıya, Butte'ün oraya geldiler; yıkım bir anda gözlerinin önüne serildi.

Akşamın durgunluğunda, çıplak ovanın ortasında, bütün sap yığınları şurda burda volkanlar gibi alev alev yanıyordu.

En büyüğünün çevresinde üç yüz kişi vardı belki; üç renkli nişan kurdelasını takıp da gelmiş belediye başkanı M. Foureau'nun buyruğu altında, adamlar geri kalanını kurtarmak için sırık ve kancalarla sapları tepeden aşağıya çekiyorlardı.

Bouvard'ın, telaş içinde, orada bulunan Madam Bordin'i devirmesine ramak kaldı. Sonra, uşaklardan birini görünce, kendisine haber vermedi diye aşağılayıcı sözler yağdırdı. Uşaksa, tersine, aşırı gayretkeşlikle, önce belediyeye, kiliseye, sonra beyefendiye koşmuş, öbür yoldan geri dönmüştü.

Bouvard'ın aklı başından gitti, uşakları hep birden konuşuyor, sapların indirilmesine karşı çıkıyor, yardımlarına koşulması için yalvarıyor, su ve itfaiyeci istiyorlardı.

Belediye başkanı:

"İtfaiyecimiz mi var ki!" diye bağırdı.

Bouvard da:

"Suç sizde!" diye atıldı.

İyice tepesi atmıştı, bağırıp çağırdı, uygunsuz sözler söyledi. Herkes M. Foureau'nun sabrına hayran kaldı, oysa kalın dudaklarının ve buldog çenesinin de gösterdiği gibi sert bir adamdı.

Sap yığınlarının sıcaklığı öyle arttı ki, yanlarına yaklaşılmaz oldu. Alevler altında saplar çıtırdayarak kıvrılıyor, buğdaylar insanın yüzüne kurşunlar gibi çarpıyordu. Sonra yığın geniş bir kor biçiminde devriliyor, üzerinden kıvılcımlar havalanıyordu. Bu kızıl

kitle üzerinde hareler dalgalanıyor, birbiri ardından pembe, nar kırmızısı ya da pıhtılaşmış kanlar gibi kahverengi bölümler sunuyordu. Gece olmuş, yel çıkmıştı; kalabalık duman çevrintilerinin arasında kalıyordu. Zaman zaman, kara gökyüzünden, bir kıvılcım geçiyordu.

Bouvard sessiz sessiz ağlayarak yangını izliyordu. Şişmiş göz kapaklarının altında gözleri görünmez olmuştu, bütün yüzü acıdan genişlemiş gibiydi. Madam Bordin, yeşil şalının püsküllerıyle oynayarak, "Zavallı beyefendi," diyor, onu avutmaya çalışıyordu. Elden bir şey gelmediğine göre, makul olmaya çalışmalıydı.

Pécuchet ağlamıyordu. Çok solgun, daha doğrusu ölü renginde deydi, ağzı açık, saçları soğuk terle yapışmış, açıkta duruyordu, düşüncelere dalmıştı. Ama birdenbire papaz geldi, okşayıcı bir sesle konuşmaya başladı:

"Vah vah! gerçekten çok büyük bir yıkım! Çok üzücü! İnanın ki, acınıza..."

Ötekiler hiç de üzülmüş gibi görünmüyorlardı. Ellerini alevlere doğru uzatıp gülümseyerek konuşuyorlardı. Yaşlı bir adam piposunu yakmak için yanan saplardan yararlandı. Çocuklar dansetmeye başladılar. Hatta bir yumurcak "Çok eğlenceli!" diye haykırdı.

Pécuchet de işitti:

"Evet, güzel, eğlenin bakalım!" diye söylendi.

Ateş azaldı, yığınlar alçaldı, bir saat sonra, yalnızca küller kalmış, ovada yuvarlak ve kara izler oluşturmuştu. O zaman, kalabalık dağıldı.

Madam Bordin'le peder Jeufroy, Bouvard ve Pécuchet beyleri evlerine kadar götürdüler.

Yolda, dul kadın komşusuna yabanıllığı konusunda çok sevimli serzenişlerde bulundu, din adamı da bölgesinin böylesine seçkin hristiyanlarından birini bugüne değin tanıyamamış olmaktan duyduğu şaşkınlığı belirtti.

Başbaşa kalınca, yangının nedenini araştırdılar ve herkesle birlikte nemli sapların kendiliğinden tutuştuğunu benimseyecek yerde, bir öç ediminden kuşkulandılar. Hiç kuşkusuz Gouy ustanın işiydi, ya da köstebek avcısının. Altı ay önce, Bouvard bu ada-

mın hizmet önerisini geri çevirmiş, hatta, bir dinleyici halkası önünde, yaptığı işin zararlı olduğunu, hükümetin bunu yasaklaması gerektiğini savunmuştu. Adam o zamandan beri çevrede dolaşıp durmaktaydı. Sakalına hiç dokunmuyor, özellikle akşamları, uzun sırığına asılı köstebeklerle, avluların çevresinde belirince, gözlerine tüyler ürpertici görünüyordu.

Zarar çok büyüktü. Pécuchet durumlarını anlamak için sekiz gün süresince Bouvard'ın defterleri üzerinde çalıştı, bunları "gerçek bir labirent" olarak değerlendirdi. Günlük defteri, yazışmaları ve kurşunkalemle alınmış notlarla, göndermelerle kaplı ana defteri karşılaştırdıktan sonra, gerçeği kabul etti: satılacak hiçbir mal, gelecek hiçbir alacak yoktu, kasa da bomboştu. Sermayede otuz üç bin franklık bir açık görünüyordu.

Bouvard inanmak istemedi, hesaplara yirmi kez yeniden başladılar. Hep aynı sonuca geliyorlardı. Daha iki yıl böyle tarımcılık yapacak olurlarsa, bütün servetleri gidecekti. Tek çare satmaktı.

En azından bir notere danışmak gerekirdi. Girişim çok zordu; Pécuchet yüklendi bunu.

M. Marescot'nun görüşüne göre, ilan asmamak daha iyiydi. Ciddi alıcılara çiftlikten sözedecek ve onların önerilerini bekleyecekti.

"Çok iyi," dedi Bouvard, "Önümüzde zaman var."

Bir kiracı bulacak, sonrasını da düşünecekti.

"Eskisinden daha mutsuz olmayacağız, ancak bundan böyle tutumlu davranmak zorundayız."

Bahçe işleri nedeniyle, tutumluluk Pécuchet'nin canını sıkıyordu, birkaç gün sonra:

"Yalnız ağaç yetiştiriciliğine girişmeliydik," dedi, "zevk için değil, yatırım olarak. Üç paraya gelen bir armut başkentte bazı bazı beş, altı franka kadar gidiyor! Bahçeciler yirmi beş bin lira yıllık gelir sağlıyorlar. Petersburg'ta kışın üzümün salkımına bir napolyon ödüyorlar! Çok iyi bir iş, sen de kabul edersin! Hem de neye maloluyor ki! Bakım, gübre, bir de budama bıçağının bilenmesi!"

Bouvard'ın imgelemini öyle bir körükledi ki, kitaplarında satın alınacak fidanların adlarını araştırmaya giriştiler hemen, çok

güzel buldukları adları seçtikten sonra, Falaise'li bir fideciye başvurdular, o da kime satacağını bilemediği üç yüz fidanı kakaladı hemen onlara.

Herekler için bir çilingir, gericiler için bir hırdavatçı, destekler için de bir dülger getirtmişlerdi. Ağaçların biçimi önceden çizilmişti. Duvarın üstünde ince tahta parçaları şamdanları andırıyordu. Yastıkların iki ucunda direkler demir telleri yatay olarak geriyordu; meyve bahçesinde, çemberler saksıların, koni biçimindeki çubukların, piramitlerin yerini belli ediyordu, öyle ki, insan bahçeye gelince, bilinmedik bir makinanın parçaları ya da bir hava fişeğinin iskeleti karşısında bulunduğunu sanıyordu.

Çukurlar kazılınca, iyi, kötü demeden bütün köklerin uçlarını kestiler ve çürük gübresine daldırdılar. Altı ay sonra, bütün fidanlar ölmüştü. Fidancıya yeni siparişler verdiler ve bu kez fidanları daha derine gömdüler. Ama yağmurlar toprağı ıslatınca, aşılar da gömüldü ve ağaçlar elden gitti.

İlkbaharda, Pécuchet armut ağaçlarını budamaya girişti. Uç dalları kesmedi, tomurcukları bulunan küçük dallara dokunmadı, ancak tek yönlü diziler oluşturacak olan düşes armutlarını köşe bağıyla yatırmakta inat ettiğinden, bunları şaşmaz bir biçimde kırıyor ya da koparıyordu. Şeftali ağaçlarına gelince, üst-analar, alt-analar ve ikinci alt-analarda kafası karışıyordu. Doluluk ve boşluklar hep olmamaları gereken yerlerde çıkıyordu, duvara dayalı ağaç dizisinde sağda ve solda altışar dalla kusursuz bir dikdörtgen oluşturmak olanaksızdı, üstüne üstlük iki de ana dal vardı, hep birlikte güzel bir balık sırtı oluşturuyorlardı.

Bouvard kayısı ağaçlarını yönlendirmeye çalıştı, başkaldırdılar. Gövdelerini yer düzeyine indirdi; hiçbiri büyümedi. Kiraz ağaçlarında açtığı kertiklerden zamklar fışkırdı.

Önce çok uzun budadılar, bu da dipteki gözleri söndürüyordu; çoğu zaman ağaç tomurcuklarını çiçek tomurcuklarından nasıl ayırdedeceklerini bilemedikleri için duralıyorlardı. Çiçekleri olmasına sevinmişlerdi; ama, yanlışlarını anladıktan sonra, geri yanını güçlendirmek düşüncesiyle dörtte üçünü koparıyorlardı.

Özsudan, büyütkendokudan, sardırmadan, kırmadan, tomurcuk koparmadan sözediyorlardı durmadan. Yemek odalarının or-

ta yerinde, bir çerçeve içinde, yetiştirdikleri bitkilerin dizelgesi vardı, hepsi de numaralanmıştı, bu numaralar bahçede, ağacın dibine konulmuş küçük bir tahta parçasında da yer alıyordu.

Daha şafakta kalkıyor, kemerlerinde bir hasır sepet, karanlık çökünceye dek çalışıyorlardı. Soğuk ilkbahar sabahlarında, Bouvard iş gömleğinin altına hırkasını, Pécuchet de çuval bezinden önlüğünün altına eski redingotunu giyiyordu. Kafes parmaklığın önünden geçen insanlar sisin içinde öksürdüklerini duyuyorlardı.

Bazı bazı Pécuchet cebinden kitabını çıkarıyor, ayakta, yanında beli, kitabın kapağını süsleyen bahçıvan duruşunda, bir paragrafı inceliyordu. Bu benzerlik koltuklarını kabarttı. Bu nedenle yazara daha çok saygı duydu.

Bouvard sürekli olarak piramitlerin önünde yüksek bir merdivene tünemiş durumdaydı. Bir gün başı döndü, inmeyi göze alamayarak bağıra bağıra Pécuchet'yi yardıma çağırdı.

En sonunda armutlar belirdi; meyve bahçesinde de erikler vardı. O zaman kuşlara karşı sağlık verilen bütün hileleri denediler. Ayna parçaları gözleri kamaştıracak ölçüde ışıldıyor, yeldeğirmeninin çalparası geceleri uykularını bölüyor, ama serçeler korkuluğun üzerine konuyorlardı. Bir ikincisini, hatta bir üçüncüsünü yaptılar, giysilerini değiştirdiler, hiçbir işe yaramadı.

Gene de biraz meyve umabilirlerdi. Pécuchet de bu konuda Bouvard'a raporunu vermişti, ama birdenbire gök gürledi ve yağmur başladı, ağır, şiddetli bir yağmur. Yel durup durup duvar dibindeki ağaç dizisinin bütün yüzeyini sarsıyor, destekler birbiri ardından yıkılıyor, öreke biçiminde budanmış zavallı ağaçlar sallandıkça birbirlerinin armutlarını dövüyorlardı.

Pécuchet sağnağa yakalanınca kulübeye sığınmıştı. Bouvard mutfaktaydı. Tahta parçalarının, dalların, arduvazların önlerinden döne döne sürüklenip gittiğini görüyorlardı; on fersah ötede, kıyıda denizi gözleyen denizci eşlerinin gözleri onlarınki kadar sevecen, yürekleri onlarınki kadar daralmış değildi. Sonra, birdenbire, karşı ağaç dizilerinin destek ve çubukları, kafes çitlerle birlikte, çiçekliklerin üzerine devrildi.

Denetime çıktıklarında tablo korkunçtu! Yerler eriyen dolular arasında kiraz ve eriklerle kaplıydı. *Passe-colman*'lar mahvol-

muştu, *bési-des-vétéran*'lar ve *triomphes-de-jordoignes*'lar da öyle. Ancak elmalar arasında birkaç bonpapa kalmıştı; on iki *téton-de-Venus** ve bütün şeftali ürünü, köklerinden sökülmüş şimşirlerin kıyısında, su birikintileri içinde yatıyordu.

Akşam yemeğinde pek bir şey yemediler. Yemekten sonra, Pécuchet tatlılıkla:

"Gidip çiftliğe de bir baksak iyi olur; bakalım, orada neler olmuş?" dedi.

"Boşver! Yeni üzüntü nedenleri mi arıyorsun?"

"Belki de. Çünkü şansımız hiç de parlak değil."

Sonra Felek'ten ve doğadan yakındılar.

Bouvard, dirsekleri masaya dayalı, hafiften fısfıslıyordu,bütün acılar birbirine bağlı olduğu için, eski tarım tasarıları geldi usuna, özellikle de nişasta fabrikası ve yeni peynir türü geldi.

Pécuchet gürültüyle soluk alıyordu; bir yandan burun deliklerini tütün tutamlarıyla doldururken, bir yandan da Tanrı yürü kulum demiş olsa şimdi bir tarım derneğinin üyesi olacağını, sergilerde parlayacağını, adının gazetelere geçeceğini düşünüyordu.

Bouvard gözlerini üzgün üzgün çevresinde dolaştırdı.

"Hay Allah! bütün bunları başımdan atıp başka bir yere yerleşmek geliyor içimden!" dedi.

"Nasıl istersen!" dedi Pécuchet.

Bir an sonra da:

"Yazarlar her türlü dolaysız kanalı kaldırmamızı sağlık veriyorlar", diye sürdürdü. "Çünkü bu yüzden özsu engellenmiş oluyor, ağaç da ister istemez bundan zarar görüyor. Sağlıklı kalması için meyva vermemesi gerekir. Bununla birlikte, hiç budanıp gübrelenmeyen ağaçlar meyva veriyorlar, iri, ama en tatlı meyvaları veriyorlar. Haklı olduğum ortada! Yalnızca her türe değil, tek tek her ağaca da iklime, ısıya ve daha bir sürü şeye göre özel özen göstermek gerek! Kural nerede öyleyse? Başarı ya da kâr umudumuz nerde kaldı?"

Bouvard yanıt verdi:

---

* Burada türkçede tam karşılıklarını bulamayacağımız yerel meyva adları söz konusu. (Çeviren)

"Gasparin'i okursan, görürürsün: kâr anaparanın onda birini geçmiyor. Öyleyse bu parayı bankaya yatırsak daha iyi ederiz. On beş yılın sonunda, faizlerin birikmesiyle, paramız iki katına çıkar, üstelik sinirimiz de bozulmaz."

Pécuchet başını önüne eğdi:

"Anlaşılan ağaç tarımı bir palavra!" dedi.

"Tahıl tarımı da öyle."

Sonra fazla hırslı davranmakla suçladılar kendilerini, bundan böyle güçlerini de, paralarını da ölçülü harcamaya karar verdiler. Bahçede arada bir budama yapmak yeterdi. Destekli ağaç dizileri tümden kaldırılacak, kuruyan ya da yıkılan ağaçların yerlerine yenileri dikilmeyecekti; ancak geri kalanları da kesilmeyecek olursa, çok çirkin boşluklar doğacaktı arada. Ne yapmalıydı?

Pécuchet geometri araçlarını kullanarak birkaç çizim yaptı. Bu arada Bouvard kendisine öğütler veriyor, ama doyurucu bir sonuç elde edemiyorlardı. Bereket versin, kitaplıklarında Boitard'ın *Bahçe mimarı* adlı yapıtını buldular.

Yazar bahçeleri sonsuz sınıflara ayırmaktaydı. Önce, ölmezotlarıyla, yıkıntılarla, mezarlarla kendini belli eden hüzünlü ve romantik bir türle "bir senyörün kaatil bir kılıç altında devrildiği yeri belirten bir Meryem Ana'ya adak" geliyordu. Korkunç tür havada asılı kalmış taşlarla, kırılıp dökülmüş ağaçlarla, yangına verilmiş kulübelerle yapılırdı: uzaksıl tür, "bir sömürgelide ya da bir yolcuda anılar uyandırmak için" Peru kaktüsleri dikilerek. Ağırbaşlı tür, Ermenonville gibi, felsefeye bir tapınak sunmalıydı. Dikilitaşlar ve zafer takları görkemli türü nitelerdi; yosunlar ve mağaralar gizemli türü, bir göl, düşçül türü. Bir masalsı tür bile vardı, bu türün en güzel örneğiyse bir zamanlar bir Wurtemberg bahçesinde görülürdü - çünkü burda birbiri ardından bir yabandomuzuna, bir keşişe, birkaç gömüte, kapısında durduğunuzda fıskıyeleri sizi sırılsıklam eden bir kadın odasına götürmek üzere kendi başına kıyıdan açılan bir kayığa rastlanırdı.

Bu harikalar çevreni karşısında Bouvard ile Pécuchet'nin gözleri kamaşır gibi oldu. Masalsı tür prenslere özgüymüş gibi geldi. Felsefeye sunulan tapınak fazla yer kaplardı. Kaatil bulunmaması nedeniyle, Meryem Ana'ya adağın bir anlamı olmayacaktı; sömür-

geliler ve yolcular da dertlerine yansınlardı, Amerika bitkileri fazla pahalıydı. Ama kayalar getirtmek olanaklıydı, kırık dallar, ölmezotları ve yosunlar da öyle; gittikçe artan bir coşku içinde, nice arayışlardan sonra, tek bir uşağın yardımı ve az bir parayla, bütün ilde bir benzeri daha bulunmayan bir konut yarattılar.

Gürgen çit şurasından burasından açılarak bir labirent gibi dolambaçlı ince yollarla dolu bir ağaçlık görünümü kazanmıştı. Ağaç dizisinin yaslandığı duvarda, altından görünüm görünecek bir küçük kemer yapmak istemişler, ama kemer asılı durmadığından, kocaman bir delik oluşmuş, yıkıntılar yerde kalmıştı.

Yerlerine bir Etrüsk mezarı, yani altı ayak yüksekliğinde, bir köpek kulübesi görünümünde, kara alçıdan bir dörtgen dikmek için kuşkonmazları gözden çıkarmışlardı. Üzerine urna konulacak ve bir yazıtla zenginleştirilecek olan bu anıtın yanında dört çam yer almaktaydı.

Sebze bahçesinin öbür bölümünde, kıyılarında kakma hayvan kabukları ve midyeler yer alan bir havuzun üzerinden bir tür Rialto* geçmekteydi. Toprak suyu çekiyormuş, olsun! Dipte bir balçık oluşacak ve suyu tutacaktı.

Eski kulübe renkli camlarla "rüstik" bir kulübe oluvermişti.

Bir bahçe çardağının tepesinde, kare biçimi verilmiş altı ağaç, uçları kıvrık bir teneke taşıyor, hepsi bir arada bir Çin pagodasını canlandırıyordu.

Orne kıyılarına gidip granitler seçerek kırmış, numaralamış, bir yük arabasıyla kendileri getirmiş, üst üste yığarak çimentoyla birleştirmişlerdi; çimenlerin ortasında da dev bir patates gibi bir kaya yükseliyordu.

Ötede uyumu tamamlamak için bir şeyler eksikti.

Gürgen çitin en iri ıhlamur ağacını yıktılar (dörtte üç ölmüştü), bahçe boyunca yatırdılar, öyle ki bir selle geldiği ya da yıldırım çarparak devrildiği sanılabilirdi.

İş bittiğinde, Bouvard binek merdivenindeydi, uzaktan bağırdı:

"Buraya gel! Burdan daha iyi görünüyor!"

---

* Venedik'teki XVI. yy. dan kalma ünlü köprü. (Çeviren)

"İyi görünüyor!" diye bir ses duyuldu havada.

Pécuchet yanıt verdi:

"Geliyorum!"

"Geliyorum!"

"Vay! yankı!"

"Yankı!"

O zamana kadar, ıhlamur ağacı yankının oluşmasını önlemişti, üçgen çatısı çitin yukarısındaki ambarın karşısına düşen pagoda da oluşmasını kolaylaştırıyordu.

Yankıyı denemek için bağıra bağıra hoş sözler söyleyerek eğlendiler; Bouvard sesinin bütün gücüyle açık saçık sözcükler sıraladı.

Para almak bahanesiyle birkaç kez Falaise'e gitmişti, her seferinde birtakım küçük paketler getirip komodinin çekmecesine sokuşturuyordu. Pécuchet de bir sabah Bretteville'e gitti, çok geç bir saatte bir sepetle döndü, sepeti yatağının altına sakladı.

Ertesi gün, uyanınca, Bouvard şaşırıp kaldı. Büyük yolun daha dün küre biçiminde olan ilk iki porsuk ağacı tavuskuşu biçimindeydi ve iki porselen düğmeyle bir külah da gaga ve gözleri canlandırıyordu. Pécuchet şafak der demez kalkmış, görülmek korkusuyla titreye titreye, iki ağacı Dumouchel'in yolladığı kuyrukların ölçüsüne göre budamıştı.

Altı aydan beri, bu iki ağacın arkasındakileri piramitlere, küplere, silindirlere, geyik ya da koltuklara benzetmeye çalışıyorlardı, ama tavuskuşlarıyla hiçbir şey boy ölçüşemezdi. Bouvard büyük övgülerle onayladı bunu.

Belini unuttuğu bahanesiyle arkadaşını labirente götürdü, çünkü o da Pécuchet'nin yokluğundan yararlanarak çok güzel bir şey yapmıştı.

Tarlalara açılan kapının üstü bir alçı katmanıyla kaplanmış, üzerine de güzel bir düzen uyarınca Abdülkadir'i, zencileri, at ayaklarını ve ölü kafalarını canlandıran çubuk lüleleri sıralanmıştı.

"Sabırsızlığımı anlıyor musun?"

"Sanırım anlıyorum!"

Coşku içinde kucaklaştılar.

Bütün sanatçılar gibi alkışlanmak gereksinimini duydular ve

Bouvard şöyle görkemli bir akşam yemeği vermeyi düşündü.

"Dikkat et!" dedi Pécuchet. "Kibar ilişkilere başlamak üzeresin. Dipsiz bir uçurumdur o iş!"

Gene de akşam yemeğinin verilmesi karara bağlandı.

Bu memlekete geleli beri, insanlardan uzak duruyorlardı. Kendilerini tanıyabilme isteğiyle, çağrılarını herkes kabul etti, ancak iş nedeniyle başkente çağrılan kont de Faverges gelemiyordu.

Onlar da kâhyası M. Hurel'e razı oldular.

Kimi yemekleri eskiden Lisieux'de ahçıbaşı olan hancı Beljambe hazırlayacaktı. Bir de garson sağlıyordu. Germaine kümese bakan kızı istemişti. Madam Bordin'in hizmetçisi Marianne da gelecekti. Daha saat dörtte, parmaklıklı kapı ardına kadar açılmıştı, iki ev sahibi, sabırsızlık içinde, konuklarını bekliyorlardı.

Hurel redingotunu giymek için kayınağaçlarının altında durdu. Sonra yeni cübbesiyle papaz ilerledi, bir an sonra da kadife bir yelekle M. Foureau. Doktor, şemsiyesinin altında güçlükle yürüyen karısına kolunu vermişti. Arkalarında bir pembe kurdela dalgası kıpırdadı; bu dalga güvercingöğsü bir ipek giysi giymiş Madam Bordin'in başlığıydı. Saatinin altın zinciri göğsünü dövüyor, kara eldivenli ellerinin açıktaki son iki parmağında yüzükler parlıyordu. En sonunda, başında bir panama şapka, gözünde kelebek gözlüğüyle noter göründü, bakanlık görevlisi kişiliği kibar çevre adamı kişiliğini bastırmıyordu.

Salon ayakta durulamayacak ölçüde cilalanmıştı. Sekiz Utrecht koltuğu sırtlarını duvara vermişlerdi; ortada, yuvarlak bir masanın üstünde içki şişeleri, şöminenin üst yanında da Bouvard babanın portresi görünüyordu. Solmuş renkler karşı-ışıkta yeniden beliriyor, ağzı buruşturuyor, gözleri şaşılaştırıyordu, şakaklardaki azıcık küf de favori yanılsamasını artırmaktaydı. Konuklar oğulla baba arasında benzerlikler buluyorlardı, Madam Bordin de Bouvard'a bakarak herhalde çok yakışıklı bir adam olduğunu ekledi.

Bir saatlik bir bekleyişten sonra, Pécuchet yemek odasına geçilebileceğini bildirdi.

Kırmızıyla çevrili ak hasseden perdeler, salonunkiler gibi, tümüyle indirilmişti, güneş, bezi geçerek, tek süsü bir barometre

olan lambrinin üzerine sarı bir ışık düşürüyordu.

Bouvard iki hanımı yanına oturttu; Pécuchet belediye başkanını soluna, papazı sağına aldı; yemeğe istiridyeyle başlandı. İstiridyeler çamur kokuyordu, Bouvard çok üzüldü, özür üstüne özür diledi, Pécuchet de kalkıp mutfağa giderek Beljambe'ı bir güzel payladı.

Bir etli börekle güvercin yahnisi arasında kalkanbalığından oluşan ilk servis sırasında, konuşma elma şırası yapma biçimi üzerinde döndü.

Bundan sonra sindirilmesi kolay ve zor yemeklere gelindi. Doğal olarak doktorun görüşü alındı. Hekim, bilimin dibacesine varmış bir insan olarak, her şeyi kuşkuculukla yargılıyor, bununla birlikte en ufak çelişkiyi bile hoşgörmüyordu.

Sığır filetosuyla Bourgogne şarabı sunuldu. Bulanıktı. Bouvard bu kazayı şişenin yıkanmasına yorarak üç şişe daha tattırdı, bunlar da daha fazla bir başarı sağlayamadı; sonra Saint-Julien şarabı sundu; fazla tazeydi; bütün konuklar sustular. Hurel sürekli gülümsüyordu; döşeme taşlarının üstünde garsonun ağır ayak sesleri çınlamaktaydı.

Tıknaz ve asık suratlı (ayrıca gebeliğin son evresindeydi) Madam Vaucorbeil hiç ağzını açmamıştı. Bouvard onunla nasıl konuşacağını bilemiyordu, Caen tiyatrosundan sözetti.

"Karım hiç tiyatroya gitmez," dedi hekim.

M. Marescot Paris'te otururken yalnızca Les Italiens'e giderdi.

"Ben de bazı bazı maskaralık dinlemek için Vaudeville'de bir parter alırdım," dedi Bouvard.

Foureau Madam Bordin'e maskaralıktan hoşlanıp hoşlanmadığını sordu. O da:

"Maskaralığına bakar," dedi.

Belediye başkanı kendisine takılıyor,o da şakalarına karşılık veriyordu. Sonra bir kornişon tarifine geçti.Ev hanımı yeteneklerini herkes bilirdi, çiftliği de hayran olunacak ölçüde bakımlıydı.

Foureau yüksek sesle Bouvard'a:

" Çiftliğinizi satmayı düşünüyor musunuz?" diye sordu.

"Vallahi, bilmem ki, şimdiye kadar..."

"Nasıl? Ecalles parçasını da satacak mısınız? " dedi noter. "Sizin çok işinize yarardı, bayan Bordin."

Dul kadın kırıtarak:

"M. Bouvard çok para ister herhalde," diye yanıtladı.

"Belki de yumşatılabilir."

"Ben deneyecek değilim!"

"Yok! onu bir öpseniz?"

"Gene de bir deneyelim," dedi Bouvard.

Sonra da topluluğun alkışları arasında onu iki yanağından öptü.

Nerdeyse aynı zamanda şampanyalar açıldı, patırtıları keyifleri iki katına çıkardı. Pécuchet işaret verdi, perdeler açıldı ve bahçe göründü.

Alacakaranlıkta ürpertici bir şeydi bu. Kaya, bir dağ gibi, çimenliğin ortasında duruyor, mezar enginarların arasında bir küp, Venedik köprüsü fasulyaların yukarısında bir uzatma işareti, kulübe de ötede kocaman bir kara leke oluşturuyordu, çünkü, daha şiirsel olsun diye, sap çatısını yakmışlardı. Porsuk ağaçları, geyik ya da koltuk biçiminde, yıldırım yemiş ağaca kadar birbirini izliyor, yıldırım yemiş ağaç yanlamasına gürgen çitten çardağa kadar uzanıyor, çardakta asma kabakları sarkıtlar gibi sarkıyordu. Şurda burda bir ayçiçeğinin sarı tekeri görünüyordu. Kırmızıya boyanmış Çin pagodası öteki çardağın üzerinde bir deniz fenerini andırmaktaydı. Tavuskuşlarının gagaları güneş vurdukça birbirlerine ateşler yolluyor, tahtaları kaldırılmış kafes parmaklığın ardında, dümdüz kır çevreni tamamlıyordu.

Bouvard ile Pécuchet konuklarının hayranlığı karşısında gerçek bir haz duydular.

Özellikle Madam Bordin tavuskuşlarına hayran kaldı; ama ne mezar anlaşıldı, ne yangına verilmiş kulübe, ne de yıkıntı durumundaki duvar. Havuzu doldurmak için, Bouvard'la Pécuchet öğlene kadar su taşımışlardı. Ama su iyi birleştirilmemiş taşların arasından sızıp gitmişti, taşların üstü çamurla kaplıydı. Bir yandan dolaşıldı, bir yandan da ufaktan eleştirilere girişildi.

"Ben sizin yerinizde olsam, şöyle yapardım. Bezelyeler geç kalmış. Bu köşe, ne yalan söylemeli, pek temiz değil. Bu boyda

hiçbir zaman meyva alamazsınız."

Bouvard meyvanın umurunda bile olmadığını söylemek zorunda kaldı.

Gürgen çit boyunca yürürken, kurnazca bir havayla:

"Vay! burda bir hanımı rahatsız ediyoruz, çok özür dilerim!" dedi.

Şakaya karşılık verilmedi. Alçı hanımı herkes biliyordu.

En sonunda, labirentte birkaç dönüşten sonra, pipolu kapıya geldiler. Herkes şaşkınlıkla birbirine baktı. Bouvard konuklarının yüzlerini inceliyordu, kanılarını öğrenmek için sabırsızlanarak:

"Ne diyorsunuz?" diye sordu.

Madam Bordin kahkahayı koyverdi. Herkes de onun gibi yaptı. Papaz efendi kikirdiyor, Hurel öksürüyor, doktorun gözlerinden yaşlar geliyordu, karısı bir sinir kasılmasına tutuldu, teklifsiz Foureau da bir Abdülkadir koparıp anı olarak cebine koydu.

Gürgen çitten çıkılınca, Bouvard herkesi yankıyla şaşırtmak için bütün gücüyle bağırdı:

"Buyurun, bayanlar!"

Ne yankı, ne bir şey! Neden ambarda yapılan onarımlar ve çatının yıkılmasıydı. Kahveler çardakta içildi, beyler bir "bul" partisine başlamak üzereyken, karşıda, kafes çitin ardında, kendilerine bakan bir adam gördüler.

Zayıf ve yanık yüzlü bir adamdı, kırmızı pantalonu parça parçaydı, gömleği bile yoktu, mavi bir ceket giymişti, kısa kesilmiş sakalları vardı; boğuk bir sesle:

"Bana bir bardak şarap verin!" dedi.

Belediye başkanıyla rahip hemen tanımışlardı:Chavignolles'un eski marangozuydu.

"Hadi, Gorju, gidin burdan," dedi M. Foureau, "sadaka istemek ayıptır".

"Ben mi sadaka istiyormuşum!" diye haykırdı adam öfkeyle. "Ben yedi yıl Afrika'da savaştım. Hastaneden çıktım. İş yok! Adam mı öldüreyim yani?"

Öfkesi kendiliğinden geçti; yumrukları kalçalarında, kenterlere içli ve alaylı bir havayla baktı. Dumanlı gözlerinde ordugâhların yorgunluğu, içki, sıtmalar, bütün düşkünlük ve serserilik yaşa-

mı okunuyordu. Solgun dudakları titriyor, dişetleri görünüyordu. Geniş, kızıllaşmış gökyüzü kendisini kanlı bir parıltıyla sarıyor, kalmakta dayatması bir tür dehşet yaratıyordu.

Bouvard, duruma bir son vermek için, gidip yarım bir şişe getirdi. Serseri lıkır lıkır içti, sonra elini kolunu sallayarak yulaflar arasında gözden silindi.

Konuklar Bouvard'ı eleştirdiler. Bu türlü hoşgörüler düzensizliği artırırdı. Bouvard bahçesinin beğenilmemesine sinirlenmişti, halktan yana çıktı; herkes birden konuştu.

Foureau hükümeti göklere çıkarıyor, Hurel dünyada toprak mülkiyetinden başka bir şey görmüyordu. Rahip Jeufroy dinin korunmamasından yakındı. Pécuchet vergilere saldırdı. Madam Bordin, arada bir: "Ben cumhuriyetten nefret ederim!" diye bağırıyordu. Doktor ilerlemeden yana olduğunu bildirdi:

"Çünkü, ne de olsa reformlara gereksinimimiz var, efendim."

"Olabilir, ama bütün bunların işlere zararı dokunuyor," diye yanıtladı Foureau.

"İşlerin canı cehenneme!" diye haykırdı Pécuchet.

Vaucorbeil konuşmasını sürdürdü:

"Hiç değilse yeteneklerin katılımına izin verseler!"

Bouvard o denli ileri gitmiyordu.

"Görüşünüz bu mu? Notumu verdim! Hadi, iyi akşamlar," dedi doktor. "İnşallah bir tufan olur da havuzunuzda geziye çıkarsınız!"

Bir an sonra M. Foureau:

"Ben de gidiyorum," dedi. Sonra Abdülkadir'i koyduğu cebini göstererek, "Bir başkasına gereksinimim olursa, gene gelirim," diye ekledi.

Papaz, gitmeden önce, çekine çekine, Pécuchet'ye sebzeler arasında bu mezar taklidini uygun bulmadığını söyledi. Hurel, giderken, topluluğu yerlere kadar eğilerek selamladı. M. Marescot tatlıdan sonra gitmişti.

Madam Bordin yeniden kornişonlarının ayrıntısına girdi, erik rakısı için de bir tarif vereceğine söz verdi, sonra büyük yolda üç tur daha attı; ama ıhlamur ağacının yanından geçerken eteği takıldı.

"Tanrım! bu ağaç da ne zırvalık böyle!" diye mırıldandığını işittiler.

İki ev sahibi çardağın altında gece yarısına dek kinlerini döktüler.

Hiç kuşkusuz, yemekte birtakım şeyler daha iyi olabirdi; ancak konuklar devler gibi tıka basa yemişlerdi, bu da yemeğin fazla kötü olmadığını gösterirdi. Ama bahçe konusunda bunca yergi en koyu kıskançlıktan ileri geliyordu; ikisi de coştu:

"Havuzda su yokmuş! Hele biraz sabretsinler, yakında kuğu da görürler, balık da!"

"Pagodayı nerdeyse zor farkettiler!"

"Yıkıntıların temiz olmadığını söylemek budalalıktan başka bir şey değil!"

"Mezar da uygunsuz kaçıyormuş! Neden peki? Kendi toprağımızda mezar dikmeye hakkımız yok mu? Kendimi de oraya gömdürteceğim!"

"Bundan sözetme!" dedi Pécuchet.

Sonra konukları gözden geçirdiler.

"Hekim tam bir numaracı gibi göründü bana!"

"Portrenin karşısında Marescot'nun nasıl güldüğünü gördün mü?"

"Belediye başkanı da amma hödük ha! İnsan yemek yediği evde değerli eşyalara saygı gösterir."

"Peki, Madam Bordin'e ne diyorsun?" dedi Bouvard.

"O da bir düzenbaz! Söyletme beni."

İnsanlardan tiksinmişlerdi, artık kimselerle görüşmemeye, yalnızca evlerinde, yalnız kendileri için yaşamaya karar verdiler.

Mahzende günler boyu şişelerin tortusunu temizlediler, bütün mobilyaların cilasını yenilediler, odaları parlattılar; her akşam, ateşin yanışına bakarak, en iyi ısıtma düzeni üzerinde söyleşilere daldılar.

Tutumluluk düşüncesiyle jambonları islemeye, çamaşırlarını kendileri yıkamaya giriştiler. Germaine rahatsız oluyor, omuz silkip duruyordu. Reçel zamanında küstü, onlar da ekmek fırınına yerleştiler.

Eski bir çamaşırlıktı burası, çalı çırpı arasında büyük bir ör-

me tekne vardı, konserve yapma tutkusuna kapıldıklarından, böylesi tasarıları açısından bulunmaz bir şeydi.

On dört kavanoz domates ve bezelyeyle dolduruldu. Kapaklarını yanmamış kireç ve peynirle sıvayıp bez sargılarla sardılar, sonra kaynar suya daldırdılar. Su buharlaşıyordu; üzerine soğuk su boşalttılar; ısı farkı kavanozları çatlattı; yalnız üçü sağlam kaldı.

Sonra eski sardalya kutuları buldular, içlerine dana pirzolaları koyup benmariye soktular. Pirzolalar toplar gibi yuvarlak çıktı; soğuyunca düzleşirdi. Deneyi sürdürmek için, başka kutulara yumurta, hindiba, istakoz, bir balık yahnisi, bir çorba koyup kapattılar. M. Appert gibi, "mevsimleri durdurdukları için" kendilerini alkışlıyorlardı: Pécuchet'ye göre, bu türlü buluşlar fetihçilerin başarılarından çok daha önemliydi.

Sirkeye karabiber katarak Mme Bordin'in aşarlarını kusursuzlaştırdılar; erik rakılarıysa çok daha üstündü! Emiştirme yöntemiyle ağaççileği ve absent likörü yaptılar. Bir Bagnols fıçısı içinde bal ve melekotuyla Malaga şarabı yapmak istediler; şampanya üretimine de giriştiler! Chablis şişeleri şırayla kesilerek kendiliklerinden çatladı. O zaman başarıdan hiç kuşkuları kalmadı.

İncelemeleri ilerlettikçe, bütün besinlerde hile yapıldığından kuşkulanmaya başladılar.

Ekmeğinin rengi konusunda fırıncıyla dalaşıyorlardı. Çikolatalarını bozduğunu ileri sürerek bakkalı kendilerine düşman ettiler. Hünnap almak için Falaise'e gittiler ve, eczacının gözleri önünde, hamurunu su deneyinden geçirdiler. Bir domuz yağı görünüşüne girdi, demek ki içinde jelatin vardı.

Bu utkudan sonra gururları iyice kabardı. İflas etmiş bir damıtımcının gereçlerini satın aldılar, çok geçmeden eve elekler, variller, huniler, bez süzgeçler ve teraziler geldi. Bir gülleli çanakla bir imbik de cabası. Bu imbik de bir yansıtıcı ocakla bir ocak etekliği gerektirdi.

Şekerin nasıl arıtıldığını, değişik fırınlama biçimlerini, küçük ve büyük kabartmayı, sufleyi, morinayı ve karameli öğrendiler. Ama imbiği kullanmakta sabırsızlanıyorlardı; ince likörleri bırakarak işe anizetle başladılar. Sıvı hemen her zaman kendisiyle birlikte birtakım tözler sürüklüyor ya da dibe yapışıyordu; başka sefer-

lerde dozu şaşırıyorlardı. Çevrelerinde büyük bakır leğenler parlıyor, uzun kaplar sivri ağızlarını uzatıyor, duvarlarda tavalar sıralanıyordu. Çoğu kez, biri masanın başında otları ayırırken, öteki asılı çanağın top mermisini sallıyordu; kaşıkları oynatıyor, karışımların tadına bakıyorlardı.

Bouvard hep ter içindeydi; gömleğinden ve askılarının kısalığı nedeniyle mide çukuruna dek çıkan pantalonundan başka bir şey giymiyordu; ama bir kuş gibi şaşkın olduğundan, imbik kazanının diyaframını unutuyor, ya da ateşi fazla artırıyordu.

Pécuchet, bir tür kollu çocuk tulumunu andıran uzun iş gömleğinin içinde kımıltısız, birtakım rakamlar mırıldanıyor, kendilerini yararlı işlerle uğraşan, çok ciddi kimseler olarak görüyordu.

En sonunda, bütün ötekileri gölgede bırakacak *bir kaymak* düşlediler. İçine kümmele konulduğu gibi kişniş, kiraz likörüne konulduğu gibi kirş, şartröze olduğu gibi hizop, vespetroya konulduğu gibi amber, krambambuliye konulduğu gibi *calamus aromaticus* koyacaklardı;sandal ağacıyla kırmızıya boyayacaklardı. Ama piyasaya hangi adla sürmeliydi? Öyle ya, hem kolay, hem garip bir ad gerekiyordu. Uzun zaman aradıktan sonra, adını "Bouvarine" koymaya karar verdiler.

Güzün sonlarına doğru, üç konserve kavanozunda lekeler belirdi. Domatesler ve bezelyeler bozulmuştu. Tıpalamadan kaynaklanıyor olmalıydı. O zaman tıpalama sorunu rahatlarını kaçırdı. Yeni yöntemler denemek için paraları yoktu. Çiftlik iliklerini kemiriyordu.

Birkaç kiracı çıkmış, Bouvard istememişti. Ama birinci uşağı buyruklarına göre, tehlikeli bir tutumlulukla ekiyordu toprağı, öyle ki ürün düşüyor, her şey yıkıma doğru gidiyordu; sıkıntıları konuşup duruyorlardı. Derken, çekingen bir biçimde geride duran karısının eşliğinde, Gouy usta laboratuvara girdi.

Yapılan işlemlerin yardımıyla, topraklar düzelmişti, o da çiftliği yeniden ele almaya geliyordu. Ama o kötüledi. Bütün çalışmalarına karşın, kâr rastlantıya bağlıydı; kısacası, memleketi sevdiği ve iyi efendileri özlediği için istiyordu çiftliği. Soğuk bir biçimde baştan savıldı. Hemen o akşam gene geldi. Pécuchet Bouvard'a uzun uzun öğüt vermişti; yumşayacaklardı. Gouy çiftlik kirasında bir in-

dirim istedi; ötekiler buna karşı çıkınca da konuşmaktan çok böğürmeye başladı, Tanrı'yı tanık gösterdi, çabalarını sayıp döktü, üstünlüklerini övdü. Ne fiyat verdiğini söylemesini istedikleri zaman, yanıt verecek yerde başını önüne eğiyordu. O zaman, kucağında kocaman bir sepetle kapının yanında oturan karısı, yaralı bir tavuk gibi tiz bir sesle bağırarak aynı yakınmalara yeniden başlıyordu.

En sonunda, kira yılda üç bin frank olarak, yani eskisinin üçte bir daha azına bağlandı.

Hemen arkasından, Gouy usta gereçleri satın almayı önerdi ve görüşmeler yeniden başladı.

Eşyaların fiyatının saptanması üç gün sürdü. Bouvard yorgunluktan bitmişti. Her şeyi öyle gülünç bir fiyata bıraktı ki, Gouy önce gözlerini ayırdı, sonra "Anlaştık," diyerek eline vurdu.

Bundan sonra, mal sahipleri, töreye göre, yemeği evde yemeyi önerdiler, Pécuchet, cömertlikten çok, övülme umuduyla, malagasından bir şişe açtı.

Ama çiftçi suratını ekşiterek:

"Meyankökü şerbetinden farkı yok," dedi.

Karısı da, "tadını geçirmek için" bir kadeh anizet istedi.

Daha önemli bir şey vardı kafalarında! "Bouvarine"in bütün öğeleri en sonunda bir araya getirilmişti.

Bunları alkolle imbik kazanına boca ettiler, ateşi yakıp beklemeye başladılar. Bu arada, tatsız malaga serüvenine canı sıkılan Pécuchet dolaptan bir teneke kutu aldı, birincisinin, sonra ikincisinin, sonra üçüncüsünün kapağını attırdı. Öfkeyle fırlatıp attı bunları, Bouvard'ı çağırdı.

Bouvard sarmal borunun musluğunu kapatıp konservelere koştu. Düş kırıklığı tamdı. Dana eti dilimleri kaynamış postal peynirlerine benziyordu. İstakozun yerini çamurlu bir sıvı almıştı. Balık yahnisini tanımaya olanak yoktu. Çorbanın üstünde mantarlar bitmişti, laboratuvarı katlanılmaz bir pis koku sardı.

Birdenbire, bir top gümbürtüsüyle, imbik patlayıp parça parça oldu, parçalar tavana kadar sıçradı, tencereleri deldi, kevgirleri dümdüz, camları tuzla buz etti; dört bir yana kömürler saçıldı, ocak yıkıldı, Germaine de ertesi gün avluda bir spatula buldu.

Buharın gücü aracı parçalamış, böylece imbik kazanı kapak yerinden büklüm büklüm olmuştu.

Pécuchet hemen fıçının arkasına çökmüş, Bouvard'sa bir taburenin üstüne yığılmış gibiydi. On dakika süresince bu durumda kaldılar. Kırıklar ortasında, korkudan sapsarı, kımıldamayı göze alamıyorlardı. Yeniden konuşabilecek duruma gelince, bunca talihsizliğin, özellikle de sonuncusunun nedeninin ne olduğunu sordular birbirlerine. Ölmelerine ramak kalmış olduğu sayılmazsa, hiçbir şey anlamıyorlardı bu işten. Pécuchet konuşmasını şu sözcüklerle bitirdi:

"Kimbilir, kimya bilmiyoruz da ondan belki."

III

Kimya öğrenmek için Regnault'nun ders kitabını edindiler ve önce "yalın cisimlerin belki de bileşik cisimler olduğunu" öğrendiler.

Cisimler madensiler ve madenler olarak ikiye ayrılıyor, ama yazar bu ayrım "hiç de kesin değil"dir, diyordu. "Bir cisim koşullara göre asitler ya da bazlar gibi davranabildiğine göre," asitler ve bazlar için de aynı şey söylenebilirdi.

Gözlemi çok tuhaf buldular. Çoklu orantılar Pécuchet'nin kafasını karıştırdı.

"Diyelim ki, bir A molekülü B'nin birkaç bölümüyle bileşiyorsa, bir o kadar bölüme ayrılması gerekir gibi geliyor bana; ama, bölünüyorsa, birim olmaktan, temel molekül olmaktan çıkar. Kısacası, anlamıyorum."

"Ben de!" diyordu Bouvard.

Bu denli zor olmayan bir yapıta, Girardin'inkine başvurdular; burada on litre havanın yüz gram geldiği, kurşunkalemlerde kurşun bulunmadığı, elmasın karbondan başka bir şey olmadığı kesinliğine vardılar.

Onları en çok şaşırtan toprağın element olarak varolmadığı oldu.

Üfleçin kullanılışını, altını, gümüşü, çamaşır suyunu, tencerelerin kalaylanmasını kavradılar; sonra, en ufak bir tedirginlik duymadan, organik kimyaya giriştiler.

Canlı varlıklarda mineralleri oluşturan tözlerin tıpkısını bulmak ne büyük bir harikaydı. Bununla birlikte, kendi bedenlerinin de kibritler gibi fosfor, yumurta akları gibi albümin, sokak fenerleri gibi hidrojen gazı içerdiğini düşündükçe, bir tür alçalış duyuyor-

lardı.

Renklerden ve yağlı cisimlerden sonra, sıra mayalanmaya geldi.

Bu da onları asitlere götürdü, ve eşdeğerler yasası bir kez daha kafalarını karıştırdı. Sorunu atomlar kuramıyla açıklamaya çalıştılar; böylece ipin ucunu büsbütün kaçırdılar.

Bouvard'a göre, bütün bunları anlamak için birtakım araçlar gerekirdi.

Masraf çok büyüktü, onlar da gereğinden fazla masraf etmişlerdi.

Ama doktor Vaucorbeil hiç kuşkusuz kendilerini aydınlatabilirdi.

Muayene zamanında gittiler.

"Buyurun, beyler, sizi dinliyorum! hastalığınız nedir?"

Pécuchet hasta olmadıklarını söyledi, geliş nedenlerini açıkladıktan sonra:

"Öncelikle üst atomsallığı bilmek istiyoruz," diye ekledi.

Hekim çok kızardı, sonra kimya öğrenmek istedikleri için onları ayıpladı.

"Önemini yadsımıyorum, hiç kuşkunuz olmasın! ama bugünlerde her yere sokuyorlar! Tıp üzerinde çok kötü etkileri oluyor."

Çevredeki nesnelerin görüntüsü sözlerinin yetkesini artırıyordu.

Şöminenin üzerinde yakı ve sargılar duruyordu. Cerrah kutusu masanın ortasında boy gösteriyordu, köşenin birinde bir küvet sondalarla doluydu, duvarda da derisi yüzülmüş bir insan resmi vardı.

Pécuchet bundan dolayı hekime övgüde bulundu.

"Anatomi çok güzel bir inceleme dalı olmalı?"

M. Vaucorbeil eskiden kadavra kesmekten ne denli hoşlandığını uzun uzun anlatmaya girişti; Bouvard kadının içiyle erkeğin içi arasında ne gibi bağıntılar bulunduğunu sordu.

Hekim onu hoşnut etmek için kitaplığından bir anatomi planşları derlemesi çıkardı.

"Alın, götürün! Evinizde daha rahat bakarsınız!"

İskelet çenesinin çıkıntısıyla, gözlerinin çukuruyla, ellerinin

tüyler ürpertici uzunluğuyla şaşırttı onları. Açıklamalı bir yapıtın eksikliğini duyuyorlardı; gene M. Vaucorbeil'e döndüler, sonra, Alexandre Lauth'un elkitabının yardımıyla, bedenin bölümlerini öğrendiler; belkemiği karşısında ağızları açık kaldı; söylenene bakılırsa, Yaratıcı'nın düz yaratması durumunda olabileceğinden on altı kat daha güçlüydü. -Neden tam tamına on altı kat?"

Eltarakları Bouvard'ı çok üzdü; dört elle kafatasına sarılan Pécuchet de, bir "türk eyeri ya da türksü eğer"e benzemesine karşın, temelkemiği karşısında cesaretini yitirdi.

Eklemlere gelince, bağlar fazla kapatıyordu bunları, onlar da kaslara yüklendiler.

Ama yapışım yerlerini bulmak hiç de kolay değildi, kaburga oyuklarına gelince, tümden vazgeçtiler.

O zaman Pécuchet:

"Kimyaya geri mi dönsek?" dedi. "Hiç değilse laboratuvarı kullanmış oluruz."

Bouvard karşı çıktı, sonra sıcak ülkeler için yapay kadavralar yapıldığını anımsar gibi oldu.

Barberou'ya mektup yazdı, o da kendisine bu konuda bilgiler verdi. Ayda on franka M. Auzoux'nun adamcıklarından bir tane edinilebiliyordu. Ertesi hafta, Falaise posta arabası parmaklıklarının önüne uzun bir sandık bıraktı.

Sandığı heyecanla fırına taşıdılar. Tahtalar sökülünce, samanlar döküldü, ipek kâğıtlar kaydı, manken göründü.

Tuğla renginde, saçsız, derisizdi, sayısız mavi, kırmızı, ak ağlarla kaplıydı. Hiç de bir cesede benzemiyordu, çok çirkin, çok temiz bir tür oyuncağa benziyor, cila kokuyordu.

Sonra göğüsü çıkardılar, tıpkı iki süngere benzeyen iki ciğeri gördüler; arkada, biraz yanda, kocaman bir yumurta gibi yüreği, diyaframı, böbrekleri, bütün iç organları gördüler.

"İş başına!" dedi Pécuchet.

Gün ve gece bununla geçti.

Anfilerde tıbbiyelilerin yaptıkları gibi önlükler giymişler, üç mumun ışığında, karton parçaları üzerinde çalışıyorlardı, kapıda bir yumruk patladı:

"Açın!"

Arkasında köy bekçisiyle M. Foureau'ydu gelen.

Efendileri Germaine'e adamcığı göstermişler, o da hemen bakkalın karısına koşup olayı anlatmıştı, şimdi bütün köy evlerinde gerçek bir ceset sakladıklarına inanıyordu. Foureau, köydeki söylentilere kapılarak, durumu anlamaya gelmişti; avlu meraklılarla doluydu.

İçeri girdiği zaman, manken böğrünün üstünde yatıyordu, yüz kasları çıkarılmıştı, gözü korkunç bir çıkıntı oluşturuyordu, tüyler ürpertici bir görünüşü vardı.

"Hayrola?" dedi Pécuchet.

Foureau kekelemeye başladı: "Hiç, hiçbir şey." Sonra,masanın üstündeki parçalardan birini eline alarak: "Nedir bu?" diye sordu.

"Yanak kası," diye yanıtladı Bouvard.

Foureau sustu, ama alaylı bir biçimde gülümsüyor, kendi yetkisini aşan bir eğlence bulmuş olmalarını kıskanıyordu.

İki anatomici araştırmalarını sürdürür gibi yapıyorlardı. Eşikte sıkılan insanlar fırına girmişlerdi, biraz birbirlerini ittikleri için de masa titredi.

"A! bu kadarı da fazla!" diye bağırdı Pécuchet. "Çekin şu kalabalığı başımızdan!"

Köy bekçisi meraklıları dışarı çıkardı.

"Çok güzel!" dedi Bouvard. "Kimseye gereksinimimiz yok."

Foureau anıştırmayı anladı, sonra ona hekim olmadıklarına göre böyle bir nesne bulundurmaya hakları olup olmadığını sordu. Ayrıca valiye de yazacaktı. -Ne memleket! bundan daha budala, daha yabanıl, daha geri olunamazdı. Kendileriyle ötekiler arasında yaptıkları karşılaştırma onları yatıştırdı; bilim uğruna acı çekmeyi kuruyorlardı.

Hekim de onları görmeye geldi. Mankeni doğadan fazla uzak diye eleştirdi, ama durumdan yararlanarak bir ders verdi.

Bouvard ile Pécuchet bayıldılar. İstekleri üzerine, M. Vaucorbeil kitaplığından birkaç cilt kitap verdi onlara, ancak sonuna dek gidemeyeceklerini söyledi. Tıp Bilimleri Sözlüğü'nden olağandışı doğurma, uzun ömürlülük, şişmanlık ve kabız örneklerini not ettiler. Ünlü Canadien de Beaumont'u, Tarare ve Bijou adlı "polifaj"-

ları, Eure ilindeki "hidropik" kadını, yüznumaraya yirmi günde bir giden Piemonte'liyi, kemikleşmiş olarak ölen Simon de Mirepoix'yı ve burnu bir buçuk kilo gelen şu eski Angoulême belediye başkanını ne diye tanıyamamışlardı!

Beyin felsefel düşünceler esinledi onlara. İki tabakadan oluşan *septum lucidium*'un içini ve kırmızı bir bezelyeye benzeyen ersuyu bezini çok iyi seçiyorlardı; ama saplar ve karıncıklar, yaylar, direkler, katlar, türlü türlü sinirdüğümleri ve lifler vardı, Pacchioni'nin *foremen*'i, Pacini'nin bedeni, kısacası içinden çıkılmaz bir yığın vardı önlerinde, bütün yaşamlarını bunlarla tüketebilirlerdi.

Bazı bazı, bir baş dönmesi içinde, cesedi tümüyle söküyor, sonra parçaları yerlerine koymakta büyük güçlük çekiyorlardı.

Özellikle yemekten sonra, çok çetin bir işti bu iş; uyumakta gecikmiyorlardı: Bouvard çenesi düşmüş, karnı öne çıkmış durumda, Pécuchet, başı ellerinin arasında, dirsekleri masanın üstünde.

Sık sık, M. Vaucorbeil bu sıralarda ilk hasta gezmesini bitiriyor, kapıyı aralayarak:

"Ne haber, sayın meslektaşlarım, anatomi nasıl gidiyor?" diyordu.

"Çok iyi," diye yanıtlıyorlardı.

O zaman, M. Vaucorbeil onları bozmak için sorular soruyordu.

Bir organdan bıkınca bir başkasına geçiyor, böylece yüreği, mideyi, kulağı, barsakları birbiri ardından ele alıp bırakıyorlardı, çünkü karton adam ilgilenmek için harcadıkları çabaya karşın canlarını çıkarıyordu. En sonunda hekim bizimkileri adamı kutusuna yerleştirip çivilerken yakaladı.

"Bravo! bunu bekliyordum," dedi. Onların yaşında bu türlü incelemelere girişilemezdi. Sözlerine eşlik eden gülümseme onları derinden derine yaraladı.

Ne hakla yetersiz oldukları yargısına varıyordu? Bilim bu beyefendinin babasının malı mıydı! Sanki kendisi üstün bir kişiymiş gibi!

Böylece, meydan okumayı kabul ederek, kitap satın almak üzere Bayeux'ye doğru gittiler.

Eksikleri fizyolojiydi. Bir eski kitap satıcısı onlara dönemin

ünlü uzmanlarının, Richerand'la Adelon'un incelemelerini buldu.

Yaşlara, cinslere ve huylara ilişkin bütün beylik bilgiler son derece önemli göründü onlara; dişlerdeki taşta üç tür hayvancık bulunduğunu, tat alma yerinin dilin üstünde, açlık duyusunun midede olduğunu öğrenince bayağı sevindiler.

Montègre, M. Gosse ve Bérard'ın kardeşi gibi geviş getirme yetileri bulunmadığına üzülüyor, midenin işlevlerini daha iyi kavrayabilmek için, yediklerini ağır ağır çiğniyor, iyice eziyor, tükrüklüyor, karınlarındaki besin hamuruna düşüncede eşlik ediyor, derin bir yöntemsel kuşku, nerdeyse dindarca bir dikkatle, onu en son dönüşümlerine dek izliyorlardı.

Sindirimi yapay olarak gerçekleştirmek için, bir ördeğin mide suyu konulmuş bir küçük şişeye et bastırıp on beş gün boyunca koltuk altlarında taşıdılar, pis pis kokmaktan başka bir sonuç alamadılar.

Ana yolda, güneşin sıcağı altında, ıslak giysilerle koştukları görüldü. Susuzluğun cilt üzerine su uygulamayla yatışıp yatışmadığını görmek için yapıyorlardı bunu. Soluk soluğa ve sıkı bir nezleyle döndüler.

İşitme, sesleme, görme çabucak kapatıldı; ama Bouvard üreme üzerinde uzun uzun durdu.

Pécuchet'nin bu konudaki çekingenliği her zaman şaşırtmıştı onu. Bilgisizliği gözüne öyle tam göründü ki, durumunu açıklamaya zorladı, Pécuchet de, kızararak, gerçeği açıkladı.

Bir zamanlar arkadaşlar kötü bir eve götürmüşlerdi onu, buradan kaçmış, kendini ilerde seveceği kadına saklamıştı. Hiçbir zaman mutlu bir durum doğmamıştı, öyle ki, utangaçlıktan, para sıkıntısından, hastalık korkusundan, inattan, alışkanlıktan, elli iki yaşında, hem de başkentte oturmasına karşın, bakirliğini hâlâ korumaktaydı.

Bouvard kulaklarına inanamadı, sonra kahkahalarla güldü, ama Pécuchet'nin gözlerindeki yaşları görünce gülmeyi kesti. Pécuchet birtakım tutkulara kapılmamış değildi, birbiri ardından ip cambazı bir kıza, bir mimarın baldızına, bir tezgâhtar kıza, en sonunda da bir çamaşırcı kıza tutulmuştu, ama tam evlenmek üzereyken, bir başkasından gebe olduğunu öğrenmişti.

Bouvard:

"Yitirilmiş zamanın acısını çıkarmanın yolu her zaman bulunur. Dert etme, boşver. İstersen... ben bu işi üzerime alırım," dedi.

Pécuchet artık bu işi unutmak gerektiğini söyledi; sonra fizyoloji araştırmalarını sürdürdüler.

Bedenimizin yüzeyinin sürekli olarak ince bir buhar çıkardığı doğru muydu? Bunun kanıtı insanın ağırlığının düşmesiydi. Eğer her gün eksik olan eklenir, fazla olan çıkarılırsa, sağlık kusursuz denge durumunda kalacaktı. Bu yasayı bulmuş olan Sanctorius, besinini ve bütün dışkılarını günü gününe tartmaya yarım yüzyılını harcamıştı: kendi kendini tartıyor, yalnızca hesaplarını yazmak için ara veriyordu.

Sanctorius'u izlemeye çalıştılar. Ama, terazileri ikisini birden çekemeyeceğinden, önce Pécuchet başladı.

Terleyimi engellememek amacıyla giysilerini çıkardı. Kantarın üstünde çırılçıplak duruyor, utanmasına karşın, bir silindiri andıran çok uzun gövdesini, kısa bacaklarını, dümdüz ayaklarını, esmer tenini gözler önüne seriyordu. Yanında, bir iskemlenin üstünde, dostu kendisine kitap okuyordu.

Bilginler beden sıcaklığının kasların büzülmesiyle geliştiğini, göğsü ve leğenkemiği çevresini oynatarak ılık bir banyonun ısısının yükseltilebileceğini ileri sürüyorlardı.

Bouvard gidip banyo teknelerini getirdi ve, her şey hazır olunca, bir termometreyle içine daldı.

Damıtımlığın dibe doğru süprülmüş kalıntıları gölgede belirsiz bir tepecik oluşturuyordu. Zaman zaman farelerin kemirti sesleri duyuluyordu: eski bir ıtırlı bitki kokusu yayılıyordu ortalığa. Burda kendilerini çok rahat buluyor, dinginlikle söyleşiyorlardı.

Bu arada Bouvard suyu biraz serin buluyordu.

"Oynat biraz elini kolunu!" dedi Pécuchet.

Oynattı, ama termometrede hiçbir şeyi değiştiremedi.

"Gerçekten soğuk."

"Bana da sıcak gelmiyor," dedi Pécuchet, onu da bir ürperme almıştı. "Ama oynat elini kolunu! oynat hadi!"

Bouvard kalçalarını açıyor, böğürlerini büküyor, göbeğini çal-

kalıyor, bir ispermeçet balığı gibi soluyor, sonra termometreye bakıyordu. Termometre hep düşmekteydi.

"Hiçbir şey anlamıyorum bu işten! Tepinip duruyorum oysa!"

"Ama yeterince değil!"

Sonra jimnastik yeniden başlıyordu.

Bir kez daha termometreyi kaptığında işlem tam üç saattir sürmekteydi.

"O da ne! on iki derece! Bana eyvallah! Çıkıyorum!"

Sarı tüylü, uyuz, dili dışarda, yarı av köpeği, yarı buldog bir köpek girdi içeriye.

Ne yapmalı? zil mil yok! hizmetçi de sağır. Tir tir titriyor, ama ısırılmak korkusuyla, kımıldamayı göze alamıyorlardı.

Pécuchet gözlerini devirerek tehditler yağdırmanın beceriklice bir davranış olacağını düşündü.

O zaman köpek havladı; terazinin çevresinde zıplıyor, Pécuchet'yse iplere yapışıp dizlerini bükerek elden geldiğince yükselmeye çabalıyordu.

"Yanlış yapıyorsun," dedi Bouvard; tatlı sözler söyleyerek köpeğe gülücükler yağdırmaya başladı.

Köpek de kuşkusuz bunu anladı. Onu okşamaya çabalıyor, ayaklarını omuzlarına yapıştırıyor, tırnaklarıyla hafiften sıyırıyordu.

"Hadi bakalım! hoppala! donumu götürdü!"

Köpek donun üzerine yattı, umursamazca durdu öyle.

En sonunda, büyük önlemlerle, biri teraziden inmeyi, öteki banyodan çıkmayı göze aldı; Pécuchet, giyindikten sonra:

"Dostum, seni deneylerimizde kullanacağız!" diye haykırdı.

Hangi deneylerde?

Fosfor aşılanabilir, sonra da bir mahzene kapatılıp burun deliklerinden ateş çıkarıp çıkarmadığına bakılabilirdi. Ama nasıl aşılamalıydı? hem sonra fosfor satmazlardı ki onlara.

Bir kapağın altına kapatıp gazlar koklatmayı, içecek olarak zehirler vermeyi düşündüler. Bütün bunlar belki de eğlenceli olmazdı! En sonunda omur ilikten çelik mıknatıslaması yapmaya karar verdiler.

Bouvard, heyecanını bastırarak, bir tabak içinde Pécuchet'ye

iğneler uzatıyor, o da bunları kaburgalara saplıyordu. İğneler kırılıyor, kayıyor, yere düşüyordu; başka iğneler alıyor, hızla, gelişigüzel batırıyordu. Köpek bağlarını kopardı, bir top mermisi gibi pencereden fırladı, avluyu, sofayı geçti, mutfağa vardı.

Germaine köpeği kanlar içinde, ayaklarında iplerle görünce çığlıklar kopardı.

Köpeği aramakta olan sahipleri de aynı anda içeriye girdiler.

Yaşlı hizmetçi onları paylamaya başladı.

"Hiç kuşkum yok, bu da zırvalıklarınızdan biri! Mutfağıma bakın, ne duruma geldi! Belki de kudurur bu yüzden! Sizden çok daha zararsızlarını deliğe tıkıyorlar!"

İğneleri denemek için laboratuvara döndüler. Bir teki bile en ufak eğe taşını çekmedi.

Sonra Germaine'in varsayımı onları kaygılandırdı. Kuduz olabilir,ansızın gelip üzerlerine atılabilirdi.

Ertesi gün, her yandan bilgi toplamaya çalıştılar ve, birkaç yıl süresince, kırda bu köpeğe benzer bir köpek gördükçe yollarını değiştirdiler.

Öteki deneyler de başarısızlıkla sonuçlandı. Yazarların söylediklerinin tersine, kestikleri güvercinler, kursakları ister dolu, ister boş olsun, hep aynı süre içinde öldü. Suya daldırılan kedi yavruları beş dakika sonunda can verdi; tıka basa kökboyası yutturdukları bir kazın kemik zarları da apak çıktı.

Beslenme konusu kafalarını karıştırıyordu.

Nasıl olur da aynı özsu hem kemik, hem kan, hem akkan, hem de dışkı maddeleri üretirdi? Ama belli bir besinin dönüşümlerini izlemeye olanak yoktu. Tek bir besin kullanan insan, kimyasal olarak, birkaç besin kullanan insandan farksızdı. Vauquelin, bir tavuğun yediği yulaftaki bütün kireci hesapladıktan sonra, yumurtalarının kabuğunda daha fazlasını bulmuştu. Öyleyse bir töz yaratımı söz konusuydu. Nasıl? Hiçbir bilgimiz yoktu bu konuda.

Yüreğin gücünün ne olduğu bile bilinmemekteydi. Borelli doksan bin kiloluk bir ağırlığı kaldırmak için gerekli gücü bulunduğunu benimsiyor, Keil ise bu gücü yaklaşık sekiz ons olarak düşünüyordu. Buna dayanarak fizyolojinin (eski bir deyimle) tıbbın romanı olduğu sonucunu çıkardılar. Anlayamadıkları için inanmıyor-

lardı.

Bir ay aylaklık içinde geçti. Sonra bahçelerini düşündüler.

Ortada duran ölü ağaç rahatsız ediciydi; kestiler. Bu çalışma onları yordu. Bouvard sık sık araçlarını demirciye düzelttirtmek gereksinimini duyuyordu.

Bir gün, demirciye giderken, sırtında bez bir torba taşıyan bir adam yanaştı yanına, almanaklar, din kitapları, kutsanmış madalyonlar, son olarak da François Raspail'ın Sağlık Elkitabı'nı satmak istedi.

Bu broşür öylesine hoşuna gitti ki, Barberou'ya mektup yazarak yazarın büyük yapıtını göndermesini istedi. Barberou kitabı yolladı, mektubunda ilaçlar için bir ecza dolabından da sözediyordu.

Öğretinin açıklığına bayıldılar. Bütün hastalıklar kurtlardan gelmekteydi. Dişleri bozar, akciğerleri oyar, barsakları harap eder, içlerinde gürültülere neden olurlardı. Bunlardan kurtulmak için de kâfurdan iyisi yoktu. Bouvard ile Pécuchet öğretiyi benimsediler. Burunlarına kâfur çekiyor, kıtır kıtır kâfur yiyor, kâfurlu sigaralar, yatıştırıcı su şişecikleri ve sarısabır hapları dağıtıyorlardı. Bir kamburu iyileştirmeye bile giriştiler.

Kambur bir panayır günü karşılaştıkları bir çocuktu. Annesi, bir dilenci, çocuğu her sabah evlerine getiriyordu. Kamburunu kâfurlu yağla ovuyor, üzerine yirmi dakika sürcesince hardal lapası koyuyor, sonra diakilumla kaplıyor, gene gelsin diye de öğle yemeği veriyorlardı.

Pécuchet'nin aklı fikri barsakkurtlarındaydı, Madam Bordin'in yanağında garip bir leke gördü. Doktor, uzun süredir, acı maddelerle iyileştirmeye çalışıyordu; başlangıçta yirmi solluk bir para gibi yuvarlak olan bu leke büyümüş, pembe bir halka oluşturmuştu. Onu bundan kurtarmak istediler. Kabul etti, ama ilacı Bouvard'ın sürmesini istiyordu. Pencerenin önüne oturuyor, korsajının yukarısını çözüp yanağını uzatarak öylece duruyor, Pécuchet orada bulunmasa tehlikeli olabilecek bakışlarla bakıyordu. İzin verilen dozlarda ve civanın yarattığı ürpertiye karşın, kalomel uygulamadılar. Bir ayın sonunda, Mme Bordin kurtulmuştu.

Onların propagandasını yaptı, ve tahsildar, belediye yazmanı,

belediye başkanının kendisi, Chavignolles'da herkes, tüy sapları emmeye başladı.

Bu arada kamburun beli doğrulmuyordu. Tahsildar sigarayı bıraktı, nefes darlığını artırıyordu. Foureau sarısabır haplarından yakındı, basurunu azdırıyorlardı. Bouvard mide ağrılarına, Pécuchet korkunç başağrılarına tutuldu. Raspail'a güvenleri kalmadı, ama saygınlıklarına gölge düşürmek korkusuyla bu konuda hiçbir şey söylemediler.

Aşı konusunda büyük çaba harcadılar, lahana yaprakları üzerinde kan almayı öğrendiler, bir çift neşter bile aldılar.

Hekimle yoksul evlerine gidiyor, sonra kitaplarına bakıyorlardı.

Yazarların saptadığı belirtiler kendi gördükleri belirtiler değildi. Hastalıkların adlarına gelince, latince, yunanca, fransızca, bütün dillerin bir karmasıydı.

Hastalıklar binlerce, Linné'nin sınıflandırması da çok elverişliydi; ama türleri nasıl belirlemeliydi? Böylece tıp felsefesine daldılar.

Van Helmont'un yaşam kaynağı, dirimselcilik, brownculuk, örgencilik konusunda düşlere dalıyorlardı; hekime sıracanın tohumunun nerden geldiğini, bulaşıcı miazmanın nereye yöneldiğini ve bütün bu hastalıklı durumlarda nedeni sonuçlarından ayırmanın yolunun ne olduğunu soruyorlardı.

"Nedenle sonuç birbirine karışır," diye yanıtlıyordu Vaucorbeil.

Mantıksızlığından tiksindiler, kendi başlarına gezdiler hastaları, insanseverlik bahanesiyle evlere girdiler.

Odaların köşelerinde, kirli şilteler üzerinde, yüzleri bir yana sarkmış hastalar yatıyordu, kimilerininki şiş şiş ve kıpkırmızı, kimilerininki limon sarısı, kimilerininki mordu, burun delikleri büzülmüş, dudakları titrekti, hırlıyor, hıçkırıyor, terliyor, meşin ve bayat peynir kokuyorlardı.

Hekimlerinin reçetelerini okuyor, yatıştırıcıların kimi zaman uyarıcı, kusturucuların ishal yapıcı olmasına, aynı ilacın değişik hastalıklara iyi gelmesine, aynı rahatsızlığın karşıt tedavilerle geçmesine şaşırıp kalıyorlardı.

Gene de öğüt veriyor, yüreklendiriyor, hatta sırtlarını dinlemeyi bile göze alıyorlardı.

İmgelemleri işliyordu. Krala mektup yazıp Calvados'ta kendilerinin ders verecekleri bir hasta bakıcı enstitüsü kurulmasını istediler.

Bayeux eczacısına gittiler (Falaise eczacısı hünnap olayı dolayısıyla hâlâ kızıyordu onlara), ona Eskiler gibi *pila purgatoria*'lar, yani, ellene ellene kişinin içine geçen ilaç topları yapmayı sağlık verdiler.

Sıcaklık azaltılarak flegmaziler engellenir uslamlamasına dayanarak menenjite tutulmuş bir kadını koltuğuyla tavanın kirişlerine asıp kollarının bütün gücüyle sallamaya başladılar, kadının kocası çıkageldi, ikisini de kapı dışarı etti.

Son olarak, termometreyi kıça sokma modasını benimseyerek papaz efendinin tepesini attırtmışlardı. Çevrede bir tifo salgını başladı: Bouvard bu işe burnunu sokmayacağını bildirdi. Ama kâhyaları Gouy'nin karısı yana yakıla evlerine geldi. Kocası on beş gündür hastaydı, M. Vaucorbeil de ilgilenmiyordu.

Pécuchet görevi üstlendi.

Göğüste mercimeğimsi lekeler, eklem ağrıları, karın şiş, dil kırmızı, dotiyenanterinin bütün belirtileri ortadaydı. Raspail'ın perhize son verilerek ateşin giderildiğini söylediğini anımsayarak haşlama sebze, biraz da et verilmesini söyledi. Birden doktor çıkageldi.

Hastası, arkasında iki yastık, kâhya kadınla kendisini yüreklendiren Pécuchet arasında yemek yemekteydi.

Yatağa yaklaştı:

"Gerçek bir cinayet bu!" diye haykırarak tabağı pencereden dışarıya fırlattı.

"Neden?"

"Barsağı deliyorsunuz, çünkü tifo kesecik zarının bozulması demektir."

"Her zaman değil."

Ateşin doğası üzerinde bir ağız kavgasıdır başladı. Pécuchet bir özleri bulunduğuna inanıyordu. Vaucorbeil organlara bağlı olduğunu söylüyor, "Bunun için de onları azdıracak şeylerden kaçını-

rım," diyordu.

"Ama perhiz yaşam özünü zayıflatır!",

"Bu yaşam özü dediğiniz neyin nesiymiş? Nasılmış? Kim görmüş?"

Pécuchet'nin dili dolaşmaya başladı.

"Ayrıca Gouy de yiyecek istemiyor," diyordu hekim.

Hasta pamuk başlığının altından onayladığını gösteren bir devinide bulundu.

"Olsun! gereksinimi var!"

"Hiç de değil! nabzı doksan sekiz."

"Nabızdan ne çıkar?" Sonra Pécuchet ustalarını saymaya başladı.

"Dizgeleri bırakalım!" dedi hekim.

Pécuchet kollarını kavuşturdu.

"Yoksa siz bir görgülcü müsünüz?"

"Hiç de değil! Ama gözlemle..."

"Ya gözlem kötü yapılırsa?"

Vaucorbeil bu sözü Madam Bordin'in uçuğuna, dul kadının ortalığa yaydığı ve anımsadıkça sinirine dokunan öyküye bir anıştırma olarak değerlendirdi.

"Bir kez, çok uygulama yapmış olmak gerekir."

"Bilimde devrim yapmış olanlar uygulama yapmıyorlardı! Van Helmont, Boerhave, Broussais'nin kendisi."

Vaucorbeil, yanıt vermeden, Gouy'e doğru eğildi, sesini yükselterek:

"İkimizden hangisini hekim olarak seçiyorsunuz?" diye sordu.

Hasta uyukluyordu, öfkeli yüzler gördü, ağlamaya başladı.

Karısı da ne yanıt vereceğini bilemiyordu; çünkü biri becerikliydi; ama ötekinin de bir gizi vardı belki.

" Pekâlâ!" dedi Vaucorbeil, "diplomalı bir adamla bir..." Pécuchet sırıttı. "Neden gülüyorsunuz?"

"Diploma her zaman bir kanıt değildir de ondan."

Doktor ekmek parasında, ayrıcalığında, toplumsal önceminde saldırıya uğramıştı. Patlayıverdi.

"Yasadışı hekimlik yapmak suçuyla mahkemeye çıktığınız zaman görürsünüz bunu!" Sonra kâhya kadına döndü: "Bu efendiye

öldürtün adamı, gönlünüz bilir, ama bir daha evinize adım atarsam bana da doktor Vaucorbeil demesinler!" dedi.

Sonra da bastonunu sallaya sallaya kayınağaçlarının altına daldı.

Pécuchet döndüğü zaman, Bouvard da büyük bir gerginlik içindeydi.

Biraz önce Foureau gelmişti, basurlarına çok sinirlenmişti. Kendisi basurun insanı bütün hastalıklardan koruduğunu anlatmaya çalışmıştı, ama boşuna. Foureau'nun dinlediği yoktu, tazminat davası açmakla tehdit etmişti onu. Aklı başından gidiyordu.

Pécuchet öteki öyküyü anlattı, bunu daha önemli buluyordu, dostunun ilgisizliği karşısında biraz sarsıldı.

Ertesi gün, Gouy'nin karnında bir ağrı başladı. Yediklerinden olabilirdi. Yoksa Vaucorbeil yanılmamış mıydı? Ne de olsa bir hekimin bu işleri bilmesi gerekirdi! bir pişmanlıktır aldı Pécuchet'yi. İnsan katili olmaktan korkuyordu. Önlem olarak, kamburu geri yolladılar. Ama, öğle yemeklerini kaçırdığı için, anası bağırıp çağırdı. Her gün Barneval'dan Chavignolles'a bunun için mi gelmişti!

Foureau yatıştı, Gouy de toparlanıyordu. Şimdi,iyileşme kesindi: böyle bir başarı Pécuchet'yi yüreklendirdi.

"Şu mankenlerden biriyle doğum çalışsak..."

"Mankenlerden gına geldi artık!"

"Bunlar cbelik öğrencileri için bulunmuş yarım bedenler. Öyle sanıyorum ki, cenini çevirebilirim."

Ama Bouvard tıptan bıkmıştı.

"Yaşamın nedenlerini anlamak olanaksız, rahatsızlıklar çok fazla, ilaçlar kuşkulu, yazarlarda sağlığın, hastalığın, hastalık eğiliminin, hatta irinin mantıklı bir tanımını bulamıyoruz!"

Bu arada bütün bu okumalar beyinlerini allak bullak etmişti.

Bouvard, bir nezle dolayısıyla, akciğerinin kan toplamaya başladığını düşündü. Sülükler böğründeki ağrıyı azaltmayınca, bir kabarcıklaştırıcı yakı kullandı, o da böbreklere vurdu. O zaman, taş sancısı çektiğini düşündü.

Gürgen fidanlarını budarken, Pécuchet'nin beli tutuldu, akşam yemeğinden sonra da kustu, çok korktu; sonra, renginin bi-

raz sarı olduğunu görünce, bir karaciğer hastalığından kuşkulandı, "Ağrım var mı?" deyip durdu. Sonunda ağrılar da başladı.

Karşılıklı olarak birbirlerini korkutuyor, birbirlerinin diline bakıyor, nabzını dinliyor, maden suyu değiştiriyor, müshil alıyor, soğuktan, sıcaktan, yelden, yağmurdan, sineklerden, öncelikle de hava akımlarından korkuyorlardı.

Pécuchet enfiye çekmenin çok zararlı olduğunu kurdu. Öte yandan, bazı bazı bir hapşırma bir atardamar kopmasına neden olabilirdi: tabakayı bıraktı. Alışkanlıkla, elini içine daldırıyor, sonra, birdenbire, önlemsizliğini anımsıyordu. Kahve sinirlere dokunduğundan, Bouvard kahve fincanından el çekmek istedi; ama yemekten sonra uyuyor, uyanınca da korkuyordu, çünkü uzun uyku bir beyin kanaması tehdidiydi.

Onlar için örnek kişi Cornaro, perhiz zoruyla çok uzun bir ihtiyarlık yaşamış olan şu Venedikli beyzadeydi. Onu tam olarak izlemeseler de aynı önlemleri alabilirlerdi. Pécuchet kitaplığından bir Sağlık elkitabı çıkardı, doktor Morin'in kitabını.

O zamana değin nasıl yaşayabilmişlerdi? Sevdikleri yemekler burada yasaklanıyordu. Germaine şaşırıp kalmıştı, önlerine ne getireceğini bilemiyordu.

Bütün etlerin sakıncaları vardı. Domuz eti, domuz sucuğu ve salamı, çiroz, istakoz ve av etleri "sert"ti. Bir balık ne denli iri olursa, jelatini de o denli fazla olurdu, dolayısıyla, ağır bir besindi. Sebzeler ekşime yapar, makarna fazla düş gördürtür, peynirler, "genel olarak ele alınınca, güç sindirilirdi". Sabahleyin bir bardak su "tehlikeli"ydi. Her içki ya da yiyeceğin ardından böyle bir uyarı geliyordu, ya da şu sözcükler: "Zararlı! - aşırılıktan sakının! - herkese iyi gelmez" - Neden zararlıydı? aşırılık neredeydi? şu yiyecek ya da içeceğin size uyup uymadığını nerden anlayacaktınız?

Öğle yemeği ne büyük sorundu! Berbat ünü dolayısıyla sütlü kahveyi bıraktılar, onun arkasından da çikolatayı; çünkü "bir sindirilmez nesneler yığını"ydı. Geriye çay kalıyordu. Ama "sinirli kişiler çayı kendilerine tümüyle yasaklamalı"ydı. Bununla birlikte, Decker, XVII. yüzyılda, pankreas bataklığını temizlemek için günde yirmi dekalitre çay içmeyi öneriyordu.

Bu bilgi Morin'e duydukları saygıyı sarstı, ayrıca, şapka, tak-

ke, kasket, her türlü başlığı da yasaklıyordu, bu koşul Pécuchet'yi ayaklandırdı.

O zaman Becquerel'in kitabını aldılar, domuz etinin kendi başına "iyi bir besin," tütünün tümüyle zararsız, kahvenin "askerler için çok gerekli" olduğunu gördüler.

O zamana değin nemli yerlerin sağlığa zararlı olduğunu sanmışlardı. Kim demiş! Casper ötekilerden daha az ölümcül olduğunu bildiriyordu.Denize girdik mi cildimiz ister istemez serinlerdi. Béguin denize iyice terliyken atlamamızı istiyordu. Çorbadan sonra saf şarap mideye çok iyi gelir diye bilinirdi. Lévy'yse dişleri bozduğunu söylüyordu. Sonra,yazarlar, sözü hiç eveleyip gevelemeden, kamuoyundan hiç çekinmeden, fanilanın, sağlığın bu bekçisinin, Bouvard'ın sevgili, Pécuchet'nin vazgeçilmez güvencesinin pletorik ve kanlı kişilerce giyilmemesini öğütlüyorlardı.

Sağlık bilgisi neydi öyleyse?

"Pyrénées'lerin berisinde gerçek, ötesinde yanlış," diye kesinliyordu M.Lévy, Becquerel de bir bilim olmadığını ekliyordu.

Bunun üzerine akşam yemeği için istiridye, ördek, lahanada pişmiş domuz eti, kaymak, "pont-l'évêque" peyniri ve bir şişe "bourgogne" şarabı ısmarladılar. Bir kurtuluş, nerdeyse bir öç alma oldu bu. Cornaro'yu alaya alıp duruyorlardı! İnsanın onun gibi kendine işkence etmesi için tam bir salak olması gerekirdi! Durmamacasına yaşamını uzatmayı düşünmek ne büyük bayağılıktı! Yaşam ancak tadını çıkarmak koşuluyla iyiydi. "Bir parça daha? Alırım. -Ben de! -Sağlığına! -Sağlığına! -Gerisine boş ver!"

Bouvard asker olmamakla birlikte üç fincan kahve istediğini bildirdi. Pécuchet, kasketi kulaklarının üzerinde, üst üste enfiye çekiyor, korkusuzca hapşırıyordu; sonra, şampanya çekti canları, Germaine'e hemen meyhaneye giderek bir şişe alıp gelmesini buyurdular. Köy fazla uzaktı. Germaine gitmeyeceğini söyledi. Pécuchet kızdı:

"Emrediyorum, anlıyor musun! hemen koşmanı emrediyorum!" diye bağırdı.

Germaine boyun eğdi, ama homurdanarak, efendilerini çok yakında bırakmaya karar vermiş olarak: öyle anlaşılmaz, öyle acayiptiler ki!

Sonra, eskiden olduğu gibi, kahvelerini içmek üzere çardağa gittiler.

Harman bitmişti, tarlalarda, gecenin mavimsi ve tatlı rengi üzerinde saman yığınlarının kara kitleleri yükseliyordu. Çiftlikler sakindi. Cırcır böceklerinin bile sesi çıkmaz olmuştu. Bütün kır uyuyordu. Yüzlerini serinleten meltemi içlerine çekerek yediklerini sindiriyorlardı.

Çok yukarda, gökyüzü yıldızlarla kaplıydı; kimileri toplu olarak, kimileri diziyle, kimileri de uzak aralıklarla tek başlarına parlıyorlardı. Kuzeyden güneye uzanan bir ışıklı toz kuşağı başlarının üzerinde kıvrılıyordu. Bu ışıklar arasında kocaman boş uzamlar vardı, gökkubbe, takımadaları ve adacıklarıyla, bir mavilik denizini andırıyordu.

"Ne kadar da çok!" diye haykırdı Bouvard.

"Hepsini görmüyoruz!" dedi Pécuchet. "Samanyolunun ardında bulutsular vardır; bulutsuların ardında, gene yıldızlar; en yakını bizden üç yüz trilyon kilometre uzaktadır." Vendôme alanında sık sık teleskoptan bakmıştı ve rakamları anımsıyordu. "Güneş Dünya'dan bir milyon kat daha büyüktür, Sirius'un büyüklüğü Güneş'in on katıdır, kuyruklu yıldızlar otuz dört milyon fersah tutar!"

"Çıldırmak işten bile değil," dedi Bouvard.

Bilgisizliğine üzüldü, hatta gençliğinde Ecole polytechnique'e gitmediği için hayıflanmaya başladı.

O zaman, Pécuchet onu Büyük Ayı'ya doğru döndürerek kutup yıldızını, sonra burcu bir Y oluşturan Koltuk'u, ışıl ışıl ışıldayan Çalgı'yı ve, çevrenin ta ucunda, kızıl Aldebran'ı gösterdi.

Bouvard, başını geriye devirmiş, gökyüzünde yerini bulabilmek için tasarlanması gereken üçgenleri, dörtgenleri, beşgenleri zorlukla izliyordu.

Pécuchet konuşmasını sürdürdü:

"Işığın hızı saniyede seksen bin fersahtır. Samanyolu'nun bir ışık çizgisi bize altı yüzyılda ulaşır. Öyle ki, bir yıldız, kendisini gözlemlediğimiz sırada, yokolmuş olabilir. Kimileri belirli aralıklarla görünür, kimileri bir daha hiç dönmez; - konumları da değişir; her şey devinir, her şey geçer."

"Ama güneş yerinde durur!"

"Eskiden öyle sanıyorlardı. Ama bugün bilginler Herkül burcuna doğru koştuğunu bildiriyor."

Bouvard'ın kafasını karışmıştı, bir dakika düşündükten sonra:

"Bilim uzayın bir köşesinin sağladığı verilere dayanıyor," dedi. "Belki de çok daha geniş olan, bilinemeyen ve anlaşılamayan yanlara hiç mi hiç uymaz bu veriler."

Böylece, çardakta, yıldızların ışığında, ayakta konuşuyorlar, konuşmaları uzun sessizliklerle kesiliyordu.

En sonunda, yıldızlarda insan olup olmadığını düşündüler. Neden olmasın? Yaratım uyumlu olduğuna göre, Sirius'ta oturanlar aşırı büyük, Mars'ta oturanlar orta boylu, Venüs'tekiler çok küçük olmalıydı. Her yerde aynıysa, o başka. Belki yukarda da tüccarlar, jandarmalar vardı; kaçakçılık yapılır, kavga edilir, krallar devrilirdi.

Birkaç yıldız kaydı birden, dev bir füzenin parabolüne benzer bir şeyler çizdi.

"İşte bak, dünyalar yok oluyor," dedi Bouvard.

Gene Pécuchet aldı sözü:

"Bir gün bizimki de tepe taklak olursa, yıldızların yurttaşları bizim şimdi heyecanlandığımızdan daha fazla heyecanlanmayacaklar. Böyle düşünceler gururunu yerle bir ediyor insanın."

"Bütün bunların amacı ne?"

"Belki de amaç diye bir şey yok."

"Bununla birlikte..." Ve Pécuchet iki üç kez "Bununla birlikte," diye yineledi, söyleyecek başka bir şey bulamadı. - "Olsun, evrenin nasıl oluştuğunu bilmek isterdim."

"Bouffon'da olması gerekir," diye yanıtladı Bouvard, gözleri kapanıyordu. "Dayanamıyorum artık, ben yatacağım."

Doğanın çağları'ndan bir kuyrukluyıldızın Güneş'e çarparak ondan bir parça kopardığını, bu parçanın daha sonra Dünya olduğunu öğrendiler. Önce kutuplar soğumuştu. Bütün sular küreyi sarmıştı; mağaralara çekilmişlerdi; sonra kıtalar ayrılmış, hayvanlar ve insan belirmişti.

Yaratılış'ın görkemi kendisi gibi sonsuz bir şaşkınlık uyandır-

dı onlarda.

Kafaları genişliyordu. Böylesine büyük nesneler üzerinde düşünmekten gurur duyuyorlardı.

Minerallerden çabuk bıktılar, biraz oyalanmak için Bernardin de Saint-Pierre'in *Uyumlar*'ını ele aldılar.

Bitkisel, yersel, havasal, susal, insansal uyumlar, kardeş, hatta karı koca uyumları, hepsini gördüler, Venüs'e, Yel ve Aşk tanrılarına seslenişleri de atlamadılar. Balıkların yüzgeçleri, kuşların kanatları, tohumların kabukları bulunmasına şaşıp kaldılar - doğada erdemli amaçlar bulan ve onu sürekli olarak iyilik etmekle uğraşan bir tür ermiş Vincent de Paul gibi gören felsefeyle doldu benlikleri.

Sonra mucizelerine, hortumlara, volkanlara, girilmedik ormanlara hayran kaldılar ve M. Depping'in *Fransa'da doğanın harikaları ve güzellikleri* adlı yapıtını satın aldılar. Cantal bölgesinde üç harika vardı, Hérault bölgesinde beş, Bourgogne bölgesinde topu topu iki taneydi, oysa yalnız Dauphiné'de on beş harika yer almaktaydı. Ama çok yakında bu harikalar yok olacaktı. Sarkıtlı mağaralar kapanmakta, kızgın dağlar soğumakta, doğal buzullar ısınmaktaydı, içlerinde ayin yapılan ihtiyar ağaçlarsa düzeçleyicilerin vuruşu altında yıkılmakta ya da yavaş yavaş ölmekteydi.

Sonra merakları hayvanlara yöneldi.

Gene Bouffon'larını açtılar ve kimi hayvanların garip eğilimleri karşısında kendilerinden geçtiler.

Ama kişisel bir gözlem dünyanın bütün kitaplarına değdiğinden, avlulara giriyor ve çiftçilere kısraklarla çiftleşen boğalar, ineklerin ardına düşen erkek domuzlar, kendi aralarında çirkin şeyler yapan erkek keklikler görüp görmediklerini soruyorlardı.

"Hiçbir zaman!" Hatta bu soruları bu yaşa gelmiş beylere göre biraz tuhaf buluyorlardı.

Aykırı birleşmeleri denemek istediler.

En az zoru tekeyle koyunun birleşmesiydi. Çiftçilerinin tekesi yoktu, bir komşu kadın kendi tekesini verdi, kızgınlık zamanı da gelmiş olduğundan, iki hayvanı sıkım yerine kapattılar, olayın rahat rahat gerçekleşmesi için de fıçıların arkasına gizlendiler.

Önce önlerindeki otu yediler, sonra geviş getirdiler: koyun

yattı, durup dinlenmeden melemeye başladı, tekeyse çarpık bacaklarının üstünde dimdik, kocaman sakalı ve sarkık kulaklarıyla, karanlıkta parlayan gözbebeklerini onun üzerine dikiyordu.

En sonunda, üçüncü günün akşamı, Doğa'nın işini kolaylaştırmanın uygun olacağını düşündüler; ama teke, Pécuchet'ye dönerek karnının aşağısına bir boynuz vurdu. Koyun da, korkuya kapılarak sıkım yerinde bir atlıkarıncadaymış gibi dönmeye başladı. Bouvard arkasından koştu, tutmak için üzerine atıldı, ellerinde birer tutam yünle yere düştü.

Denemelerini bir erkek ördekle tavuklar, bir buldugla bir dişi domuz üzerinde yenilediler, gerçekleştirecekleri çiftleşmeden canavarlar doğacağını umuyor, tür sorunundan hiçbir şey anlamıyorlardı.

Bu sözcük, yavruları aynı biçimde üreyen bir bireyler topluluğunu belirtirdi; ama farklı türler olarak sınıflandırılmış hayvanlar birbirinden üreyebilirken, aynı türde yer alan başka hayvanlar bu özelliklerini yitirmişlerdi.

Tohumların gelişimini inceleyerek bu konuda açık görüşler edinmekle övündüler. Pécuchet Dumouchel'e mektup yazarak bir mikroskop istedi.

Cam levhanın üstüne birbiri ardından saç telleri, tütün kırıntıları, tırnaklar, bir sinek ayağı koydular; ama zorunlu su damlasını unutmuşlardı. Başka seferlerde, küçük lameli unutuyor, birbirini itiyor, aracın ayarını bozuyorlardı; sonra, bir sisten başka bir şey görmeyince, üreticiyi suçluyorlardı. Sonunda mikroskoptan kuşku duymaya başladılar. Bu aygıta bağlanan buluşlar belki de o denli olumlu değildi.

Dumouchel, faturayı yollarken, kendisi için ammonitler ve denizkestaneleri toplamalarını rica etti, bunlara her zaman ilgi duymuştu, memleketlerinde de çoktu. Onları yerbilime yöneltmek için Bertrand'ın *Mektuplar*'ını ve Cuvier'nin *Yerkürenin devrimleri üzerine söylem*'ini yolladı.

Bu iki kitabı okuduktan sonra, şunları tasarladılar:

Başlangıçta uçsuz bucaksız bir su tabakası vardı, üzerinde likenlerle beneklenmiş çıkıntılar beliriyordu, tek bir canlı yoktu, tek bir çığlık duyulmuyordu. Sessiz, kımıltısız, çıplak bir dünyaydı;

sonra bir hamamın buğusunu andıran bir sisin içinde uzun bitkiler sallanıyordu. Kıpkırmızı bir güneş nemli havayı aşırı ölçüde ısıtıyordu. O zaman volkanlar patladı, dağlardan ateş kayalar fışkırdı, akmakta olan porfir ve bazalt hamuru dondu. Üçüncü tablo: fazla derin olmayan denizlerde, madrepor adaları belirdi; üzerlerinde yer yer palmiye demetleri görünür oldu. Araba tekerlekleri gibi hayvan kabukları, üç metre boyunda kaplumbağalar, altmış ayak boyunda kertenkeleler vardı, hem karada, hem suda yaşayan hayvanlar kamışlar arasından timsah çeneli devekuşu boyunlarını uzatmaktaydı; kanatlı yılanlar uçuyordu. En sonunda, büyük kıtalar üzerinde, büyük memeliler belirdi, doğru dürüst yontulmamış ağaçlar gibi biçimsiz ayaklı, bronz levhalardan daha kalın derili, ya da iyice kıllı, sarkık dudaklı, yeleleri ve dişleri kıvrık. Daha sonra Atlantik'in oluştuğu ovalarda mamut sürüleri otluyordu; yarı at, yarı tapir paleoteryum burnuyla Montmartre'ın karınca yuvalarının altını üstüne getiriyor, *cervus giganteus*, kurttan üç kat büyük Beaugency köpeğini ininde bağırtan mağara ayısının sesiyle kestane ağaçlarının altında titriyordu.

Bütün bu çağlar birbirlerinden büyük yıkımlarla ayrılmıştı, sonuncusu da bizim tufanımızdı. Birkaç perdelik bir peri oyunu gibiydi, en büyük utkusuysa insandı.

Taşlar üzerinde yusufçuk böceklerinin, kuşların ayaklarının izleri bulunduğunu öğrenince, apışıp kaldılar; Roret'nin elkitaplarının birini karıştırdıktan sonra, fosil aramaya giriştiler.

Bir öğle sonu,büyük yolun ortasında çakmaktaşlarını tersine çevirdikleri sırada, papaz efendi belirdi, yanlarına yaklaştı,içinden pazarlıklı bir sesle:

"Dostlarımız yerbilimle mi uğraşıyorlar? Çok güzel!" dedi.

Çünkü bu bilime saygısı vardı. Tufan'ı kanıtlayarak Kutsal Kitaplar'ın yetkesini doğrulardı.

Bouvard koprolitlerden sözetti, koprolitler taşlaşmış hayvanların dışkılarıydı.

Peder Jeufroy olaya şaşmış göründü; ne olursa olsun, gerek varsa, bu da Tanrı'ya hayran olmak için bir başka nedendi.

Pécuchet o güne değin araştırmalarının verimli olmadığını gizlemedi; bununla birlikte, bütün Jura toprakları gibi Falaise do-

laylarının da hayvan kalıntılarıyla dolu olması gerekirdi.

"Eskiden Villiers'de bir fil çenesi bulduklarını işitmiştim," dedi peder Jeufroy. Ayrıca, dostlarından biri, avukat, Lisieux barosu üyesi ve arkeolog M. Larsonneur, belki de kendilerine bilgi sağlayabilirdi! Kendisi Port-en-Bessin'in bir tarihini yazmıştı, burada bir timsahın bulunmuş olduğu da belirtilmekteydi.

Bouvard ile Pécuchet bakıştılar; aynı umuda kendileri de kapılmışlardı; bunca sıcağa karşın, uzun süre ayakta kalıp din adamına sorular sordular. Papaz mavi pamukludan bir şemsiyeyle güneşten korunuyordu. Yüzünün aşağı bölümü sivri burnuyla biraz kabaydı, sürekli gülümsüyor, ya da gözkapaklarını kapatarak başını eğiyordu.

Kilisenin çanı akşam duası saatini çaldı.

"İyi akşamlar, beyler! İzin veriyorsunuz, değil mi?"

Onun aracılığıyla, üç hafta süresince Larsonneur'ün yanıtını beklediler. En sonunda geldi.

Mastodont dişini topraktan çıkaran Villiers'li adamın adı Louis Bloche'tu; ayrıntı yoktu. Kendi tarihine gelince, l'Académie Lexovienne'in bir cildini oluşturmaktaydı, koleksiyonu eksik bırakmak korkusuyla kendindeki kopyayı okumaya vermiyordu. Aligatora gelince, 1825 yılının kasım ayında, Bayeux ilçesinde, Port-en-Bessin yakınında, Sainte-Honorine'de, Hachettes yarının altında bulunmuştu.

Mastrodontu saran karanlık Pécuchet'nin tutkusunu kışkırttı. Hemen Villiers'ye gitmek isterdi.

Bouvard, belki de yararsız, ama kesinlikle külfetli bir yolculuktan kurtulmak için, önceden bilgi almanın daha da uygun olacağını söyledi, kasabanın belediye başkanına mektup yazarak Louis Bloche'un durumunu sordular. Ölmüş olması durumunda, çocukları ya da yakınları değerli buluşu konusunda kendilerine bilgi verebilirler miydi? Buluşunu yaptığı sırada, ilk çağların bu belgesi bucağın neresinde bulunuyordu? Kendilerinin de benzerlerini bulma şansları var mıydı? Bir adamla bir araba günde kaç paraya gelirdi?

Başkan yardımcısına, sonra belediye birinci danışmanına yazdılar, ama boşuna, Villiers'den hiçbir haber alamadılar. Yoksa

Villiers'liler fosillerini kıskanıyorlar mıydı? Yoksa İngilizler'e mi satmışlardı? Hachettes'e gitmeye karar verildi.

Bouvard ile Pécuchet, Falaise'den Caen arabasına bindiler. Sonra küçük bir araba kendilerini Caen'dan Bayeux'ye götürdü; Bayeux'den de yürüyerek Port-en-Bessin'e gittiler.

Yanlış söylememişlerdi. Hachettes yamacında garip taşlar vardı, sonra, hancının açıklamaları üzerine, kıyıya ulaştılar.

Deniz çekilmişti, bütün yassı çakılları ortadaydı, dalgaların kıyısına kadar deniz yosunları uzanıyordu.

Otlarla kaplı inişli çıkışlı alanlar yarı bölüyor, yumşak ve kahverengi bir topraktan oluşan yar, gittikçe sertleşerek, alt katmanlarında gri taştan bir duvar oluyordu. Sürekli olarak üzerinden sular sızıyor, uzakta, deniz uğulduyordu. Bazı bazı çırpınışına ara verir gibi oluyordu; kaynakların hafif gürültüsünden başka bir şey duyulmuyordu o zaman.

Yapışkan otların üzerinde sendeliyorlardı, ya da çukurların üstünden atlamaları gerekiyordu. Bouvard kıyıda bir yere oturdu, hiçbir şey düşünmeden, büyülenmiş, kımıltısız, dalgaları izledi. Pécuchet kılıfı içinde bir elmas gibi bir kayaya kakılmış bir ammoniti göstermek üzere yamaca götürdü onu. Tırnakları kırıldı üzerinde, birtakım araçlar gerekirdi; ayrıca akşam olmaktaydı. Batıda gökyüzü kızıllaşmıştı ve bütün kıyıyı bir gölge kaplamıştı. Nerdeyse kara denizyosunları ortasında, su birikintileri genişliyordu. Deniz kendilerine doğru yükseliyordu; dönmek zamanıydı.

Ertesi gün, daha şafakta, bir kazma ve bir külünkle fosile saldırdılar, kabuğu parçalandı. Uçlarından aşınmış ve en azından sekiz kilo ağırlığında bir *Ammonites nodosus*'tu bu; Pécuchet, coşku içinde, "En ivisi onu Dumouchel'e armağan ederiz!" diye haykırdı.

Sonra süngerler, terebratulalar, falyanoslar buldular, ama timsah bulamadılar! Hiç değilse bir hipopotam ya da ihtiyozor kaburgası, tufanla çağdaş herhangi bir kemik bulacaklarını umuyorlardı, birden yarın üzerinde, bir adam boyu yükseklikte, dev bir balık kitlesini andıran çizgiler gördüler.

Bunu ele geçirmenin yollarını konuştular.

Bouvard yukardan açacak, Pécuchet de, aşağıdan, bozma-

dan, usulca inmesi için, kayayı kıracaktı.

Soluklandıkları sırada, kırda, başlarının üzerinde, paltolu bir gümrükçünün buyruk verircesine elini kolunu salladığını gördüler.

"Ne oluyor! bizi rahat bırak!" İşlerini sürdürdüler; Bouvard ayak parmaklarının üstünde, kazmasını indiriyor, Pécuchet, iki büklüm, külünküyle kayayı oyuyordu. Ama gümrükçü daha aşağıda, vadide gene belirdi, işaretleri çoğalttı: umurlarında bile değildi! Yumurta biçimi bir nesne incelmiş toprağın altında kabarıyor, eğiliyordu, kaydı kayacaktı.

Birdenbire, elinde kılıç, bir başka adam belirdi.

"Pasaportlarınız!"

Dolaşmaya çıkmış kır bekçisiydi bu, aynı anda gümrükçü de çıkageldi, bir sel yatağından koşup gelmişti.

"Yakalayın onları, Morin baba! Yoksa yar çökecek!"

"Biz bilimsel amaçla kazıyoruz," diye yanıtladı Pécuchet.

O zaman bir kitle düştü, öyle yakınlarından geçti ki, dördünün de ölmesine ramak kaldı.

Tozlar dağılınca, bir geminin direğini buldular önlerinde, direk gümrükçünün çizmeleri altında ezildi.

Bouvard içini çekerek, "Kötü bir şey yapmıyorduk," dedi.

"Bölge sınırları içinde hiçbir şeye dokunamazsınız!" dedi köy bekçisi. "Kimsiniz siz? Tutanak hazırlayacağım!"

Pécuchet sertçe karşı çıktı, haksızlığa uğradıklarını haykırdı.

"Hiç de değil! beni izleyin!"

Daha limana girer girmez, bir sürü çocuk takıldı arkalarına. Bouvard, gelincik gibi kıpkırmızı, ağırbaşlı bir hava takınmıştı; Pécuchet çok solgundu, çevresine öfkeyle bakıyordu; mendillerinde taşlar taşıyan bu iki yabancı hiç de iyi adamlara benzemiyordu. Geçici olarak, hana gelmeleri söylendi, hancı, eşikte, girişi kapatıyordu. Sonra duvarcı araçlarını istedi. Ödediler, gene masraf! köy bekçisi de bir türlü dönmüyordu! neden? En sonunda, onur nişanı takmış bir bey onları kurtardı; adlarını, soyadlarını, adreslerini yazdırdıktan sonra, gelecekte daha dikkatli olacaklarına söz vererek ayrıldılar.

Pasaporttan başka, birçok eksikleri daha vardı, yeni araştırmalara girişmeden önce, Boué'nin *Yerbilimcinin Yol Kitabı*'nı göz-

den geçirdiler.

Önce iyi bir asker çantanız olması gerekirdi, sonra bir yerölçümcü zinciri, bir törpü, penseler, bir pusula, redingotun altında gizlenen ve "sizi yolculukta sakınılması gereken ilginç bir görünüşten koruyan" bir kemere geçirilmiş üç çekiç. Deynek olarak, Pécuchet uzun demir uçlu, altı ayak uzunluğunda turist bastonunu seçti hemen. Bouvard, ayrı olarak küçük bir torbada bulunan ipeği takmak için topuzcuğu çıkarılabilen bir şemsiye-bastonu yeğledi. Tozluklu sağlam kunduraları, "ter nedeniyle ikişer çift pantalon askısını" da unutmadılar, sonra, "her yere kasketle gidilememekle" birlikte, "şu katlanabilen ve yaratıcıları şapkacı Gibus'ün adını taşıyan şapkalardan biri"nin masrafı karşısında gerilediler.

Aynı yapıt davranış konusunda da öğütler vermekteydi: "Gezilecek ülkenin dilini bilmeli"ydi, biliyorlardı. "Alçakgönüllü bir kılıkta olmalı"ydı,onların alışkanlıkları da buydu. "Üzerinde fazla para bulundurmamalı"ydı, bundan basit bir şey yoktu. Son olarak, her türlü zorluktan sakınmak için, "mühendis kimliğine" bürünmek iyi olurdu.

"İyi ya! Biz de bürünürüz!"

Böylece hazırlandıktan sonra, gezilerine başladılar, zaman zaman sekiz gün süresince dönmüyor, yaşamlarını açık havada geçiriyorlardı.

Kimi zaman, Orne kıyılarında, bir yarık içinde, kavak ağaçları ve çalılar arasında, eğri tabakaları dikilen kaya parçaları görüyor, kimi zaman da yol boyunca kil tabakalarından başka hiçbir şeye rastlamayışlarına üzülüyorlardı. Bir görünüm karşısında, ne düzlemlerin sıralanışına hayran kalıyorlardı, ne uzakların derinliğine, ne de yeşilin dalgalanışlarına; görünmeyene, alttakine, toprağa hayrandı onlar, bütün tepeler de onlar için "Tufan'ın bir kanıtı"ydı. Tufan tutkusunu sapkın kitle tutkusu izledi. Tarlalarda tek başına duran iri taşların yok olmuş buzullardan gelmesi gerekirdi, buzultaşlar ve falönler arıyorlardı.

Birkaç kez acayip kılıkları nedeniyle gezgin satıcı oldukları sanıldı. Bunun üzerine "mühendis" oldukları yanıtını verdiler mi bir korku çöküyordu içlerine, böyle bir ünvan hırsızlığı da başlarına dert açabilirdi.

Günün sonunda, topladıkları örneklerin ağırlığı altında soluk soluğa kalıyor, ama, yılmadan, alıp evlerine getiriyorlardı. Merdiven basamaklarında, odalarda, salonda, mutfakta hep bunlar vardı, Germaine tozdan yakınıp duruyordu.

Etiketleri yapıştırmadan önce kayaların adını bilmek hiç de kolay bir iş değildi; renklerin ve pütürlerin farklılığı yüzünden kili marnla, graniti gnaysla, kuvarsı kalkerle karıştırıyorlardı.

Sonra terimler de sinirlerine dokunuyordu. Belirttikleri taşlar Devonshire, Cambridge, Jura dışında hiçbir yerde bulunmazmış gibi ne diye "devonyen," "kambriyen," "jurassik" demeliydi? Anlamak olanaksızdı; biri için dizge olan öteki için bir kat, bir üçüncüsü içinse yalnızca bir dayanaktı. Katman yaprakları birbirine karışıyor, içinden çıkılmaz duruma geliyordu; ama Amalius d'Halloy yerbilimsel bölümlere inanmamak gerektiğini söyleyerek bizi uyarmaktaydı. Bu açıklama onları rahatlattı, ve Caen ovasında polipli kalkerleri, Balleroy'da yapraktaşları, Saint-Blaise'de kaolin, her yanda oolit gördükten, Cartigny'de taşkömür, Saint-Lô yakınında, Chapelle-en-Luger'de civa aradıktan sonra, daha uzaklarda bir geziye çıkmaya, piromak kuvarsı ve Kimmeridge kilini incelemek üzere Le Havre'a bir yolculuk yapmaya karar verdiler.

Gemiden iner inmez, fenerlerin altına giden yolu sordular; toprak kaymaları yolu kapatmıştı, geçmeye çalışmak tehlikeliydi.

Bir arabacı yanlarına yanaştı, dolaylarda gezintiler yaptırtmayı önerdi onlara: Ingouville, Octeville, Fécamp, Lillebonne, "gerekirse Roma."

Fiyatları olacak gibi değildi, ama Fécamp adı dikkatlerini çekmişti; yolda biraz geriye dönünce, Etretat görülebiliyordu; önce daha uzağa gitmek üzere Fécamp gondoluna bindiler.

Bouvard ile Pécuchet gondolda üç köylü, iki kadın ve bir papaz okulu öğrencisiyle konuştular ve kendilerini mühendis diye tanıtmaktan çekinmediler.

Havuzun önünde duruldu. Yara gittiler, beş dakika sonra, kıyının ortasında bir koy gibi ilerleyen büyük bir su birikintisinden sakınmak için yara sürtüne sürtüne yürüdüler. Sonra, derin bir mağaraya açılan bir kemer gördüler; mağara sesli ve çok aydınlıktı, aşağıdan yukarı inen sütunları ve döşeme taşları üzerinde deniz-

yosunundan halısıyla bir kiliseyi andırıyordu.

Doğanın bu yapıtı onları şaşırttı, dünyanın kökeni konusunda düşüncelere daldılar.

Bouvard neptüncülüğe eğilim gösteriyordu; Pécuchet'yse, tersine, plütoncuydu.

Odaktaki ateş kürenin kabuğunu kırmış, bu alanları dipten kaldırmış, çatlaklar oluşturmuştu. Kendi gel'i ve git'i, kendi fırtınaları olan bir iç deniz gibiydi; incecik bir zar ayırmaktaydı onu bizden. Tabanımızın altında neler bulunduğunu düşünseydik, gözlerimize uyku girmezdi. Ancak odak ateş azalmakta, güneş zayıflamaktaydı, öyle ki dünya bir gün soğuktan ölüp gidecekti. Kısırlaşacaktı; bütün ağaçlar ve bütün taşkömürler asit karbonike dönüşecek, hiçbir varlık canlı kalamayacaktı.

"Henüz o noktaya gelmedik", dedi Bouvard.

"Umalım", diye yanıtladı Pécuchet.

Ne çıkar, dünyanın sonu, ne denli uzak olursa olsun, içlerini karartti, yassı çakıllar üzerinde yan yana, sessiz sessiz yürüyorlardı.

Yar, dimdik, apak, şurasında burasında çakmaktaşlarıyla kara kara çiziliydi, çevrene doğru uzaklaşıyordu, beş fersah genişliğinde bir surun eğrisi gibi. Sert ve soğuk bir yel esmekteydi. Gökyüzü külrengi, deniz yeşilimsi ve kabarmış gibiydi. Kayaların tepesinden kuşlar havalanıyor, havada dönüyor, çabucak deliklerine dönüyorlardı. Bazı bazı bir taş kopuyor, bir iki sıçradıktan sonra yanlarına düşüyordu.

Pécuchet düşüncelerini yüksek sesle sürdürüyordu:

"Dünya bir yıkım sonunda yok olursa o başka! Dönemimizin uzunluğunu bilmiyoruz. Odak ateşinin taşması yeter."

"Ama azalıyor ya?"

"Bu durum patlamalarının Julia adasını, Monte Nuovo'yu, daha birçok yerleri ortaya çıkarmasını önlemedi."

Bouvard bu ayrıntıları Bertrand'da okuduğunu anımsıyordu.

"Ama Avrupa'da böyle yıkımlar görülmüyor, değil mi?"

"Çok özür dilerim, Lisbonne zelzelesi var ya. Bizim memleketlere gelince, taşkömür ve pirit madenleri çoktur ve ayrışarak pekâlâ birer volkan ağzı oluşturabilirler. Öte yandan, volkanlar

her zaman deniz yakınında patlar."

Bouvard gözlerini dalgaların üzerinde dolaştırdı, uzaklarda göğe doğru yükselen bir duman görür gibi oldu.

"Julia adası yokolduğuna göre, aynı nedenlerle oluşmuş topraklar da aynı yazgıya uğrayabilir," dedi Pécuchet. "Takımadanın bir adacığı da Normandiya kadar, hatta Avrupa kadar önemlidir."

Bouvard Avrupa'nın bir kuyuya gömüldüğünü düşledi.

"Manche'ın altında bir yer sarsıntısı olduğunu düşün," dedi Pécuchet: "Sular Atlantik'e doğru taşıyor; Fransa ve İngiltere kıyıları temelleri üzerinde sarsılarak eğiliyor, birleşiyorlar, sonra hop! arada ne varsa ezilip gitmiş!"

Bouvard, yanıt verecek yerde, öyle hızlı yürümeye başladı ki, hemen sonra Pécuchet'nin yüz adım ilerisindeydi. Yalnız kalınca, yıkım düşüncesi iyice canını sıktı. Sabahtan beri bir şey yememişti: şakakları uğulduyordu. Birdenbire toprak titriyormuş, yar başının üzerinde, tepesinden eğiliyormuş gibi geldi. Aynı anda yukardan bir kum yağmuru başladı.

Pécuchet var hızıyla kaçmaya başladığını gördü, dehşetini anladı, uzaktan:

"Dur! dur! evre tamamlanmadı daha!" diye bağırdı.

Ona yetişmek için, turist bastonuyla atlayabildiğince atlıyor, bir yandan da bağırıp duruyordu: "Evre tamamlanmadı! Evre tamamlanmadı!"

Bouvard, delirmiş gibi, hep koşuyordu. Şemsiye sopası düştü, redingotunun etekleri havalanıyor, asker çantası sırtında hoplayıp duruyordu. Kayalar arasında koşan kanatlı bir kamlumbağa gibiydi; büyük bir kayanın ardında görünmez oldu.

Pécuchet soluk soluğa buraya geldi, kimseyi göremedi, sonra herhalde Bouvard'ın saptığı bir kuru dereden tarlalara ulaşmak üzere geriye döndü.

Bu dar ve dik yol yarda geniş basamaklarla, iki adam genişliğinde açılmıştı, cilalı kaymaktaşı gibi parlıyordu. Elli metre yükseklikten inmek istedi Pécuchet. Deniz kabardıkça kabarıyordu, gene tırmanmaya başladı. İkinci dönemeçte, boşluğu görünce, korkudan dondu. Üçüncüye yaklaştıkça, bacakları gevşiyordu. Çevresinde hava tabakaları titriyor, bir kramp karnını sıkıştırıyordu; ye-

re oturdu, gözlerini yumdu, soluğunu kesen yürek vuruşlarından başka hiçbir şeyin bilincinde değildi; sonra turist bastonunu attı, dizlerinin ve ellerinin üzerinde yeniden tırmanmaya başladı. Ama kemerindeki üç çekiç karnına batıyor, cebine doldurduğu taşlar böğürlerini dövüyor, kasketinin gölgeliği gözlerini kapatıyordu; yel gittikçe şiddetlenmekteydi. En sonunda düzlüğe ulaştı, Bouvard'ı burada buldu, o daha öteden, bu denli çetin olmayan bir patikadan çıkmıştı.

Biri kendilerini arabasına aldı. Etretat'yı unuttular.

Ertesi akşam, Havre'da, gemiyi beklerken, bir gazetenin alt yanında bir diziyazı gördüler: *Yerbilim öğretimi*.

Olgularla dolup taşan bu yazı, sorunu çağda anlaşıldığı biçimiyle açıklıyordu.

Hiçbir zaman yerkürede tam tufan olmamıştı, ancak belli bir türün süresi her zaman aynı değildi, bir yerde başka bir yerdekinden daha çabuk sönerdi. Yaşı aynı olan topraklar farklı fosiller içerir, birbirinden çok uzak çökellerde de benzer fosiller bulunurdu. Eski zamanın eğreltiotları bugünün eğreltiotlarıyla özdeşti. Birçok çağdaş bitkimsi hayvan en eski katmanlarda da bulunurdu. Özet olarak, eski büyük değişimleri, bugünkü küçük değişimler açıklamaktaydı. Hep aynı etkenler etki gösterirdi, Doğa'da sıçrama yoktu, dönemler de, Brongniart'a göre, sonuçta birer soyutlamadan başka bir şey değildi.

O güne dek, Cuvier tartışılmaz bir bilimin doruğunda, bir aylanın parıltısı içinde görünmüştü gözlerine. Bu bilim temelinden yıkılmıştı. Yaratış aynı düzene uymuyordu artık, bu büyük adama duydukları saygı azaldı.

Yaşamöyküleri ve seçme parçalardan, Lamarck'ın ve Geoffroy Saint-Hilaire'in öğretileri konusunda bir şeyler öğrendiler.

Bütün bunlar yerleşik görüşlere, Kilise'nin yetkesine ters düşüyordu.

Bouvard bir boyunduruğun kırılmasından gelen hafiflemeye benzer bir şeyler duydu.

"Yurttaş Jeufroy Tufan konusunda bana ne yanıt verecek, görmek isterdim şimdi."

Küçük bahçesinde buldular onu, az sonra bir ayin kaftanı alı-

mı için toplanacak kilise gelirleri kurulu üyelerini bekliyordu.

"Beylerimiz ne istiyorlar?"

"Bir bilgi rica edecektik."

Ve Bouvard başladı:

Yaratılış bölümündeki "parçalanan derinlik" ve "göğün çağlayanları" ne anlama geliyordu? Çünkü derinlik parçalanmazdı, göğün de çağlayanları yoktu!

Rahip gözlerini yumdu, sonra yanıt verdi: sözle anlamı birbirinden ayırmak gerekirdi. Başlangıçta bizi sarsan şeyler derinleştirilince doğru görünürdü.

"Çok güzel! ama en yüksek dağları aşan yağmurları nasıl açıklamalı, iki fersah gelirlermiş! düşünebiliyor musunuz, iki fersah! iki fersah derinliğinde bir su!"

Bu sırada belediye başkanı geldi, "Vay anasını! gel de ıslanma!" diye ekledi.

"Kabul edin ki, Musa korkunç abartıyor," dedi Bouvard.

Papaz Bonald'ı okumuştu, "Nedenlerini bilmiyorum; herhalde yönettiği halklarda kurtarıcı bir dehşet yaratmak istemiştir!" diye yanıtladı.

"İyi de bu su kitlesi nerden geliyordu?"

"Ne bileyim! Hava suya kesmişti, her gün olduğu gibi."

Bahçe kapısından vergi müdürü M. Girbal'in girdiği görüldü, toprak sahibi yüzbaşı Heurtaux da yanındaydı; hancı Beljambe ingisi yüzünden güçlükle yürüyen bakkal Langlois'ya kolunu vermişti.

Onlara hiç aldırmadan, Pécuchet söz aldı:

"Affedersiniz, mösyö Jeufroy. Atmosferin ağırlığı yerkürenin çevresinde on metrelik bir kılıf oluşturacak bir su kitlesinin ağırlığına eşittir, bilim bize kanıtlıyor bunu. Dolayısıyla, yoğunlaşan bütün hava üzerine sıvı durumda düşecek olsaydı, var olan su kitlesini çok az artırırdı."

Kilise yardım kurulu üyeleri gözlerini ayırmış, dinliyorlardı.

Papaz sinirlendi.

"Dağların üzerinde deniz kabukları bulunmuş olduğunu yadsıyacak mısınız? Tufan olmadıysa kim koydu onları oraya? Sanırım, havuçlar gibi toprakta kendi başlarına bitmek gibi bir huyları yok-

tur!" Bu söz topluluğu güldürünce de dudaklarını büzerek ekledi: "Bu da bilimin buluşlarından biri olmasın?"

Bouvard dağların yükselmesiyle, yani Elie Beaumont'un kuramıyla yanıt vermek istedi.

"Tanımıyorum!" dedi papaz.

Foureau hemen söze karıştı:

"Caen'lıdır! Bir kez valilikte görmüştüm!" dedi.

"Ama bu sizin Tufan'ınız deniz kabuklarını sürüklemiş olsaydı, kırılmış olarak yüzeyde bulurduk bunları," diye sürdürdü Bouvard, "bazı bazı üç yüz metre derinlerde değil."

Papaz Kutsal Kitap'ın doğruluğuna, insan türünün geleneğine, Sibirya'da buz içinde bulunmuş olan hayvanlara sarıldı.

Bu olgu insanın onlarla aynı zamanda yaşadığını göstermezdi ki! Pécuchet'ye göre, yeryüzü çok daha yaşlıydı. "Mississipi deltası otuz kırk bin yıl öncelere uzanır. Bugünkü çağ en azından yüz bin yaşındadır. Manéthon'un dizelgeleri..."

Kont de Faverges kendilerine doğru ilerledi.

O yaklaşınca herkes sustu.

"Devam edin, rica ederim! Ne diyordunuz?"

"Bu beyler benimle çekişiyorlardı," dedi rahip.

"Ne konusunda?"

"Kutsal Kitap konusunda, kontum."

Bouvard, hemen, birer yerbilimci olarak, dini tartışmaya hakları bulunduğunu ileri sürdü.

"Dikkat edin," dedi kont; "ünlü sözü bilirsiniz: az bilgi insanı dinden uzaklaştırır, çok bilgi dine getirir". Sonra hem tepeden, hem de babaca bir havayla: "İnanın bana! siz de döneceksiniz dine! döneceksiniz!" diye ekledi.

Belki de! ama ışığın güneşten önce yaratıldığını ileri süren bir kitaba ne demeliydi? Sanki ışığın tek nedeni güneş değilmiş gibi!

"Kuzey ışığı denilen ışığı unutuyorsunuz," dedi papaz.

Bouvard, bu karşı çıkışa yanıt vermeden, ışığın bir yanda, karanlığın bir başka yanda bulunmasını, daha yıldızlar yokken bir akşam ve bir sabah olmasını, hayvanların billurlaşmayla oluşmayıp da birdenbire belirmiş olmasını var gücüyle yadsıdı.

Yollar çok dar olduğundan, ellerini kollarını sallayarak, çiçeklikler'n üzerinde yürüyorlardı. Langlois'yı öksürük tuttu. Yüzbaşı: "Sizler birer devrimcisiniz!" diye bağırıyordu. Girbal: "Yetti! Yetti artık!" Papaz: "Bu ne maddecilik!" Foureau: "Biz ayin kaftanımıza bakalım!" diyordu.

"Hayır! Bırakın da konuşayım!" Ve Bouvard, iyice kızışarak, İnsan'ın Maymun'dan geldiğini söylemeye kadar götürdü işi.

Bütün kilise yardım kurulu üyeleri, büyük bir şaşkınlık içinde, maymun olmadıklarından emin olmak istercesine, birbirlerine baktılar.

Bouvard gene konuştu:

"Bir kadının, bir köpeğin, bir kuşun ceninini karşılaştırırsak..."

"Yeter!"

"Ben daha ileri gideceğim!" diye atıldı Pécuchet. "İnsan balıklardan gelir!" Kahkahalar koptu. Ama o hiç bozulmadan ekledi:

"Telli Ahmet! Bir Arap kitabı!..."

"Hadi, beyler! toplantıya!"

Adamlar ayin eşyası yerine girdiler.

İki arkadaş rahip Jeufroy'yı düşündükleri gibi kündeye getirememişlerdi; bunun için Pécuchet onda bir "cizvit özelliği" bulunduğunu söyledi.

Bununla birlikte, kuzey ışığı onları kaygılandırıyordu. Orbigny'nin kitabında kuzey ışığını aradılar. Baffin körfezinin fosil bitkilerinin nasıl olup da ekvator bitkilerine benzediğini açıklamak için geliştirilmiş bir varsayımdı bu. Güneşin yerinde şimdi yokolmuş olan büyük bir ışık kaynağının bulunduğu, kuzey şafaklarının belki de bunun bir kalıntısından başka bir şey olmadığı varsayılıyordu.

Sonra İnsan'ın kökeni konusunda bir kuşkuya kapıldılar, bir karara varamayınca, Vaucorbeil'i düşündüler.

Tehditlerinden bir sonuç çıkmamıştı. Eskiden olduğu gibi, gene her sabah bastonuyla birbiri ardından bütün çubukları şakırdatarak parmaklıklarının önünden geçiyordu.

Bouvard yolunu gözledi, sonra önüne çıkarak kendisine ilginç bir insanbilim konusu sunmak istediğini söyledi.

"İnsanın balıklardan geldiğine inanıyor musunuz?"

"Çok saçma!"

"Daha çok maymunlardan mı geliyor diyorsunuz?"

"Doğrudan doğruya mı, olanaksız!"

Kime inanmalıydı? Öyle ya, ne de olsa doktor bir katolik değildi.

İncelemelerini sürdürdüler, ama tutkusuzca, eosenden, miyosenden, Jorullo dağından, Julia adasından, bütün yazarlarca durmamacasına "gerçek birer tanık olan madalyonlar"a benzetilen fosillerden ve Sibirya mamutlarından bıktılar, öyle ki Bouvard bir gün daha ileri gitmeyeceğini söyleyerek sırt çantasını yere attı.

Yerbilim fazlasıyla yetersizdi! Ancak Avrupa'nın kimi yerlerini tanıyorduk. Gerisiyse, Okyanuslar'ın dibiyle birlikte, her zaman bilinmez kalacaktı.

En sonunda, Pécuchet'nin ağzından maden dünyası sözü çıkınca:

"Maden dünyasına inanmıyorum!" dedi. "Öyle ya, çakmaktaşının, kireçtaşının, belki de altının oluşumunda organik maddeler yer almış! Elmas başlangıçta kömür değil miydi? taşkömürü bir bitkiler toplamı değil midir? Bilmem kaç derecede ısıtılınca, ağaç talaşı elde edilir, öylesine ki her şey geçmekte, her şey çökmekte, her şey dönüşmektedir. Yaratış kararsız ve geçici bir biçimde gerçekleşmiş; başka şeyle uğraşsak daha iyi olur!"

Sırtüstü yattı ve uyuklamaya başladı, Pécuchet de bu arada başını önüne eğip bir dizini ellerinin arasına alarak düşüncelere daldı.

Tepeleri hafiften titreyen dişbudak ağaçlarıyla gölgelenmiş, çukur yolun iki yanı yosunlarla çevriliydi; melekotlarından, nanelerden, lavantalardan sıcak, baharlı kokular yayılıyordu; hava ağırdı; Pécuchet, sersemlemiş bir durumda, çevresine serilmiş sayısız yaşamları, vızıldayan böcekleri, çimenlerin altına gizlenmiş kaynakları, bitkilerin özsuyunu, yuvalarında kuşları, yeli, bulutları, bütün Doğa'yı düşlüyordu, gizemlerini bulmaya çalışmadan, gücünün çekiminine kapılmış, büyüklüğü içinde yitip gitmiş olarak.

Bouvard uyandı:

"Susadım!" dedi.

"Ben de öyle! Bir şeyler olsa içerdim doğrusu!"

Omzunda bir tahta, gömleğinin kolları sıvalı bir adam geçiyordu:

"Kolay!" dedi.

Bir ara Bouvard'ın bir bardak şarap verdiği şu başıboş adamı tanıdılar. On yıl gençleşmiş gibi görünüyordu, zülüfünü sarkıtmış, bıyığını bir güzel parlatmış, bir Parisli gibi salına salına yürüyordu.

Yaklaşık yüz metre yürüyüşten sonra, bir avlunun kapısını açtı, tahtasını duvarın dibine attı ve onları yüksekçe bir mutfağa buyur etti.

"Mélie! Mélie, nerdesin?"

Bir genç kız belirdi; buyruğu üzerine, "içki çekmeye" gitti, masanın yanına, bu beylere içki sunmaya geldi.

Buğday rengi saçları alnının üstünde boz bezden takkesinin dışına taşıyordu. Zavallı giysileri bedeni boyunca kırışmadan iniyordu, düz burnu, mavi gözleriyle, ince, kırsal, arı bir havası vardı.

O bardakları getirirken, marangoz:

"Çok sevimli, değil mi öyle!" dedi. "Koylü kılığına girmiş bir küçük hanım olduğuna yemin edebilir insan! Ama işte de yamandır ha! Tatlı kız, zengin olunca alacağım seni!"

Kız yavaştan, tatlı bir sesle:

"Siz de hep böyle saçma sözler edersiniz, mösyö Gorju," diye yanıtladı.

Bir uşak geldi, eski bir sandıktan yulaf aldı, kapağı öyle sert bir biçimde düşürdü ki, bir tahta parçası fırladı havaya.

Gorju bütün bu "köy adamları"nın kabalığına kızdı, sonra, sandığın önünde çömelerek parçanın yerini aramaya başladı. Pécuchet, ona yardım etmek isterken, tozun altında insan yüzleri farketti.

Bir Rönesans sandığıydı bu, aşağısında bir burma, köşelerinde asma dalı bezekleri vardı, ön bölümü sütuncuklarla beş bölüme ayrılıyordu. Ortada bir deniz kabuğunun üstünde ayakta Venus Anadyomene, sonra Hercules ve Omphale, Samson ve Dalila, Kirke ve domuz yavruları, Loth'un babalarını sarhoş eden kızları

görülüyordu: hepsi harap, güvelerce kemirilmiş durumdaydı, sağ pano da eksikti. Gorju Pécuchet sol panoyu daha iyi görsün diye bir şamdan aldı, bu pano Cennet ağacının altında çok uygunsuz bir durumda Adem'le Havva'yı göstermekteydi.

Bouvard da sandığa hayran kaldı.

"İsterseniz, size uygun fiyata bırakırız."

Onarımı düşünerek duralıyorlardı.

Mesleği ince marangozluk olduğuna göre, Gorju yapabilirdi bunu.

"Hadi, gelin!"

Pécuchet'yi eski eve doğru sürükledi, burada evin hanımı Mme Castillon çamaşır asıyordu.

Mélie ellerini yıkadıktan sonra pencerenin kıyısından dantel işini aldı, ışığın altına oturdu, çalışmaya başladı.

Kapı kirişi üç yanını çevreliyordu. İğiplikler parmaklarının altında bir kastanyet şıkırtısıyla açılıyordu. Yandan eğilmiş görünüyordu.

Bouvard anası babası, memleketi, aldığı para konusunda sorular sordu ona.

Ouistreham'lıydı, ailesi kalmamıştı, ayda bir pistol kazanıyordu; sonunda kızdan öylesine hoşlandı ki, yaşlı Germaine'e yardım etmesi için yanına almak istedi onu.

Pécuchet çiftçi kadınla yeniden göründü, onlar pazarlıklarını sürdürürken, Bouvard alçacık bir sesle Gorju'ye kızın kendi hizmetçisi olmak isteyip istemeyeceğini sordu.

"Elbette!"

"Ancak arkadaşıma danışmam gerek," dedi Bouvard.

"İyi ya, ben de işi bitirmeye çalışırım; ama kimseye sözetmeyin! dedikodu olur."

Pazarlık otuz beş frankla sonuçlandırılmıştı. Onarım için de anlaşacaklardı.

Avluya çıkar çıkmaz, Bouvard Mélie'ye ilişkin tasarısını aktardı.

Pécuchet durdu (daha iyi düşünmek için), tabakasını açtı, bir tutam enfiye çekti, burnunu sildikten sonra:

"Bu da bir düşünce!" dedi. "Hay Allah, iyi ya! neden olma-

sın? Ayrıca patron sensin!"

On dakika sonra, bir hendeğin kıyısında Gorju belirdi:

"Sandığı ne zaman getireceğim?" diye seslendi.

"Yarın!"

"Öteki konuda karar verdiniz mi?"

"Tamamdır!" diye yanıtladı Pécuchet.

IV

Altı aysonra arkeolog olmuşlardı; evleri bir müzeye benziyordu.

Sofada eski bir ağaç direk yükselmekteydi. Merdiven yerbilim örneklerinden çıkılmaz olmuştu; yerde koridor boyunca kocaman bir zincir uzanıyordu.

Artık eski yatak odalarında yatmıyorlardı. İki oda arasındaki kapıyı sökmüş, ikincisinin dış girişini kapatmış, böylece bu iki odayı tek bir daireye dönüştürmüşlerdi.

Eşikten geçilince, bir taş yalakla (bir Roma-Galya gömütüyle) burun buruna geliniyor, sonra gözler hırdavata takılıyordu.

Karşı duvarda, iki ocak ızgarasıyla bir çoban kızını okşayan bir keşişi gösteren bir ocak kapağının yukarısında bir yatak tandırı görünmekte, çevresindeki küçük tahtalar üzerinde meşaleler, kilitler, cıvatalar, cıvata somunları durmaktaydı. Kırmızı kiremit kırıntılarından yer görünmüyordu. Ortada bir masada daha ender bulunur nesneler sergilenmekteydi: bir Cauchoise başlığının iskeleti, iki kil urna, madalyonlar, küçük bir opalin şişe. İşleme kaplamalı bir koltuğun arkalığında kabartmalı dantelden bir üçgen vardı. Sağdaki bölmeyi bir örme zırh parçası süslüyor, onun aşağısında da birtakım çiviler tek örnek olan bir baltalı mızrağı yatay olarak tutuyordu.

İki basamakla inilen ikinci odada, Paris'ten getirdikleri ve buraya geldiklerinde bir dolapta buldukları eski kitaplar yer alıyordu. Kanatları çıkarılmıştı. Adına kitaplık diyorlardı.

Croixmare ailesinin soyağacı tek başına kapının bütün arka yüzünü kaplıyordu. Karşıdaki lambrinin üzerinde, XV. Louis dönemi kılığında bir hanımın pastelle çizilmiş yüzü Bouvard babanın

portresiyle bakışımlıydı. Aynanın pervazı kara çuhadan bir sombrero, içi yapraklarla dolu dev bir tahta tabanlı ayakkabı ve bir yuva kalıntısıyla süslüydü.

İki hindistan cevizi (gençliğinden beri Pécuchet'deydi) şöminenin üzerinde üstüne bir köylü binmiş fayans bir fıçıyla yan yana duruyordu. Onun yanında da, bir hasır sepet içinde, bir ördek para uzatıyordu.

Kitaplığın önüne deniz kabuklarından yapılmış, pölüş süsleri bulunan bir komodin konulmuştu. Kapağının üstünde Saint-Allyre yapımı, ağzında bir fare tutan bir kedi, gene deniz kabuklarından bir iş kutusu, bu kutunun üzerinde de içinde kocaman bir armut bulunan bir içki sürahisi vardı.

Ama en güzeli pencere aralığında duran bir ermiş Pierre heykeliydi! Eldivenli sağ elinde cennetin elma yeşili anahtarını tutmaktaydı. Zambaklarla süslü ayin kaftanı gök mavisi, tacıysa sapsarı ve bir pagoda gibi sivriydi. Boyalı yanakları, kocaman ve yuvarlak gözleri vardı, ağzı açık, burnu eğri ve kalkıktı. Yukarıdan eski bir halıdan yapılmış bir tavanlık sarkıyor, üzerinde, güllerden yapılmış bir halka içinde iki aşk tanrısı seçiliyordu; ayaklarındaysa, bir sütun gibi, bir tereyağı küpü yükseliyor, küpün üzerinde, çikolata rengi bir fon üzerine ak harflerle: "S.A.R. Efendimiz dük d'Angoulême'in önünde, 3 ekim 1817'de Noron'da yapılmıştır" yazısı okunuyordu.

Pécuchet bütün bunları yatağından art arda sıralanmış olarak görüyor, kimi zaman görüngüyü uzatmak için Bouvard'ın odasına kadar gidiyordu.

Örme zırhın karşısında bir yer boş kalmıştı: Rönesans sandığının yeri.

Bitmemişti, Gorju hâlâ üzerinde çalışıyor, parçaları fırında rendeliyor, düzeltiyor, söküyordu.

Saat on birde öğle yemeğini yiyordu; sonra Mélic'yle konuşuyor, çoğu zaman bütün gün bir daha görünmüyordu.

Bouvard ile Pécuchet mobilya türünden parçalar bulmak için kolları sıvamışlardı. Getirdikleri uymuyordu. Ama bir yığın ilginç şeyle karşılaşmışlardı. İkisinde de biblo merakı, sonra ortaçağ tutkusu doğmuştu.

Önce katedralleri gezdiler - ve okunmuş su kaplarına yansıyan yüksek sahınlar, mücevher örtüler gibi gözler kamaştıran vitraylı pencereler, şapellerin dibinde mezarlar, mahzenlerin belirsiz ışığı, hatta duvarların serinliği, her şey, her şey içlerinde bir haz ürpertisi, bir dinsel coşku uyandırdı.

Çok geçmeden çağları seçebilecek duruma geldiler, kilise bekçilerini küçümseyerek: "Bak! işte bir roman dönemi apsidi ! XII. yüzyıl! Gene parlak türe düştük!" diyorlardı.

Marigny'nin çiçekli bir ağacı gagalayan iki akbabası gibi sütun başlıklarına oyulmuş simgeleri anlamaya çalışıyorlardı. Pécuchet Feugerolles kuşaklarını tamamlayan kaba çeneli ozanları bir taşlama olarak yorumladı; Hérouville pencere bölmelerinin birini kaplayan "müstehcen" adamın taşkınlığına gelince, Bouvard'a göre, atalarımızın açık saçık şeylerden çok hoşlandıklarını kanıtlıyordu.

En ufak gerileme belirtisine katlanamaz oldular. Her şey gerilemeydi, vandallığa üzülüyor, sıvaya ateş püskürüyorlardı.

Ama bir anıtın biçemi yapıldığı sanılan tarihle her zaman uyuşmuyordu. Yarım daire biçimi kemer XIII. yüzyılda Provence'ta hâlâ egemendi. Sivri kemer belki de çok eskiydi, bilginler de "roman"ın "gotik"ten önce geldiğini yadsıyorlardı. Bu kesinlik yokluğu keyiflerini kaçırıyordu.

Kiliselerden sonra kaleleri, Domfront ve Falaise kalelerini incelediler. Kapının altında iner çıkar parmaklığın yuvalarına hayran kalıyor, tepeye gelince de önce bütün kırı, sonra kentin çatılarını, kesişen sokakları, meydanda yük arabalarını, çamaşırevinde kadınları görüyorlardı. Duvar su dolu hendeklerin çalılıklarına kadar dimdik iniyordu, insanların taşıma merdivenlere asılarak buraya kadar çıktıklarını düşündükçe sararıyorlardı. Yeraltı katlarını gezmeyi de göze alacaklardı; ama Bouvard'ı göbeği, Pécuchet'yi yılan korkusu engelliyordu. Eski konakları, Curcy'yi, Bully'yi, Fontenay-le-Marmion'u, Argouges'u tanımak istediler. Bazı bazı, yapıların köşesinde, gübre yığınının ardında bir Carlovinge Kulesi yükseliyordu. Taştan sıralarla donanmış mutfak, taşkın derebeylik şölenlerini düşündürtmekteydi. Daha başkalarının hâlâ görünür durumda olan üç suru, merdiven altında mazgal delikleri, sivri yü-

zeyli, uzun kulecikleriyle çok yabanıl bir görünüşü vardı. Sonra bir daireye geliniyor, Valois'lar döneminden kalma, fildişi gibi işlenmiş bir pencereden güneş giriyor, döşemenin üzerine serilmiş kolza tohumlarını kurutuyordu. Manastırlar ambar olarak kullanılmaktaydı. Mezar taşlarının üzerindeki yazılar silinmişti. Tarlaların ortasında, hep ayakta kalmış bir üçgen çatı yukarıdan aşağı sarmaşıklarla kaplıydı, sarmaşıklar yelde titriyordu.

Almaya can attıkları bir yığın şey çıkıyordu: kalay bir çömlek, parlak taştan bir toka, kocaman dallı basmalar. Parasızlık ellerini kollarını bağlıyordu.

Olağandışı bir rastlantı sonucu, Balleroy'da, bir kalaycıda, gotik bir vitray buldular: koltuğun yanında, pencerenin sağ yanını ikinci cama kadar örtecek büyüklükteydi. Uzakta Chavignolles'un çan kulesi görünüyor, göz kamaştırıcı bir etki yaratıyordu.

Gorju bir dolabın alt bölümüyle vitrayın altına koymak üzere bir dua iskemlesi yaptı, çünkü aşırı meraklarını pohpohluyordu. Merakları öylesine güçlüydü ki, Séez piskoposlarının eğlence evleri gibi haklarında hiçbir şey bilinmeyen anıtlara yanıyorlardı.

M. de Caumont, "Bayeux'de bir tiyatro olması gerekirdi," diyordu. Boşu boşuna yerini aradılar.

Montrecy köyünde çok madalya bulunmasıyla ünlü bir çayır vardır. Buradan güzel bir "nümizmatik" ürün kaldıracaklarını umuyorlardı. Bekçi kapıdan içeri sokmadı.

Falaise sarnıcıyla Caen dış mahallesi arasındaki bağıntı konusunda da daha mutlu bir sonuç alamadılar. Buradan sokulan ördekler, "Kan, kan, kan," diye homurdanarak Vaucelles'de yeniden ortaya çıkmışlardı, kentin adı da burdan kaynaklanıyordu.

Hiçbir girişim, hiçbir özveri zor gelmiyordu.

M. Galeron, 1816'da, Mesnil-Villement hanında dört sola bir öğle yemeği yemişti. - Aynı yemeği yediler ve büyük bir şaşkınlıkla işlerin artık böyle olmadığını gördüler!

Sainte-Anne manastırını kim kurmuştu? XII. yüzyılda yeni bir elma türü getirmiş olan Marin Onfroy'yla fetih zamanında Hastings valisi olan Onfroy arasında bir akrabalık var mıydı? Dutrésor diye birinin Bayeux'de yazdığı ve bugün çok zor bulunan manzum güldürü *l'Astucieuse Pythonisse*'i nasıl edinmeliydi? XIV.

Louis döneminde, Hérambert Dupaty, ya da Dupastis Hérambert, Argentan üzerine öykücüklerle dolu bir yapıt yazmış, ama yapıt hiçbir zaman yayımlanmamıştı: bu öykücükleri yeniden bulmak söz konusu olabilirdi. Mme Dubois de La Pierre'in kendi el yazısıyla yazdığı ve Saint-Martin papazı Louis Dasprès'nin Laigle tarihi için başvurduğu anılar ne olmuştu? İşte bir sürü sorun, aydınlatılacak bir sürü ilginç nokta.

Ama çoğu kez zayıf bir ipucu çok büyük bir buluşa yöneltirdi bizi.

Böylece, dikkati çekmemek için iş gömleklerini sırtlarına geçirdiler ve, gezgin satıcı görüntüsü altında, evlerin kapısını çalıp eski kâğıtlar satın almak istediklerini söylediler. Adamlar da yığın yığın kâğıt sattılar onlara. Eski okul defterleri, faturalar, eski gazetelerdi bunlar, işe yarar hiçbir şey yoktu.

En sonunda, Bouvard ile Pécuchet Larsonneur'e başvurdular.

Adam bir daha çıkamamasıya Kelt tarihine dalmıştı, sorularını kısaca yanıtladıktan sonra, kendisi de başka sorular sordu.

Çevrelerinde Montargis'de görüldüğü gibi köpek dininin izlerine rastlamışlar mıydı; Saint-Jean ateşleri, evlenmeler, halk deyimleri, vb. konusunda özel ayrıntılar bulmuşlar mıydı? Hatta onlardan o zamanlar *celtae* denilen ve Drüid'lerin "canice kurban sunmaları"nda kullandıkları şu çakmaktaşı baltalardan birkaç tane de kendisi için toplamalarını rica etti.

Gorju aracılığıyla bir düzine kadar buldular, en ufağını ona yolladılar, ötekiler müzeyi zenginleştirdi.

Burada aşkla geziniyor, kendi elleriyle süpürüyorlardı, bütün tanıdıklarına da sözünü ediyorlardı.

Bir öğle sonu, Madam Bordin'le M. Marescot müzeyi görmeye geldiler.

Kendilerini Bouvard karşıladı, açıklamalara sofadan başladı.

Direk Falaise'in eski darağacından başka bir şey değildi, kendilerine satan marangoz böyle söylemiş, o da bu bilgiyi büyük babasından almıştı.

Koridordaki büyük zincir Torteval kalesinin kuyulu zindanlarından geliyordu. Notere göre, şeref avlularındaki sınır zincirleri-

ne benzemekteydi. Bouvard eskiden tutsakları bağlamakta kullanıldığı inancındaydı. İlk odanın kapısını açtı.

"Bütün bu tuğla!ar niçin?" diye atıldı Madam Bordin.

"Hamamları ısıtmak için; ama sırayla gidelim lütfen. Bu mezarı bir handa bulduk, yalak olarak kullanıyorlardı."

Sonra Bouvard iki urnayı aldı eline; içlerindeki toprak insan külüydü. Sonra Romalıların gözyaşlarını şişelere nasıl bir yöntemle boşalttıklarını göstermek için küçük şişeyi gözlerine yaklaştırdı.

"Ama hep iç karartıcı şeyler doldurmuşsunuz buraya!"

Gerçekten de bir hanım için biraz fazla ağırdı bunlar; o zaman bir karton kutudan birkaç bakır parayla bir gümüş para çıkardı.

Madam Bordin notere bugün bunların kaç para edebileceğini sordu.

İncelediği örme zırh parmaklarından kaydı; halkalar koptu. Bouvard hoşnutsuzluğunu belli etmedi.

Hatta baltalı mızrağı yerinden çıkarma inceliğini bile gösterdi, sonra, eğilerek, kollarını kaldırarak, topuklarını vurarak, bir atın bacaklarını biçer gibi, süngü kullanırcasına, bir düşmanı nişanlayıp haklar gibi yaptı. Dul kadın, içinden, bayağı güçlü bir erkek olduğunu geçirdi.

Deniz kabuğundan konsola bayıldı. Saint-Allyre kedisine çok şaştı, sürahideki armuta o kadar şaşmadı; sonra, şömineye gelince:

"İşte bayağı onarım gerektiren bir şapka," dedi.

Kıyılarında üç delik açılmıştı, üç kurşun izi.

"Directoire döneminde bir hırsız çetesinin başının, tuzağa düşürülerek yakalanmış ve hemen öldürülmüş olan David de La Bazoque'un şapkasıydı.

"İyi etmişler, oh olsun," dedi Madam Bordin.

Marescot bu nesneler karşısında horgörüyle gülümsemekteydi. Bir zamanlar bir ayakkabı satıcısının kapısının üstünde simge olan bu tahta tabanlı ayakkabıya bir anlam veremiyor, bayağı bir elma şırası testisi olan bu çini fıçının burda ne aradığını anlayamıyordu, ermiş Pierre de sarhoş suratıyla gerçekten yürekler acısıydı.

Madam Bordin:

"Gene de size pahalıya mal olmuştur herhalde," diye gözlemde bulundu.

"Yok, pek değil, pek değil!"

Bir arduvaz aktarıcısı on beş franka bırakmıştı.

Sonra Madam Bordin, uygunsuzluğu nedeniyle, perukası pudralı hanımın açıklığını ayıpladı. "Bunda ne kötülük var? insanın güzel bir şeyleri olunca," dedi Bouvard. Sonra da akçak sesle, "Sizin gibi, hiç kuşkum yok," diye ekledi.

Noter onlara sırtını dönmüştü, Croixmare ailesinin kollarını inceliyordu. Madam Bordin hiç yanıt vermedi, ama uzun saat zinciriyle oynamaya başladı. Göğüsleri korsajının kara taftasını kabartmaktaydı, kirpiklerini birbirine yaklaştırmış, gerdan kabartan kumrular gibi çenesini eğiyordu; sonra, çocuksu bir havayla:

"Bu hanımın adı neydi?" diye sordu.

"Bilinmiyor; Naib'in. şu çok cevizler kırmış olan Naib'in metreslerin biridir."

Öyledir sanırım; dönemin anıları..."

Sonra noter, tümcesini bitirmeden, bu tutkularının tutsağı olmuş prens örneğine üzüldü.

"Ama hepiniz öylesiniz!"

İki adam karşı çıktılar, bunu kadınlar üzerine, aşk üzerine bir söyleşim izledi. Marescot pek çok mutlu çift bulunduğunu, hatta, kimi zaman, insan ayrımında bile değilken, mutlu olması için gereken kişinin yanıbaşında bulunduğunu söyledi. Anıştırma açıktı. Dul kadının yanakları al al oldu; ama, nerdeyse hemen kendini toplayarak:

"Bizler artık çılgınlık çağını geçirdik, değil mi, mösyö Bouvard?" dedi.

"Vallahi, ben öyle düşünmüyorum," dedi Bouvard.

Sonra öbür odaya geçmek üzere kolunu sundu ona.

"Basamaklara dikkat edin. Çok güzel. Şimdi, vitraya bakın."

Bir lal rengi mantoyla bir meleğin iki kanadı seçiliyordu - gerisi camın birçok kırığını dengede tutan kurşunlar altında görünmez olmuştu. Işık azalıyor, gölgeler uzuyordu, Madam Bordin ciddileşmişti.

Bouvard uzaklaştı, başında yün bir örtüyle yeniden belirdi, sonra dua iskemlesinin önüne diz çöktü, dirsekleri dışarda, yüzü ellerinin arasında. Batan güneşin ışığı kafasının saçsız yerine vuruyordu; kendisi de bu etkinin ayrımındaydı, çünkü:

"Bir ortaçağ keşişine benzemiyor muyum?" diye sordu.

Sonra, boynu yana eğik, gözleri buğulu, yüzüne gizemli bir hava vererek başını yukarı kaldırdı. Koridorda Pécuchet'nin kalın sesi duyuldu:

"Korkma, benim."

Başı tümüyle bir zırhlı başlık, sivri kulaklıklı bir demir çömlekle örtülü olarak içeriye girdi.

Bouvard dua iskemlesinden ayrılmadı. Öbür ikisi ayaktaydı. Şaşkınlık içinde bir dakika geçti.

Pécuchet Madam Bordin'i biraz soğuk buldu. Gene de kendisine her şeyin gösterilip gösterilmediğini sordu.

"Sanırım." Sonra duvarı gösterdi: "Ah! özür dilerim, buraya şu sırada onarılmakta olan bir eşya konulacak."

Dul kadınla Marescot gittiler.

İki dost birbirleriyle yarışıyormuş gibi davranmayı tasarlamışlardı. Alışverişe birbirlerinden ayrı çıkıyorlar, sonra ikincisi birincisinden daha fazla paralar öneriyordu. Pécuchet böylece zırhlı başlığı almıştı.

Bouvard kendisini kutladı, örtü dolayısıyla da övgüler aldı.

Mélie kordonlarla bir papaz latasına benzetti bunu. Konukları karşılarken sırasıyla sırtlarına alıyorlardı.

Girbal, Foureau, yüzbaşı Heurtaux, sonra daha önemsiz kişiler: Langlois, Beljambe, çiftçileri, hatta komşuların hizmetçileri müzelerini görmeye geldi; her seferinde açıklamalarına yeniden başlıyor, sandığın konulacağı yeri gösteriyor, alçak gönüllü davranıyor, karışıklığın hoş görülmesini rica ediyorlardı.

Pécuchet, bu günlerde, sanat ortamına daha uygun düştüğü düşüncesiyle, eskiden Paris'te giydiği zuhaf askeri başlığını giymekteydi. Bir ara da zırhlı başlığı geçiriyor, yüzünü örtmesin diye ensesine deviriyordu. Bouvard baltalı mızrak gösterisini hiç unutmuyordu; sonunda, bir bakışmayla, konuğun "ortaçağ keşişi" gösterisine değip değmediğini soruyorlardı birbirlerine.

Parmaklıklı kapılarının önünde M. de Faverges'in arabası durunca ne büyük bir heyecan duydular! Bir tek sözü vardı söyleyecek. Konu şuydu:

Yardımcısı Hurel, her yanda belgeler ararken, la Aubrye çiftliğinden de eski kâğıtlar satın aldıklarını söylemişti kendisine.

İşittiği kesinlikle doğruydu.

Acaba dük d'Angoulême'in eski yaveri olan ve la Aubrye'de bir süre kalmış olan baron de Gonneval'ın mektuplarını bulmuşlar mıydı? Aile çıkarları nedeniyle bu mektupları elde etmek istiyorlardı.

Mektuplar kendilerinde değildi, ama kont kitaplıklarını onurlandıracak olursa, kendisini ilgilendirecek bir şeyleri vardı.

Koridorda hiçbir zaman böyle cilalı çizmeler gıcırdamamıştı. Gömüte çarptılar. Hatta kontun birkaç tuğlayı ezmesine ramak kaldı, koltuğun çevresinden dolaşıp iki basamağı indi. İkinci odaya gelince, tavanlığın altında, ermiş Pierre'in önünde, Noron'da yapılmış tereyağı çömleğini gösterdiler ona.

Bouvard ile Pécuchet tarihin bazı bazı işe yarayabileceğini sanmışlardı.

Beyzade, kibarlık gereği, müzelerini inceledi. Bir yandan bastonunun topuzcuğunu hafif hafif dudaklarına vuruyor, bir yandan da "Çok güzel! çok iyi!" diye yineliyordu, kendi payına, bir dinsel inanç ve şövalyece bağlılık dönemi olan ortaçağın bu kalıntılarını kurtardıkları için onlara teşekkür ediyordu. İlerlemeyi severdi, kendisi de onlar gibi böyle ilginç incelemelere girişmek isterdi doğrusu; ama politika, genel kurul, tarım, kısacası gerçek bir yaşam kasırgası, buna olanak bırakmıyordu.

"Şu var ki, olsa olsa arkanızda bıraktığınız dökünütleri toplayabilir insan, çünkü çok yakında ilin bütün antikalarını toplamış olacaksınız."

"Övünmek gibi olmasın ama biz de öyle düşünüyoruz," dedi Pécuchet.

Genç de hâlâ yeni şeyler bulunabilirdi. Örneğin Chavignolles'da, mezarlık duvarının dibinde, çok eski zamanlardan beri otların altına gömülmüş bir kutsal su kabı vardı.

Bu bilgiye çok sevindiler, sonra "Uğraşmaya değer mi?" diye

bakıştılar, ama kont daha şimdiden kapıyı açıyordu.

Mélie arkadaydı, birdenbire kaçtı.

Kont avludan geçerken, Gorju'nün kollarını kavuşturup piposunu tüttürdüğünü gördü.

"Bu çocuğu yanınızda mı çalıştırıyorsunuz? Doğrusu ya, ben bir ayaklanma gününde ona güvenmezdim."

Sonra M. de Faverges tilbürisine bindi.

Hizmetçi kız neden ondan korkar görünüyordu?

Sorguya çektiler, o da çiftliğinde çalışmış olduğunu anlattı. Kendileri geldiklerinde harmancı kadınlara elma şırası dağıtan küçük kızdı. İki yıl sonra, şatoya hizmetçi olarak alınmış ve *"iftira nedeniyle"* kovulmuştu?

Gorju'ye gelince, ne diyebilirlerdi adama? Çok becerikliydi ve kendilerine sonsuz saygı gösteriyordu.

Ertesi gün şafak der demez mezarlığa gittiler.

Bouvard bastonuyla belirtilen yeri yokladı. Cisim çınladı. Birkaç ısırganı söktüler ve kumtaşından bir leğen, içinde otlar bitmiş bir vaftiz kurnası buldular.

Oysa vaftiz kurnalarını kilisenin dışına gömme geleneği yoktu. Pécuchet bir resmini, Bouvard bir betimlemesini yaptı ve hepsini Larsonneur'e yolladılar.

Yanıt hemen geldi.

"Kesin utku, değerli meslektaşlarım! Bunun bir Druid teknesi olduğu tartışma götürmez."

Ama dikkat etmeliydiler. Baltaya güven olmazdı, sonra kendisi için olduğu gibi onlar için de başvurulacak bir dizi yapıt adı veriyordu.

Larsonneur mektubunun ekinde bu tekneyi görmeyi çok istediğini, bunu da bir gün Bretagne yolculuğuna çıktığı zaman gerçekleştireceğini bildiriyordu.

O zaman Bouvard ile Pécuchet Kelt arkeolojisine daldılar.

Bu bilime göre, eski Galyalılar, atalarımız, Kirk ve Kron'a, Taranis'e, Esus'a, Netalemnia'ya, Yer ve Gök'e, Yel'e, Sular'a, hepsinden çok da putatapanların Satürn'ü olan büyük Teutates'e taparlardı. Çünkü Satürn, Phoinike'de hüküm sürerken, Anobret adında bir nympha'yla evlenmiş, ondan Jeüd adında bir çocuğu ol-

muştu. Anobret Sara'nın özelliklerini taşırdı, Jeüd de Isaac gibi kurban edilmiştir (ya da edilmesine ramak kalmıştır); demek ki Satürn Abraham'dı, bundan da Galyalılar'ın dininin Yahudiler'inkiyle aynı ilkelere dayandığı sonucunu çıkarmak gerekiyordu.

Toplumları çok iyi örgütlenmişti. İlk insan sınıfı halkı, soyluları ve kralı, ikincisi hukukçuları içine alıyordu, en yükseği olan üçüncüsündeyse, Taillepied'ye göre, "türlü filozof çeşitleri," yani Drüid'ler, ya da Saronid'ler yer alıyor, onlar da kendi aralarında Eubaj, Bard ve Vat'lara ayrılıyorlardı.

Kimileri geleceği bildiriyor, kimileri şarkı söylüyor, kimileri de bitkibilim, tıp, tarih ve yazın, kısacası "çağlarının bütün sanatları"nı öğretiyorlardı. Pythagoras ve Platon onların öğrencileri olmuşlardı. Yunanlılara metafiziği, Acemler'e büyücülüğü, Etrüskler'e haruspesliği*, Romalılar'a bakır kalaylamayı ve jambon tecimini öğretmişlerdi.

Eski dünyaya egemen olan bu halktan yalnızca taşlar kalmıştı, ya tek başına, ya üçer üçer toplanmış, ya galeri biçiminde düzenlenmiş ya da surlar oluşturan taşlar.

Bouvard ile Pécuchet, büyük bir istekle, birbiri ardından Ussy'deki Post taşını, Guest'teki Çift Taş'ı, Laigle yakınındaki Darier Taşı'nı ve daha başkalarını birbiri ardından incelediler.

Bu birbirinden anlamsız kitleler çabucak canlarını sıktı; bir gün, Passais menhirini gördükten sonra, dönecekleri sırada, rehber kendilerini heykel ayaklıklarını ya da canavar kaplumbağaları andıran granit kitleleriyle dolu bir kayın korusuna götürdü.

En büyüğü bir havuz gibi oyulmuştu. Bir ucu kalkıktı, dipte toprağa kadar inen iki yarık vardı; bu da kanı akıtmak içindi, kuşku duymak olanaksızdı! Böyle şeyler rastlantıyla olmazdı.

Ağaçların kökleri bu sarp kayalarla iç içeydi. İncecikten yağmur yağıyordu; uzaklarda, kocaman hayaletler gibi sis yumakları yükselmekteydi. Yapraklar altında altın taçlı, ak cübbeli rahiplerle kolları arkadan bağlı insan kurbanlarını ve semballerin, yaban öküzü boynuzundan yapılmış borazanların gürültüsü içinde, halk çevrede uğuldarken, teknenin başında hanım drüidin kan ır-

* Kurbanların karnının içini inceleyerek geleceği söyleme sanatı. (Çeviren).

mağına bakışını düşlemek kolaydı.

Hemen kararlarını verdiler.

Ve bir gece, ay ışığında, mezarlığın yolunu tuttular, evlerin gölgesinde hırsızlar gibi ilerlediler. Pancurlar kapalı, konutlar sessizdi; tek bir köpek bile havlamadı.

Gorju de yanlarındaydı; işe giriştiler. Yalnızca çimenleri sökerken belin çarptığı taşların sesi duyuluyordu.

Ölülere böylesine yakın olmak hoşlarına gitmiyordu; kilisenin saati sürekli bir hırıltı çıkarıyordu, çerçevesinin gülbezeği de kutsala saldırı edimlerini gözetleyen bir gözü andırmaktaydı. En sonunda, kabı alıp götürdüler.

Ertesi gün, mezarlığa dönüp işlemin izlerine baktılar.

Kapısında hava almakta olan rahip biraz içeri gelmelerini rica etti; onları küçük oturma odasına aldıktan sonra, çok tuhaf bir biçimde yüzlerine baktı.

Camlı dolabın ortasında, tabaklar arasında, sarı çiçek demetleriyle süslü bir çorba kâsesi vardı.

Ne diyeceğini bilemediğinden, Pécuchet bu kâseyi övdü.

"Eski bir Rouen işi, bir aile anısı," dedi papaz. "Meraklılar çok beğenir, özellikle de M. Marescot."

Kendi payına, Tanrı'ya şükür, antika tutkunu değildi; sonra, konukları anlamazmış gibi görününce, vaftiz teknesini alıp götürdüklerini gözleriyle gördüğünü söyledi onlara.

İki arkeolog süklüm püklüm oldular, kekelemeye başladılar. Söz konusu nesne artık kullanılmıyordu.

Olsun! geri vermeleri gerekirdi.

Hiç kuşkusuz! Ancak hiç değilse resmini çizdirtmek üzere bir ressam getirtmelerine izin verilmesini rica ediyorlardı.

"Peki, beyler."

"Aramızda kalacak, değil mi?" dedi Bouvard. "Papaza verilen gizler gibi."

Din adamı gülümsedi, bir deviniyle yatıştırdı onları.

Korktukları o değildi, Larsonneur'dü daha çok. Chavignolles'dan geçtiği zaman kabı görmek isteyecek, sonra da gevezelikleri hükümetin kulağına kadar gidecekti. Önlem olarak, fırına, sonra çardağa, kulübeye, bir dolaba sakladılar. Gorju taşımaktan bık-

mıştı.

Böyle bir parçayı ellerinde bulundurmaları Normandiya keltçiliğine bağlıyordu onları.

Kökenleri Mısır'daydı. Orne ilinde, Séez bazı bazı Delta kenti gibi Saïs yazılırdı. Galyalılar boğa üzerine and içerlerdi, demek ki Apis öküzünü getirmişlerdi. Bayeux'lülerin adı olan latince kökenli Bellocastes adı Bélus'ün konutu, tapınağı demek olan Beli Casa'dan geliyordu. Bélus ve Osiris aynı tanrıydı. "Bayeux yakınlarında bir zamanlar drüid anıtları bulunduğunu düşünmemizi engelleyecek hiçbir şey yok," diyordu Mangon de La Lande. M. Roussel de "Bu memleket Mısırlılar'ın Jupiter Ammon tapınağını kurdukları memlekete benzemektedir," diye ekliyordu. Öyleyse bir tapınak vardı ve bütün zenginlikleri içinde topluyordu. Bütün Kelt anıtları zenginliklerle doluydu.

Dom Martin'in anlattığına göre, 1715 yılında, Héribel adında bir adam, Bayeux yakınlarında, kemiklerle dolu birkaç kil küp bulmuş ve (geleneğe ve artık yok olmuş yetkililere göre) bir yeraltı gömütlüğü olan bu yerin Altın Dana'nın gömüldüğü Faunus tepesi olduğu sonucuna varmıştı.

Bununla birlikte, Kutsal Kitap yanılmıyorsa, Altın Dana yakılmış ve yutulmuştu.

İyi de Faunus tepesi neredeydi? Yazarlar belirtmiyorlardı. Yerliler hiçbir şey bilmiyorlardı. Kazılara girişmek gerekirdi, onlar da bu amaçla sayın valiye bir dilekçe yolladılar, ama hiç yanıt gelmedi. Belki de Faunus tepesi yokolmuştu, bir tepe değil de bir höyüktü. Höyükler neyi gösterirdi?

Birkaçında ana karnında cenin konumunda iskeletler vardı. Bu demekti ki, onlara göre mezar kendilerini bir başka yaşama hazırlayan ikinci bir gebelikti. Öyleyse höyük dişilik organını simgelemekteydi, tıpkı dikili taşın erkeklik organı olması gibi.

Gerçekten de, menhirlerin bulunduğu yerlerde, açık saçık bir tapkıdır süregelmişti. Guérande'da, Chichebouche'ta, Croisic'te, Livarot'da yapılanlar buna tanıktı. Eskiden, kuleler, piramitler, mumlar, yolların kıyı taşları, hatta ağaçlar fallus anlamını taşırdı, ve Bouvard ile Pécuchet için her şey fallus oluverdi. Araba falakalarını, mahzen sürgülerini, eczacı tokmaklarını topladılar. Bunları

görmeye gelenlere, "Sizce bu neye benziyor?" diye soruyor, sonra gizlemi fısıldıyor, karşı çıkan olunca da acıyarak omuz silkiyorlardı.

Bir akşam, Drüid'lerin inaklarını düşledikleri sırada, rahip sessizce içeriye girdi.

Vitraydan başlayarak müzeyi gezdirdiler hemen; ama yeni bölüme, fallus bölümüne gelmekte sabırsızlanıyorlardı. Din adamı sergiyi uygunsuz bularak onları durdurdu. Vaftiz teknesini istemeye gelmişti.

Bouvard ile Pécuchet yalvararak bir on beş gün daha istediler, bir kalıbını alacaklardı.

"Ne kadar çabuk olursa o kadar iyi olur," dedi rahip. Sonra ilgisiz şeylerden sözetti.

Pécuchet, bir dakika odadan uzaklaşmıştı, avcuna bir napolyon sıkıştırdı.

Papaz hızla geriye çekildi.

"Yok! yoksullarınız için!"

M. Jeufroy kızararak altını cübbesinin cebine sokuşturdu.

Tekneyi, kurban teknesini geri vermek mi! hayır, hiçbir zaman! Eğer ondan gelmiyorsa, keltçenin anasıdır diye ibranice bile öğrenmek istiyorlardı. Bretagne yolculuğuna da çıkacak, yolculuğa Rennes'den başlayarak burada Larsonneur'le buluşacak, sonra Kelt Akademisi incelemelerinde adı geçen ve kraliçe Artémise'in küllerini saklamış olduğu anlaşılan şu urnayı inceleyeceklerdi, bu sırada, belediye başkanı, şapkası başında, teklifsizce içeri girdi, bir kez daha gösterdi kabalığını.

"Bu böyle olmaz, dostlarım! Geri vermek zorundasınız!"

"Neyi geri verecekmişiz?"

"Numara yapmayın bana! Sizin sakladığınızı biliyorum!"

Elc vermişlerdi onları.

Papaz efendinin izniyle elde tuttuklarını söylediler.

"Göreceğiz."

Sonra Foureau uzaklaştı.

Bir saat sonra gene geldi.

"Papaz hayır diyor! Gelin yüzleşin."

Direttiler.

Bir kez, bu kutsal su kabına gereksinim yoktu, ayrıca kutsal su kabı da değildi. Bir sürü bilimsel nedenle kanıtlayabilirlerdi bunu. Sonra, vasiyetnamelerinde, bucağın malı olduğunu belirtme önerisinde bulundular.

Hatta satın almayı bile önerdiler.

"Hem benim malım bu zaten!" diye yineliyordu Pécuchet. M. Jeufroy'nın kabul ettiği yirmi frank bir sözleşme kanıtıydı ve sulh yargıcının karşısına çıkılacaksa, kendisi bilirdi, yalan yemin edecekti!

Bu tartışmalar sırasında, çorba kâsesini yeniden görmüştü, hem de birkaç kez; ve ruhunda bu fayansın isteği, susuzluğu, kaşıntısı gelişmişti. Bunu kendisine verirlerse, tekneyi bırakacaktı. Yoksa, hayır.

Bıkkınlıktan ya da rezalet korkusundan, M.Jeufroy boyun eğdi.

Koleksiyona, Cauchoise başlığının yanına konuldu. Tekne kilisenin girişini süsledi; Chavignolles'luların değerini bilmedikleri düşüncesiyle avunarak onu elden kaçırmış olmanın üzüntüsünden kurtuldular.

Ama çorba kâsesi fayans tutkusunu esinledi onlara : yeni inceleme ve kırda yeni araştırma konusu.

Seçkin insanların eski Rouen kaplarını aradıkları dönemdi. Noterde de birkaç tane vardı bunlardan, bununla bir tür sanatçı ünü kazanıyordu. Bu ün mesleğine zarar verebilirdi ya ağırbaşlı yanıyla durumu kurtarıyordu.

Bouvard ile Pécuchet'nin çorba kâsesini aldıklarını öğrenince, gelip onlara bir değişme önerdi.

Pécuchet yanaşmadı.

"Unutalım gitsin!," dedi Marescot, sonra seramiklerini inceledi.

Duvarlara asılmış bütün parçalar kirli beyaz üstüne maviydi, kimileri yeşil ve kırmızımsı bereket boynuzlarını sergiliyorlardı, uzun süre ardına düşülmüş, yüreğin üstünde, redingotun kıvrımı içinde getirilmiş tıraş tasları, yemek ve fincan tabaklarıydı bunlar.

Marescot bunları övdü, başka fayanslardan, ispanyol-arap, hollanda, ingiliz, italyan fayanslarından sözetti; bilgisiyle onların

gözünü kamaştırdıktan sonra da, "Şu çorba kâsenizi bir daha görebilir miyim?" dedi.

Parmağıyla vurarak çınlattı, sonra kapağın üstündeki iki S'ye baktı uzun uzun.

"Rouen damgası!" dedi Pécuchet.

"Yok, yok! Doğrusunu söylemek gerekirse, Rouen'ın damgası yoktu. Moutiers'nin bilinmediği zamanlarda, bütün Fransız fayansları Nevers malıydı. Bugün de Rouen fayansları için böyle! Hem Elbeuf'te kusursuz biçimde taklitlerini yapıyorlar."

"Olamaz!"

"Endülüs çinilerini çok güzel taklit ediyorlar! Sizin kâsenin hiçbir değeri yok, ben de az kaldı korkunç bir saçmalık yapacaktım!"

Marescot gittikten sonra, Pécuchet bitkin bir durumda koltuğa yığıldı.

"Tekneyi vermemeliydik," dedi Bouvard, "ama sen hemen coşuveriyorsun, hep kendinden geçiyorsun!"

"Evet, kendimden geçiveriyorum," ve Pécuchet çorba kâsesini kaptığı gibi uzağa, taş gömüte fırlatıverdi.

Bouvard daha sakindi, parçaları bir bir topladı, bir süre sonra da şu düşünceyi ileri sürdü:

"Marescot kıskançlıktan bizimle dalga geçmiş olabilir!"

"Nasıl?"

"Çorba kâsesinin gerçek olmadığını gösteren hiçbir kanıt yok! Oysa hayran kalır gibi yaptığı öteki parçalar belki de sahtedir."

Ve gün sonu kararsızlıklarla, pişmanlıklarla geçti.

Bretagne yolculuğundan vazgeçmek için bir neden değildi bu. Hatta kazılarında kendilerine yardımcı olur diye Gorju'yü de götürmeyi düşünüyorlardı.

Bir süredir, Gorju sandığın onarımını daha çabuk bitirebilmek için evde yatıyordu. Yer değiştirme tasarısı canını sıktı, sonra, onlar göreceklerini umdukları menhirlerden ve höyüklerden sözederken, "Ben daha iyilerini biliyorum," dedi. "Cezayir'de, güneyde, Bu-Mursuk kaynaklarının yakınlarında çok vardır bunlardan." Hatta rastlantı sonucu önünde açılan ve içinde iki kolu ba-

caklarının çevresinde, maymun gibi çömelmiş bir iskelet bulunan bir mezarı anlattı onlara.

Olay konusunda Larsonneur'e bilgi verdiler, hiç mi hiç inanmak istemedi.

Bouvard konuyu derinleştirdi, sonra gene ortaya attı.

Galyalılar Julius Caesar döneminde uygarken, nasıl oluyor da aynı Galyalılar'ın anıtları biçimsiz oluyordu? Hiç kuşkusuz daha eski bir halktan gelmekteydiler.

Böyle bir varsayım, Larsonneur'e göre, yurtseverlikten yoksundu.

Ne çıkar! hiçbir şey bu anıtların Galyalılar'ın yapıtı olduğunu söylemiyordu. "Bize bir metin gösterin!"

Akademi üyesi kızdı, bir daha yanıt vermedi; onlar da rahat ettiler, bu Drüidler iyice canlarını sıkmaya başlamıştı.

Seramik ve Keltler konusunda herhangi bir kesinliğe varamıyorlarsa, Tarih'i, özellikle de Fransa Tarihi'ni bilmedikleri için varamıyorlardı.

Kitaplıklarında Anquetil'in yapıtı vardı; ama tembel krallar onları nerdeyse hiç eğlendirmedi. Saray yönetmenlerinin alçaklığı hiç tepelerini attırtmadı, anlamsız düşüncelerinden bıkarak Anquetil'i bıraktılar.

Bunun üzerine Dumouchel'e "en iyi Fransa tarihinin hangisi olduğunu" sordular.

Dumouchel onlar adına bir okuma odasına abone oldu ve kendilerine Augustin Thierry'nin *Mektuplar*'ını, bir de M. de Genoude'un iki ciltlik kitabını yolladı.

Krallık, din ve ulusal meclisler, bu yazara göre Fransız ulusunun "ilkeler"i işte bunlardı, bu ilkeler de Mérovinge'lere dek uzanırdı. Carlovinge'ler bunlara aykırı davranmışlar, Capétien'lerse, halkla birlikte, ilkeleri sürdürmeye çalışmışlardı. Louis XIII. döneminde, saltçı yönetim feodalitenin son çırpınışı olan protestanlığı yenmek için kurulmuştu, 89'sa atalarımızın anayasasına bir dönüştü.

Pécuchet bu düşüncelere hayran kaldı.

Aynı düşünceler Augustin Thierry'yi daha önce okumuş olan Bouvard'a acıklı geliyordu:

"Fransız ulusunu da nerden çıkarıyorsun! Fransa diye bir şey yoktu ki! Ulusal meclis de yoktu! Carlovinge'ler de hiçbir şeyi haksız yere ele geçirmedi! Krallar kentleri azatlamadı! Al, kendin oku!"

Pécuchet kesin gerçeğe boyun eğdi, çok geçmeden de bilimsel kesinlikte onu aştı! Şaşırıp da Büyük Karl yerine Charlemagne, Clodowig yerine Clovis diyecek olsa, onurunun elden gittiğini sanacaktı.

Bununla birlikte Genoude bayağı baştan çıkarmıştı onu, Fransa tarihinin iki ucunu birleştirmeyi ustalıklı buluyordu, ortası doldurmaca oluyordu böylece; kesin bir kanıya varmak için, Buchez ve Roux dizisini aldılar.

Ama önsözlerin tumturaklılığı, bu sosyalizm ve katolikçilik karışımı midelerini bulandırdı; ayrıntıların çokluğu bütünü görmelerini engelliyordu.

M. Thiers'e başvurdular.

1845 yazıydı, bahçede, çardağın altındaydılar. Pécuchet, ayaklarının altında bir küçük sıra, boğuk sesiyle, yorulmadan okuyor, ancak parmaklarını tabakasına daldırmak için duruyordu. Bouvard, piposu ağzında, bacakları ayrık, pantalonunun üst düğmeleri çözük, dinliyordu.

Yaşlılardan 93'ü dinlemişlerdi; nerdeyse kişisel anılar yazarın dümdüz betimlemelerine bir canlılık kazandırıyordu. O dönemde, büyük yollar *Marseillaise*'i söyleyen askerlerle doluydu. Kapı eşiklerinde, kadınlar çadır yapmak üzere bezler dikerlerdi. Bazı bazı kırmızı başlıklı insanlardan oluşan bir dalga gelir, bir mızrağın ucunda rengi uçmuş, saçları sarkan bir baş sallarlardı. Convention'un yüksek kürsüsü içinde kızgın yüzlerin "Ölüm!" diye bağırdığı bir toz bulutunun üstünde kalırdı. Gün ortasında, Tuileries havuzunun yanından geçilirken, giyotinin enselere çarpışı duyulurdu.

Meltem çardağın asma dallarını oynatıyor, olgun arpalar arada bir sallanıyor, bir karatavuğun ıslığı duyuluyordu. Gözlerini çevrelerinde dolaştırarak bu durgunluğun tadını çıkarıyorlardı.

İnsanların daha işin başında anlaşamamış olmaları ne kötüydü! Öyle ya, kralcılar yurtseverler gibi düşünmüş olsalardı, Saray daha içten davransaydı, karşıtları bu denli şiddet göstermeseydi,

bunca acı başa gelmeyecekti!

Bu konuda konuşa konuşa, iyice ateşlendiler. Bouvard özgür düşünceli ve duyarlı bir insan olarak anayasacı, "girondin," "thermidorien" oldu. Pécuchet hırçın ve yetkeci eğilimliydi, "sans-culotte," hatta Robespierre'ci olduğunu bildirdi.

Kralın idamını, en şiddetli kararları, Yüce Varlık tapkısını onaylıyordu. Bouvard'sa Doğa tapkısını yeğliyordu. Kendisine tapanlara memelerinden güzel bir kırmızı şarap veren bir tombul kadın imgesini hazla selamlayabilirdi.

Kanıtlarını destekleyecek daha çok olay bulmak için, başka yapıtlar edindiler: Montgaillard, Prudhomme, Gallois, Lacretelle, vb. Bu kitapların çelişkileri hiç rahatsız etmiyordu onları. Her biri kendi savını destekleyebilecek olanı alıyordu.

Böylece, Bouvard Danton'un Cumhuriyet'i yerle bir edecek önergeleri vermek için yüz bin eküyü kabul ettiğinden kuşku duymuyordu, Pécuchet'ye göre de Vergniaud ayda altı bin frank istemişti.

"Asla! Sen bunu bırak da Robespierre'in kızkardeşinin XVIII. Louis'den neden yardım aylığı aldığını açıkla bana!"

"Yok öyle bir şey! Bonaparte'tan aylık alıyordu. Ama konuya böyle bakacaksan, Eşitlik'in ölümünden kısa bir süre önce kim gizlice buluştu onunla, bana bunu söyle. Campan'ın anılarının silinen paragraflarının yeniden basılmasını istiyorum! Veliaht'ın ölümü bana karanlık görünüyor. Grenelle barut deposunun patlamasında iki bin kişi öldü! Nedeni belirsiz diyorlar, çok saçma!" Çünkü Pécuchet bu nedeni nerdeyse biliyor ve bütün suçları soyluların çevirdiği dümenlerin, yabancı altınının üzerine yıkıyordu.

Bouvard'ın kafasında, "Gökyüzüne çık, ermiş Louis'nin oğlu," Verdun bakireleri ve insan derisinden yapılmış pantalonlar tartışılmaz şeylerdi. Prudhomme'un dizelgesini, tam olarak bir milyon kurbanı kabul ediyordu.

Ama Loire nehrinin ta Saumur'den Nantes'a kadar, on sekiz fersah boyunca, kandan kıpkırmızı akması onu düşündürdü. Pécuchet de aynı biçimde kuşkulara kapıldı, böylece tarihçilere güvenmemeye başladılar.

Devrim, kimileri için, bir şeytan işiydi. Kimileri yüce bir ola-

ğandışı olay olduğunu söylüyorlardı. Her iki yanın yenilmişleri de din kurbanlarıydı elbette.

Thierry, Barbarlar'dan sözederken, şu ya da bu prensin iyi mi, kötü mü olduğunu araştırmanın saçma olduğunu kanıtlardı. Neden daha yakın zamanların incelenmesinde de aynı yöntemi izlememeliydi? Ama Tarih Aktöre'nin öcünü almalıydı; Tiberius'u suçladığı için Tacitus'a minnet duyulurdu. Ne olursa olsun, kraliçenin sevgilileri olmuş olmamış, Dumouriez daha Valmy'de ihaneti düşünmüş düşünmemiş, "prairial" ayında kavgayı başlatan la Montagne ya da la Gironde, "thermidor" ayında Jacobin'ler ya da la Plaine olmuş, bütün bunlar kökleri derinlerde ve sonuçları hesaplanmaz olan Devrim'in gelişimi açısından ne önem taşırdı?

Devrim gerçekleşecekti nasıl olsa, ne olmuşsa o olacaktı, ama Kralın kaçışında bir engel çıkmadığını, Robespierre'in kaçıp kurtulduğunu ya da Bonaparte'ın öldürüldüğünü düşünün -bir hancının fazla titiz olmamasına, bir kapının açık kalmasına, bir nöbetçinin uyumasına bağlı rastlantılardı bunlar, - dünyanın gidişi değişiverecekti.

Bu dönemin insanları ve olayları konusunda hiçbir sağlam görüşleri kalmamıştı.

Yansız bir yargıya varabilmek için, bütün tarihleri, bütün anıları, bütün gazeteleri, bütün elyazmalarını okumuş olmak gerekirdi, çünkü en küçük atlamadan bir yanlış doğabilir, o da sayısız yanlışlara yol açabilirdi.

Ama tarih tutkusuna, gerçek için gerçek gereksinimine kapılmışlardı bir kez.

Belki de eski çağlarda gerçeği bulmak daha kolaydı. Yazarlar olaylardan uzak olduklarından, bunlardan tutkusuzca sözetmeleri gerekirdi. Böylece Rollin'e başladılar. Bouvard, daha ilk bölümde, "Bu ne zırva yığını böyle!" diye haykırdı.

"Bekle biraz," dedi Pécuchet, kitaplığın alt yanında, eski bir hukukçu, manyak ve aydın bir kişi olan eski ev sahibinin kitaplarının bulunduğu yeri karıştırmaya girişti; birçok romanın, oyunun, bir Montesquieu'yle Horace çevirilerinin yerini değiştirdikten sonra, aradığı şeye: Beaufort'un Roma tarihine ilişkin yapıtına ulaştı.

Titus-Livius Roma'nın kuruluşunu Romulus'a bağlardı. Sal-

lustius bu onuru Aeneas'ın Troyalılar'ına bırakırdı. Coriolan Fabius Pictor'a göre sürgünde ölmüştü, Denys'ye bakılırsa, bu ölümün nedeni Attius Tullus'un çevirdiği dolaplardı; Seneca, Horatius Cocles'in düşmanı yenip döndüğünü yazıyordu, Dion'sa bacağından yaralandığını. La Mothe Le Vayer de başka halklarla ilgili olarak benzer kuşkular ileri sürmekteydi.

Kaldeliler dönemi, Homeros çağı, Zaratusta'nın gerçekliği, iki Asur imparatorluğu konusunda görüşler çatışıyordu. Quintus Curtius masal üstüne masal anlatmaktaydı. Plütarkos Herodotos'u yalanlıyordu. Vercingétorix kendi yorumlarını yazmış olsaydı, Caesar konusunda bir başka görüşümüz olacaktı.

Eski tarih belge yokluğu yüzünden karanlıktı. Yenisiyse belgeyle dolup taşıyordu; Bouvard ile Pécuchet gene Fransa'ya döndüler, Sismondi'ye giriştiler.

Bunca adamın birbirini izlemesi onları daha derinden tanıma, aralarına karışma isteği uyandırıyordu. Grégoire de Tours'u, Monstrelet'yi, Commines'i, adları garip ya da hoş gelen herkesi özgün yapıtlarından okumak istiyorlardı.

Ama tarihlerin bilinmemesi yüzünden olaylar karıştı.

Bereket versin ki, Dumouchel'in başında "Eğlendirerek öğretmek" sözü yer alan karton ciltli bellek eğitimi kitabı vardı ellerinde.

Yapıt üç dizgeyi: Allevy, Pâris ve Fenaigle'in dizgelerini birleştirmekteydi.

Allevy rakamları resime dönüştürürdü, 1 sayısı bir kuleyle, 2 bir kuşla, 3 bir deveyle belirtilir, ve böylece sürüp giderdi. Pâris imgelemi bilmeceler aracılığıyla etkilerdi; vidalı çivilerle *(clous à vis)* donanmış bir koltuk, Clou, vis - Clovis'i verecekti; kızartma yapılırken "rik, rik" sesi çıktığı gibi, fırında mezgitler de Chilpéric'i anımsatacaktı. Fenaigle evreni evlere böler, evlerin odaları, odaların da her biri dokuz levhalı dört duvarı vardı, levhaların her biri bir simge taşırdı. Böylece, ilk sülalenin ilk kralı ilk odada ilk levhanın üzerinde yer alacaktı. Bir tepe *(mont)* üzerinde bir fener *(phare)* Pâris dizgesine göre adının "Phar à mond" olduğunu söyleyecek, Allevy'nin öğüdüne uyularak üzerine 4 anlamına gelen bir ayna, 2 demek olan bir kuş ve 0 demek olan bir çember konula-

rak 420 sayısı, yani bu prensin tahta çıkış tarihi elde edilmiş olacaktı.

Daha açık olsun diye bellekeğitimsel temel olarak kendi evlerini aldılar ve her bir bölümüne ayrı bir olayı bağladılar, sonra avlu, bahçe, dolaylar, bütün memleket, belleğin işini kolaylaştırmaktan başka bir anlam taşımaz oldu. Kırda sınır taşları belirli çağları sınırlıyordu, elma ağaçları birer soyağacı, fundalıklar birer savaştı, dünya simgeye dönüşüyordu. Duvarlar üzerinde, olmayan bir yığın şeyi arıyor, sonunda görüyor, ama hangi tarihi belirttiklerini bilemiyorlardı.

Öte yandan, tarihler de her zaman gerçek değildi. Bir lise ders kitabından İsa'nın doğumunun beş yıl daha önceye götürülmesi gerektiğini, Yunanlılar'ın Olimpiyatlar'ı üç ayrı biçimde hesapladıklarını, Latinler'in yılı sekiz ayrı biçimde başlattıklarını öğrendiler. Her biri ayrı bir yanılma olanağıydı bunların, burçlar kuşağından, değişik çağ ve takvimlerden kaynaklanan yanılgılar da cabasıydı.

Tarihleri umursamamadan olayları küçümsemeye geçtiler.

Önemli olan Tarih felsefesiydi!

Bouvard Bossuet'nin ünlü söylevini bitiremedi:

"Meaux kartalı hilebazın biri! Çin'i, Hindistan'ı, Amerika'yı unutuyor! ama bize Theodosius'un «evrenin sevinci» olduğunu, İbrahim'in «krallara eşit davrandığını ve Yunanlılar'ın felsefesinin İbraniler'den geldiğini öğretmeye özen gösteriyor. İbraniler'e bu denli önem vermesi sinirime dokunuyor!"

Pécuchet bu kanıyı paylaştı, ona Vico'yu okutmak istedi.

"Masalların tarihsel gerçeklerden daha doğru olduğunu nasıl kabul edebiliriz?" diye karşı çıkıyordu Bouvard.

Pécuchet söylenleri açıklamaya çalıştı, *Scienza Nuova*'ya dalıp gitti. "Tanrı'nın tasarısını yadsıyacak mısın?"

"Böyle bir tasarı bilmiyorum!" dedi Bouvard.

Dumouchel'e başvurmaya karar verdiler.

Profesör şimdilerde tarih konusunda ne diyeceğini bilmediğini söyledi.

"Her gün değişiyor. Roma'nın kralları, Pythagoras'ın yolculukları yadsınıyor. Belisarios'a, Guillaume Tell'e, hatta Le Cid'e

bile saldırıyorlar. Le Cid, son buluşlar sonucu, basit bir haydut olup çıktı. Nerdeyse artık yeni buluş yapılmamasını dileyeceğiz, hatta Institut neye inanmamız gerektiğini belirten bir tür yasa çıkarsa iyi olacak!"

Mektubuna ek olarak Daunou'nun dersinden alınmış eleştiri kurallarını veriyordu:

"Kanıt olarak kalabalıkları anmak kötü kanıttır; sorularımızı yanıtlayamazlar.

-Olanaksız şeyleri yadsıyın. Pausanias'a Saturnus'un yuttuğu taşı göstermişlerdi.

- Mimarlık yalan söyleyebilir, örnek: Forum kemeri: burada Titus Kudüs'ün ilk fatihi olarak adlandırılır, oysa Kudüs'ü ondan önce Pompeius fethetmiştir.

- Paralar bazı bazı bizi aldatır. IX. Charles döneminde, II. Henri damgasıyla paralar basılmaktaydı.

- Sahtecilerin becerisini, savunucuların ve iftiracıların çıkarcılığını göz önünde bulundurun."

Pek az tarihçi bu kurallara göre çalışmıştı, ama hepsi özel bir dava, bir din, bir ulus, bir parti, bir düzen uğrunda ya da kralları yermek, halka öğüt vermek, törel örnekler sunmak için yazmıştı.

Yalnızca anlatmakla yetindiklerini söyleyenler de daha iyi değildi; çünkü insan her şeyi anlatamazdı, bir seçim yapmak gerekirdi. Ama belgelerin seçiminde belirli bir anlayış egemen olacak, bu anlayış yazarın koşullarına göre değiştiği için de hiçbir zaman Tarih kesin olmayacaktı.

"Çok acı," diye düşünüyorlardı.

Bununla birlikte, bir konu seçilip bütün kaynakları incelenebilir, iyice çözümlendikten sonra bir anlatıda yoğunlaştırılabilirdi, böylesi olguların bir tür özeti olur, tüm gerçeği yansıtırdı. Böyle bir yapıt gerçekleştirilebilirmiş gibi geliyordu Pécuchet'ye.

"Ne dersin, bir tarih yazmayı deneyelim mi?"

"Bundan iyisi can sağlığı! Ama neyin tarihini?"

"Sahi, neyin tarihini?"

Bouvard oturmuştu, Pécuchet müzenin içinde bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu. Tereyağı çömleği çarptı gözüne, birden durdu:

"Dük d'Angoulême'in yaşamını yazsak?" dedi.

"Ama budalanın biriydi o!" diye yanıtladı Bouvard.

"Olsun! Bazı bazı ikincil kişilerin etkileri çok büyüktür, belki bu adam da bütün işleri yönlendiren kişiydi."

Kitaplardan bilgi toplayacaklardı, hiç kuşkusuz M. de Faverges'de de kendinden ya da beyzade dostlarından gelen bilgiler vardı.

Bu tasarıyı düşünüp tartıştılar, en sonunda, araştırmalar yapmak üzere, Caen belediye kitaplığında on beş gün çalışmaya karar verdiler.

Kitaplık memuru kendilerine genel tarihler ve Monsenyör dük d'Angoulême'i hafif yana dönük olarak gösteren renkli bir taşbasmayla broşürler verdi.

Üniformasının mavi kumaşı apoletlerden, Légion d'honneur nişanı ve kocaman kırmızı kordonundan zor görünüyordu. Alabildiğine yüksek bir yaka uzun boynunu kapatmıştı. Armutu andıran kafası saçlarının kıvrımları ve ince favorileriyle çevriliydi, kalın kaşları, kocaman burnu ve kalın dudakları yüzüne sıradan bir iyilik anlatımı vermekteydi.

Notlarını aldıktan sonra, bir izlence yazdılar:

"Pek ilgi çekici olmayan doğumu ve çocukluğu.

Öğretmenlerinden biri, Voltaire düşmanı rahip Guénée'dir. Toulon'da kendisine bir top döktürtülür, ayrıca VIII. Charles'ın seferlerini inceler. Bu nedenle, çok genç yaşta, bir soylular birliğinde albaylığa atanır.

97. Evlenmesi.

1814. İngilizler Bordeaux'yu ele geçirirler. Hemen arkalarından koşup gelir ve kentlilere yüzünü gösterir. Prensin bedeninin betimi.

1815. Bonaparte'ın baskınına uğrar. Hemen İspanya kralını çağırır, ve, Masséna olmasa, Toulon İngilizler'e bırakılacaktır.

Güney'de çarpışmalar. - Yenilir, ancak amcası Kral'ın hızla kaçırdığı taç elmaslarını geri getirmeye söz vermesi üzerine serbest bırakılır.

Yüz Gün'den sonra, yakınlarıyla birlikte geri döner ve sakin bir yaşam sürer. Birkaç yıl geçer.

İspanya savaşı. - Pireneler'i geçer geçmez, Utku IV. Henri'-

nin torununu her yanda izler. Trocadéro'yu ele geçirir, Hercules sütunlarına ulaşır, fesatçıları ezer, Ferdinand'ı kucaklar ve geri döner.

Zafer takları, genç kızlarca sunulan çiçekler, valiliklerde akşam yemekleri, katedrallerde *Te Deum*'lar. Parisliler sarhoşluğun doruğundadır. Kent kendisine bir şölen sunar. Tiyatrolarda kahramanı anıştıran şarkılar söylenir.

Coşku azalır. Çünkü 1827'de Cherbourg'ta, yardım paralarıyla düzenlenen bir balo başarısızlığa uğrar.

Fransa büyük amirali olduğundan, Cezayir'e gidecek olan donanmayı denetler.

Temmuz 1830. Marmont kendisine işlerin ne durumda olduğunu anlatır. O zaman öyle bir öfkeye kapılır ki, generalin kılıcıyla elini yaralar.

Kral bütün birliklerin komutasını ona verir.

Boulogne korusunda savaş hattından birliklere rastlar, söyleyecek tek sözcük bulamaz.

Saint-Cloud'dan Sèvres köprüsüne uçar. Birliklerin soğuk davranışı. Bu onu sarsmaz. Krallık ailesi Trianon'dan ayrılır. Bir meşe ağacının dibine oturup bir harita açar, düşünür, yeniden atına biner, Saint-Cyr'in önünden geçer ve öğrencilere umutlu bir bildiri yollar.

Rambrouillet'de muhafız birlikleri kendisiyle vedalaşır. Gemiye biner, bütün deniz yolculuğu boyunca hastadır. Askerlik yaşamının sonu.

Mesleğinde köprülerin taşımış olduğu önem belirtilmeli. Önce, Inn köprüsünde gereksiz yere tehlikeye atılır, Saint-Esprit ve Lauriol köprülerini ele geçirir; Lyon'da, iki köprü ona uğursuz gelir, Sèvres köprüsünün önünde de şansı sona erer.

Erdemlerinin sergilenmesi. Cesaretini övmek gereksiz, bu cesareti usta bir politikayla birleştirmiştir. Çünkü her askere İmparator'u bırakması için altmış frank önermiş, İspanya'da da anayasacıları para zoruyla baştan çıkarmaya çalışmıştır.

Öylesine çekinceliydi ki, babasıyla Etruria kraliçesi arasında tasarlanan evliliğe, kararnamelerden sonra yeni bir kabine kurulmasına, Chambord yararına görevden el çekmeye, istenen her şe-

ye boyun eğmişti.

Ancak kararlılıktan da yoksun değildi. Angers'de, süvari birliğini kıskanan ve bir manevrayla Altesleri'nin piyadeler arasında kalıp dizleri sıkışacak ölçüde yanına yaklaşan ulusal muhafız piyadelerini kovmuştu. Ama kargaşa nedeni süvari birliğini ayıplamış, piyade birliğini bağışlamış, gerçek bir Süleyman adaleti göstermişti.

Dindarlığını pek çok edimle, bağışlayıcılığını kendisine silah çekmiş olan general Debelle'in bağışlanmasını sağlayarak göstermişti.

Özel yaşamından ayrıntılar, prensin özellikleri.

Çocukluğunda, Beauregard şatosunda, kardeşiyle birlikte, bugün hâlâ duran bir havuz kazmıştı. Bir kez, avcı birliği kışlasını görmeye gitmiş, bir bardak şarap istemiş ve Kral'ın sağlığına içmişti.

Gezerken, adımlarını belirlemek için, kendi kendine: "Bir, ki, bir, ki, bir, ki!" derdi.

Kimi sözleri saklanmıştı:

Bir Bordeaux'lular kuruluna: "Bordeaux'da bulunmamamın üzüntüsünü dindiren şey sizin aranızda bulunmamdır!"

Nîmes'li protestanlara: "Ben iyi bir katoliğim, ama atalarımın en ünlüsünün protestan olduğunu hiçbir zaman unutmayacağım."

Her şey yitirildikten sonra, Saint-Cyr öğrencilerine: "Çok güzel, dostlarım! Haberler iyi! Her şey güzel, her şey yolunda!"

X. Charles'ın tahttan el çekmesinden sonra: "Beni istemediklerine göre, başlarının çaresine baksınlar!"

1814'te, her fırsatta, en ufak köyde: "Savaş yok artık, asker yazma yok, dolaylı vergiler yok."

Biçemi de sözünden geri kalmazdı. Bildirgeleri her şeyi geride bırakırdı.

Kont d'Artois'nın ilk bildirgesi şöyle başlıyordu: "Fransızlar, Kral'ınızın kardeşi geldi!"

Prensinki: "Geliyorum. Ben Krallarınızın oğluyum! Sizler Fransızsınız."

Bayonne'dan yollanan günlük emir: "Askerler, geliyorum!"

Bir başkası, dağılma ortasında: "Başladığınız kavgayı Fransız

askerine yakışan güçle sürdürünüz. Fransa sizden bunu bekliyor!"

Sonuncusu, Rambrouillet'de: "Kral Paris'te kurulan hükümetle uzlaşmaya girişti, ve her şey bizi bu uzlaşmanın sonuçlanmak üzere olduğuna inanmaya yöneltiyor." İnanmaya yöneltiyor olağanüstüydü.

"Canımı sıkan bir şey var, gönül işlerinden hiç sözetmiyoruz," dedi Bouvard.

Sayfanın kenarına: "Prensin aşkları araştırılacak!" diye yazdılar.

Gidecekleri sırada, kitaplık memuru, dük d'Angoulême'in bir başka portresini gösterdi onlara.

Bu portrede, zırhlı süvari albayıydı, yandan gösterilmekteydi, gözü daha da küçük, ağzı açık, düz saçları uçuşuyordu.

İki portreyi nasıl uzlaştırmalıydı? Saçları düz mü, yoksa kıvırcık mıydı, yoksa züppeliği kıvırtmaya kadar götürmüş müydü?

Pécuchet'ye bakılırsa, sorun önemliydi, çünkü saç mizacı, mizaç da kişiyi verirdi.

Bouvard bir insanın tutkuları bilinmediği sürece hakkında hiçbir şey bilinemeyeceğini düşünüyordu; bu iki noktayı aydınlatabilmek için Faverges şatosuna gittiler. Kont yoktu, bu da yapıtlarını geciktiriyordu. Öfke içinde evlerine döndüler.

Evin kapısı ardına kadar açıktı, mutfakta hiç kimse yoktu. Merdiveni çıktılar; Bouvard'ın odasının ortasında kimi görseler beğenirsiniz? Madam Bordin'i. Sağa sola bakınıyordu. Gülmeye çalıştı:

"Kusura bakmayın," dedi. "Bir saattir ahçınızı arıyorum, reçel yapmama yardım edecekti de."

Odunlukta, bir iskemlenin üstünde horul horul uyur buldular. Sarstılar. Gözlerini açtı.

"Gene ne var? Sorularınızla kafamı şişirip durursunuz!"

Yokluklarında Madam Bordin'in ona bol bol soru sorduğu açıktı.

Germaine kendine geldi, karnı ağrıdığını söyledi.

"Ben kalıp size bakarım," dedi dul kadın.

Derken avluda püsküllleri sallanan kocaman bir başlık gördüler. Madam Castillon'du gelen."Gorju! Gorju!" diye bağırdı.

Tavanarasından küçük hizmetçilerinin sesi yükseldi:

"Evde yok!"

Beş dakika sonra, yanakları kıpkırmızı, heyecanlı bir biçimde aşağıya indi. Bouvard ile Pécuchet ağırlığına kızdılar. Hiç homurdanmadan tozluklarını çözdü.

Sonra sandığa bakmaya gittiler.

Parçaları fırının her bir yerine saçılmıştı; heykeller bozulmuş, kanatlar kopmuştu.

Bu görünüm, bu yeni düş kırıklığı karşısında, Bouvard gözyaşlarını güç tuttu, Pécuchet titriyordu.

Hemen aynı anda Gorju göründü, olayı açıkladı: cilalamak için sandığı dışarıya çıkarmıştı, başıboş bir inek gelip devirmişti.

"Kimin ineğiymiş?" dedi Pécuchet.

"Bilmiyorum."

"Kapıyı da az önceki gibi açık bırakmıştınız! Suç sizin!"

Vazgeçmişlerdi artık: çoktandır oyalıyordu, kendisini de, işini de istemiyorlardı.

Bu beyler haksızlık ediyorlardı. Zarar o kadar da büyük değildi. Üç haftaya varmadan her şey bitmiş olacaktı, Gorju mutfağa kadar arkalarından geldi, Germaine de akşam yemeğini hazırlamak üzere ayaklarını sürüye sürüye buraya gelmekteydi.

Masanın üstünde dörtte üç boşalmış bir kalvados şişesi çarptı gözlerine.

Pécuchet, Gorju'ye:

"Herhalde siz içtiniz!" dedi.

"Ben mi! asla."

Bouvard:

"Evde tek erkek sizdiniz," dedi.

"Peki, ya kadınlar?" dedi işçi, anlamlı bir biçimde göz kırptı.

Germaine bunu gördü:

"Benim içtiğimi söyle olsun bitsin!" dedi.

"Elbette, sen içtin!"

"Dolabı da ben parçalamışımdır belki!"

Gorju ayaklarının üstünde şöyle bir döndü:

"Nasıl zom olmuş, görmüyor musunuz?"

Zorlu bir ağız dalaşına giriştiler o zaman, Gorju solgun, alay-

cı, Germaine kıpkırmızı, pamuk başlığının altından kır saçlarını yola yola. Madam Bordin Germaine'den, Mélie Gorju'den yana çıkıyordu.

Yaşlı kadın patlayıverdi.

"Utanın biraz, utanın! bütün gün koruda al gülüm ver gülümsünüz, geceleri de cabası! Parisli bozuntusu sen de! kadın avcısı! Bir de tutar efendilerimizi numaralarına inandırmaya kalkarsın!"

Bouvard'ın gözleri ayrıldı.

"Ne numarası!"

"Sizinle dalga geçiyor!"

"Benimle dalga geçilmez!" diye haykırdı Pécuchet, sonra,düş kırıklığından tepesi atmış durumda, küstahlığına sinirlenerek onu kovdu; çekip gitsindi. Bouvard bu karara hiç karşı çıkmadı, Germaine hıçkıra hıçkıra mutsuzluğuna ağlayıp Madam Bordin kendisini avutmaya çalışırken, onlar odalarına çekildiler.

Gece, öfkeleri yatışınca, yeniden ele aldılar olayları: kalvadosu kim içmişti, sandık nasıl kırılmıştı, Madam Castillon Gorju'yü neyi istemek için çağırıyordu, bu adam Mélie'yi kirletmiş miydi?

"Kendi evimizde olup bitenleri bilmiyoruz, sonra tutup dük d'Angoulême'in saçlarını ve aşklarını aydınlığa çıkarmaya kalkıyoruz!" dedi Bouvard.

Pécuchet de:

"Bir başka türlü önemli, üstelik çok daha çetin bir sürü sorun!" diye ekledi.

Buradan yola çıkarak dış olayların her şey olmadığı sonucunu vardılar. Bu olayları ruhbilimle bütünlemek gerekirdi. İmgelem olmayınca, tarih eksik kalırdı. - "Birkaç tarihsel roman getirtelim!"

V

Önce Walter Scott'ı okudular.

Yeni bir dünyayla karşılaşmış gibi şaşırdılar.

Kendileri için birer hayalet ya da birer ad olan insanlar, şatoların silah odalarında, hanların kararmış kanepelerinde, kentlerin dolambaçlı yollarında, dükkân sundurmalarının altında, manastırların dehlizlerinde, konuşan, savaşan, dolaşan, alıp satan, yiyip içen, şarkı söyleyip dua eden birer canlı varlık, birer kral, prens, büyücü, uşak, av bekçisi, keşiş, serseri, satıcı, asker oldu. Sanatla oluşturulmuş görünümler olayları birer tiyatro dekoru gibi çevrelemekteydi. Kıyılar boyunca at koşturan bir binici gözle izleniyordu. Katırtırnaklarının ortasında yelin serinliği ciğerlere çekiliyor, ay gölü aydınlatıyor, gölün üstünde bir tekne hızla kayıp gidiyor, güneş zırhları parlatıyor, yaprak kulübeler üstüne yağmur yağıyordu. Örnekçeleri bilmeden, imgeleri gerçeğe benzer buluyorlardı, yanılsama tamdı. Kış bununla geçti.

Öğle yemeğini yedikten sonra, küçük odada şöminenin iki yanına karşı karşıya oturuyor, ellerinde birer kitap, sessiz sessiz okuyorlardı. Güneş batmaya yüz tutunca, büyük yolda dolaşmaya çıkıyor, akşam yemeğini çabucak yiyip okumalarını gece de sürdürüyorlardı. Lambadan korunmak için, Bouvard mavi gözlüğünü takıyor, Pécuchet de kasketinin siperliğini alnının üstüne indiriyordu.

Germaine gitmemişti, Gorju de öyle; arada sırada gelip bahçeyi çapalıyordu. İlgisizlikleri, maddi şeylere değer vermemeleri yüzünden boyun eğmişlerdi.

Walter Scott'tan sonra, Alexandre Dumas bir sihirli lamba gibi oyaladı onları. Maymunlar gibi çevik, öküzler gibi güçlü, ispinozlar gibi neşeli kişileri içeri girip bağıra çağıra konuşuyor, çatı-

lardan kaldırımlara atlıyor, korkunç yaralar alıp iyileşiyor, öldükleri sanılırken birden ortaya çıkıyorlardı. Döşemeler altında tuzaklardan, panzehirlerden, kılık değiştirmelerden geçilmiyor, düşünmeye bir dakika zaman kalmadan, her şey birbirine karışıyor, sonra birden aydınlanıveriyordu. Aşk ölçülülüğünü koruyor, bağnazlık keyifli görünüyor, toplu kıyımlar insanı gülümsetiyordu.

Bu iki ustadan sonra güçbeğenir oldular, ne *Bélisaire*'in karmaşıklığına, ne *Numa Pompilius*'un bönlüğüne, ne Marchangy'ye, ne d'Arlincourt'a katlanabildiler.

Frédéric Soulié'nin rengini yetersiz buldular (kitapsever Jacob'unkini de öyle), M. Villemain'se, *Lascaris*'inin 85'inci sayfasında, XV. yüzyılın ortasında bir İspanyol'a "uzun bir Arap piposu" tüttürtmesiyle tepelerini attırdı.

Pécuchet *Biographie Universelle*'e başvuruyordu. Dumas'yı bilim açısından gözden geçirmeye girişti.

Yazar, *les Deux Diane*'da tarihlerde yanılıyordu. Veliaht François 20 mart 1549'da değil, 14 ekim 1548'de evlenmişti. Catherine de Médicis'nin kocasının ölümünden sonra savaşa yeniden başlamak istediğini (Bk. *le Page du duc de Savoie*) nerden biliyordu? Bu oluntu *la Dame de Montsoreau*'yu süslemekteydi, ama dük d'Anjou'nun geceleyin, bir kilisede taç giymiş olması pek olası değildi. Özellikle *la Reine Margot* yanlışlarla dolup taşıyordu. Dük de Nevers'in hazır bulunmadığı yanlıştı. Saint-Barthélemy olayından önce kurulda görüşünü bildirmişti, Henri de Navarre da tören alayını dört gün sonra izlememişti. Öte yandan, ne çok yineleme vardı! Akdiken mucizesi, XI. Charles'ın balkonu, Jeanne d'Albret'nin zehirli eldivenleri; Pécuchet Dumas'ya güven duymaz oldu.

Hatta Walter Scott'a da *Quentin Durward*'ının yanlışları yüzünden bütün saygısını yitirdi. Liège piskoposunun öldürülmesi on beş yıl öne alınmıştı. Robert de Lamarck'ın karısı Hameline de Croy değil, Jeanne d'Arschel'di. Bir asker tarafından değil, Maximilien tarafından öldürülmüştü, Gözüpek'in yüzünde de, ccsedi bulunduğu zaman, hiçbir tehdit anlatımı yoktu, çünkü yarı yarıya kurtlar yemişti.

Bouvard gene de Walter Scott'ı okumayı sürdürdü, ama so-

nunda hep aynı etkilerin yinelemesinden bıktı. Kadın kahraman genellikle kırda babasıyla yaşıyor, çalınmış bir çocuk olan sevgiliyse haklarını yeniden elde edip karşıtlarını yeniyordu. Her zaman bir filozof dilenci, asık suratlı bir şatolu, arı kızlar, şaklaban uşaklar çıkarıyordu karşınıza, sonu gelmez konuşmalar, budalaca bir erdemlilik taslama ve tam bir derinlik yokluğuyla okuru bıktırıyordu.

Bouvard bu bit pazarına duyduğu kinle George Sand'a sarıldı.

Eşlerini aldatan güzel kadınlara ve soylu sevgililere hayran kaldı, Jacques, Simon, Bénédict, Lélie olmak ve Venedik'te oturmak isterdi! Göğüs geçirip duruyor, nesi olduğunu bilemiyor, kendini değişmiş buluyordu.

Pécuchet, tarihsel yazın çalışmaları çerçevesinde, tiyatro oyunlarını incelemekteydi.

İki Pharamond, üç Clovis, dört Charlemagne, birkaç Philippe Auguste, bir yığın Jeanne d'Arc ve pek çok markiz de Pompadour, pek çok Cellamare suikastı yuttu.

Hemen hepsi romanlardan da zirva göründü gözüne. Çünkü tiyatroda alışılmış bir konu vardı ki hiçbir şey yıkamıyordu. XI. Louis şapkasındaki resimcikler önünde hep diz çökecekti; IV. Henri sürekli şen, Marie Stuart sulu gözlü, Richelieu acımasız olacaktı, kısacası, basit düşünce aşkı ve bilgisizlik saygısıyla, bütün kişiler tek parça görünüyordu, öyle ki yazar yükseltecek yerde alçaltıyor, öğretecek yerde alıklaştırıyordu.

Bouvard George Sand'ı övünce, Pécuchet *Consuelo, Horace* ve *Mauprat*'yı okumaya başladı, ezilmişlerin savunmasını, yapıtın toplumsal ve cumhuriyetçi yönünü, savlarını çok çekici buldu.

Bouvard'a göre, bunlar düşlemi bozmaktaydı, okuma odasından aşk romanları istedi.

La Nouvelle Héloïse'i, *Delphine*'i, *Adolphe*'u, *Ourika*'yı yüksek sesle ve birbiri ardından okudular. Ne var ki, dinleyenin esnemeleri okuyana da geçiyor, çok geçmeden kitap ellerinden düşüveriyordu.

Onlara göre, bütün bu kitapların kusuru kişilerin çevresi, çağı, giyimi konusunda hiçbir şey söylememeleriydi. Yalnız gönül

ele alınmıştı; hep duygu! sanki dünyada hiç başka şey yokmuş gibi.

Sonra Xavier de Maistre'in *Voyage autour de ma chambre*'ı, Alphonse Karr'ın *Sous les Tilleuls*'ü gibi gülmece romanlarını denediler. Bu tür kitaplarda, köpeğinden, terliklerinden ya da sevgilisinden sözetmek için öyküyü kesmek gerekiyordu. Umursamazlığın böylesi önce büyüledi onları, sonra saçma göründü, çünkü yazar kendi kişiliğini sergilerken yapıtını siliyordu.

Heyecanlı olay gereksinimiyle, serüven romanlarına daldılar; olay ne denli karışık, ne denli olağanüstü, ne denli olanaksızsa, o denli ilgilendiriyordu onları. Sonuçları önceden kestirmeye çalışıyorlardı, bu konuda iyice ustalaştılar, ama sonunda ağırbaşlı kişilere yakışmayan bu eğlenceden bıktılar.

Balzac'ın yapıtı aynı zamanda hem bir Babylone, hem de mikroskop altında toz tanecikleri gibi gözlerini kamaştırdı. En sıradan şeylerde bile yeni yönler belirdi. Çağdaş yaşamın böylesine derin olabileceğini uslarına bile getirmemişlerdi.

"Ne gözlemci!" diye haykırıyordu Bouvard.

Ama Pécuchet, sonunda:

"Ben onu düşçül buluyorum," dedi. "Gizli bilimlere, monarşiye, soylu sınıfa inanıyor, alçaklar karşısında gözleri kamaşıyor, milyonlarla kuruşlar gibi oynuyor, kenterleri de kenter değil, birer dev. Düz olanı ne diye şişirmeli, bunca saçmalığı ne diye betimlemeli! Kimya üzerine bir roman yazmış, banka üzerine bir başka roman, basım makinası üzerine de daha başka bir roman. Ricard adında birinin "arabacı"yı, "saka"yı, "şerbetçi"yi çizdiği gibi. Bütün meslekler ve bütün iller, sonra bütün kentler, her evin katları ve her birey üzerine romanlarımız olacak, ama bunlar yazın olmayacak artık, istatistik ya da budunbetim olacak."

Bouvard için yöntemin pek önemi yoktu. Bilgisini artırmak, töreleri daha derinden tanımak istiyordu o. Paul de Kock'u yeniden okudu, *Ermite de la Chaussée-d'Antin*'i karıştırdı.

"Böyle zırvalara nasıl zaman harcarsın!" diyordu Pécuchet.

"Ama daha sonra belge olarak çok ilginç olacaktır."

"Boşver belgelere! Beni coşturacak, beni bu dünyanın düşkünlüklerinden çekip alacak bir şey arıyorum ben!"

Böylece, ülküsele yönelen Pécuchet, Bouvard'ı farkedilmez bir biçimde tragedyaya yöneltti.

Geçtikleri uzak yerler, içinde tartışılan çıkarlar ve kişilerinin koşulu büyüklük duygusu gibi bir şeyler uyandırıyordu.

Bir gün, Bouvard *Athalie*'yi aldı, düşü öylesine güzel okudu ki, Pécuchet de denemek istedi. Daha ilk tümcede, sesi bir tür uğultu içinde silinip gitti. Tekdüzeydi, hem de gücüne karşın, bezdirsizdi.

Bouvard, zengin deneyimini ortaya koyarak, sesini yumşatmasını, biri yükselen, biri alçalan iki gam çıkararak en alt titremden en üst titreme doğru gidip dönmesini öğütlüyordu. Sabahları, yatağında, Yunanlıların yöntemi uyarınca sırt üstü yatarak kendisi de girişiyordu bu alıştırmaya. Bu sırada Pécuchet de aynı biçimde çalışıyordu: kapıları kapalıydı, ayrı ayrı zırıldıyorlardı.

Tragedyada hoşlarına giden şey abartı, politika üzerine söylemler, sapkın özdeyişlerdi.

Racine'in, Voltaire'in yapıtlarındaki en ünlü konuşmaları ezberlediler, koridorda söyleyip durmaya başladılar. Bouvard, Théâtre-Français'de olduğu gibi, elini Pécuchet'nin omzuna koyarak yürüyor, arada bir durarak gözlerini kaydırıyor, kollarını açıyor, yazgıyı suçluyordu. La Harpe'ın *Philoctète*'inde güzel acı çığlıkları koparıyor, *Gabrielle de Vergy*'de hoş bir hıçkırığa tutuluyor, Syracuse tiranı Denys olunca da "Canavar, tam bana göre işte!," diyerek oğlunu öyle bir süzüşü vardı ki, gerçekten korkunçtu. Pécuchet bu yüzden rolünü unutuyordu. İyi niyeti değil, olanakları eksikti.

Bir kez, Marmontel'in *Cléopâtre*'ında, Vaucanson'un özel olarak yaptığı otomatın yapmış olması gerektiği gibi engereğin ıslığını çıkarmayı tasarladı. Bu başarısız etki akşama kadar güldürdü onları. Tragedya da saygınlığını yitirdi.

İlk Bouvard bıktı ve, bütün içtenliğiyle konuşarak, bu türün ne denli yapay ve güçsüz olduğunu kanıtladı, yöntemlerinin bönlüğünü, sırdaşlarının saçmalığını vurguladı.

Güldürüye giriştiler. Bu tür güldürü bir ince ayrımlar okuluydu. Tümceyi parçalamak, sözcükleri vurgulamak, heceleri tartmak gerekiyordu. Pécuchet işin üstesinden gelemedi ve Célimè-

ne'de tümden başarısızlığa uğradı.

Ayrıca, aşıkları çok soğuk, mantık yürütücüleri çok sıkıcı, uşakları katlanılmaz buluyordu, - Clitandre'la Sganarelle de Egisthe ve Agamemnon kadar sahteydi.

Geriye ağırbaşlı güldürü ya da kenter tragedyası, Diderot'dan Pixérécourt'a kadar uzanan ve karşımıza hep umutsuz durumlara düşmüş aile babaları, efendilerini kurtaran uşaklar, servetlerini sunan para babaları, tertemiz terzi kızlar ve utanmaz kadın avcıları çıkaran tür kalıyordu. Erdemi öğütleyen bütün bu yapıtlar bayağılıklarıyla sarstı onları.

1830 dramı devinisi, rengi ve gençliğiyle onları büyüledi.

Victor Hugo, Dumas ya da Bouchardy arasında hiç ayrım yapmıyorlardı, artık söyleyişin cafcaflı ya da ince değil, içli, düzensiz olması gerekiyordu.

Bir gün, Bouvard Pécuchet'ye Frédérick Lemaître'in oyununu anlatmaya çalışırken, birdenbire yeşil şalıyla Madam Bordin göründü, Pigault-Lubrun'ün bir kitabını geri getirmişti, çünkü bu beyler bazı bazı kendisine okumak üzere romanlar verme inceliğini gösteriyorlardı.

"Devam edin! devam edin!"

Bir dakikadır oradaydı ve dinlemekten haz duyuyordu.

Özür dilediler. Madam Bordin ısrar ediyordu.

"Vallahi, devam etmememiz için hiçbir engel yok," dedi Bouvard.

Pécuchet, yapmacık bir utançla, böyle hazırlık yapmadan, kostümsüz oynayamayacaklarını ileri sürdü.

"Gerçekten öyle! kılık değiştirmemiz gerekirdi!"

Bouvard herhangi bir nesne aradı, bula bula Yunan başlığını buldu, onu aldı.

Koridor yeterince geniş olmadığından, salona indiler.

Duvarlarda örümcekler koşuyordu, döşemeyi dolduran yerbilimsel örneklerin tozları koltukların kadifesini ağartmıştı. Madam Bordin'in oturabilmesi için en az kirlisinin üstüne bir paçavra örttüler.

İyi bir şey sunmalıydı ona. Bouvard *la Tour de Nesle*'den yanaydı. Ama Pécuchet fazla devini gerektiren rollerden korkuyor-

du.

"Klasiği daha çok yeğler! Örneğin *Phèdre*'i?"

"Öyle olsun."

Bouvard konuyu anlattı. - "Phèdre kocası bir başka kadından bir oğlu olan bir kraliçedir. Genç adama çılgınca vurulmuştur. Tamam mı? Hadi bakalım!"

Evet, prens, yanıp bitiyorum Thésée için
Seviyorum onu!

Ve, Pécuchet'ye yandan bakarak, onun duruşuna, yüzüne, "bu güzel baş"a hayran kalıyor, onunla Yunanlılar'ın donanmasında karşılaşmamış olmasına üzülüyordu, onunla labirentte kaybolup gitmek isterdi.

Kırmızı başlığın ucu aşkla eğiliyor, titrek sesi, iyi yüzü "zalim"e aşkına acısın diye yalvarıyordu. Pécuchet başını çeviriyor, heyecanını göstermek için hızlı hızlı soluyordu.

Madam Bordin, kımıltısız, hokkabazlara bakıyormuş gibi, gözlerini ayırıyordu; Mélie kapının ardında onları dinliyordu. Gorju, gömleğinin kolları sıvalı, pencereden bakıyordu.

Bouvard ikinci tirada başladı. Oyunu duyuların çılgınlığını, pişmanlığı, umutsuzluğu dile getirmekteydi, ve Pécuchet'nin düşsel kılıcının üstüne öyle bir hızla atıldı ki, ayağı taşlara takıldı, yere kapaklanmasına ramak kaldı.

"Aldırmayın! Sonra, Thésée gelir, Phèdre de zehir içer!"

"Zavallı kadın!" dedi Madam Bordin.

Sonra ondan kendilerine bir parça göstermesini rica ettiler.

Madam Bordin seçmekte güçlük çekiyordu. Topu topu üç oyun görmüştü: başkentte *Robert le Diable*, Rouen'da *le Jeune Mari*, Falaise'de de adına *la Brouette du vinaigrier* dedikleri çok eğlenceli bir başka oyun.

En sonunda, Bouvard *Tartuffe*'ün üçüncü perdedeki ünlü sahnesini önerdi. Pécuchet bir açıklamanın zorunlu olduğunu sanıyordu:

"Bilmek gerekir ki Tartuffe..."

Madam Bordin sözünü kesti:

"Bir Tartuffe'ün ne olduğunu biliriz!"

Bouvard, belirli bir bölüm için, etekli bir giysi olsa iyi olur diye düşünüyordu.

"Keşiş giysisinden başka bir şey göremiyorum," dedi Pécuchet.

"Olsun! onu giy!" Pécuchet keşiş cübbesi ve clinde bir Molière'le döndü.

Başlangıç pek parlak olmadı. Ama Tartuffe gelip Elmire'in dizlerini okşamaya başlayınca, Pécuchet bir jandarma sesi takındı.

"Eliniz ne yapıyor orda?"

Bouvard hemen tatlı bir sesle yanıt verdi:

"Giysinize bakıyordum, kumaşı da çok yumşak."

Ve gözlerini dikiyor, dudaklarını geriyor, burnundan soluyordu, alabildiğine şehvetli bir görünüşü vardı, sonunda da Madam Bordin'e yöneldi.

Bu adamın bakışları rahatsız ediyordu onu, sonunda, alçak gönüllü ve soluk soluğa, durduğu zaman, Madam Bordin nerdeyse bir yanıt arıyordu.

Pécuchet kitaba başvurdu:

"Açılma tam anlamıyla çapkıncadır."

"Ya, evet! yaman bir kandırıcı!" diye atıldı Madam Bordin.

Bouvard gururla:

"Değil mi ya?" dedi. "Al işte bir tane daha, ama bu daha çağdaş."

Redingotunu çözdükten sonra taşın üstünde çömeldi, başını geriye atarak söylemeye başladı:

Gözlerinin alevi yakıyor gözlerimi.
Bir şarkı söyle bana, eskiden bazı bazı,
Kara gözlerinde yaşlarla söylediğin gibi.

"Bana benziyor," diye düşündü Madam Bordin.

Mutlanalım! içelim! çünkü kadeh dopdolu,
Çünkü bu saat bizim ve gerisi delilik!

"Ne kadar tuhafsınız!"

Madam Bordin hafif bir gülüşle gülüyor, güldükçe gerdanı kabarıp dişleri görünüyordu.

Güzel değil mi sevmek
Ve seni diz çökerek sevdiklerini bilmek!

Sonra diz çöktü.

"Yeter! bitirin artık!"

Ah! bırak, uyuyayım, düşlere dalayım göğsünde,
Doña Sol, güzelim, sevgilim benim!

"Bu anda çan sesleri duyulur, bir dağlı rahatlarını bozar."

"Çok iyi! çünkü böyle olmasa..."

Ve Madam Bordin tümcesini bitirecek yerde gülümsedi. Ortalık kararıyordu. Kalktı.

Az önce yağmur yağmıştı, kayınağaçlarının altındaki yoldan gitmek kolay değildi. Tarlalardan dönmek daha iyiydi. Bouvard kapıyı açmak üzere bahçede ona eşlik etti.

Önce öreke biçimi budanmış ağaçlar boyunca, konuşmadan yürüdüler.Bouvard hâlâ okuduklarının heyecanı içindeydi, Madam Bordin ruhunun derinliklerinde şaşırtı gibi bir şey, yazından gelen bir çekim duyuyordu. Sanat, kimi durumlarda, sıradan varlıkları sarsar, en hantal yorumcuları bile gözler önüne dünyalar serebilir.

Güneş yeniden belirmişti, yaprakları parlatıyor, sık ağaçlıklar arasında, şurda burda, ışıklı benekler beliriyordu. Yıkılmış bir yaşlı ıhlamur ağacının gövdesinde üç serçe cıvıldaşarak zıplıyordu. Çiçek açmış bir dikenin pembe demeti gözler önüne seriliyor, ağırlaşmış leylaklar yere doğru eğiliyordu.

Bouvard havayı var gücüyle ciğerlerine çekti:

"Oh! çok iyi geliyor!" dedi.

"Bunun için de kendinizi yorup duruyorsunuz!"

"Yetenekli olduğumdan değil, içimdeki ateşten."

Madam Bordin her sözcükten sonra durarak:

"Belli...eskiden... sevmişsiniz..." dedi.

"Yalnızca eskiden mi sanıyorsunuz?"

Madam Bordin durdu.

"Bilmem!"

"Ne demek istiyor ki?" Ve Bouvard yüreğinin çarptığını duyuyordu.

Kumun ortasında bir su birikintisi yüzünden çevreden dolaşmak zorunda kalınca çardağa çıktılar.

O zaman gösteriden sözettiler.

"Son parçanızın adı neydi?"

"*Hernani*'den almıştım, yani bir dramdan."

"Ya!" Sonra ağır ağır, kendi kendine konuşarak: "İnsana böyle şeyler, böyle güzel şeyler söyleyen bir bey bulunması çok hoş olmalı," dedi.

"Ben emrinizdeyim," diye yanıtladı Bouvard.

"Siz mi?"

"Evet, ben!"

"Şaka etmeyin!"

"Ne şakası!"

Bouvard çevresine bir göz attıktan sonra, arkadan beline sarılıverdi, onu ensesinden, şap diye öptü.

Madam Bordin bayılacakmış gibi sapsarı kesildi, eliyle bir ağaca tutundu; sonra gözlerini açtı, başını salladı:

"Geçti," dedi.

Bouvard şaşkın şaşkın ona bakıyordu.

Parmaklıklı kapı açılınca, Madam Bordin küçük kapının eşiğine çıktı. Öbür yanda bir ince su akıyordu. Eteğinin bütün kıvrımlarını topladı, kararsız bir durumda, kıyıda bekledi.

"Yardım edeyim mi?"

"İstemez."

"Neden?"

"Fazla tehlikelisiniz de ondan!"

Sonra, atlarken, beyaz çorabı göründü.

Bouvard fırsatı kaçırdığı için kendine kızdı. Adaam! yenileri çıkardı, hem sonra bütün kadınlar bir değildi ki. Kimilerinin üstüne gitmek gerekirdi, kimileri gözüpeklik yüzünden yitirilirdi. Ne

olursa olsun, kendinden hoşnuttu. Umudunu Pécuchet'ye açmadıysa, incelikten değil, gözlemlerinden korktuğu için açmadı.

O günden sonra, Mélie'yle Gorju'nün önünde sık sık oyunlar okudular, bu arada bir özel tiyatroları olmamasına üzülüp durdular.

Küçük hizmetçi hiçbir şey anlamadan eğleniyor, dil karşısında şaşırıp kalıyor, dizelerin mırıltısıyla büyüleniyordu. Gorju tragedyaların felsefel tiradlarını ve melodramlarda halktan yana olan her şeyi alkışlıyordu; öyle ki, beğenisine hayran kalarak ilerde oyuncu yapmak üzere ona ders vermeyi düşündüler. Bu tasarı işçinin gözlerini kamaştırıyordu.

Çalışmalarının dedikodusu yayılmıştı. Vaucorbeil onlara alaylı bir dille söz açtı bu konudan. Genellikle küçümseniyorlardı.

Ama onlar bu nedenle daha da çok değer veriyorlardı kendilerine. Sanatçılığa soyundular. Pécuchet bıyık bıraktı. Bouvard da yuvarlak yüzü ve dazlak kafasıyla Béranger'ye öykünmekten iyisini bulamadı!

En sonunda, bir oyun yazmaya karar verdiler.

En zoru konuydu.

Öğle yemeğini yerken konu arıyor, beyin için zorunlu kahvelerini yudumluyor, arkasından da birkaç kadeh içki içiyorlardı. Sonra, yataklarında uyumaya gidiyor, onun ardından meyva bahçesine inip geziniyor, en sonunda da konularını dışarda bulmak üzere çıkıyor, yan yana yürüyor, bitkin bir durumda dönüyorlardı.

Ya da içeri kapanıp kapıyı kilitliyorlardı. Bouvard masayı temizleyip önüne kâğıt alıyor, kalemini mürekkebe batırıyor, gözleri tavanda, öylece duruyordu, bu arada Pécuchet de koltukta, ayaklarını dümdüz uzatıp başını önüne eğerek düşünüyordu.

Bazı bazı bir titreme, esinin yeli gibi bir şey duyuyorlardı; ama tam yakalayacakları sırada uçup gidiyordu.

Konu bulmanın yöntemleri vardı. Gelişigüzel bir başlık seçerdin, başlıktan bir olay çıkardı; bir atasözünü geliştirirdin, birkaç serüveni tek bir serüvende birleştirirdin. Bu yolların hiçbiri sonuç vermedi. Fıkra seçkilerini, *Causes célèbres*'in birkaç cildini, bir yığın tarihi boşu boşuna karışıp durdular.

Odéon'da oynanmayı düşlüyor, gösterileri düşünüyor, Paris'i

özlüyorlardı.

"Ben yazar olmak için yaratılmıştım, köyde çürümek için değil!" diyordu Bouvard.

"Ben de öyle!" diye yanıtlıyordu Pécuchet.

Birden bir şimşek çaktı kafasında: bu denli zorluk çekiyorlarsa, kuralları bilmedikleri için çekiyorlardı.

D'Aubignac'ın *Pratique du théâtre*'ında ve bu denli modası geçmiş olmayan birkaç kitapta kuralları incelediler.

Önemli sorunlar tartışılıyordu bu kitaplarda: güldürü dizelerle yazılabilir miydi; tragedya öyküsünü çağdaş tarihten almakla sınırları aşmış olmuyor muydu; kahramanların erdemli olmaları gerekir miydi; ne tür kötü kişiler içerirdi; tiyatroda tüyler ürpertici olaylar ne dereceye kadar hoşgörülebilirdi? Sonra ayrıntılar tek bir amacı desteklemeli, ilgi gittikçe artmalı, son da hiç kuşkusuz başlangıcın karşılığı olmalıydı!

İlgimi çekecek yollar bulun,

diyordu Boileau.

Yolları nasıl bulmalıydı?

Bütün sözlerinizde tutku bizi coştursun,
Gidip yüreği bulsun, ısıtsın, tutuştursun.

İyi de yüreği nasıl ısıtmalıydı?

Demek ki, kurallar yetmiyordu, daha fazlası, yani deha gerekiyordu.

Deha da yetmiyordu. Fransız Akademisi'ne göre, Corneille tiyatrodan hiçbir şey anlamazdı. Geoffroy Voltaire'i yerle bir etmiş, Subligny Racine'i alaya almıştı. La Harpe Shakespeare'in adını duyunca kükremeye başlardı.

Eski eleştiri midelerini bulandırınca, yenisini tanımak istediler, oyunlar konusundaki gazete yazılarını getirttiler.

Ne küstahlık! Ne inat! Ne namussuzluk! Başyapıtlara yöneltilmiş aşağılamalar, bayağılıklar önünde eğilmeler, bilgin tanınanların bilgisizlik örnekleri, incelik taslayanların budalalıkları!

Yoksa kitleye mi bakmalıydı?

Ama alkışlanan yapıtları hiç beğenmedikleri oluyor,ıslıklananlarda da bir şeyler hoşlarına gidiyordu.

Demek ki, beğenili kişilerin görüşü aldatıcı, kalabalığın yargısıysa tasarlanması olanaksız bir şeydi.

Bouvard ikilemi Barberou'ya sordu, Pécuchet de Dumouchel'e yazdı.

Eski gezgin satıcı taşranın neden olduğu salaklaşmaya şaştı, dostu Bouvard kerizleşiyordu, kısacası torik hiç çalışmıyordu.

Tiyatro da her şey gibi bir tüketim konusuydu. Paris malı sınıfına girerdi. İnsan tiyatroya eğlenmek için giderdi. İyi olan şey eğlendiren şeydi.

"Ama, budala, seni eğlendiren şey beni eğlendiren şey değildir, sen de, başkaları da ilerde bundan bıkarsınız!" diye atıldı Pécuchet. "Oyunlar yalnızca oynanmak için yazılmışsa, en iyileri neden sürekli okunuyor?" Ve Dumouchel'in yanıtını bekledi.

Hocaya göre, bir oyunun oynanışındaki yazgısı hiçbir şey kanıtlamazdı. *Le Misanthrope* ve *Athalie* sahneden indirilmişti. *Zaïre* artık anlaşılmıyordu. Ducange ve Picard'dan sözeden mi vardı bugün? *Fanchon la Vielleuse*'den *Gaspardo le Pêcheur*'e dek bütün çağdaş başarıları anımsatıyor,sahnelerimizdeki düşüşe üzülüyordu. Düşüşün nedeniyse yazının, daha doğrusu biçemin küçümsenmesiydi.

O zaman biçem tam olarak nedir diye düşündüler ve, Dumouchel'in belirttiği yazarların yardımıyla, bütün türlerin gizini öğrendiler.

Görkemli, ölçülü, safdil biçemler, soylu biçimler, bayağı sözcükler nasıl elde edilirdi. *Köpek* sözcüğü *yırtıcı* sözcüğüyle yükseltilirdi. *Kusmak* yalnızca eğretileme olarak kullanılırdı. *Ateş* tutkulara uygulanırdı. *Mehtap* şiirde güzeldi.

"Şiire başlasak nasıl olur?" dedi Pécuchet.

"Daha sonra! Önce düzyazıyla ilgilenelim."

Örnekçe olarak kesinlikle klasik bir yazarın seçilmesi sağlık veriliyordu, ama hepsinin de tehlikeleri vardı, çünkü yalnızca biçem yanlışları değil, dil yanlışları da yapmışlardı.

Böyle bir kesinleme Bouvard ile Pécuchet'nin keyfini kaçır-

dı, dilbilgisini incelemeye giriştiler.

Bizim dilimizde de latincede olduğu gibi belgili ve belgisiz tanımlıklar var mıydı? Kimileri evet diyorlardı, kimileri hayır. Karar vermeyi göze alamadılar.

Özne her zaman eylemle uyumlanırdı, ancak öznenin uyumlanmadığı durumlar bunun dışındaydı.

Eskiden eylemsel sıfatla şimdiki zaman ortacı arasında hiçbir ayrım yapılmazdı; ama Akademi pek kolay kavranılamayak bir ayrım getiriyordu.

Leur adılının kişiler, ama aynı zamanda da nesneler için kullanıldığını öğrenmek içlerini rahatlattı, *o* ile *en* ise nesneler, bazı bazı da kişiler için kullanılmaktaydı.

"Cette femme a l'air bon" mu, yoksa *"l'air bonne"* mu, *"une bûche de bois sec"* mi, yoksa *"de bois sèche"* mi, *"ne pas laisser de" mü, yoksa "que de"* mü, *"une troupe de voleurs survint"* mi, yoksa *"survinrent"* mi demeliydi?

Başka güçlükler: Racine'le Boileau'nun aralarında bir ayrım görmedikleri *"autour"* ile *"à l'entour"*; Masillon'da ve Voltaire'de eşanlamlı olan *"imposer"* ve *"en imposer"*; bir kargayla bir kurbağayı birbirinden ayırmasını çok iyi bilmekle birlikte La Fontaine'in biribirine karıştırdığı *"croasser"* ve *"coasser."*

Doğrusu şu ki, dilbilgiciler uzlaşmazlık içindeydi, kimilerinin yanlış dediğini kimileri bir güzellik olarak görüyorlardı. İlkeler benimseyip sonuçlarını yadsıyor, ilkelerini yadsıdıkları sonuçlar çıkarıyor, geleneğe dayanıp ustaları yadsıyorlardı. Çok da tuhaf inceliklere girişiyorlardı. Ménage *lentilles* ve *cassonade* yerine *nentilles* ve *castonade*'ı öneriyordu. Bouhours *hiérarchie*'yi değil de *jérarchie*'yi, M. Chapsal da *oeils de la soupe*'u.

Pécuchet'yi özellikle Génin şaşkına çevirdi. Nasıl mı? *z'annetons hannetons*'dan *z'aricots haricots*'dan daha iyiydi ona göre, XIV. Louis döneminde de *Roma* ve M. de *Lionne* yerine *Ruma* ve M.de *Liun* deniliyormuş!

Öldürücü yumruğu hiçbir zaman kesin yazım olmadığını, hiçbir zaman da olamayacağını kesinleyerek Littré indirdi onlara.

Onlar da bundan sözdizimin bir düşlem oyunu, dilbiliminse bir yanılsama olduğu sonucunu çıkardılar.

Ayrıca bu dönemde yeni bir sözbilim, konuştuğumuz gibi yazmamız gerektiğini, duymuş ve gözlemlemiş olmamız koşuluyla her şeyin yolunda gideceğini muştuluyordu.

Duyduklarına ve gözlemlediklerini sandıklarına göre, yazabilecek durumda oldukları yargısına vardılar: oyun, çerçevesinin darlığı nedeniyle sıkıcıydı, romanda daha çok özgürlük vardı. Bir roman yazmak için, belleklerini araştırdılar.

Pécuchet çalıştığı bürodaki şeflerden birini anımsadı, çok çirkef bir adamdı, bir kitapla ondan öç almayı düşlemeye başladı.

Bouvard meyhanede ayyaş ve düşkün bir eski yazı hocası tanımıştı. Kişi olarak daha eğlencelisini bulmak olanaksızdı.

Bir haftanın sonunda, bu iki konuyu tek bir konuda kaynaştırmayı tasarladılar, sonra onu bu noktada bırakarak başka konulara geçtiler: - bir ailenin yıkımına neden olan bir kadın, - bir kadın, kocası ve sevgilisi, bedensel kusuru nedeniyle erdemli bir kadın, hırslı bir adam, kötü bir papaz.

Bu belirsiz tasarılara belleklerinin sağladığı şeyleri bağlamaya çalışıyor, durmamacasına çıkarıp ekliyorlardı.

Pécuchet duyguyla düşünceden yanaydı, Bouvard imgeden ve renkten; hiç anlaşamamaya başlıyor, her biri karşısındakinin bu denli dar görüşlü olmasına şaşıyordu.

Uyuşmazlıklarını "estetik" denilen bilim çözebilirdi belki. Dumouchel'in felsefe hocalığı yapan bir arkadaşı onlara bu konuda bir yapıt dizelgesi yolladı. Ayrı ayrı çalışıyor, birbirlerine düşüncelerini bildiriyorlardı.

Bir kez Güzellik dediğimiz şey neydi?

Schelling'e göre, sonluyla dile gelen sonsuzdu; Reid'e göre karanlık bir nitelik; Jouffroy'ya göre, bölünmesi olanaksız bir olgu; Maistre'e göre, erdemi okşayan şey; peder André'ye göreyse mantığa uygun düşen şey.

Güzel'in de birkaç türü bulunmaktaydı: bilimde bir güzel vardı, geometri güzeldi; törelerde bir güzel vardı, Sokrates'in ölümünün güzel olduğu yadsınamazdı. Hayvanlar dünyasında bir güzellik vardı. Köpeğin güzelliği koku alma duyusundaydı. İğrenç alışkanlıkları göz önüne alınacak olursa, bir domuz güzel olamazdı;yılan da öyle,çünkü bizde aşağılık düşünceler uyandırırlardı.

Çiçekler, kelebekler, kuşlar güzel olabilirlerdi. Kısacası, Güzel'in ilk koşulu çeşitlilikte birlikti, işte ilke buydu.

"Ama iki şaşı göz iki sağlam gözden daha çeşitlidir ve genellikle daha kötü etki uyandırır," dedi Bouvard.

Yücelik sorununa giriştiler.

Kimi nesneler kendiliklerinden yüceydi, örneğin bir selin gümbürtüsü, derin karanlıklar, fırtınadan devrilmiş bir ağaç. Bir kişilik utkuya ulaştığı zaman güzel, savaştığı zaman yüceydi.

"Anlıyorum, Güzel Güzel'dir, Yüce'yse çok Güzel," dedi Bouvard.

Ama ikisini nasıl ayırmalıydı?

"Sezgiyle," diye yanıtladı Pécuchet.

"Peki, sezgi, o nerden gelir?"

"Beğeniden!"

"Beğeni nedir?"

Beğeni özel bir ayırma gücü, hızlı bir yargı, belirli bağıntıları ayırdetme üstünlüğü olarak tanımlanırdı.

"Kısacası, beğeni beğenidir, ama bütün bunlar nasıl beğenili olacağımızı söylemiyor."

Kurallara uymak gerekirdi, ama kurallar değişirdi, yapıt da ne denli kusursuz olursa olsun eleştirilmez değildi. Gene de, yıkılmaz, bozulmaz bir Güzel vardı, ama yasalarını bilmiyorduk, çünkü yaratılış gizemliydi.

Bir düşünce bütün biçimlerle dile getirilemeyeceğine göre, sanatlar arasındaki sınırları, sanatların her birinde de birkaç türün varlığını benimsememiz gerekirdi; ama, amaçtan uzaklaşmak, doğru olmamak korkusuyla, birinin biçeminin ötekine girdiği bileşimler de çıkardı ortaya.

Doğru'nun gereğinden fazla tam uygulanması Güzel'e zarar verirdi, Güzel'le fazla uğraşmak da Doğru'yu engellerdi; bununla birlikte, ülkü olmayınca Doğru da olmazdı; bunun için tiplerin gerçekliği portrelerinkinden daha sürekliydi. Öte yandan, sanat yalnızca gerçeğe-benzerliği işlerdi, şu var ki, gerçeğe-benzerlik gözlemleyene bağlıydı, görel ve geçici bir şeydi.

Böylece uslamlamalarda yollarını şaşırıyorlardı. Bouvard estetiğe gittikçe daha az inanıyordu.

"Palavra değilse, kesinliğinin örneklerle doğrulanması gerekir. Öyleyse dinle!"

Sonra nice araştırmalar gerektirmiş olan notunu okudu:

"Bouhours Tacitus'u Tarih'in istediği yalınlıktan yoksun olmakla suçluyor.

M. Droz, bir profesör, Shakespeare'i ağırbaşlılıkla alayı birbirine karıştırıyor diye ayıplıyor, Nisard, bir başka profesör, André Chénier'in ozan olarak XVII. yüzyılın düzeyine erişemediğini düşünüyor. İngiliz Blair, Vergilius'taki Harpiler tablosuna üzülüyor. Marmontel, Homeros'un kuraldan sapmalarından yakınıyor. Lamotte kahramanlarının ölümsüz olduklarını kesinlikle yadsıyor. Vida benzetmelerine sinirleniyor. Kısacası bütün bu sözbilimci, şiirbilimci, estetikçi bozuntuları süzme budalalar olarak görünüyor bana!"

"Abartıyorsun!" dedi Pécuchet.

Kuşkular içinde kıvranmaktaydı, çünkü sıradan kişiler (Longin'in belirttiği gibi) yanlış yapma yetisinden yoksunsa, yanlış ustalara özgü demekti. Bunlara hayran mı olacaktık peki? Bu kadarı fazlaydı! Ama usta ustaydı! Öğretileri yapıtlar, eleştirmenler ve ozanlarla uzlaştırmak, Güzel'in özünü kavramak isterdi; bu sorunlar öyle içine işliyordu ki, safrası bulandı. Bir sarılık kaptı.

Sarılık en şiddetli evresindeyken, Madam Bordin'in aşçısı Marianne geldi, hanımı için Bouvard'dan bir randevu istedi.

Dul kadın oyun oturumundan beri görünmemişti. Bir avans mıydı bu? Ama neden Marianne aracılığıyla? Bouvard'ın imgelemi bütün gece işledi durdu.

Ertesi gün, ikiye doğru, koridorda dolaşıyor, arada bir pencereden dışarıya bakıyordu; kapı çalındı. Gelen noterdi.

Avluyu geçti, merdiveni çıktı, koltuğa yerleşti, ilk hoşbeşten sonra, Madam Bordin'i beklemekten bıkarak önden geldiğini söyledi. Madam Bordin les Ecalles'ı kendisinden satınalmak istiyordu.

Bouvard üşüme gibi bir şeyler duydu, Pécuchet'nin odasına geçti.

Pécuchet ne yanıt vereceğini bilemedi. Kaygılıydı, çünkü birazdan M. Vaucorbeil gelecekti.

Madam Bordin en sonunda geldi. Giyimine bakılınca, neden geciktiği anlaşılıyordu; kaşmir giysisi, şapkası, parlak eldivenleriyle önemli durumlara uygun bir kılıktaydı.

Sözü uzun uzun döndürüp dolaştırdıktan sonra, bin ekünün yeterli olup olmadığını sordu.

"Bin ekü mü? Elli ar toprağa! Olamaz!"

Madam Bordin kirpiklerini kırpıştırdı:

"Ama benim için!" dedi.

Üçü de sustu bir süre. M. de Faverges içeriye girdi.

Koltuğunun altında dava vekilleri gibi deri bir çanta taşıyordu, masanın üstüne koydu:

"Broşür bunlar!" dedi. "Reformla ilgili, reform çok önemli bir konu; işte bir şey daha, ama bu sizindir kuşkusuz!"

Bouvard'a *Mémoires du Diable*'ın ikinci cildini uzattı. Az önce Mélie mutfakta bu kitabı okuyormuş; bu insanların yaşayışını denetlemek gerektiği için, kitabı elinden almış, almakla da iyi ettiğini düşünmüştü.

Kitabı hizmetçisine Bouvard vermişti. Romanlardan sözedildi.

Madam Bordin fazla iç karartıcı olmadıkları zaman roman okumayı seviyordu.

"Yazarlar bize yaşamı parlak renklerle çiziyorlar!" dedi M. de Faverges.

Bouvard da:

"Çizmek gerek!" diye karşıladı.

"O zaman verdikleri örneği izlemekten başka bir şey kalmaz geriye!..."

"Örnek söz konusu değil!"

"Ama en azından bir genç kızın eline geçebileceğini kabul edersiniz. Benim bir kızım var."

Noter evlenme sözleşmelerinin imzalandığı günlerdeki suratını takındı:

"Çok çekici bir kız!" dedi.

"Her neyse, işte onun yüzünden, daha doğrusu çevresindekilerin yüzünden, evimde romanı yasaklıyorum, çünkü, sayın bayım, Halk..."

Vaucorbeil birdenbire eşikte belirdi:

"Peki, Halk ne yapmış?" dedi.

Pécuchet hekimin sesini tanıdı, o da gelip topluluğa katıldı.

"Ben kimi kitapları ondan uzak tutmak gerektiğini savunuyorum." dedi.

Vaucorbeil karşılık verdi:

"Peki, siz bilgelendirmeden yana değil misiniz?"

"Elbette! Ama izin verirseniz..."

"Her Allahın günü hükümete saldırılırken!" dedi Marescot.

"Bunda ne kötülük var?"

Hem beyzade, hem de hekim Louis-Philippe'i eleştirmeye giriştiler, Pritchard olayını, basın özgürlüğüne karşı çıkarılan eylül yasalarını anımsattılar.

"Tiyatronun özgürlüğüne de!" diye ekledi Pécuchet.

Marescot kendini tutamıyordu artık.

"Bu sizin tiyatronuz da fazla ileri gidiyor!" dedi.

"Bu konuda size katılıyorum!" dedi kont. "Örneğin intiharı öven oyunlar var!"

"İntihar güzeldir! Kanıtı da Cato!" diye karşıladı Pécuchet.

M. de Faverges, buna yanıt vermeden, en kutsal şeyleri, aileyi,mülkiyeti, evlenmeyi alaya alan yapıtları eleştirdi.

"Peki, Molière ne oluyor?" dedi Bouvard.

Marescot, ince beğenili bir adam olarak, Molière'in artık tutunamayacağını, ayrıca biraz büyütülmüş olduğunu söyledi.

"Her neyse," dedi kont, "Victor Hugo Marie Tudor'un kişiliğinde kraliçe tipinin cesedini dolaştırmakla Marie-Antoinette'e karşı acımasız davrandı, evet, acımasız davrandı."

"Nasıl!" diye atıldı Bouvard, "bir yazar olarak hakkım..."

"Hayır, efendim, yanına düzelticisini de koymadıkça, bize bir ders sunmadıkça cinaycti göstermeye hakkınız yok."

Vaucorbeil de sanatın bir amacı olması gerektiği görüşündeydi: sanat kitlelerin düzelmesini amaçlamalıydı! "Bilimin, buluşlarımızın, yurtseverliğin şarkısını söyleyin bize," diyordu, Casimir Delavigne'e hayrandı.

Madam Bordin marki de Foudras'yı övdü. Noter genç konuştu:

"Ya dil? Dili düşünüyor musunuz?"

"Dili mi? Nasıl?"

"Biçemden sözediyorlar size!" diye bağırdı Pécuchet. "Yapıtlarının iyi yazılmış oldukları görüşünde misiniz?"

"Elbette, hepsi de çok ilginç!"

Omuz silkti, saygısızlık karşısında kızardı.

Mme Bordin birkaç kez kendi sorununa gelmeye çalışmıştı. İşi bağlamak için geçti artık. Marescot'nun koluna girerek çıktı.

Kont çevrelerindekilere de ulaştırmalarını rica ederek yergilerini dağıttı.

Vaucorbeil de gidiyordu, Pécuchet durdurdu kendisini.

"Doktor, beni unutuyorsunuz."

Sapsarı yüzü, bıyıkları ve iyi bağlanmamış bir atkı altından sarkan kara saçlarıyla çok acıklı bir durumdaydı.

"Müshil alın," dedi hekim. Sonra bir çocukmuş gibi iki şaplak attı. "Fazla sinirliyiz, fazla artistiz!" diye ekledi.

Bu teklifsizlik hoşuna gitti. Güven veriyordu, arkadaşıyla yalnız kalır kalmaz:

"Ciddi bir şey değil midir dersin?" diye sordu.

"Hayır, elbette!"

İşittiklerini özetlediler. Sanatın töreselliği herkes için çıkarlarına denk düşen yanıyla sınırlı kalıyordu. Kimse yazını sevmiyordu.

Sonra kontun broşürlerini karıştırdılar. Hepsi de genel oy hakkı istiyordu.

"Bana öyle geliyor ki, çok yakında yaman bir şamata çıkacak," dedi Pécuchet. Çünkü, sarılığı yüzünden midir, nedir, her şeyi kara görüyordu.

VI

25 şubat 1848 sabahı, Chavignolles'lular Falaise'den gelen bir kişiden Paris'in barikatlarla dolduğunu öğrendiler, ertesi gün de Cumhuriyet ilan edildiği konusunda belediyeye bir yazı asıldı.

Bu büyük olay kenterleri şaşkına çevirdi.

Ama Yargıtay'ın, Sayıştay'ın, Ticaret Mahkemesi'nin, Noterler Odası'nın, Avukatlar Birliği'nin, Danıştay'ın, Üniversite'nin, generallerin, hatta M. de La Rochejaquelin'in geçici hükümeti desteklediği öğrenilince, rahat bir soluk aldılar; sonra, Paris'te Özgürlük ağaçları dikildiği için, belediye kurulu aynı şeyin Chavignolles'da da yapılmasına karar verdi.

Halk'ın yengisi Bouvard'ın yurtseverlik duygularını coşturmuştu, bir ağaç sundu; Pécuchet'ye gelince, krallığın düşmesi öngörülerini öylesine doğruluyordu ki, hoşnut olmamasına olanak yoktu.

Gorju de buyruklarını coşkuyla yerine getirdi, Butte'ün yukarısında, çayırın çevresinde bulunan kavaklardan birini söktü, bucağın ta ucuna, «Pas de Vaque»'ta belirtilen yere kadar taşıdı.

Üçü de saatinden önce gitmiş, tören alayının gelmesini bekliyordu.

Bir davul gümbürdedi, gümüş bir haç göründü; sonra kilise okuyucularının ellerinde yükselen iki bayrak, arkasından da ayin atkısı, ak üstlüğü, ayin cübbesi ve takkesiyle papaz efendi belirdi. Dört ayin çömezi kendisine eşlik ediyor, bir beşincisi kutsanmış su kabını taşıyor, kutsal eşya bakıcısı da arkadan geliyordu.

Üç renkli şeritlerle süslü kavak ağacının yükseldiği çukurun kenarına çıktı. Karşıda, belediye başkanıyla iki yardımcısı, Beljambe ve Marescot bucağın ileri gelenleri, M. de Faverges, Vaucorbe-

il, yüzünden uyku akan sulh yargıcı Coulon görünüyordu; Heurtaux başına bir polis başlığı geçirmiş, yeni öğretmen Alexandre Petit de redingotunu giymişti, zavallı bir yeşil redingot, pazar redingotu. Elde kılıç, Girbal'ın yönettiği itfaiyeciler tek bir sıra oluşturmaktaydı; öbür yanda La Fayette döneminden kalma birkaç eski sakonun demirleri parlıyordu, Chavignolles'da ulusal muhafızlık kalktığından sayıları beş altıyı aşmıyordu. Arkada köylüler ve eşleri, komşu fabrikaların işçileri, çocuklar kümelenmişti; kır bekçisi Placquevent, altı ayak sekiz parmak uzunluğunda, kollarını kavuşturup dolaşarak onları bakışlarıyla durduruyordu.

Papazın konuşması aynı durumlarda başka rahiplerin yaptıkları konuşmalar gibi oldu. Krallara atıp tuttuktan sonra, Cumhuriyet'i övdü. Yazın cumhuriyeti, hristiyan cumhuriyeti denilmiyor muydu? Birinden daha arı, ötekinden daha güzel ne vardı? Büyük İsa yüce ilkemizi belirlemişti; halk ağacı haç ağacı demekti. Dinin meyvalarını vermesi için iyilikseverliğe gereksinimi vardı, din adamı da iyilikseverlik adına, kardeşlerinden hiçbir karışıklık çıkarmamalarını, sakin sakin evlerine dönmelerini rica etti.

Sonra, Tanrı'dan kutsamasını dileyerek, ağaççığa kutsal su serpti.

"Gelişsin ve bize her türlü kölelikten kurtuluşumuzu, dallarının gölgesinden daha çok iyilik getiren kardeşliği anımsatsın! Amin!"

Birtakım sesler "Amin!" diye yineledi ve kilise adamları bir *Te Deum* söyleyerek kilisenin yolunu tuttular.

Konuşma çok iyi bir etki yaratmıştı. Basit insanlar bunda bir mutluluk umudu, yurtseverlerse ilkelerine sunulmuş bir saygı görüyorlardı.

Bouvard ile Pécuchet armağanları dolayısıyla kendilerine teşekkür edilmesi, hiç değilse buna bir anıştırmada bulunulması gerektiğini düşünüyorlardı; konuyu Faverges'le doktora da açtılar.

Böyle küçük şeylerin ne önemi vardı! Vaucorbeil Devrim'e bayılmıştı, kont da öyle. D'Orléans'lardan tiksinirdi. Bir daha gelemeyeceklerdi artık; uğurlar ola! Bundan böyle her şey halk içindi! Ardında kâhyası Hurel, papaz efendinin arkasından gitti.

Foureau, noterle hancının arasında, başı önde yürüyordu; tö-

rene'çok sinirlenmişti, bir ayaklanmadan korkuyor, içgüdüyle köy korucusuna dönüyordu. Köy korucusu yüzbaşıyla birlikte Gribal'ın yetersizliğine, adamlarının kılıksızlığına kızmaktaydı.

Yoldan *la Marseillaise*'i söyleyerek işçiler geçti. Gorju, ortalarında, elinde bir sopa sallıyordu; Petit de, gözleri çakmak çakmak, onlara eşlik etmekteydi.

"Bu hiç hoşuma gitmedi," dedi Marescot. "Bağırıyorlar, coşuyorlar!"

"Ne yaparsın, gençliğin eğlenmesi gerek!" dedi Coulon.

Foureau içini çekti:

"Garip bir eğlence!" dedi. "Ucunda giyotin olunca!"

Darağacı görüntüleri geliyordu gözlerinin önüne, korkunç şeyler bekliyordu.

Paris'teki çalkantılar Chavignolles'a da yansıdı. Kenterler gazetelere abone oldular. Sabahları, postaneyi tıka basa dolduruyorlardı, arada sırada yüzbaşı gelip de kendisine yardım etmese, müdire hanım işin içinden çıkamayacaktı. Sonra meydanda kalıp konuşuyorlardı.

İlk şiddetli tartışma Polonya konusunda çıktı.

Heurtaux ile Bouvard Polonya'nın kurtarılmasını istiyorlardı.

M. de Faverges başka türlü düşünüyordu:

"Ne hakla gideceğiz oraya? Avrupa'yı bize karşı kışkırtmak olur böylesi. Önlemsizlik yok!"

Herkes ona hak verince, iki Polonyalı sustu.

Bir başka kez, Vaucorbeil Ledru-Rollin'in genelgelerini savundu.

Foureau buna 45 santim olayıyla karşılık verdi.

Pécuchet araya girdi: ama hükümet köleliği kaldırmıştı.

"Kölelikten bana ne?"

"Peki, politikacılar için ölüm cezasının kaldırılmasına ne diyeceksiniz?"

"Evet ya! her şeyi kaldırmak istiyorlar," dedi Foureau. "Ama işin nereye varacağını kim bilir? Kiracılar şimdiden azıtmaya başladılar!"

"Daha iyi ya!" Pécuchet'ye göre, mal sahipleri ayrıcalıklı durumdaydı. "Bir evi bulunan kimse..."

Foureau ile Marescot bağıra çağıra komünist olduğunu söyleyerek sözünü kestiler.

"Ben mi komünistmişim!"

Herkes birden konuşuyordu, Pécuchet bir kulüp kurmayı önerdi.

Foureau Chavignolles'da hiçbir zaman kulüp mulüp görülmeyeceğini söylemek gözüpekliğini gösterdi.

Sonra, kamuoyu kendisini eğitici seçtiğinden, Gorju ulusal muhafız takımı için silah istedi.

Elde bulunan silahlar yalnızca itfaiyecilerinkilerdi. Girbal diretiyordu. Foureau'nun umursadığı bile yoktu.

Gorju ona baktı:

"Oysa kullanmasını iyi bildiğimi herkes bilir," dedi.

Çünkü bütün becerilerine yasak avcılığı da katıyordu,başkan beyle hancı da kendisinen sık sık bir tavşan satın alırlardı.

"İyi ya! alın!" dedi Foureau.

Hemen o akşam eğitim başladı.

Kilisenin önünde, çimenlikte yapılıyordu eğitim. Gorju, sırtında mavi iş gömleği, belinde kuşak, devinileri kendiliğinden bir biçimde yapıyordu. Komut verirken sesi sertti. "Karınlarınızı içeri çekin!" Bouvard hemen soluğunu kesip karnını içeri çekiyor, kalçalarını geriyordu. "Allah, Allah! Yay gibi durun demedik ki size!"

Pécuchet sıralarla dizileri karıştırıyordu, yarım dönüş sağa, yarım dönüş sola; ama en yürekler acısı öğretmendi: cılız, bücür, çenesinde sarı bir çember sakal, silahının ağırlığı altında sendeliyor, süngüsü yanındakileri rahatsız ediyordu.

Her renkten pantalonlar, altlarından gömlekler görünen fazla kısa üniformalar giymişler, iyice kirlenmiş omuz kayışları takmışlardı; herkes "başka olanağı bulunmadığını" ileri sürüyordu. En yoksulları giydirmek için yardım toplamaya girişildi. Foureau pinti davrandı, ama kadınlar örnek bir davranış gösterdiler. Madam Bordin Cumhuriyet'ten nefret etmesine karşın beş frank verdi. M. de Faverges on iki adamı giydirdi, alıştırmaları da kaçırmadı. Sonra bakkalın dükkânına oturuyor, önüne gelene içki ısmarlıyordu.

Güçlüler aşağı sınıftan yağ çekiyorlardı o zaman. Her şey işçilerden sonra geliyordu. Herkes onlardan olmanın üstünlüğünden yararlanmaya çalışıyordu. İşçiler soyluya dönüşüyordu.

Bucağın işçilerinin çoğu dokumacıydı; ötekilerse basma fabrikalarında ya da yeni kurulmuş bie kâğıt fabrikasında çalışıyorlardı.

Gorju çenesiyle onları büyülüyor, onlara ayak dövüşü öğretiyor, en yakınlarını da Madam Castillon'a içmeye götürüyordu.

Ama köylüler daha kalabalıktı, pazar olduğu günlerde, M. de Faverges meydanda dolaşıyor, gereksinimlerini soruyor, onları kendi görüşlerine çekmeye çalışıyordu. Onlar da, vergilerin indirilmesi koşuluyla her hükümete razı olan Gouy baba gibi, yanıt vermeden dinliyorlardı.

Gorju çenesinin zoruyla bir ad edindi kendine. Belki de Meclis'e yollarlardı.

Kendini güç duruma düşürmemeye özen göstermekle birlikte, M. de Faverges de onun gibi bu işi düşünüyordu. Muhafazakârlar Foureau ile Marescot arasında duralamaktaydı. Ama noter işini bıraknak istemediğinden, Foureau seçildi: bir kereste, bir alık. Doktorun tepesi attı bu işe.

Yarışmalar yüzünden, başarısız bir yaşama adanmıştı, Paris'i özlüyordu, kendisine hırçın bir hava veren şey de yaşamının boşa gitmiş olmasının bilinciydi. Şimdi daha geniş bir yol açılacaktı önünde. Bir bildiri hazırladı, gelip Bouvard ve Pécuchet beylere okudu.

Kendisini kutladılar; öğretileri aynıydı. Bununla birlikte, kendileri daha iyi yazıyorlardı, tarih biliyorlardı, onun gibi kendileri de Meclis'te boy gösterebilirlerdi. Neden olmasın? Ama hangisi adaylığını koymalıydı? Bir incelik savaşıdır başladı. Pécuchet dostunu kendine yeğ tutmaktaydı. "Hayır, bu iş senin hakkın! Senin görünümün daha oturaklı," diyordu.

"Olabilir, ama sen de daha ataksın!" diye yanıtlıyordu Bouvard.

Güçlüğü çözümlememekle birlikte, davranış biçimleri konusunda tasarılar hazırladılar.

Bu milletvekilliği sıtması başkalarını da sarmıştı. Yüzbaşı, bir

yandan çubuğunu tüttürürken, bir yandan da polis başlığının altında bunu düşlüyordu, okulda öğretmen de, kilisede, iki ayin arasında, papaz da aynı şeyi düşlemekteydi, öyle ki, bazı bazı, gözleri gökte: "Tanrım, ne olur, izin ver de milletvekili olayım!" diye yalvardığını ayrımsıyordu.

Hekim, birtakım yüreklendirmelerden sonra, Heurtaux'ya gitti, kazanma şanslarını açıkladı ona.

Yüzbaşı hiç eveleyip gevelemedi. Vaucorbeil tanınmış bir kişiydi kuşkusuz, ama meslektaşlarınca, özellikle de eczacılarca sevilmezdi. Hepsi de çekiştirip duracaktı kendisini; halk bir beyefendi istemiyordu; en iyi hastaları kendisini bırakacaklardı; bu kanıtları ölçüp biçtikten sonra, hekim gösterdiği zayıflıktan pişmanlık duydu.

Hekim gider gitmez, Heurtaux Placquevent'a koştu. Eski askerler birbirlerini tutarlardı! Ama korucu Foureau'ya çok bağlıydı, yardım isteğini kesinlikle geri çevirdi.

Papaz M. de Faverges'e daha zamanın erken olduğunu kanıtladı. İyice yıpranması için Cumhuriyet'e zaman bırakmak gerekiyordu.

Bouvard ile Pécuchet Gorju'ye hiçbir zaman köylü ve kenter koalisyonunu yenebilecek güce ulaşamayacağını gösterdiler, içine kuşku düşürüp bütün güvenini yok ettiler.

Petit, gururundan, isteğini belli etmişti. Bellejambe kazanamaması durumunda görevden alınmasının kesin olduğunu söyleyerek uyardı onu.

Son olarak piskopos hazretleri papaza rahat durmasını buyurdu.

Böylece kala kala Fourcau kalıyordu.

Bouvard ile Pécuchet silahlar konusundaki kötü niyetini, kulübe karşı çıkışını, gerici görüşlerini, cimriliğini anımsatarak karşı çıktılar ona, hatta Gouy'yi eski yönetimi geri getirmek istediğine inandırdılar.

Köylü için bu iş ne denli bulanık olursa olsun, bin yıl boyunca atalarının ruhunda birikmiş bir kinle tiksiniyordu ondan, akrabalarını, karısının akrabalarını, enişteleri, amca oğullarını, teyze oğullarını, yeğenlerin yeğenlerini, koca bir kalabalığı Foureau'ya

karşı döndürdü.

Gorju, Vaucorbeil ve Petit sayın başkanı yıkma çabalarını sürdürüyorlardı; alan böylece boşalınca, Bouvard ile Pécuchet, kimsecikler usuna getirmeden, başarıya ulaşabilirlerdi.

Kimin aday olacağına karar vermek için kura çektiler. Kura da kesin bir sonuç vermedi. Bu konuda akıl danışmak için hekime gittiler.

Hekim bir haber verdi onlara. Flacardoux, *Calvados*'un yazarı, adaylığını ilan etmişti. İki dost büyük bir düş kırıklığına uğradı: her biri, kendisininkinden başka, bir de ötekininkini duyuyordu. Ama politika coşturuyordu onları. Seçim günü, sandıkları denetlediler. Flacardoux kazandı.

Kont ulusal muhafız birliğini kapmaya çalışmış, binbaşı rütbesini elde edememişti. Chavignolles'luların Beljambe'ı atayacakları tuttu.

Halkın bu garip ve beklenmedik ilgisi Heurtaux'yu şaşkına çevirdi.Arada sırada çalışmaları denetlemekle, gözlemlerini belirtmekle yetinerek görevini savsaklamıştı. Olsun! Bir hancının eski bir İmparatorluk yüzbaşısına yeğ tutulmasını bir canavarlık olarak görüyordu, 15 mayısta Meclis doldurulduktan sonra da, "Askerlik rütbeleri başkentte böyle veriliyorsa, olanlara şaşmam artık!" dedi.

Tepki başlıyordu.

Louis Blanc'ın ananas pürelerine, Flocon'un altın yatağına, Ledru-Rollin'in krallar gibi şölenler düzenlediğine inananlar çoğalıyor, taşra Paris'te olup biten her şeyi bildiği savında olduğu için de Chavignolles bu uydurmalardan hiç kuşku duymuyor, en saçma söylentileri bile benimsiyordu.

Bir akşam, M. de Faverges papaza uğrayarak ona kont de Chambord'un Normandiya'ya geldiğini bildirdi.

Foureau'ya bakılırsa, denizcileriyle sosyalistleri dize getirmeye hazırlanmaktaydı. Heurtaux yakında Louis Bonaparte'ın konsül olacağını kesinliyordu.

Fabrikalar boş duruyordu. Kırlarda, sürü sürü yoksullar dolaşıp duruyordu.

Bir pazar (haziranın ilk günleriydi), birdenbire bir jandarma

Falaise'in yolunu tuttu. Acqueville, Liffard, Pierre-Pont ve Saint-Rémy işçileri Chavignolles'a yürüyorlardı.

Pancurlar kapandı, belediye kurulu toplandı, acı olayları önlemek için, direnç gösterilmemesine karar verildi. Jandarma birliği bile ortada görünmemesi konusunda uyarıldı.

Çok geçmeden kasırga uğultusu gibi bir ses duyuldu. Sonra Girondin'lerin şarkısı camları zangırdattı; sonra, kol kola, toza ve tere batmış, üstü başı yırtık pırtık insanlar göründü. Meydanı dolduruyorlardı. Zorlu bir gürültü yükselmekteydi.

Gorju ve arkadaşlarından ikisi salona girdi. Biri zayıf ve sinsi yüzlüydü, ilmikleri sarkan bir örgü yelek giymişti. Öteki bir makinist olmalıydı, kömürden kapkaraydı, kısa kesilmiş saçları, kalın kaşları vardı, bez pabuçlar giymişti. Gorju, bir hafif süvari askeri gibi, ceketini omzuna atmıştı.

Üçü de ayakta duruyordu, mavi bir örtüyle kaplı bir masanın çevresinde oturan kurul üyeleri, kaygıdan sapsarı, onlara bakıyorlardı.

"Yurttaşlar! iş istiyoruz!" dedi Gorju.

Belediye başkanı titriyordu; sesi çıkmadı.

Marescot onun yerine kurulun hemen konuyu ele alacağını bildirdi; adamlar çıktıktan sonra, birkaç görüş tartışıldı.

Birincisi taş çıkartmak oldu.

Girbal, taşları kullanmak için, Angevill 'den Tournebu'ye bir yol yapılmasını önerdi.

Bayeux yolu da kesinlikle aynı işi görüyordu.

Gölek ayıklanabilirdi! bu da yeterli bir iş değildi! ikinci bir gölek kazılabilirdi! ama nereye?

Langlois sellere karşı Mortins boyunca toprak döşenmesi görüşündeydi; Beljambe'a göre, çalılığı temizletmek daha iyiydi. Bir sonuca varmaya olanak yoktu!... Kalabalığı yatıştırmak için, Coulon sütunlu girişe geldi, yardım atölyeleri hazırladıklarını bildirdi.

"Yardım mı? Sizin olsun!" diye haykırdı Gorju. "Kahrolsun aristokratlar! Biz çalışma hakkı istiyoruz!"

Günün sorunuydu bu, bunu bir şan aracı olarak kullanıyordu, kalabalık alkışladı.

Geriye dönünce, Pécuchet'nin buralara dek sürüklediği Bou-

vard'la dirsek dirseğe geldi, bir konuşmaya giriştiler. Hiç aceleleri yoktu; belediye sarılmıştı; kurul kaçamayacaktı.

"Para nerden bulunacak?" diyordu Bouvard.

"Zenginlerden! Ayrıca, hükümet iş alanları açılmasını emredecektir."

"Ya işe gereksinim yoksa?"

"Peşin verecekler!"

"Ama ücretler düşer o zaman!" diye atıldı Pécuchet. "İş bulunmuyorsa, fazla ürün var demektir! sizse artırılsın diye dayatıyorsunuz!"

Gorju bıyıklarını çiğniyordu.

"Ama... iş örgütlenince..."

"O zaman her şeyin efendisi hükümet olacaktır!"

Çevrelerinde birileri, "Hayır! hayır! efendi mefendi yok artık!" diye mırıldandı.

Gorju sinirlendi.

"Olsun! işçilere bir sermaye sağlamaları gerekir, ya da bir borç sandığı kurmaları!"

"Peki, nasıl?"

"Ne bileyim ben! ama bir borç sandığı kurmaları zorunlu!"

"Yetti!" dedi makinist, "bu herifler kafamızı bozuyor artık."

Sonra kapıyı kıracağını söyleyerek binek merdiveninden çıkmaya başladı.

Sağ dizi bükük, yumrukları sıkılmış olarak Placquevent karşıladı kendisini:

"Hele bir gel bakalım!"

Makinist geriledi.

Halkın yuhası salona kadar geldi; hepsi de kaçma isteğiyle kalktılar. Falaise'den yardım gelmiyordu! Herkes kontun yokluğuna üzülüyordu. Marescot bir yazı kalemini büküp duruyordu. Coulon baba inliyordu, Heurtaux jandarmanın görevlendirilmesi için bağırıp çağırdı.

"Siz komuta edin!" dedi Fourcau.

"Emir yok!"

Bu arada gürültü artıyordu. Meydan insan doluydu; hepsi de belediyenin ilk katına dikmişti gözünü; birdenbire, orta pencere-

de, saatin altında, Pécuchet belirdi.

Ustalıkla hizmet merdiveninden çıkmıştı, Lamartine'in yaptığını yapmak isteğiyle, halka söylev çekmeye girişti:

"Yurttaşlar!"

Ama kasketi, burnu, redingotu, her şeyi saygınlıktan yoksundu. Örgü yelekli adam sözünü kesti:

"Siz işçi misiniz?"

"Hayır."

"Patronsunuz öyleyse."

"Patron da değilim."

"Öyleyse çekilin!"

"Nedenmiş o?" dedi Pécuchet gururla.

Hemen görünmez oldu, makinist tutup çekmişti. Gorju yardımına geldi.

"Bırak onu! Namuslu adamdır!"

Birbirlerinin yakasına yapışmışlardı.

Kapı açıldı, sonra Marescot, eşikte, belediyenin kararını açıkladı. Hurel esinlemişti.

Tournebu yoluna Angeville yönünde bir kol eklenecek, bu yol Faverges şatosuna kadar gidecekti.

Bucağın işçilerin iyiliği için benimsediği bir özveriydi bu.

İşçiler dağıldı.

Evlerine dönünce, Bouvard'la Pécuchet'nin kulağına kadın sesleri geldi.

Hizmetçi kadınlarla Madam Bordin çığlıklar atıyor, dul kadın daha çok bağırıyordu, onları görünce de:

"Hele şükür! üç saattir sizi bekliyorum! zavallı bahçem! tek lale kalmadı! bütün çimenliğin üstü pisliklerle doldu! Adama bıraktırtmaya da olanak yok!"

"Kimmiş bu adam?"

"Gouy baba!"

Bir gübre arabasıyla gelmiş, sonra otların üstüne gelişigüzel boca etmişti, şimdi de sürüyordu! Hemen durdurmak gerekiyordu onu! "Sizinle geliyorum!" dedi Bouvard.

Basamakların dibinde, dışarda, iki tekerlekli bir arabanın kolları arasında bir at bir zakkum tutamını yiyordu. Tekerlekler çi-

çeklikleri sıyırarak şimşirleri eğmiş, zakkumları kırmış, yıldız çiçeklerini yıkmıştı, kara gübre kesekleri, köstebek tepecikleri gibi, çimenliği çakur çukur etmişti. Gouy var gücüyle belliyordu.

Madam Bordin bir gün hiç üzerinde durmadan burayı belletmek istediğini söylemişti. O da işe girişmişti, kadının karşı çıkmasına karşın belliyordu. Gorju'nün söylevi başını döndürmüştü, o da çalışma hakkını böyle anlıyordu.

Ancak Bouvard'ın sert tehditleri üzerine gitti.

Madam Bordin, zarar ziyan karşılığı, parasını vermedi, gübreyi de alıkoydu. Akıllı kadındı: hekimin karısı, hatta noterin karısı, daha üstün bir düzeyden olmakla birlikte, ona saygı duyarlardı.

Yardım atölyeleri bir hafta sürdü. Hiçbir karışıklık çıkmadı. Gorju bucaktan ayrılmıştı.

Ama ulusal muhafız birliği hep ayaktaydı: pazarları bir geçit töreni, bazı bazı birlik gezileri, her gece de yoklama vardı. Bunlar köyü kaygılandırıyordu.

Eğlence olsun diye kapıların çıngırağı çalınıyor, eşlerin aynı yastıkta horladıkları odalara giriliyordu; açık saçık şakalar yapılıyor,koca yatağından kalkıp kadeh getirmeye gidiyordu. Sonra bir domino çevirmek üzere karakola dönülüyor, elma şırası içilip peynir yeniliyor, dışarda sıkılan nöbetçi her dakika kapıyı aralayıp duruyordu. Beljambe'ın gevşekliği sonucu, disiplinsizlik egemendi.

Haziran günleri patlayınca, "Paris'in yardımına koşmak"ta herkes birleşti, ama Foureau belediyeyi, Marescot noterliği, hekim müşterilerini, Girbal itfaiyecilerini bırakamıyordu. M. de Faverges Paris'teydi. Beljambe yatağa düştü. Yüzbaşı, "Ne yapalım, beni istemediler!" diye homurdanıyordu. Bouvard da Pécuchet'yi durdurma bilgeliğini gösterdi.

Köyde denetimler daha ötelere uzandı.

Bir ot yığınının gölgesi ya da dalların biçimi yüzünden büyük korkular yaşanıyordu: bir kez, bütün ulusal muhafızlar kaçtılar. Ay ışığının altında, bir elma ağacında, kendilerine nişan alan tüfekli bir adam görmüşlerdi.

Bir başka kez, karanlık bir gecede, devriyeler kayın korusunda dinlenirken, önlerinde birinin yürüdüğünü işitmişlerdi.

"Kim var orda?"

Yanıt yok!

Adamın yoluna gitmesine ses çıkarmamış, tabancası ya da topuzu olabilir düşüncesiyle uzaktan izlemişlerdi; ama köye, yardım yetişebilecek uzaklığa gelinince, manganın on iki adamının on ikisi birden, "Kâğıtların!" diyerek adamın üzerine atılmışlardı. Tartaklıyor, hakaretler yağdırıyorlardı. Karakoldakiler de çıktı. Adamı buraya sürüklediler ve, sobanın üstünde yanan şamdanın ışığında, en sonunda Gorju'yü tanıdılar.

Omuzlarında kötü bir yün palto orasından burasından patlamıştı. Çizmelerinin deliklerinden parmakları görünüyordu. Çizik ve eziklerden yüzü kanıyordu. Korkunç zayıflamıştı ve bir kurt gibi gözlerini döndürüyordu.

Foureau hemen koşup gelmişti, hangi nedenle kayın korusunda bulunduğunu, Chavignolles'a ne yapmaya geldiğini, altı haftadır neler yaptığını sordu.

Onları ilgilendirmezdi. Özgür bir insandı o.

Placquevent fişek bulmak düşüncesiyle üstünü aradı. Geçici olarak tutuklayacaklardı.

Bouvard araya girdi.

"Boşuna uğraşmayın!" dedi belediye başkanı. "Görüşlerinizi biliyoruz."

"İyi ama..."

"Dikkat edin, sizi uyarıyorum! Dikkat edin."

Bouvard üstelemedi.

Gorju Pécuchet'ye döndü o zaman:

"Peki siz, patron, siz bir şey söylemeyecek misiniz?"

Pécuchet, suçsuzluğundan kuşku duyuyormuş gibi, başını önüne eğdi.

Zavallı adam acı acı gülümsedi.

"Ben sizi savunmuştum oysa!"

Kuşluk vakti, iki jandarma Gorju'yü Falaise'e götürdü.

Askeri mahkemeye çıkarılmadı, ama ceza mahkemesince toplumu karıştırmaya yönelik sözler söylemek suçuyla üç ay hapse mahkûm edildi.

Falaise'den eski efendilerine bir iyi hal belgesi yollamalarını, imzalarını da belediye başkanı ya da yardımcısına onaylattırmaları-

nı yazdı. Onlar da bu küçük hizmeti Marescot'dan istemeyi yeğlediler.

Eski çini tabaklarla süslü bir yemek odasına alındılar, en dar panonun üzerinde bir Boule saati vardı. Örtüsüz bir akaju masanın üstünde iki peçete, bir çaydanlık ve kâseler duruyordu. Madam Marescot mavi kaşmirden bir uzun ev giysisiyle geçti. Kırda sıkılan bir Parisli kadındı. Sonra bir elinde bir takke, öbür elinde bir gazeteyle noter geldi; korudukları kişi tehlikeli bir adam olmakla birlikte, sevimli bir havayla, hemen mührünü bastı.

"Nasıl olur, bir iki söz yüzünden!..." dedi Bouvard.

"Sayın bayım, söz suça yönelince iş değişir!"

"İyi ama suçsuz sözlerle suçlu sözleri nasıl ayıracağız?" dedi Pécuchet. "Bugün yasaklanan bir şey yarın alkışlanacaktır."

Sonra ayaklananlara gösterilen acımasız davranışı yerdi.

Marescot da doğal olarak Toplum'un savunulmasını, yüce yasa Halk kurtuluşunu öne sürdü.

"Bir dakika!" dedi Pécuchet, "tek bir kişinin hakkı da herkesin hakkı kadar saygıya değer, ama ilkeyi size karşı çevirdiği zaman, güçten başka bir şey çıkaramıyorsunuz karşısına."

Marescot, yanıt verecek yerde, horgörüyle kaşlarını kaldırdı. Belgeler düzenlemeyi, küçük, rahat evceğizinde, tabaklarının arasında yaşamayı sürdürmesi koşuluyla, dünyanın bütün haksızlıkları kol gezebilirdi ortalıkta, kılı bile kıpırdamazdı. İşleri kendisini bekliyordu. Özür diledi.

Halk kurtuluşu savı tepelerini attırmıştı. Şimdi tutucular Robespierre gibi konuşuyorlardı.

Başka şaşkınlık nedenleri: Cavaignac geriliyordu. Gezgin birlikler kuşku uyandırıyordu. Ledru-Rollin, Vaucorbeil'in kafasında bile bitmişti. Anayasa üzerindeki tartışmalar hiç kimseyi ilgilendirmiyordu ve,10 aralıkta,bütün Chavignolles'lular oylarını Bonaparte'a verdiler.

Altı milyon oy Pécuchet'yi halktan soğuttu, Bouvard'la birlikte oturup genel oy konusunu incelediler.

Herkesi kapsadığından, akıllıca bir yanı olamazdı. Her zaman bir hırslı kişi başı çekecek, seçmenlerin okuma bilmesi bile gerekmediğinden, ötekiler bir sürü gibi boyun eğeceklerdi: Pécu-

chet'ye göre, başkanlık seçiminde işte bunun için bu denli çok hile yapılmıştı.

"Hayır, hiçbir hile yapılmadı," dedi Bouvard. "Bence her şey Halk'ın budalalığından kaynaklanıyor. Revascalière, Dupuytren merhemi, "châtelaines" suyu, vb. satın alan bütün insanları düşün. Seçmen kitlesini bu alıklar oluşturuyor, biz de onların isteminin sonuçlarına katlanmak zorunda kalıyoruz. Neden tavşan yetiştirerek üç bin lira yıllık gelir sağlanamaz? Aşırı kalabalık ölüm nedenidir de ondan. Aynı biçimde, sırf kalabalık nedeniyle, içerdiği budalalık tohumları gelişiyor, bundan da önceden kestirilmesi olanaksız sonuçlar doğuyor."

"Kuşkuculuğun tüylerimi ürpertiyor!" dedi Pécuchet.

Daha sonra, ilkbaharda, M. de Faverges'le karşılaştılar, Roma seferini haber verdi onlara. İtalyanlar'a saldırılmayacaktı, ama bize birtakım güvenceler gerekiyordu. Yoksa etkimiz sıfıra inerdi. Bu "müdahale"den daha yasal bir şey olamazdı.

Bouvard gözlerini ayırdı.

"Polonya konusunda tam tersini savunuyordunuz!"

"Aynı şey değil!" Şimdi, Papa söz konusuydu.

Ve M. de Faverges, "İstiyoruz, yapacağız, inanıyoruz," derken bir topluluğu temsil ediyordu.

Bouvard ile Pécuchet çoğunluktan tiksindikleri gibi azınlıktan da tiksindiler. Halk tabakası da aristokrasiden aşağı kalmıyordu.

"Müdahale" hakkı kuşkulu görünüyordu gözlerine. Calvo'da, Martens'de, Vattel'de ilkelerini aradılar; Bouvard şu sonucu çıkardı:

"Bir prensi tahta çıkarmak, bir halkı boyunduruktan kurtarmak için ya da bir tehlike karşısında önlem olarak müdahalede bulunuluyor. Her iki durumda da, başkasının hakkına saldırı, gücün kötüye kullanılması, iki yüzlü bir şiddet söz konusu!"

"Ama insanlar gibi halklar da yardımlaşır," dedi Pécuchet.

"Belki de."

Pécuchet düşlere daldı.

Çok geçmeden içeride de Roma seferi başladı.

Bozguncu düşüncelere kininden dolayı, Paris kenterlerinin seçkin tabakası iki basımevini yağmaladı. Büyük düzen partisi olu-

şuyordu.

İlçedeki önderleri kont, Foureau, Marescot ve papazdı. Her gün, saat dörde doğru, meydanın bir başından bir başına dolaşıyor, olayları konuşuyorlardı. Başlıca konu broşür dağıtımıydı. Başlıklar bayağı ilginçti: *Tanrı isteyecektir; Bölüşmeci; Kargaşadan sıyrılalım; Nereye gidiyoruz?* En güzeli, konuşmalarda, köylülerin güvencini artırmak için, küfürleriyle, fransızca yanlışlarıyla köylü ağzı kullanılmasıydı. Yeni bir yasayla, kitap işportacılığı valilerin eline verilmiş, Proudhon da Sainte-Pélagie'ye tıkılmıştı: büyük utku.

Özgürlük ağaçları genellikle yıkıldı. Chavignolles da parolaya uydu. Bouvard, kavağının parçalarının bir el arabasında götürüldüğünü gözleriyle gördü. Jandarmaları ısıtmakta kullanıldı, kütüğü de papaz efendiye armağan edildi. Oysa papaz efendinin kendisi kutsamıştı bu ağacı! Alaya bak!

Öğretmen düşünce biçimini gizlemedi.

Bouvard ile Pécuchet bir gün kapısının önünden geçerken bundan dolayı kendisini kutladılar.

Ertesi gün, evlerine geldi. Onlar da hafta sonunda bu konukluğa karşılık verdiler.

Akşam oluyordu, çocuklar yeni gitmişti, okul öğretmeni, kollarını sıvamış, avluyu süpürmekteydi. Karısı, başında pamuklu bir örtü, bir çocuğu emziriyordu. Bir küçük kız eteğinin ardına saklandı; yerde, ayaklarının dibinde de çirkin bir yumurcak oynuyordu; mutfakta sabunladığı şeylerin suları evin aşağısına akıyordu.

"Görüyorsunuz, hükümet bize nasıl davranıyor," dedi öğretmen, hemen arkasından da aşağılık sermayeye atıp tutmaya başladı. Maddeyi demokratlaştırmak, boyunduruktan kurtarmak gerekiyordu!

"Ben de bundan başka bir şey istemiyorum!" dedi Pécuchet.

En azından yardım hakkını kabul etmek gerekirdi.

"Bir hak daha!" dedi Bouvard.

Olsun! Geçici hükümet gevşek davranmış, Kardeşliği buyurmamıştı.

"Hadi yerleştirin bakalım!"

Ortalık kararmıştı, Petit karısından sertçe odasına bir ışık getirmesini istedi.

Alçı duvarlara Sol'un söylevcilerinin basılı portreleri iğnelenmişti. Çam ağacından yapılmış çalışma masasının yukarısında kitap dolu bir dolap vardı. Bir iskemle, bir tabure ve eski bir sabun sandığından başka üzerine oturulacak bir şey yoktu; öğretmen buna gülüyormuş gibi davranıyordu. Ama yanaklarına yoksunluk işlemişti, dar şakakları da bir keçi inadını, uzlaşmaz bir gururu belli ediyordu. Hiçbir zaman pes etmeyecekti.

"İşte beni ayakta tutan bu!"

Bir tahtanın üzerinde duran gazete yığınını gösterdi, sonra ateşli sözlerle inançlarını açıklamaya girişti: birliklerin silahsızlaştırılması, yüksek görevlerin kaldırılması, ücret eşitliği, başta işleri dosdoğru yürütecek yiğit bir diktatörle, Cumhuriyet yönetimi altında, altın çağa ulaşmayı sağlayacak ortalama düzeyin tutturulması.

Sonra kahramanın, ölümsüz kurbanın, büyük Maximilien'in* onuruna kadeh kaldırmak üzere bir anizet şişesiyle üç kadeh çıkardı.

Eşikte, papazın kara giysisi göründü.

Hemen topluluğu selamladıktan sonra, öğretmene yaklaştı, nerdeyse alçak sesle:

"Bizim Saint-Joseph konusu ne oldu?" dedi.

"Hiçbir şey vermediler," diye yanıtladı öğretmen.

"Suç sizde!"

"Ben elimden geleni yaptım!"

"Ya! sahi mi?"

Bouvard ile Pécuchet nezaket gereği kalktılar. Petit yeniden oturttu onları, sonra papaza dönerek:

"Hepsi bu mu?" diye sordu.

Rahip Jeufroy duraladı; sonra, kınamasını dengeleyen bir gülümsemeyle:

"Kutsal tarihi biraz boşladığınızı düşünüyorlar," dedi.

"Ha! Kutsal tarih!" dedi Bouvard.

"Nesini beğenmiyorsunuz, mösyö?"

"Ben mi, hiç. Yalnız Jonas'ın ve İsrail krallarının öyküsünden daha yararlı şeyler vardır belki de!"

---

* Yani Robespierre'in. (Çeviren)

Papaz soğukça:

"İstediğinizi düşünebilirsiniz!" diye yanıtladı. Sonra, yabancılara aldırmadan, belki de onlar yüzünden, "Din dersi süresi çok kısa!" diye ekledi.

Petit omuz silkti.

"Dikkat edin. Paralı öğrencilerinizi kaçıracaksınız."

Bu öğrencilerin ayda on frankı bu işten gelen en iyi paraydı. Ama kara cübbe tepesini attırtıyordu:

"Ne yapalım! siz de öcünüzü alın!"

Papaz hiç sarsılmadan:

"Benim yaratılışımda bir insan öç almaz," dedi. "Yalnız 15 mart tarihli yasanın bana ilköğretimi denetleme hakkını verdiğini anımsatmak isterim."

"Evet, iyi biliyorum!" diye haykırdı öğretmen. "Jandarma albayına da vermişler bu hakkı! Bari kır bekçisine de verselerdi! hiç eksik kalmamış olurdu!"

Sonra, güçsüzlük duygusuyla boğulmuş bir durumda, yumruğunu çiğneyerek, öfkesini tutarak, taburenin üzerine çöktü. Din adamı usulca omzuna dokundu:

"Sizi üzmek istemedim, dostum!" dedi. "Telaşlanmayın! Biraz daha mantıklı davranın! Bakın, Pâques iyice yaklaştı: umarım, herkesle birlikte şaraplı ekmek yiyerek örnek olursunuz."

"Yok! bu kadarı da fazla! şimdi de böyle saçmalıklara mı boyun eğeceğim!"

Bu kutsala saldırı edimi karşısında, papaz sarardı. Gözbebeklerinden ateş saçılıyor, çenesi titriyordu:

"Susun, sefil! susun! Kilisenin örtülerine bakan da bunun karısı!"

"Ne olmuş peki? O ne yapmış?"

"Ne olacak, hiç ayine gelmiyor! Tıpkı sizin gibi!"

"Bir okul öğretmenini bunun için kovmazlar!"

"Yerini değiştirebilirler."

Papaz konuşmadı artık. Odanın dibinde, karanlıktaydı. Petit, başı göğsünün üstünde, düşünüyordu.

Son kuruşlarını da yola harcamış olarak Fransa'nın öbür ucuna varacak, orada da, değişik adlar altında, aynı papazı, aynı eği-

tim müdürünü, aynı valiyi bulacaklardı; bakanına varıncaya dek, ağır zincirinin halkaları gibiydi hepsi de! Daha önce bir uyarı almıştı, başkaları da gelecekti. Sonra? Bir tür sanrı içinde, sırtında bir torba, yanında sevdikleri, elini bir posta arabasına doğru uzatarak büyük bir yolda yürür gördü kendini.

Bu sırada, mutfakta karısının öksürüğü tuttu: en küçük çocuk viyaklamaya başladı. Küçük oğlan da ağlıyordu.

Papaz tatlı bir sesle:

"Zavallı çocuklar!" dedi.

Babaları hıçkırmaya başladı o zaman:

"Peki, peki! nasıl isterseniz öyle olsun!"

"Sözünüze güveniyorum," dedi papaz. Herkesi selamladıktan sonra da, "İyi akşamlar, beyler!" diye ekledi.

Öğretmen, yüzü ellerinin arasında, öylece duruyordu. Bouvard'ı itti.

"Hayır! bırakın beni! gebermek geliyor içimden! aşağılık bir herifim ben!"

İki dost bağımsızlıklarına şükrederek evlerine döndüler. Kilisenin gücü tüylerini ürpertiyordu.

Şimdi bu gücü toplum düzenini pekiştirmekte kullanıyorlardı. Çok yakında Cumhuriyet yok olacaktı.

Üç milyon seçmen genel seçimin dışında bırakıldı. Gazetelerin güvence parası yükseltildi, sansür yeniden kuruldu. Tefrika romanlara kızılıyor, klasik felsefe tehlikeli sayılıyordu. Kenterler maddi çıkar öğretisini savunuyor, halk da durumdan hoşnut görünüyordu.

Köylerdeki halk da eski efendilerine dönmekteydi.

Eure bölgesinde toprakları bulunan M. de Faverges Yasama meclisine seçildi, Calvados Genel Kurulu'na yeniden seçilmesi de önceden kesinleşmişti.

Çevrenin ileri gelenlerine bir öğle yemeği vermenin iyi olacağını düşündü.

Paltolarını almak üzere üç uşağın kendilerini beklediği sofa, bilardo masası, art arda iki salon, Çin vazolarındaki bitkiler, şömineler üzerindeki bronzlar, lambrilerin altın rengi çubukları, kalın perdeler, geniş koltuklar, bütün bu lüks kendilerine gösterilen bir

incelikmiş gibi koltuklarını kabarttı; yemek salonuna girip de masanın üstünde gümüş kaplara konulmuş etleri, her tabağın önünde sıra sıra bardakları, mezeleri, orta yerde de bir sombalığını görünce, bütün yüzler ışıldadı.

İki zengin tarımcı, Bayeux vali yardımcısı ve Cherbourg'lu bir kişi de içinde olmak üzere, on yedi kişiydiler. M. de Faverges konuklarından başağrısı nedeniyle gelemeyen kontesi bağışlamalarını diledi; köşelerdeki sepetleri dolduran armutlarla üzümlere ilişkin övgülerden sonra, büyük haber konuşuldu: Changarnier'nin İngiltere çıkartması tasarısı.

Heurtaux asker olarak, papaz protestanlara olan kini dolayısıyla, Foureau da tecime yararı nedeniyle istiyordu bunu.

"Ortaçağa özgü duygular bunlar!" dedi Pécuchet.

"Ortaçağ iyi bir dönemdi," diye yanıtladı Marescot.

"Katedrallerimize baksanız a!..."

"Ama aşırılıkları..."

"Olsun, Devrim başımıza gelmezdi!..."

Kilise adamı içini çekti:

"Ya, evet! Devrim, büyük yıkım!" dedi.

"Ama herkes katkıda bulundu Devrim'e! hatta (sizden özür dilerim, sayın kont) filozoflarla yakınlıkları nedeniyle soylular da katkıda bulundular!"

"Ne yaparsınız! XVIII. Louis soygunu yasallaştırdı. O gün bugün, parlamento yönetimi ülkenin temellerini sarsıyor!..."

Bir rozbif göründü, sonra, birkaç dakika süresince, yalnızca çatallarla çenelerin, bir de parkenin üzerinde uşakların ayak sesleri ve şu iki sözcük duyuldu: "Madère! Sauterne!" *

Cherbourg'lu bey konuşmayı yeniden başlattı. Uçurumun kıyısında nasıl durmalıydı?

"Atina'da," diye başladı Marescot, "Atinalılar'la bizim benzerliklerimiz vardır, Atina'da Solon seçim vergisini çıkararak demokratları yenmişti."

"Meclis'i kaldırmak daha iyi olur," dedi Hurel; "bütün düzensizlik Paris'ten geliyor."

---

* İki şarap türü. (Çeviren).

"Merkezleşmeye son verelim!" dedi noter.

"Geniş ölçüde!" diye ekledi kont.

Foureau'ya göre, bucak her şeye egemen olmalı, uygun görecek olursa, yollarını yolculara yasaklama hakkını bile taşımalıydı.

Yemekler, tavuklar, istakozlar, mantarlar, salata olarak hazırlanmış sebzeler, çayırkuşu kızartmaları, birbirini izlerken, pek çok konu ele alındı: en iyi vergi düzeni, geniş tarımın yararları, ölüm cezasının kaldırılması; vali yardımcısı kafalı bir adamın sevimli sözünü anmayı da unutmadı: "Katil beyler buyursunlar!"

Çevresindeki nesnelerle söylenenlerin karşıtlığı Bouvard'ı şaşırtmıştı, çünkü sözlerin çevrelere uymayı gerekirmiş, yüksek tavanlar da büyük düşünceler içinmiş gibi gelir her zaman. Ama, tatlılara gelindiğinde, yüzü kıpkırmızıydı ve komposto kâselerini bir sis içinde görüyordu.

Bordeaux, Bourgogne ve Malaga şarapları içilmişti. Adamlarını iyi tanıyan M. de Faverges şampanya açtırttı. Konuklar kadeh tokuşturarak seçimin başarısına içtiler, kahvelerini içmek üzere fümuara geçtiklerinde saat üçü geçmişti.

Konsolun üstünde, *l'Univers*'in sayıları arasında, *Chavivari*'nin bir karikatürü vardı; bu karikatürde, bir yurttaş canlandırılıyor, yurttaşın redingotunun etekleri arasından, ucunda bir göz bulunan bir kuyruk görünüyordu. Marescot karikatürü açıkladı. Bol bol gülündü.

Likörler içiyorlardı, sigarlarının külleri mobilyaların kumaşlarının arasına düşüyordu. Rahip, Girbal'ı düşüncesine getirmek için, Voltaire'e saldırdı. Coulon uyudu. M. de Faverges, Chambord'a bağlılığını kesinledi. "Arılar monarşiyi kanıtlar."

"Karınca yuvaları da Cumhuriyet'i!" Hekim artık kendini tutamaz olmuştu.

"Çok haklısınız!" dedi vali yardımcısı. "Yönetim biçiminin fazla önemi yok!"

"Özgürlük olması koşuluyla!" diye girişti Pécuchet.

"Namuslu bir adamın özgürlüğe gereksinimi yoktur," diye yanıtladı Foureau. "Ben söylev çekmiyorum! Gazeteci de değilim! Ama şunu savunuyorum ki, Fransa demir bir bilekle yönetilmek istiyor!"

Herkes bir kurtarıcı istiyordu.

Çıkarken, Bouvard ile Pécuchet M. de Faverges'in rahip Jeufroy'ya:

"Kesinlikle boyun eğdirtmek gerek! Bir kez tartışılmaya başladı mı yetke diye bir şey kalmaz! Tanrısal hak, bundan başka bir şey yok!" dediğini işittiler.

"Elbette, sayın kont!"

Ekim güneşinin solgun ışınları koruların ardına uzanıyor, ılık bir yel esiyordu; kuru yapraklar üzerinde yürürken, ipten kurtulmuş gibi soluyorlardı.

Bütün söyleyemedikleri ünlemler biçiminde çıktı ağızlarından:

"Ne budala herifler bunlar! bu ne bayağılık! Bunca inadı nasıl tasarlarsın! Hem sonra tanrısal hak ne demekmiş?"

Dumouchel'in dostu,kendilerini estetik konusunda aydınlatmış olan şu profesör, sorularını bilgiç bir mektupta yanıtladı.

"Tanrısal hak kuramını II. Charles döneminde İngiliz Filmer belirlemişti.

Bakın nasıl:

Yaratıcı ilk insana dünyanın egemenliğini verdi, sonra bu egemenlik çocuklarına geçti. Böylece Kral'ın gücü Tanrı'dan gelir: "Onun imgesidir," diye yazar Bossuet. Baba erki insanı tek bir kişinin egemenliğine alıştırır. Krallar baba örnekçesine göre getirilmiştir.

Ama, Locke'a göre, her uyruk çocukları üzerinde hükümdarın kendi çocukları üzerindeki hakkını taşıdığından, baba erki monarşi erkinden ayrılır. Krallık ancak halkın seçmesiyle vardır, hatta seçim taç giyme töreninde anımsatılmakta, iki piskopos, Kral'ı göstererek, soylulara ve halka onu Kral olarak benimseyip benimsemediklerini sormaktaydı.

Öyleyse erk Halk'tan gelir. "Her istediğini yapmak" Halk'ın hakkıdır, der Helvétius, Vattel halkın "anayasasını değiştirme" hakkını taşıdığını söyler, Glafey, Hotman, Mably, vb. adaletsizliğe karşı ayaklanma hakkı bulunduğunu ileri sürerler! ermiş Thomas d'Aquin de başındaki tiranı devirmesine izin verir. Jurieu, halkın haklı olması bile gerekmez, der."

Belit karşısında şaşırdılar, Rousseau'nun *Toplumsal sözleşme*'sini aldılar.

Pécuchet sonuna dek gitti; sonra gözlerini yumup başını arkaya yaslayarak çözümlemesini yaptı.

"Bir sözleşme yapıldığı, bireyin bu sözleşmeyle özgürlüğünden el çektiği varsayılıyor. Aynı zamanda, Halk kendisini Doğa'nın eşitsizliklerine karşı koruma yükümlülüğünü alıyor ve onu elinde bulunan şeylerin sahibi yapıyordu." "Sözleşmenin kanıtı nerde?"

"Hiçbir yerde! topluluk güvence de vermiyor. Yurttaşlar yalnızca politikayla ilgileneceklerdir. Ama meslekler de gerekli olduğundan, Rousseau köleliği öneriyor. Bilimler insan türünü yıkmıştır. Tiyatro yoldan çıkarır, para ölümcüldür, ve devlet ölüm tehdidiyle bir dini benimsetmelidir."

Nasıl! demokrasinin babası bu muymuş! dediler.

Bütün reformcular onu kopya etmişlerdi. Morant'ın *Sosyalizmin incelemesi*'ni buldular.

Birinci bölüm Saint-Simon öğretisini açıklıyordu.

En tepede, aynı zamanda hem papa, hem imparator olan *Baba* vardı. Bütün miraslar kaldırılıyor, taşınır ve taşınmaz bütün mallar toplumsal kaynağı oluşturuyordu. Bu kaynak hierarşiyle işletilecekti. Halkın servetini sanayiciler yönetecekti. Ama korkulacak hiçbir şey yoktu, "en çok seven kişi" önder olacaktı.

Bir şey eksikti, Kadın. Dünyanın kurtuluşu Kadın'ın gelişine bağlıydı.

"Anlamıyorum."

"Ben de!"

Onlar da Fourier'ciliğe el attılar.

Bütün mutsuzluklar zorlamadan geliyordu. Çekim serbest olsun, uyum yeniden kurulacaktı.

Ruhumuz başlıca on iki tutku içermekteydi: beşi bencil, dördü canlıcıl, üçü bölüşseldi. Birinciler bireye, sonrakiler topluluklara, sonuncular da toplulukların topluluklarına ya da dizilere yönelirdi, bunların tümü Birlik, bir sarayda oturan bin sekiz yüz kişilik toplumdu. Her sabah, arabalar işçileri kıra götürür, akşam geri

getirirdi. Bayraklar taşınır, şenlikler yapılır, pastalar yenilirdi. Her kadının, eğer isterse, üç erkeği olabilirdi: koca, sevgili ve döllendirici. Bekârlar için "bayadérisme"* kurulmuştu.

"Bak, bu bana uyar!" dedi Bouvard. Sonra uyum dünyasının düşlerinde kendinden geçti.

İklimlerin düzeltilmesiyle dünya daha güzel, ırkların karışmasıyla insan yaşamı daha uzun olacaktı. Şimdi yıldırımın yönlendirildiği gibi bulutlar da yönlendirilecek, yağmur kentlerin üzerine geceleri, onları temizlemek için yağacaktı. Kutup şafaklarında buzları çözülmüş kutup denizlerinden gemiler geçecekti. Öyle ya, her şey kutuplardan fışkıran, biri erkek, biri dişi iki akışkanın birleşmesinden ürerdi, kutup şafaklarıysa gezegenin kızgınlık durumunun bir belirtisi, bir üreme yayımıydı.

"Bu beni aşıyor," dedi Pécuchet.

Saint-Simon ve Fourier'den sonra, konu ücret sorunlarına indirgenmekteydi.

Louis Blanc, işçilerin çıkarı bakımından, dış ticaretin kaldırılmasını istiyordu; Lafarelle makinaların zorunlu kılınmasını; bir başkası, içki vergilerinin düşürülmesini, daha bir başkası denetim görevlerinin elden geçirilmesini, daha bir başkası çorba dağıtılmasını. Proudhon tek bir tarife tasarlıyor, şeker tekelinin devlete verilmesini savunuyordu.

"Bu senin sosyalistlerin hep zorbalık istiyorlar," diyordu Bouvard.

"Yok canım!"

"Nasıl yok!"

"Saçmalıyorsun!"

"Sen de benim tepemi attırtıyorsun!"

Yalnız özetlerini bildikleri yapıtları getirttiler. Bouvard birkaç yeri belirledi, sonra bunları dostuna göstererek:

"Al kendin oku!" dedi. "Bize örnek olarak Essenliler'i, Moraves Kardeşleri, Paraguay cizvitlerini, hatta hapisane düzenini öneriyorlar. İkaria'lılarda öğle yemeği yirmi dakikada yenilir, kadınlar hastanede doğurur; kitap konusuna gelince, Cumhuriyet'in

---

* Yani oyuncu kızlardan yararlanabileceklerdi. (Çeviren)

izni olmadıkça kitap basmak yasaktır."

"Ama Cabet budalanın biridir."

"Şimdi de Saint-Simon'a bakalım: gazeteciler çalışmalarını bir sanayiciler kuruluna sunacaklardır. Şimdi de Pierre Leroux'ya: yasa yurttaşların söylevcileri dinlemelerini zorunlu kılacaktır.

Bir de Auguste Comte'a bakalım: rahipler gençliği eğitecek, bütün düşünce işlerini yönetecek ve İktidar'ı doğumları düzenlemeye çağıracaktır."

Bu belgeler Pécuchet'yi üzdü. Yanıtını akşam yemekte verdi:

"Ütopyacıların gülünç yanları olduğunu yadsımıyorum; gene de sevgimizi hakediyorlar. Dünyanın çirkinliğine üzülüyorlardı, onu daha güzel kılacağız diye her acıya katlandılar. Bir düşünsene, Morus'ün başı kesildi, Campanella yedi kez işkenceden geçirildi, Buonarotti'nin boynuna zincir takıldı, Saint-Simon yoksunluktan öldü, daha niceleri neler çekti. Onlar da rahat bir yaşam sürebilirlerdi; ama hayır! dosdoğru yürüdüler yollarında, başları gökte, kahramanlar gibi."

"Bir beyefendinin kuramlarıyla dünya değişir mi sanıyorsun?" dedi Bouvard.

"Varsın değişmesin!" dedi Pécuchet. "Bencillik içinde çürümenin zamanı geçti! En iyi düzeni arayalım!"

"Peki, bulacağını umuyor musun?"

"Elbette!"

"Sen mi?"

Bouvard'ın tutulduğu gülmede omuzlarıyla göbeği uyum içinde hopluyordu. Yüzü reçellerden daha kırmızıydı, peçetesi koltuğunun altında, sinir bozucu bir biçimde, "Vay! vay! vay!" diye yineleyip duruyordu.

Pécuchet kapıyı çarpıp çıktı.

Germaine bütün evde bağıra bağıra kendisini aradı, sonunda, odasısının dibinde, ateşsiz, şamdansız, kasketi kaşlarının üstünde, bir berjerde oturur buldular. Hasta değildi, düşüncelerine dalmıştı.

Öfkeleri geçtikten sonra, incelemelerinde bir temelin eksik olduğunu kabul ettiler: ekonomi bilmiyorlardı.

"Arz"ı ve "talep"i, "sermaye" ve "kira"yı, dışalımı ve yasağı öğ-

renmeye çalıştılar.

Bir gece, Pécuchet koridorda bir çizme gıcırtısıyla uyandı. Akşam, her zaman olduğu gibi, sürgüleri kendi eliyle çekmişti. Bouvard'a seslendi, Bouvard derin derin uyuyordu.

Yorganlarının altında kımıldamadan beklediler. Ses bir daha duyulmadı.

Hizmetçilere sordular: hiçbir şey işitmemişlerdi.

Ama, bahçelerinde dolaşırken, parmaklığın yanında, bir çiçekliğin ortasında, bir ayak izi gördüler, kafes çitin iki çubuğu da kırılmıştı. Hiç kuşkusuz üstünden atlamışlardı.

Kır bekçisine durumu bildirmek gerekirdi.

Pécuchet adamı belediyede bulamayınca bakkala gitti.

Arka bölmede, demlenenler arasında, Placquevent'ın yanında kimi görse beğenirsiniz? Gorju'yü! Gorju bir kenter gibi giyinmiş, millete içki ısmarlıyordu.

Bu karşılaşmanın önemi yoktu.

Çok geçmeden İlerleme sorununa geldiler.

Bouvard bilimde ilerlemeden kuşku duymuyordu. Ama yazında durum biraz kuşkuluydu; gönenç artıyorsa da yaşamın görkemi kalmamıştı.

Pécuchet, onu inandırmak için, kâğıt kalem çıkardı:

"Şöyle eğri olarak girintili çıkıntılı bir çizgi çiziyorum. Bu çizgide yürüyecek olanlar, aşağı indiği her seferde, çevreni göremeyeceklerdir. Oysa çizgi gene de yükselmektedir ve, bütün dönemeçlere karşın, doruğa ulaşacaklardır. İlerleme'nin imgesi budur işte."

Madam Bordin içeri girdi.

3 aralık 1851 günüydü. Gazeteyi getirmişti.

Hemen ve yan yana, halka seslenişi, Meclis'in dağıtılışını, milletvekillerinin tutuklanışını okudular.

Pécuchet sapsarı kesildi. Bouvard dul kadını süzüyordu.

"Ne o? Hiçbir şey söylemiyorsunuz!"

"Ne diyeyim istiyorsunuz ki?" Ona bir iskemle sunmayı unutuyorlardı. "Ben de memnun olursunuz diye gelmiştim! Doğrusu ya, bugün hiç de sevimliliğiniz üstünüzde değil!" Kabalıkları karşısında irkilerek çıkıp gitti.

Şaşkınlıktan dillerini yutmuşlardı. Sonra kızgınlıklarını dök-

mek üzere köye gittiler.

Marescot sözleşmeler ortasında karşıladı onları, ama farklı düşünüyordu. Tanrı'ya şükür, Meclis'in gevezeliği sona ermişti.

Bundan böyle bir iş politikası sürdürülecekti.

Beljambe olayları bilmiyordu, ayrıca umursadığı da yoktu.

Halde, Vaucorbeil'in yolunu kestiler.

Hekim bu işlerden çoktan el çekmişti: "Ne diye canınızı sıkıyorsunuz!" dedi.

Foureau yanlarından geçti, alaylı bir havayla: "Yattı demokratlar!" dedi. Yüzbaşı, Girbal'ın koluna girmişti, uzaktan bağırdı: "Yaşasın imparator!"

Ama Petit herhalde anlardı onları. Bouvard cama vurunca, öğretmen sınıftan çıktı.

Thiers'in hapiste olmasını son derece eğlenceli buluyordu. Halkın öcü alınmış olacaktı böylece.

"Ya! milletvekili beyler, sıra sizde!"

Bulvarlarda toplu kurşuna dizmeler Chavignolles'da onaylandı. Yenilmişleri bağışlamak, kurbanlara acımak yoktu! İnsan bir kez ayaklandı mı alçağın biriydi.

"Önce Tanrı'ya, sonra Louis Bonaparte'a şükredelim," diyordu papaz. "En seçkin insanları topluyor çevresine! Kont de Faverges senatör olacak."

Ertesi gün, Placquevent kendilerini görmeye geldi.

Bu beyler fazla konuşmuşlardı. Çenelerini tutmalarını sağlık veriyordu.

"Ne düşündüğümü bilmek istiyor musun?" dedi Pécuchet. "Kenterler azgın, işçiler kıskanç, papazlar aşağılık olduğuna, Halk da burnu yemlikten çıkmamak koşuluyla bütün zorbaları bağrına bastığına göre, Napoléon çok iyi etti! süngülesin, ayaklar altında çiğnesin, sürü sürü gebertsin! doğruluk düşmanlığına, korkaklığına, laçkalığına, körlüğüne az bile!"

Bouvard, "İlerlemeymiş, amma da palavra!" diye düşünüyordu. Sonra ekledi: "Politika tam bir pislik!"

"Bir bilim değil ki," dedi Pécuchet. "Askerlik sanatı daha iyi, ne olacağını önceden görebilirsin. Bu konuya mı başlasak?"

"İstemez, eksik olsun!" diye yanıtladı Bouvard. "Her şeyden

tiksiniyorum. En iyisi şu kümesi satalım da dünyanın öbür ucuna, vahşiler arasına gidelim!"

"Nasıl istersen!"

Mélie avluda su çekiyordu.

Ağaç pompanın uzun bir kolu vardı. Kolu aşağı indirmek için belini eğiyor, o zaman baldırına değin mavi çorapları görünüyordu. Sonra, biraz başını çeviriyor, hızlı bir deviniyle, sağ kolunu kaldırıyordu. Pécuchet, ona bakarken, yepyeni bir şey, bir büyü, sonsuz bir haz duyuyordu.

VII

Hüzünlü günler başladı.

Umut kırıklığına uğramak korkusuyla inceleme yapmıyorlardı artık; Chavignolles'lular kendilerinden uzak duruyordu, çıkmalarına izin verilen gazetelerden hiçbir şey öğrenilmiyordu; yalnızlıkları derin, aylaklıkları tamdı.

Bazı bazı bir kitap açıyor, hemen sonra kapatıveriyorlardı; neye yarardı? Başka günlerde, bahçeyi temizleyecekleri tutuyor, çeyrek saat sonra üzerlerine bir yorgunluk çöküyordu; çiftliği görmek istiyor, tiksinmiş olarak geri dönüyorlardı; ev işleriyle ilgilenmeye kalktıkları zaman da Germaine inleyip sızlanmaya başlıyordu; bundan da vazgeçtiler.

Bouvard müzenin kataloğunu çıkarmak istedi, bu bibloların anlamsız olduğunu bildirdi. Pécuchet çayırkuşlarına atmak için Langlois'nın tüfeğini ödünç aldı; silah daha ilk dokunuşunda patlayınca, ölmesine ramak kaldı.

Böylece, ak gökyüzü umutsuz bir yüreği tekdüzeliğiyle ezdiği zaman alabildiğine ağır olan şu kır sıkıntısının içinde yaşıyorlardı. Duvar boyunca yürüyen bir adamın postal seslerini dinlersin, ya da çatıdan yere dökülen yağmur sularının seslerini. Arada bir, kurumuş bir yaprak camı sıyırır, sonra döner, gider. Yel belirsiz çan sesleri getirir. Ahırın dibinde, bir inek böğürür.

Karşı karşıya oturup esniyor, takvimi gözden geçiriyor, saate bakıyor, yemekleri bekliyorlardı. Çevren hep aynıydı: karşıda tarlalar, sağda kilise, solda sıra sıra kavaklar; tepeleri sisin içinde sürekli olarak hüzünle sallanıyordu.

Eskiden hoşgördükleri alışkanlıklar şimdi acı veriyordu. Pécuchet mendilini masa örtüsünün üstüne koyma hastalığıyla rahat-

sız ediciydi, Bouvard artık piposunu hiç ağzından düşürmüyor, hem de sallana sallana konuşuyordu. Yemekler konusunda, tereyağının niteliği konusunda bağırıp çağırıyorlardı. Baş başa kaldıkları zaman, ayrı ayrı şeyler düşünüyorlardı.

Bir olay Pécuchet'yi allak bullak etmişti.

Chavignolles ayaklanmasından iki gün sonra, siyasal düş kırıklığını düşünerek dolaşırken, sık karaağaçlarla örtülü bir yola gelmiş, sonra arkasında bir sesin "Dur!" diye bağırdığını duymuştu.

Madam Castillon'du. Öbür yandan, kendisini görmeden koşuyordu. Önünde yürüyen bir adam geriye dönmüştü. Gorju'ydü; Pécuchet'nin iki metre ötesinde birbirlerine yaklaşmışlardı, Pécuchet'yle aralarında ağaçlar vardı yalnızca.

"Doğru mu?" demişti Madam Castillon. "Dövüşecek misin?"

Pécuchet dinlemek için çukura kaymıştı.

"Evet ya! dövüşeceğim!" diye yanıtlamıştı Gorju. "Sana ne bundan?"

Kadın, kollarını bükerek:

"Bir de soruyor!" diye haykırmıştı. "Ya ölürsen, sevgilim! Kal, ne olur!"

Mavi gözleri sözlerinden de fazla yalvarıyordu.

"Rahat bırak beni! gitmem gerek!"

Madam Castillon öfkeyle sırıtmıştı.

"Öteki izin verdi, öyle mi?"

"Onu ağzına alma!"

Gorju yumruğunu havaya kaldırmıştı.

"Tamam, dostum! tamam! Susuyorum, hiçbir şey söylemiyorum."

Yanaklarından yakalığının saçaklarına iri iri gözyaşları iniyordu.

Öğleydi. Sarı buğdaylarla kaplı ovanın üstünde güneş parlıyordu. Ta uzakta, bir arabanın örtüsü kayıyordu ağır ağır. Bir uyuşukluk yayılmıştı havaya, tek kuş ötmüyor, tek böcek vızıldamıyordu. Gorju bir deynek kesmişti, onun kabuğunu kazıyordu. Madam Castillon başını kaldırmıyordu.

Özverilerinin boşluğunu düşünüyordu zavallı kadın, kapattığı borçları, geleceğe ilişkin sözlerini, kirlenen adını düşünüyordu.

Yakınacak yerde, aşklarının ilk zamanlarını, her gece, ambara, onunla buluşmaya geldiği sıraları anımsatmıştı ona. Bir kez, kocası hırsız var sanarak pencereden tabancayla ateş etmişti. Kurşun hâlâ duvardaydı. "Daha tanıdığım anda, bir prens gibi yakışıklı buldum seni. Gözlerini seviyorum, sesini, yürüyüşünü, kokunu seviyorum." Alçak sesle de eklemişti: "Aklımı başımdan aldın!"

Gorju'nün gururu okşanmıştı, gülümsüyordu.

Madam Castillon iki eliyle beline sarılmış, başını tapınırcasına yukarı kaldırmıştı.

"Sevgilim! bir tanem! ruhum! canım benim! Hadi, konuş, ne istiyorsun? Para mı? Buluruz. Suç bende! Sıkıyordum seni! özür dilerim! terziye giysiler ısmarla, şampanya iç, eğlen, her şeye izin veriyorum, her şeye." Sonra, son bir çabayla mırıldanmıştı: "Hatta ona bile!... yeter ki bana geri dön!"

Gorju, düşmesin diye bir kolunu beline dolayarak dudaklarına doğru eğilmişti, Madam Castillon'sa, "Sevgilim! canım! ne kadar yakışıklısın! Tanrım, ne kadar yakışıklısın!" diye kekeliyordu.

Pécuchet, hendeğin toprağı çenesi düzeyinde, kımıldamadan, soluk soluğa, onlara bakıyordu.

"Zayıflık yok!" demişti Gorju. "Arabayı kaçırdım mı iş biter! Sıkı bir kavga hazırlanıyor; ben de içindeyim! Bana on sol ver de sürücüye bir konyaklı kahve ısmarlayayım."

Madam Castillon kesesinden beş frank çıkarmıştı.

"Çok yakında ödersin. Sabret biraz! Adama felç geleli beri! bir düşünsene! İstersen Croix-Janval kilisesine gidelim, sevgilim, orada, Meryem Ana'nın önünde, adam ölür ölmez seninle evleneceğime yemin edeyim!"

"Bırak canım, kocan ölmek bilmiyor ki!"

Gorju yürümeye başlamıştı. Madam Castillon gene yakalamıştı onu; omuzlarına yapışıyordu:

"Bırak da seninle geleyim! hizmetçin olurum senin! Yanında biri gerek. Ama gitme! bırakma beni! Ölmek daha iyi! Öldür beni!"

Dizlerinde sürükleniyor, öpmek için ellerini yakalamaya çalışıyordu; başlığı düşmüştü, sonra tarağı; kısa saçları dağılmıştı. Kulaklarının üzerindeki saçları apaktı, ona aşağıdan yukarıya, hıçkıra

hıçkıra, kıpkırmızı gözkapakları ve şişmiş dudaklarıyla bakarken, Gorju öfkeye kapılmıştı birden, onu itmişti.

"Çekil, kocakarı! Eyvallah!"

Madam Castillon, ayağa kalkınca,boynundaki altın haçı koparmış, ona doğru fırlatarak:

"Al! alçak!" diye bağırmıştı.

Gorju deyneğiyle ağaçların yapraklarını döverek uzaklaşıyordu.

Madam Castillon ağlamıyordu. Çenesi düşmüş, gözleri sönmüş, hiç kımıldamadan, umutsuzluğunda taşlaşıp kalmıştı öyle; bir insan değildi artık, bir yıkıntıydı.

Gördüğü şey bir dünya, başlı başına bir dünya bulmak gibi bir şey olmuştu Pécuchet için! göz kamaştırıcı parıltıları, düzensiz çiçeklenişleri, okyanusları, fırtınaları, gömüleri, alabildiğine derin uçurumları vardı; bir ürperti yaratıyordu insanda. Ama olsun! Aşkı düşlemeye başladı, Madam Castillon gibi aşkı duymak, Gorju gibi aşkı esinlemek istedi.

Oysa Gorju'den tiksiniyordu, onu muhafız birliğine bildirmemek için kendini zor tutmuştu.

Madam Castillon'un sevgilisi ince beli, eşit zülüfleri, kabarık sakalı ve o fatih havasıyla alçaltıyordu kendisini; kendi saçlarıysa ıslak bir peruka gibi kafasına yapışıyordu; gövdesi kaftanının içinde bir uzun yastığa benziyordu, iki köpekdişi eksikti, suratı da ekşiydi. Yazgıyı haksız buluyor, her şeyden yoksun bırakılmış gibi bir duyguya kapılıyordu, dostu da kendisini sevmiyordu artık. Bouvard her akşam bırakıyordu onu.

Karısının ölümünden sonra, bir başka kadınla evlenmesine hiçbir engel yoktu, -şimdi kendisini nazlar, evine bakardı. Bunu düşünemeyecek kadar yaşlıydı.

Ama Bouvard aynada kendini gözden geçirmişti. Şakakları renklerini koruyordu, saçları eskisi gibi kıvırcıktı, tek dişi yerinden kıpırdamamıştı, beğenilebileceğini düşününce, yeniden gençleşivermişti. Madam Bordin belirivermişti belleğinde. Madam Bordin bayağı pas vermişti kendisine, ilk kez tahılların yandığı sırada, ikinci kez akşam yemeğinde, sonra müzede, şiir okurken. Son olarak da hiç kızmadan üç pazar üst üste evine gelmişti. Böylece,

ayartmaya karar vererek onu görmeye gitti, bir daha, bir daha gitti.

Pécuchet, küçük hizmetçinin su çekişini izlediği günden beri, onunla daha sık konuşuyordu; ister koridoru süpürsün, ister çamaşır assın, ister tencereleri karıştırsın, onu görme mutluluğuna doyamıyor, delikanlılıkta olduğu gibi, kendi heyecanına kendisi şaşıyordu. Bir ateşlenip bir bitkinleşiyor, Gorju'ye sarılan Madam Castillon'un anısı hiç usundan çıkmıyordu.

Bouvard'a çapkınların kadınları elde etmek için nasıl davrandıklarını sordu.

"Armağanlar verirler, lokantada yemek yedirirler."

"Çok güzel! Peki sonra?"

"Kimileri kanapenin üstüne götürmen için bayılma numarası yapar, kimileri mendillerini düşürürler. En iyileriyse, basbayağı randevu verirler." Bouvard betimlemelere girişti, bunlar da açık saçık resimler gibi Pécuchet'nin imgelemini tutuşturdu. "İlk kural, söylediklerine inanmamaktır. Öylelerini tanıdım ki, ermiş görünüşü altında gerçek birer Messalina'ydılar! Her şeyden önce, atılgan olmak gerekir!"

Ama ısmarlama atılganlık olmazdı. Pécuchet kararını her gün erteliyordu, öte yandan Germaine'in varlığı da çekingenliğini artırmaktaydı.

Parasını isteyeceğini umarak ek işler verdi, sarhoş olduğu zamanları belirledi, yüksek sesle pisliğini, tembelliğini belirtti, sonunda kovdurtmayı başardı.

Pécuchet artık özgürdü!

Bouvard'ın çıkmasını ne büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu! Kapı kapanır kapanmaz yüreği nasıl çarpmaya başlıyordu!

Mélie pencerenin yanında, bir şamdanın ışığında, küçük bir yuvarlak masada çalışıyordu; zaman zaman, ipliğini dişleriyle koparıyor, sonra iğnenin deliğini tutturmak için gözlerini kırpıyordu.

Önce hangi erkeklerden hoşlandığını öğrenmek istedi. Örneğin Bouvard'ın türünden miydiler? Hiç de değil: zayıfları yeğlerdi. Cesaretini toplayıp sevgilileri olup olmadığını sordu.

"Hiçbir zaman!"

Sonra, yaklaşarak, incecik burnunu, küçücük ağzını, yüzünün

biçimini uzun uzun gözden geçiriyordu. Ona övgüler sıralıyor, bilgeliğe çağırıyordu.

Üzerine eğilince, korsajının içinde ak kabartılar görüyor, buradan hafif ve ılık bir koku geliyor, yanağını ısıtıyordu. Bir akşam, ensesindeki incecik saçlara dudaklarıyla dokundu, kemiklerinin içindeki iliklere dek sarsıldı. Bir başka kez, onu çenesinden öptü, ısırmamak için kendini zor tuttu, öylesine tatlıydı. Mélie öpüşüne karşılık verdi. Oda dönmeye başladı. Gözleri karardı.

Ona bir çift potin armağan etti. Sık sık da bir kadeh anizet ikram ediyordu.

Yorulmasın diye sabah erkenden kalkıyor, odunu kırıyor, ateşi yakıyor, özeni Bouvard'ın ayakkaplarını temizlemeye kadar götürüyordu.

Mélie bayılmadı, mendilini de düşürmedi, Pécuchet ne yapacağını bilemiyor, korkusu isteğini artırdıkça artırıyordu.

Bouvard sürekli olarak Madam Bordin'e kur yapıyordu.

Madam Bordin, bir at koşumu gibi kıtırdayan güvercin gerdanı rengi ipek giysisi içinde oldukça sıkışmış durumda, uzun altın zinciriyle oynayarak ağırlıyordu onu.

Konuşmaları Chavignolles'un insanları ya da eskiden Livarot'da mübaşir olan "rahmetli kocası" üzerinde dönüyordu.

Sonra Madam Bordin, "gençlik yaramazlıklarını," bu arada servet durumunu, Pécuchet'ye bağlılığının nedenlerini öğrenmek için Bouvard'ın geçmişine ilişkin sorular sordu.

Bouvard evinin bakımına, akşam yemeğini onda yediği zaman da tabağın, çatalın temizliğine, yemeklerin güzelliğine hayran kalıyordu. Eşit aralıklarla eski bir Bourgogne şarabıyla bölünen, alabildiğine lezzetli bir dizi yemekle tatlıya kadar geliyor, tatlıdan kahveye geçinceye kadar uzun zaman oyalanıyorlardı; Madam Bordin kara tüylerle hafiften gölgelenen etli dudaklarını fincana daldırıyordu.

Bir gün kollar ve yaka açık bir kılıkla çıktı karşısına. Omuzları Bouvard'ı büyüledi. Karşısında, küçük bir iskemlede oturuyordu, iki elini birden kollarının üzerinde gezdirmeye başladı. Dul kadın kızdı. Bouvard bir daha yapmadı, ama eşsiz bir genişlik ve eşsiz bir kıvrımdaki etlerini gözlerinin önüne getiriyordu.

Bir akşam, Mélie'nin yemeklerinden tiksinmişti, Madam Bordin'in salonuna girince büyük bir sevinç duydu. İşte burda yaşamak gerekirdi!

Lambanın pembe kâğıtla kaplı karpuzundan dingin bir ışık yayılıyordu. Madam Bordin ateşin yanına oturmuş, eteğinin ucundan ayağı dışarı çıkmıştı. Daha ilk sözcüklerde, konuşma kesiliverdi.

Bu arada, Madam Bordin, kirpikleri yarı kapalı, baygın baygın kendisine bakıyordu, inatla.

Bouvard kendini tutamadı artık! döşemenin üzerine diz çökerek, zor anlaşılır bir biçimde: "Sizi seviyorum! Evlenelim!" dedi.

Madam Bordin güçlü bir soluk aldı, sonra, saf bir havayla, şaka ettiğini söyledi; hiç kuşkusuz herkes alay edecekti, mantıklı bir şey değildi bu. Bu açılma onu şaşkına çeviriyordu.

Bouvard hiç kimsenin rızasına gereksinimi olmadığını belirtti. "Sizi durduran ne? çeyiz mi? İkimizin çamaşırında da aynı şey eksik: bir B! başharflerimizi birleştiririz!"

Mantığı beğendi. Ama önemli bir iş ay sonundan önce karar vermesini engelliyordu. Bouvard inledi.

Madam Bordin, feneri taşıyan Marianne'ın eşliğinde, onu uğurlama inceliğini gösterdi.

İki dost tutkularını birbirlerinden gizlemişlerdi.

Pécuchet hizmetçiyle serüvenini hep saklayacağını umuyordu. Bouvard buna karşı çıkacak olursa, onu alıp başka yerlere götürecek, Cezayir de olsa gidecekti, orda yaşam pahalı değildi! Ama aşkıyla dopdoluydu, sonuçlarını düşündüğü yoktu, bu türlü varsayımlara ender olarak girişiyordu.

Bouvard müzeyi yatak odası yapmayı tasarlıyordu; Pécuchet buna karşı çıkacak olursa, karısının evinde oturacaktı.

Ertesi hafta, bir öğle sonu, onda, onun bahçesindeydiler, tomurcuklar açılmaya başlıyordu, bulutlar arasında geniş mavilikler vardı; Madam Bordin eğilip birkaç menekşe kopardı, bunları Bouvard'a sunarak:

"Bayan Bouvard tarafından!" dedi.

"Nasıl? Gerçek mi?"

"Kesinlikle."

Bouvard kendisini kollarına almak istedi, ama Madam Bordin itti.

"Ne biçim adam!"

Sonra, ciddileşerek, pek yakında kendisinden bir iyilik isteyeceğini bildirdi.

"Oldu bilin!"

Evlilik sözleşmesinin gelecek perşembe imzalanmasını kararlaştırdılar.

Son dakikaya kadar bu konuda hiç kimse bir şey bilmemeliydi.

"Anlaştık!"

Bouvard, gözleri gökte, bir karaca kadar hafif olarak çıktı.

Aynı günün sabahı, Pécuchet hizmetçisinin gönlünü kazanamayacak olursa kendini öldürmeye karar vermiş, karanlığın kendisine cesaret vereceğini umarak onunla mahzene gelmişti.

Mélie birkaç kez gitmek istemişti; ama Pécuchet şişeleri saymak, tahtaları seçmek ya da fıçıların dibine bakmak için alıkoyuyordu onu, bu iş uzun zamandır sürüyordu.

Mélie karşısında, hava deliğinin ışığı altında duruyordu, dimdik, gözkapakları inik, ağzının ucu hafiften kalkmış.

"Beni seviyor musun?" dedi Pécuchet birden.

"Evet! sizi seviyorum."

"İyi ya, kanıtla öyleyse!"

Hemen arkasından, sol koluyla ona sarılırken, sağ eliyle korsesini çözmeye başladı.

"Canımı mı yakacaksınız?"

"Hayır, meleğim! Korkma!"

"Ya M. Bouvard..."

"Hiçbir şey söylemem! Dert etme!"

Arkada bir ot yığını vardı. Göğüsleri gömleğinin dışında, başı arkada, buraya attı kendini, sonra bir koluyla yüzünü sakladı, ama bir başkası olsa, hiç de deneyimsiz olmadığını anlardı.

Çok geçmeden, Bouvard akşam yemeğine geldi.

Herkes kendini ele vermekten korktuğundan, yemek sessizlik içinde yenildi. Mélie, her zamanki gibi, içindekini hiç belli etmeden hizmet ediyor, Pécuchet onunla göz göze gelmemek için göz-

lerini çeviriyor, Bouvard da duvarlara bakarak yapılacak düzeltmeleri düşünüyordu.

Sekiz gün sonra, perşembe günü, öfke içinde eve döndü.

"Orospu karı!"

"Kimmiş o!"

"Madam Bordin."

Sonra da çılgınlığı onu karılığa almak istemeye kadar götürdüğünü anlattı; ama çeyrek saat önce, Marescot'da, her şey bitmişti.

Kadın drahoma olarak Ecalles'ı almayı koymuştu kafasına, oysa Bouvard çiftlik gibi burasını da bir oranda başkasının parasıyla aldığından, bildiği gibi kullanamazdı.

"Doğru!" dedi Pécuchet.

"Bense ona gönlüne göre bir şey verme budalalığına kapılmıştım! O da burasıydı! inat ettim; beni sevseydi, razı olurdu!" Dul kadınsa, tam tersine, öfkelenip aşağılayıcı sözler söylemeye başlamış, görünüşünü, göbeğini yermişti. "Göbeğimmiş! ne demezsin!"

Pécuchet bu arada birkaç kez dışarı çıkmıştı, bacaklarını ayırarak yürüyordu.

"Sen hasta mısın?" dedi Bouvard.

"Evet ya, hastayım!"

Pécuchet kapıyı kapamış, uzun duralamalardan sonra, kendinde gizli bir hastalık saptadığını açıklamıştı.

"Sen mi?"

"Evet ben!"

"Zavallı arkadaşım! kim geçirdi bu hastalığı sana?"

Pécuchet daha da kızardı, daha da alçak bir sesle:

"Ancak Mélie olabilir!" dedi.

Bouvard şaşakaldı.

Yapılacak ilk şey kıza yol vermekti.

Kız saf bir tavırla karşı çıktı.

Pécuchet'nin durumu ağırdı; ama rezilliğinden utanıyor, hekimi görmeyi göze alamıyordu.

Bouvard Barberou'ya başvurmayı akıl etti.

Bir hekime göstersin, hekim de hastalığı mektupla iyileştirsin diye hastalığın ayrıntılarını yazdılar ona. Barberou, Bouvard'ın

hastalandığını sanarak, elinden gelen çabayı harcadı, hem kutladı, hem de kart zampara diye niteledi onu.

"Bu yaşımda! korkunç bir şey değil mi!" diyordu Pécuchet. "Ama neden yaptı bunu bana?"

"Senden hoşlanıyordu da ondan."

"Beni uyarması gerekirdi."

"Gönül mantık dinler mi!" Sonra Bouvard madam Bordin'den yakınmaya başlıyordu.

Sık sık, Marescot'yla birlikte, Germaine'le fiskos ederek Ecalles'ın önünde durur görmüştü onu, şu kadarcık toprak için bunca dalavera!

"Cimrinin biri! Başka açıklaması yok!"

Böylece düş kırıklıklarını sakız gibi çiğneyip duruyor, küçük odada, ateşin başında, Pécuchet haplarını yutuyor, Bouvard pipolarını tüttürüyor, kadınlar konusunda söyleşiyorlardı.

"Acayip gereksinim, bir gereksinim mi ayrıca? Suça, kahramanlığa ve alıklığa sürüklerler adamı. Bir eteğin altında cehennem, bir öpüşte cennet, kumru cıvıltısı, yılan kıvrılması, kedi pençesi, denizin kalleşliği, ayın değişkenliği"; kadınlar konusunda çıkmış bütün beylik sözleri söylediler.

Kadın bulma isteği askıya almıştı dostluklarını. Pişmanlık çöktü içlerine. Kadın madın yoktu artık, değil mi öyle? Onlarsız yaşayalım! İçli içli kucaklaştılar.

Buna karşı bir şeyler yapmak gerekiyordu; Pécuchet iyileştikten sonra, Bouvard hidroterapinin kendilerine çok iyi geleceğini düşündü.

Öteki gider gitmez geri dönmüş olan Germaine, her sabah, banyo teknesini koridora taşıyordu.

İki arkadaş, vahşiler gibi çırılçıplak, birbirlerine kova kova su atıyor, sonra odalarına koşuyorlardı. Çitin ardından görenler oldu; insanların kanına dokundu.

VIII

Uygulamalarından hoşnut kalınca, sağlıklarını jimnastikle düzeltmek istediler.

Amoros'un kitabını alıp resimlerini gözden geçirdiler.

Bütün bu diz çökmüş, baş aşağı geriye yatmış, bütün bu ayakta dikilen, bacaklarını büken, kollarını açan, yumruklarını gösteren, ağırlıklar kaldıran, direklere binen, merdivenlere tırmanan, trapezler üzerinde takla atan delikanlılar, bütün bu güç ve canlılık gösterisi isteklerini kabarttı.

Şu var ki, önsözde betimlenen beden eğitimi kurumunun görkemi karşısında hüzünlenmişlerdi. Çünkü hiçbir zaman takımlar için bir sofa, koşular için bir hipodrom, yüzme için bir salon edinemeyeceklerdi, bir "onur dağı," yani otuz iki metre yükseklikte bir yapay tepe de edinemeyeceklerdi.

Kıtıkla doldurulmuş tahta bir cambaz atı da masraflı olurdu, vazgeçtiler; bahçedeki yıkılmış ıhlamur ağacını yatay direk olarak kullandılar; bir ucundan öbür ucuna gidebilecek ölçüde beceri kazanınca, dikey bir direk oluşturmak için ağaç desteklerinden bir kalas alıp diktiler. Pécuchet tepeye kadar tırmandı. Bouvard hep kayıp düşüyordu, sonunda vazgeçti.

"Ortosomatik sopalar"ı daha çok sevdi. İki iple bağlanmış iki süpürge sopasından oluşuyordu bunlar, birincisi koltuk altlarından, ikincisi bileklerin üzerinden geçiriliyordu; iki saat süresince, çene havada, göğüs ilerde, dirsekler gövdeye yapışık, bu aygıtı üzerinde tutuyordu.

Halter yokluğunda, arabacı kendilerine tornada dişbudak ağacından, şişe ağzı biçiminde biten kelle şekerlerine benzeyen dört parça çekti. Bu topuzları sağa, sola, öne, arkaya götürmek gereki-

yordu; ama, fazla ağır olduklarından, parmaklarından kayıyor, bacaklarını ezmesine ramak kalıyordu. Olsun, lobutta dayatıyor, hatta, her akşam, çatlamalarından korkarak, bir kumaş parçası ve balmumuyla ovuyorlardı.

Sonra çukur aramaya başladılar. Uygun bir çukur buldular mı ortasına uzun bir sırık dayıyor, sol ayaklarıyla atlayıp öbür yana ulaşıyorlardı. Ova düz olduğundan, ta uzaktan görünüyorlardı; köylüler ufukta zıplayan bu iki olağandışı nesnenin ne olduğunu merak ediyorlardı.

Sonbahar gelince, oda jimnastiğine giriştiler; sıkıldılar. XIV.Louis döneminde rahip Saint-Pierre'in tasarladığı sallangaç ya da posta koltuğu olsaydı! Nasıl yapılmıştı bu sallangaç, nerden bilgi almalıydı? Dumouchel yanıt vermeye bile gönül indirmedi.

O zaman fırına bir kol kaldıracı yerleştirdiler. Tavana vidalanmış iki makaradan, her ucunda birer tutamak bulunan bir ip geçiyordu. Bu uçlardan tutar tutmaz, biri ayak parmaklarıyla toprağı itiyor, öteki kolunu yer düzeyine dek indiriyordu; birincisi, ağırlığıyla, ikincisini çekiyor, ipi biraz gevşetince, kendisi yukarı çıkıyor, aradan beş dakika geçmeden, kollarından, bacaklarından terler damlıyordu.

Kitabın öğütlerine uymak için, her iki ellerini de iyi kullanır duruma gelmeye çalıştılar, bu amaçla kendilerini geçici olarak sağ ellerinden yoksun bırakmaya dek götürdüler işi. Daha da fazlasını yaptılar: Amoros çalışmalar sırasında söylenecek parçaları belirtmişti, Bouvard'la Pécuchet de yürürken 9 numaralı marşı söylüyorlardı: *Bir kral, doğru bir kral var yeryüzünde.* Göğüs kaslarını dövdükleri zaman, *Dostlar, taç ve şan,* vb.'larını, koşar adımda da şunu:

Bize bırakın korkanı!
Yetişelim hızlı geyiğe!
Yeneriz, yeneriz gene!
Koşalım! koşalım! koşalım!

Köpeklerden bile fazla soluyor, ama kendi sesleriyle canlanıyorlardı.

Jimnastiğin bir yanı coşturuyordu onları: can kurtarmada kullanılması.

Ama çuvalda çocuk taşımak için çocuk gerekirdi, öğretmenden kendilerine birkaç çocuk sağlamasını rica ettiler. Petit ailelerin kızacağını söyledi. Yaralılara yardım konusuna sarıldılar. Biri bayılmış gibi yapıyor, öteki her türlü önlemi alarak kendisini bir el arabasında taşıyordu.

Askerlerin tırmanma yöntemlerine gelince, yazar bir zamanlar yardan çıkarak Fécamp'a baskın yapmış olan komutanın Bois-Rosé merdiveni diye adlandırdığı merdiveni sağlık veriyordu.

Kitaptaki resme göre, bir halatı sopacıklarla donatıp hangarın altına bağladılar.

İlk sopaya binilip üçüncüsüne yapışılır yapışılmaz, bacaklar dışarı atılacak, böylece az önce göğüs üzerinde bulunanı kalçaların altına inecekti. Doğrulup dördüncüsüne yapışılacak ve böylece çıkılacaktı. Başdöndürücü bel kırmalara karşın, bir türlü ikinci basamağa ulaşamadılar.

Fort-Chambray saldırısında Bonaparte'ın askerlerinin yaptığı gibi taşlara ellerle yapışılsa, insan daha az yorulurdu belki. Sizi böylesine bir eylemi gerçekleştirecek duruma getirmek için, Amoros'un kurumunda bir kule bulunuyordu.

Yıkık duvar bu kulenin yerini tutabilirdi, onlar da bu yıkık duvara saldırmayı denediler.

Ama Bouvard ayağını bir delikten fazla çabuk çekince, korktu, bir baş dönmesine tutuldu.

Pécuchet suçu yöntemlerine yıktı: parmak kemiklerine ilişkin yanını önemsememişlerdi, şimdi ilkeleri yeniden ele almak gerekiyordu.

Yüreklendirme çabaları boşa gitti; gurur yüzünden, ayakçağa girişti.

Bunun için yaratılmıştı sanki, çünkü büyük örneği hemen kullanmayı başardı, yerden dört ayak yukarda ayaklıklar üstünde, denge içinde, dev bir leylek gibi arşınlıyordu bahçeyi.

Bouvard, pencereden, sendelediğini, sonra olduğu gibi fasulyaların üstüne devrildiğini gördü, fasulya herekleri kırılırken düşüşünü hafifletti. Üstü başı gübrelerle kaplı, burnu kanlı, yüzü mos-

mor bir durumda topladılar Pécuchet'yi, kendisi fıtık olduğunu sanıyordu.

İyice anlaşılıyordu ki, jimnastik onların yaşındaki insanlara hiç mi hiç uymuyordu; onlar da bıraktılar. Hem de artık kaza korkusuyla kımıldamayı göze alamıyor, gün boyunca müzede oturup başka uğraşılar düşlüyorlardı.

Bu alışkanlık değişikliği Bouvard'ın sağlığını etkiledi. Çok ağırlaştı, yemeklerden sonra bir kaşalot gibi solumaya başladı, zayıflamak istedi, daha az yedi ve zayıfladı.

Pécuchet de bir "çöküntü" duyuyordu, cildinde kaşıntılar, boynunda lekeler vardı. "Kötü, kötü," diyorlardı.

Bouvard gövdeyi güçlendirmek için hana gidip birkaç şişe İspanyol şarabı seçmeyi düşündü.

O handan çıkarken, Marescot'nun yazıcısıyla üç adam Beljambe'a kocaman bir ceviz masa getirmekteydi. "Beyefendi" çok teşekkür ediyordu. Masa işini kusursuz görmüştü.

Bouvard böylece ruh çağırma modasını tanımış oldu. Bu konuda yazıcıyla şakalaştı.

Bununla birlikte, bütün Avrupa'da, Amerika'da, Avustralya'da ve Hindistan'da milyonlarca ölümlü yaşamlarını masalarını döndürmekle geçiriyor,* kanaryaları peygamberleştirmenin, çalgısız dinletiler sunmanın, sümüklüböcekler aracılığıyla haberleşmenin yolunu buluyorlardı. Basın, bu martavalları kitleye ciddilikle sunarak, inanıcılığını güçlendiriyordu.

Masa dövücü ruhlar Faverges şatosuna inmişler, oradan köye yayılmışlardı, öncelikle noter sorguluyordu bunları.

Bouvard'ın kuşkuculuğu karşısında sarsıldı, iki arkadaşı bir ruh çağırma gecesine çağırdı.

Bir tuzak olmasındı? Madam Bordin de orda olacaktı. Pécuchet yalnız gitti.

Belediye başkanı, vergi memuru, yüzbaşı, başka kenterler ve eşleri, Madam Vaucorbeil ve gerçekten Madam Bordin de oradaydı; ayrıca, Madam Marescot'nun eski bir öğretmeni, 1830 moda-

---

* Sözkonusu dönemde, ruh çağırma, daha doğrusu devinilerini ruhların yönlendirdiği öne sürülen "döner masalar" (tables tournan) çok yaygın bir modaydı. (Çeviren)

sına göre sarmallar biçiminde omuzlarına inen kır saçlarıyla biraz karanlık bir kadın olan Mlle Laverrière de gelmişti. Bir koltukta mavi takımlı, şımarık suratlı bir Parisli akraba oturuyordu.

İki bronz lamba, antika eşya rafı, piyanonun üzerindeki çiçek bezekli romanslar, kocaman çerçeveler içinde minnacık suluboya resimler Chavignolles'luları her zaman şaşırtırdı. Ama o akşam gözler akaju masaya çevrilmekteydi. Az sonra denenecekti, bir gizem saklayan nesnelerin önemini taşıyordu.

On iki çağrılı bu masanın çevresine oturup küçük parmakları birbirine değecek biçimde ellerini üzerine uzattılar. Yalnız duvar saatinin tıkırtısı duyuluyordu. Yüzlerde derin bir dikkat seziliyordu.

On dakika sonra, birkaç kişi kollarındaki karıncalanmalardan yakındı. Pécuchet rahatsızdı.

Yüzbaşı, Foureau'ya:

"İtiyorsunuz!" dedi.

"Ne itmesi!"

"Evet, itiyorsunuz!"

"Beyefendi!"

Noter kendilerini yatıştırdı.

Dinleye dinleye, tahta gıcırtıları duyar gibi oldular. - Hayır! Hiçbir şey kımıldamıyordu.

Geçen gün, Aubert ve Lormeau aileleri Lisieux'den gelip de özel olarak Beljambe'ın masasını aldıkları zaman, her şey öylesine iyi gitmişti ki! Ama bugünki çok inatçı davranıyordu... Neden?

Herhalde halı engelliyordu, yemek odasına geçildi.

Geniş bir yuvarlak masa vardı burada, Pécuchet, Girbal, Madam Marescot ve akrabası M. Alfred bu masaya yerleştiler.

Masa tekerlekliydi, sağa doğru kaydı; ruh çağırıcılar, parmaklarının durumunu bozmadan, masanın devinimine uydular; masa kendiliğinden iki kez daha döndü. Şaşırıp kaldılar.

O zaman M. Alfred yüksek sesle:

"Ey ruh, akrabamı nasıl buluyorsun?" dedi.

Masa, ağır ağır sallanarak, dokuz kez vurdu.

Vuruşları harfe çeviren bir asılı bir yazıya göre, "çok çekici" demekti. "Bravo"lar yükseldi.

Sonra, Marescot, Madam Bordin'e takılmak için, ruhtan onun tam yaşını bildirmesini istedi.

Masanın ayağı beş kez vurdu.

"Nasıl? Beş yaşında mı yani?" diye haykırdı Girbal.

"Sıfırlar sayılmıyor," dedi Foureau.

Dul kadın gülümsedi, ama içinden kızdı.

Öteki soruların yanıtları eksik kaldı, alfabe çok karışıktı. Tahta daha iyiydi, çok daha kullanışlıydı, Mlle Laverrière bununla XII. Louis'nin, Clémence Isaure'un, Jean-Jacques Rousseau, vb.'nın dolaysız bildirilerini bir anı defterine geçirmişti. Bu araçlar Aumale sokağında satılıyordu; M. Alfred bir tane göndereceğine söz verdi, sonra öğretmene dönerek:

"Ama arada biraz piyano iyi olur, değil mi?" dedi. "Bir mazurka!"

İki topal ezgi yükseldi. M. Alfred akrabasını belinden kavradı, onunla gözden silindi, geri döndü. Geçerken kapılara sürtünen eteğin yeli bir serinlik veriyordu. Madam Marescot başını geriye atıyor, kollarını yuvarlaklaştırıyordu. Birinin ince devinilerine, ötekinin diri görünüşüne hayran kalıyordu insan; Pécuchet şaşkına döndü, çörekleri beklemeden ayrıldı.

İstediği kadar "Ama gördüm! gördüm!" diye yinelesin, Bouvard olguları yadsıyordu; bununla birlikte, denemeye razı oldu.

On beş gün süresince, öğle sonlarını elleri bir masanın, sonra bir şapkanın, bir sepetin, tabakların üzerinde, karşı karşıya otururak geçirdiler. Bütün bu nesnelerin hiçbiri kıpırdamadı.

Ama olgu gene de kesindi. Sıradan insanlar ruhlara bağlıyordu bunu, Faraday sinir eyleminin uzamasına, Chevreul çabaların bilinçsizliğine. Belki de, Ségouin'in benimsediği gibi, kişilerin topluluğundan bir itki, bir manyetik akım doğmaktaydı.

Bu varsayım Pécuchet'yi uzun uzun düşündürdü. Kitaplığından Montacabère'in *Manyetizmacının Rehberi*'ni aldı, dikkatle yeniden okudu, Bouvard'a da kuramı öğretti.

Bütün canlı cisimler yıldızların etkisini alır ve iletirlerdi, mıknatısınkine benzer bir özellikti bu. Bu güç yöneltilerek hastalar iyileştirilebilirdi, ilke buydu. Mesmer'den beri, bilim gelişmişti, ama her zaman için en önemlisi akışkanı akıtmak ve öncelikle uyutma-

sı gereken el devinilerini gerçekleştirmek gerekirdi.

"İyi ya, uyut beni!" dedi Bouvard.

"Olanaksız!" diye yanıtladı Pécuchet, "manyetizmanın etkisinde kalmak ve başkasına geçirmek için, inanç zorunlu."

Sonra Bouvard'ı süzdü:

"Ne yazık!" dedi.

"Nasıl?"

"Evet, istesen, birazcık da uygulama yapsan, senden iyi manyatizmacı olmazdı!"

Çünkü gereken her şey vardı onda: ince davranış, güçlü bir yapı ve sağlam bir özgüven.

Kendinde görülen bu özellik Bouvard'ın koltuklarını kabarttı. Gizlice Montacabère'e daldı.

Sonra, Germaine kendisini sağır eden kulak uğultularından yakınıp durduğundan, bir akşam, hiç önemsemezmiş gibi bir sesle:

"Manyetizmayı denesek?" dedi.

Germaine karşı çıkmadı. Bouvard karşısına oturdu, bileklerini avuçlarına aldı, yaşamı boyunca başka bir şey yapmamış gibi gözlerini hiç kıpırdatmadan yüzüne bakmaya başladı.

Kadıncağız, ayaklarının altında bir ayak tandırı,yavaş yavaş başını eğdi, sonra gözleri yumuldu ve usul usul horlamaya başladı.

Bir saat izlediler onu, sonra Pécuchet, alçak sesle:

"Ne duyuyorsunuz?" diye sordu.

Germaine uyandı.

Daha sonra, hiç kuşkusuz, açılacaktı.

Bu başarı onları yüreklendirdi, hekimlik uygulamalarına güvenle yeniden başladılar, kaburgalarının arasındaki ağrılar nedeniyle kilise görevlisi Chamberlan'a, bir mide sinircesine tutulmuş olan duvarcı Migraine'e, köprücük kemiğinin altındaki ansealoidi beslenmek için et yakısı gerektiren Varin anaya, bir damlalıya, meyhanelerin çevresinde ayaklarını sürüyüp duran Lemoine babaya, bir veremliye, bir yarı felçliye, daha birçoklarına baktılar. Nezleleri ve soğuktan kaynaklanan yara ve çatlakları da ele aldılar.

Hastalığı incelediklen sonra, bakışlarıyla birbirlerine hangi uyutma devinilerini yapmak gerektiğini, büyük akımla mı, küçük

akımla mı, yukardan aşağı mı, aşağıdan yukarı mı, yatay mı, enlemesine mi, iki parmakla mı, üç parmakla mı, yoksa beş parmakla mı yapmak gerektiğini soruyorlardı. Biri yoruldu mu öteki alıyordu yerini. Sonra, evlerine dönünce, gözlemlerini bakım günlüğüne not ediyorlardı.

Yumuşak tutumları insanları çekti. Bununla birlikte Bouvard'ı yeğliyorlardı, eski bir yolcu gemisi kaptanı Barbey babanın kızı Barbée'yi de iyileştirince, ünü Falaise'e dek ulaştı.

Barbée kafasının içinde bir çivi varmış gibi bir sanıya kapılıyor, boğuk bir sesle konuşuyor, çoğu kez birkaç gün süresince hiçbir şey yemiyor, sonra alçı ya da kömür yiyordu. Sinir bunalımları hıçkırıklarla başlıyor, bir gözyaşı seliyle son buluyordu; kaynatılmış bitki sularından yakılara değin bütün yolları denemişlerdi, böylece, bıkkınlıktan, Bouvard'ın önerilerini de kabul etti.

Bouvard hizmetçiyi yollayıp kapıyı sürgüledikten sonra, yumurtalıkların üstüne bastıra bastıra karnını ovmaya başladı. Göğüs geçirme ve esnemelerle bir rahatlama belirdi. Bouvard parmağını kızın burnunun yukarısına, kaşlarının arasına bastırdı; kız birden kımıltısızlaştı. Kollarını kaldırdınız mı geri düşüyordu; başı ne duruma getirilirse öylece kaldı; kasınmalı bir biçimde titreyen, yarı kapalı gözkapaklarının arasından, ağır ağır kayan göz yuvarları görünüyordu; sonunda köşelerde kasılıp kaldılar.

Bouvard bir yeri ağrıyıp ağrımadığını sordu; o da ağrımadığını söyledi; şimdi duymakta olduğu mu? bedeninin içini görüyordu.

"Ne görüyorsun orda?"

"Bir böcek."

"Onu öldürmek için ne yapmak gerek?"

Alnı kırıştı:

"Arıyorum... yapamam, yapamam."

İkinci uyutuluşunda, ısırgan suyu, üçüncüsünde kedi nanesi önerdi. Nöbetler hafifledi, yok oldu. Gerçekten mucize gibi bir şeydi bu. Buruna dokunma başkalarında başarılı olmadı, uyku durumunu doğurmak için bir Mesmer gerdeli yapmayı tasarladılar. Pécuchet şimdiden eğe talaşı toplamış ve yirmi dolayında şişe temizlemişti, ama ikircilliğe kapılarak işe ara verdi. Hastalar arasın-

da kadınlar da olacaktı.

"Azgın cinsel nöbetlere tutulurlarsa ne yaparız?"

Bu Bouvard'ı durduracak bir şey değildi; ama dedikodular, hatta şantajlar olabilirdi; vazgeçmek daha iyiydi. Bir armonikayla yetindiler, yanlarında evlere getirdiler, bu da çocukları çok sevindirdi.

Bir gün, Migraine'in daha kötü olduğunu görünce, buna başvurdular. Billursu sesler Migraine'in sinirlerini azdırdı; ama Deleuze yakınmalardan ürkmemesini söyledi; çalgı sürdü.

"Yeter! yeter!" diye bağırıyordu.

Bouvard:

"Biraz sabır," diye yineliyordu.

Pécuchet cam tuşları daha hızlı dövüyor, çalgı titriyor, zavallı adam böğürüp duruyordu, bu sırada gürültüyü duyup hekim de geldi:

"Gene mi siz?" diye haykırdı, hastalarının başında hep onları bulmak tepesini attırıyordu.

Bouvard ile Pécuchet manyetizma yöntemlerini açıkladılar. Hekim manyetizmacılığa verip veriştirdi, hokkabazlıktı bütün bunlar, sonuçları imgelemden kaynaklanıyordu.

Ama hayvanlara da manyetizma yapılıyordu. Montacabère söylüyordu bunu, M. Lafontaine de bir dişi arslana manyetizma yapmayı başarmıştı. Onların dişi arslanları yoktu. Ama rastlantı bir başka hayvan sundu.

Çünkü öğleden sonra bir ırgat gelip umutsuz durumda olan bir inek için çiftlikten kendilerini istediklerini söyledi.

Hemen koştular.

Elma ağaçları çiçekteydi, avluda, doğan güneşin altında otlardan dumanlar yükseliyordu. Göleğin yanında, bir yanına bir çarşaf örtülmüş bir inek, üzerine atılan kova kova sular yüzünden titreyerek böğürüyordu, öylesine şişmişti ki, bir hipopotama benziyordu.

Hiç kuşkusuz, yonca tarlasında otlayarak zehirlenmişti. Gouy babayla Gouy ana çok üzülüyorlardı, çünkü baytar gelemiyordu, şişe karşı birtakım sözcükler bilen bir arabacı rahatını bozmak istemiyordu; bu beylerin kitaplıkları ünlüydü, bir gizleri olsa ge-

rekti.

Kollarını sıvadıktan sonra, biri boynuzlarının önüne, öteki arkasına yerleşti, hayvanın üstüne ırmak ırmak akışkan boşaltmak üzere büyük iç çabalar ve çılgınca devinilerle parmaklarını ayırmaya başladılar, çiftçi, karısı, uşak ve komşular nerdeyse tüyleri ürpererek bakıyorlardı.

İneğin karnında duyulan gurultular onların karınlarında da gurultulara neden oldu. İnek gaz çıkardı. O zaman Pécuchet:

"Belki de umuda açılan bir pencere bu, bir çıkış yolu," dedi.

Çıkış yolu açıldı, bir top mermisi gücüyle patlayan bir sarı nesne gerdeli içinden umut fışkırıverdi. Yürekler rahatladı, ineğin şişi indi. Bir saat sonra hiçbir şey kalmadı.

Kesinlikle imgelemin etkisi değildi bu. Öyleyse akışkanın özel bir etkisi vardı. Nesneler içine kapatılabiliyordu, hiç zayıflatılmadan buradan alınacaktı. Böyle bir yol hastaların ayağına gitmekten de kurtarıyordu onları. Bu yolu benimsediler, hastalarına manyetizmalanmış paralar, manyetizmalanmış mendiller, manyetizmalanmış sular, manyetizmalanmış ekmekler yolladılar.

Sonra, incelemelerini sürdürerek, el devi.lerini bırakıp Puységur yöntemine geçtiler. Bu dizgede manyetizmacının yerini yaşlı bir ağaç alıyor, ağacın gövdesine bir ip sarılıyordu.

Bahçelerindeki bir armut ağacı tam bu iş için yapılmışa benziyordu. Birkaç kez var güçleriyle sarılarak onu bu işe hazırladılar. Altına bir kanepe konuldu. Konuklar bu kanepeye diziliyordu. Öyle olağanüstü sonuçlar elde ettiler ki, Vaucorbeil'i alt etmek için kendisini memlekctin bütün ileri gelenleriyle birlikte bir oturuma çağırdılar.

Biri bile gelmemezlik etmedi.

Germaine küçük salona aldı kendilerini, özür diledi, efendileri birazdan gelecekti.

Arada bir, bir zil sesi duyuluyordu. Başka yere aldığı hastalardı bunlar. Çağrılılar dirsekleriyle birbirlerini dürterek tozlu pencereleri, lambriler üstündeki lekeleri, dökülen boyaları gösteriyorlardı; bahçe açıklı durumdaydı. Her yanda odunlar! Duvardaki açıklığın önünde iki sopa meyva bahçesini kapatıyordu.

Pécuchet geldi: "Emrinizdeyim, beyler!" dedi. Ve dipte, ar-

mut ağacının altında oturan birkaç kişi gördüler.

Chamberlan, sakalsız, bir papaz gibi, dik yakalı bir yün redingot ve deri bir takke giymiş, kaburga ağrılarının neden olduğu titremelere bırakıyordu kendini; Migraine hep midesinden rahatsızdı, onun yanında yüzünü buruşturup duruyordu. Varin ana, şişmanlığını saklamak için, şalını birkaç kez üst üste dolamıştı üstüne. Lemoine baba, ayakları postallarında çıplak, koltuk deyneklerini dizlerinin altına almıştı, Barbée'yse pazar giysisinin içinde olağandışı ölçüde solgundu.

Ağacın öbür yanında, başka insanlar gördüler: albinos yüzlü bir kadın boynundaki irinli sıracaları silmekteydi. Küçük bir kızın yüzü mavi gözlükler ardında yarı yarıya görünmez olmuştu. Kasılması sırtını eğen bir yaşlı adam istemdışı devinilerinde Marcel'e, parça parça bir iş gömleği ve yamalı bir pantalon giymiş yarı deli bir adama çarpıyordu. İyi dikilmemiş yarık dudağından dişleri görünüyordu delinin, kocaman bir şişle kabarmış yüzüne bezler sarılmıştı.

Hepsi de elinde ağaçtan inen bir iplik tutuyor, kuşlar ötüyordu; bir ılık çimen kokusu dolaşıyordu havada. Dallar arasından güneş vuruyordu. Yosunlar üzerinde yürünüyordu.

Bu arada hastalar, uyuyacak yerde, gözkapaklarını ayırıyorlardı.

"Şimdiye dek ilginç bir şey göremedim," dedi Foureau. "Siz başlayın, ben bir dakika uzaklaşıyorum."

Pipolu kapının son kalıntısı olan bir Abdülkadir'i tüttüre tüttüre geri döndü.

Pécuchet çok iyi bir manyetizma yolu anımsadı. Bütün hastaların burunlarını ağzına aldı, elektrik almak için soluklarını içine çekti, Bouvard da aynı zamanda akışkanlığı artırmak amacıyla ağaca sarıldı.

Duvarcının hıçkırıkları kesildi, kilise görevlisi oldukça sakinleşti, kasılmalı adam kımıldamaz oldu. Şimdi yanlarına yaklaşılabilir, her türlü deneyden geçirilebilirlerdi.

Hekim neşterini Chamberlan'ın kulağının altına batırdı, adam biraz titredi. Ötekilerin duyarlı oldukları kesindi; damlalı adam bir çığlık kopardı. Barbée'ye gelince, bir düş görür gibi gü-

lümsüyor, çenesinin altından bir ince kan sızıyordu. Foureau kendisi denemek için neşteri almak istedi, hekim vermeyince, var gücüyle çimdikledi. Yüzbaşı bir tüyle burun deliklerini gıdıkladı, tahsildar da derisinin altına topluiğne sokmaya hazırlanıyordu.

"Bırakın, şaşılacak bir şey yok," dedi Vaucorbeil. "Ne de olsa bir histerik! Şeytan bile çıkamaz içinden."

Pécuchet Victoire'ı, sıracalı kadını göstererek:

"Bu kadın bir hekimdir, hastalıkları bilir, ilaçlarını belirtir," dedi.

Langlois burun akıntısı konusunda kadından akıl istemek için yanıp tutuşuyordu, göze alamadı; Coulon daha yürekliydi, romatizmasına karşı bir şey istedi.

Pécuchet sağ elini Victoire'ın sol avcuna koydu, o da, kirpikleri hep kapalı, yanakları biraz kırmızı, dudakları titrek, karmakarışık sözler ettikten sonra, *valum becum*'u buyurdu.

Bayeux'de bir eczacının yanında çalışmıştı. Vaucorbeil bundan *album graecum* demek istediğini çıkarmıştı, belki de eczanede işitmişti bu sözcüğü.

Sonra, Bouvard'a göre saydamsız nesnelerin ardındaki cisimleri seçebilen Lemoine babaya yaklaştı.

Lemoine baba içki yüzünden düşmüş eski bir okul öğretmeniydi. Ak saçları yüzünün üstüne dağılmıştı, ağaca belini vermiş, avuçları açık, güneşin altında görkemli bir biçimde uyuyordu.

Hekim gözlerini bir kravatla iki kat bağladı, Bouvard da, eline bir gazete vererek, buyurucasına:

"Oku!" dedi.

Lemoine baba alnını eğdi, yüzünün kaslarını oynattı, başını geriye attı, sonra hecelemeye başladı:

"A-na-ya-sal."

Ama beceriyle bütün bağlar kaydırılabilirdi!

Hekimin yadsıması Pécuchet'yi ayaklandırıyordu. Barbée'nin şu anda evinde olup bitenleri anlatabileceğini ileri sürmeye kadar götürdü işi.

"Peki," diye yanıtladı doktor. Sonra, saatini çıkararak, "Karım ne yapıyor?" dedi.

Barbée uzun zaman duraladı; sonra suratını asarak söylen-

meye başladı: "Ha! ne? Ha! tamam! bir hasır şapkaya kurdela dikiyor."

Vaucorbeil cep defterinden bir yaprak koparıp bir pusula yazdı, Marescot'nun yazıcısı da hemen götürdü.

Oturum bitmişti. Hastalar gittiler.

Sonuçta Bouvard ile Pécuchet başarılı olamamışlardı. Isıdan ya da tütün kokusundan kaynaklanıyordu başarısızlık, ya da rahip Jeufroy'nın şemsiyesinden: şemsiyenin bakır bir süsü vardı, bakır da akışkanın yayılmasını önlerdi.

Vaucorbeil omuz silkti.

Bununla birlikte, Deleuze'ün, Bertrand'ın, Morin'in, Jules Cloquet'nin iyi niyetini yadsıyamazdı. Bu ustalarsa uyutulan kişilerin olayları önceden haber verdiklerini, çetin ameliyatları acı duymadan geçirdiklerini kesinliyorlardı.

Rahip daha şaşırtıcı öyküler anlattı. Bir misyoner, Brahmanlar'ın bir kubbede başları aşağıda dolaştıklarını görmüştü, Tibet'te Büyük-Lama geleceği söylemek için kendi barsaklarını yarıyordu.

"Şaka mı ediyorsunuz?" dedi hekim.

"Hiç de değil!"

"Hadi canım! Palavra bunlar!"

Konu yön değiştirdi, herkes öykücükler anlattı.

"Benim bir köpeğim vardı, ay cuma günüyle başladı mı hep hastalanırdı," dedi bakkal.

Sulh yargıcı:

"Biz on dört kardeştik," dedi. "Ben bir ayın 14'ünde doğdum, 14'ünde evlendim, ad günüm de bir 14'e rastlar! Buyurun, açıklayın bakalım."

Beljambe, pek çok kez, ertesi gün hanına gelecek yolcuların sayısını düşünde görmüştü. Petit de Cazotte'un gece yemeğini anlattı.

O zaman papaz bir gözleme girişti:

"Neden bunları yalnızca şeylerin işi..."

"Şeytanların işi mi?" dedi Vaucorbeil.

Rahip yanıt verecek yerde başını salladı.

Marescot Delphoi'nin Pythia'sından sözetti.

"Hiç kuşkusuz, miyazmalar."

"Şimdi de miyazmalar çıktı."

"Ben bir akışkanı kabul ederim," diye yanıtladı Bouvard.

Pécuchet de:

"Sinirsel-yıldızsal akışkanı," diye ekledi.

"Öyleyse kanıtlayın, gösterin şu akışkanınızı! Ayrıca, akışkanların modası geçti; siz beni dinleyin."

Vaucorbeil daha uzağa gidip gölgeye oturdu. Kenterler de onu izlediler.

"Bir çocuğa "Ben kurdum, seni yiyeceğim," derseniz, sizin bir kurt olduğunuzu tasarlar ve korkar; demek ki sözlerle buyrulan bir düş bu. Aynı biçimde uyutulan kişi de her isteneni benimser. Tasarlamaz, anımsar, düşündüğünü sanırken de yalnızca duyuları vardır. Böylece insanlara cinayetler esinlenebilir, erdemli kişiler kendilerini yırtıcı hayvanlar gibi görüp adam yiyebilirler."

Herkes Bouvard ile Pécuchet'ye baktı. Bilimleri toplum için tehlikeli görünüyordu.

Bahçede Marescot'nun yazıcısı göründü, Madam Vaucorbeil'in mektubunu sallıyordu elinde.

Doktor mektubu açtı, sarardı, en sonunda şu sözcükleri okudu:

"Bir hasır şapkaya kurdela dikiyorum."

Şaşkınlıktan hiç kimse gülemedi.

"Hay Allah! bir rastlantı! Hiçbir şeyi kanıtlamaz bu," dedi hekim.

Sonra, iki manyetizmacı bir utku havasına girince, kapıda geriye döndü:

"Bırakın artık bu işi! tehlikeli eğlenceler bunlar," diye ekledi.

Papaz, yardımcısını götürürken, sertçe payladı onu.

"Sen deli misin! benden izin almadan! Kilise'nin yasakladığı işlere giriştin!"

Herkes gitmişti; Bouvard ile Pécuchet çardakta öğretmenle konuşuyorlardı, birdenbire Marcel meyva bahçesinden çıkıverdi, çene sargısı çözülmüştü.

"İyileştim! iyileştim! güzel efendilerim!" diye kekeliyordu.

"İyi! tamam! rahat bırak bizi!"

"Peki, güzel efendilerim! kurbanım size! ellerinizden öperim!"

Petit, ilerlemeden yana bir inşandı, hekimin açıklamasını bayağı ve kenterce bulmuştu. Bilim zenginlerin tekelindeydi. Halkı dışarda bırakıyordu: eski ortaçağ çözümlemesinin yerini geniş ve içten bir çözümlemenin almasının zamanı gelmişti! Gerçek yürekle elde edilmeliydi. Sonra, spiritizma yanlısı olduğunu söyleyerek, hiç kuşkusuz yetersiz, ama bir şafağın göstergesi olan birkaç kitap adı verdi.

Bu kitapları getirttiler.

Spiritizmacılık inak olarak türümüzün kaçınılmaz düzelmesini benimsiyordu. Yeryüzü günün birinde gökyüzü olacaktı, bu öğreti öğretmeni işte bunun için büyülüyordu. Öğreti, katolik olmamakla birlikte, ermiş Augustinus ve ermiş Louis'ye bağlanmak savındaydı. Hatta Allan-Kardec bunların yazdırdıkları ve çağdaş görüşler düzeyinde parçalar yayımlamıştı. Kolay ve yararlıydı, tıpkı teleskop gibi, üst dünyaları gösteriyordu bize.

Ruhlar, ölümden sonra ve esrime içinde, buraya taşınırlardı. Ama bazı bazı küremize iner, masalarımızı, iskemlelerimizi gıcırdatır, eğlencelerimize karışır, Doğa'nın güzelliklerini, Sanat'ın hazlarını tadarlardı.

Ancak içimizden birkaçının "aromal" bir hortumu vardı, yani kafataslarının arkasında saçlarından gezegenlere dek uzanan ve Satürn'deki ruhlarla konuşmamızı sağlayan uzun bir boru yer alırdı; elle tutulamayan şeyler elle tutulamıyor diye gerçek olmaktan çıkmazdı ve dünyadan yıldızlara, yıldızlardan dünyaya sürekli bir geliş gidiş, iletim, alış veriş vardı.

O zaman Pécuchet'nin yüreği düzensiz özlemlerle kabardı, gece oldu mu, Bouvard onu penceresinde ruhlarla dolu olan bu ışıklı uzamlara dalmış buluyordu.

Swedenborg buraya uzun yolculuklar yapmıştı. Çünkü, bir yıldan az bir sürede, Venüs'ü, Mars'ı, Satürn'ü ve yirmi üç kez Jupiter'i gezmişti. Üstelik, Londra'da İsa'yı görmüştü, ermiş Paul'ü, ermiş Jean'ı, Musa'yı görmüştü, hatta 1736'da Son Yargı'yı görmüştü.

Bunun için de bize gökyüzünün betimlemelerini veriyordu.

Burada da tıpkı bizim burda olduğu gibi çiçekler, saraylar, pazarlar ve kiliseler bulunurdu.

Eskiden insan olan melekler düşüncelerini kâğıtlara geçirir, ev yaşamından ya da tinsel konulardan sözederlerdi, kilise görevlerini yeryüzü yaşamlarında Kutsal Kitap üzerinde çalışmış kişiler yürütürlerdi.

Cehenneme gelince, mide bulandırıcı kokularla, kulübelerle, iğrenç yığınlarla, kılıksız kişilerle doluydu.

Ve Pécuchet bu açınlamalarda neyin güzel olduğunu anlamak için kafa patlatıp duruyordu. Bouvard'a bunlar bir budalanın sabuklamalarıymış gibi geldi. Bütün bunlar Doğa'nın sınırlarını aşıyordu! Oysa kim biliyordu? Şu düşüncelere giriştiler:

Hokkabazlar bir kitleyi yanılsamaya götürebilirdi; şiddetli tutkuları olan bir insan başka yanılsamalar yaratabilirdi; ama yalnızca istem cansız nesneye nasıl etkiyecekti? Söylendiğine göre, bir Bavyeralı üzümleri olgunlaştırmıştı; M. Gervais bir siğilotunu yeniden canlandırmıştı; daha güçlü biri, Toulouse'da, bulutları aralıyordu.

Dünya ile bizim aramızda bir ara töz bulunduğunu mu kabul etmeliydi? "Od," yeni bir açıklanmaz nesne, bir tür elektrik, belki de bu ara tözün ta kendisiydi. Manyetizmalanan kişilerin gördüklerini sandıkları ışıltı, mezarlıklarda gezen ışıklar, hayaletlerin biçimleri bu tözün yayıntılarıyla açıklanıyordu.

Böylece bu görüntüler bir yanılsama değil miydi, çarpılmışların uyutulmuşlarınkine benzeyen olağanüstü yetilerinin fizik bir nedeni mi bulunmaktaydı?

Kaynağı ne olursa olsun, bir öz, gizli ve evrensel bir etken vardı. Onu tutabilseydik, sürecin gücüne gereksinimimiz kalmayacaktı. Yüzyıllar gerektiren bir şey bir dakikada gelişecekti; her türlü mucize gerçekleştirilebilecek ve evren buyruğumuzda olacaktı.

Büyü insan kafasının bu ölümsüz isteğinden kaynaklanıyordu. Hiç kuşkusuz, değeri abartılmıştı, ama bir yalan değildi. Bunu bilen Doğulular mucizeler gerçekleştiriyorlardı. Bütün yolcular söylüyorlardı, M. Dupotet de Palais-Royal'da parmağıyla mıknatıslı iğneyi bozuyordu.

Nasıl büyücü olunurdu? Bu düşünce önce bir çılgınlık gibi gö-

ründü, ama gene geldi, kafalarını bulandırdı, alay eder gibi davranmakla birlikte, boyun eğdiler.

Bir hazırlık düzeni zorunluydu.

Daha iyi coşabilmek için, geceleri yaşıyor, aç duruyorlardı. Germaine'i daha duyarlı bir medyum yapmak için, yemeğini kıstılar. O da eksiğini içkiyle giderdi, o denli içki içti ki, sonunda iyice ayyaş oldu. Koridorda gezinmelerinden uyanıyordu. Ayak seslerini kulaklarındaki uğultuyla ve duvarlardan çıktığını işittiği düşsel seslerle karıştırıyordu. Bir sabah mahzene bir pisibalığı koymuştu, aynı gün ateşle kaplı olduğunu görerek korktu, o günden sonra daha da kötüleşti ve sonunda kendisine büyü yaptıklarına inandı.

Bouvard ile Pécuchet görümler edinmek umuduyla birbirlerinin ensesini sıktılar, kendilerine belladon kesecikleri yaptılar, en sonunda da büyülü kutuyu benimsediler: içinden üzerine çiviler dikilmiş bir mantar yükselen ve göğse bağlı bir kurdelayla yüreğin üstünde tutulan bir küçük kutu. Kutu bozuldu; ama Dupotet çemberini kullanabilirlerdi.

Pécuchet yere kömürle kara bir yuvarlak çizdi, komşu ruhlara yardım edecek hayvan ruhlarını kapatacaktı buraya. Bouvard'ı buyruğu altında tutmanın mutluluğu içinde, papamsı bir havayla:

"Sakın üstünden geçme!" dedi.

Bouvard bu yuvarlak yere dikti gözlerini. Çok geçmeden yüreği çarpmaya başladı, gözleri bulandı. "Öf! bitirelim artık!" dedi.

Anlatılmaz bir iç rahatsızlığından kaçmak için üzerinden atladı.

Pécuchet'nin coşkusu gittikçe artıyordu, bir ölü göstermek istedi.

Direktuar döneminde, l'Echiquier sokağında bir adam Terör döneminin kurbanlarını gösteriyordu. Hortlak örnekleri sayısızdı. Bir görüntüymüş, olsun! bunları ortaya çıkarmak söz konusuydu.

Bir ölü bize ne denli yakınsa, çağırdık mı o denli çabuk gelirdi; ama, ne yüzük, ne resim, ne bir tel saç, ailesinden hiçbir anı yoktu kendisinde, oysa Bouvard babasının ruhunu çağıracak durumdaydı; bundan pek hoşlanmamış gibi görününce, Pécuchet:

"Neden korkuyorsun?" diye sordu.

"Ben mi? Hiçbir şeyden! Ne istersen yap!"

Chamberlan'ın avcuna para sıkıştırdılar, gizlice eski bir ölü kafası getirdi kendilerine. Bir terzi iki kara kaftanla keşiş cüppelerindeki gibi bir kapüşon dikti. Falaise arabası bir kılıf içinde uzun bir tomar getirdi. Biri gerçekleştirmeye istekli, öteki inanmaktan korka korka işe giriştiler.

Müzeye bir tür katafalk yerleştirilmişti. Duvarın dibine itilmiş masanın kıyısında, Bouvard babanın ölü kafasına yukardan bakan portresinin altında, üç şamdan yanıyordu. Hatta kafatasının içine de bir mum sokmuşlardı, göz yuvalarından ışınlar çıkıyordu.

Ortada, bir ocağın üzerinde, günlük tütmekteydi. Bouvard arkada duruyordu; Pécuchet, ona sırtını dönmüş, ocağa avuç avuç kükürt atıyordu.

Bir ölüyü çağırmadan önce, cinlerin rızasını almak gerekirdi. O gün de cuma, yani Béchet'nin günü olduğundan, önce Béchet'yle ilgilenmek gerekiyordu. Bouvard, bir sağdan bir soldan selamını vererek çenesini kırıp kolunu kaldırdıktan sonra, başladı:

"Enathiel, Amazin, Ischyros..."

Gerisini unutmuştu.

Pécuchet, çabucak, bir kartona yazılmış sözcükleri fısıldamaya başladı:

"Ischyros, Athanatos, Adonaï, Sadaï, Eloy, Messias," dizi uzundu, "sana yalvarıyorum, senden bunu diliyorum, sana emrediyorum, ey Béchet!" Sonra sesini alçalttı: "Béchet, nerdesin? Béchet! Béchet! Béchet!"

Bouvard koltuğa çöktü, içgüdüyle girişimini kötü bulduğundan, Béchet'yi görmediği için içi rahattı. Babasının ruhu neredeydi? Sesini duyabilir miydi? Ya birden gelecek olursa?

Çatlak camdan giren yelin altında perdeler ağır ağır kımıldıyordu, mumlar ölü kafasının ve yağlıboya yüzün üzerinde gölgeleri oynatıyordu. Topraksı bir renk de karartıyordu ayrıca. Küf elmacık kemiklerini yiyordu, gözlerin parıltısı gitmişti, ama yukarda, boş kafanın deliklerinde bir alev ışıldamaktaydı. Bazı bazı ötekinin yerini alıyormuş, redingotun yakasına konuyormuş, onun favorilerini taşıyormuş gibi görünüyordu; çivisinden yarı çıkmış tuval oynuyor, çırpınıyordu.

Yavaş yavaş, bir soluğun insanı sıyırmasına, ele gelmez bir

varlığın yaklaşmasına benzer bir şey duydular. Pécuchet'nin alnı terden ıpıslaktı, Bouvard'ın da dişleri çatır çatır birbirine vurmaya başladı, karnına bir kramp girdi; döşeme, bir dalga gibi, ayaklarının altından kayıyordu; şöminede yanan kükürt kıvrım kıvrım döküldü; aynı zamanda yarasalar dönüp duruyordu; bir çığlık yükseldi; kimdi o?

Kapüşonlarının altında yüzleri öylesine bozulmuştu ki, ürpertileri iki katına çıkıyor, kımıldamayı, hatta konuşmayı göze alamıyorlardı; bu sırada, kapının ardında acı çeken bir ruhun iniltilerini andıran iniltiler işittiler.

En sonunda bakmayı göze aldılar.

Yaşlı hizmetçileriydi, bölmenin bir çatlağından onları gözetlerken, şeytanı gördüğünü sanmıştı, şimdi, koridorda diz çökmüş, istavroz çıkarıp duruyordu.

Bütün sözler boşa gitti. Bu türlü insanlara hizmet etmek istemiyordu artık, daha o akşam bıraktı onları.

Germaine orda burda konuştu. Chamberlan işinden oldu, Bouvard'la Pécuchet'ye karşı rahip Jeufroy, Madam Bordin ve Foureau'nun önayak olduğu gizli bir birlik oluştu.

Başkalarınınkine benzemeyen yaşama biçimleri kimsenin hoşuna gitmiyordu. Kuşkulu kişiler oldular, hatta bulanık bir korku yaratıyorlardı.

Özellikle uşak seçimleri halkın gözünden düşmelerine neden oldu. Başkasını bulamayınca, Marcel'i almışlardı.

Tavşan dudağı, çirkinliği, kaba saba konuşması insanları kaçırıyordu. Büyüklerince bırakılıp tarlalarda kendi başına büyümüş, uzun yoksunluk yaşamından yatıştırılması olanaksız bir açlık kalmıştı. Hastalıktan ölmüş hayvanlar, kokmuş domuz yağları, ezilmiş köpekler, her şeyi yiyordu, yeter ki parça büyük olsundu. Bir koyun gibi yumşak başlı, ama tümden aptaldı.

Duyduğu minnet nedeniyle Bouvard ve Pécuchet beylere uşak durmayı önermişti; ayrıca, büyücü olduklarını sandığından, olağandışı kazançlar bekliyordu.

Daha ilk günlerde, bir giz verdi onlara. Eskiden bir adam Poligny fundalığında bir altın külçesi bulmuştu. Olayı Falaise tarihçileri de anlatmışlardı; gerisini bilmiyorlardı: on iki kardeş, bir yol

culuğa çıkarken, Chavignolles'dan Bretteville'e kadar, yol boyunca böyle on iki külçe saklamışlardı, Marcel de efendilerine araştırmalara başlaması için yalvarıyordu. Bu külçelerin belki de göç sırasında gömüldüğünü düşündüler.

Büyü değneğini kullanmanın tam yeriydi. Değneğin erdemleri kuşkuluydu. Gene de konuyu incelediler, Pierre Garnier adında birinin bu erdemleri bilimsel nedenler göstererek savunduğunu öğrendiler: ona göre, kaynaklardan ve madenlerden ağaçla kaynaşmaya yönelen cisimcikler çıkardı.

Pek olacak bir şey değildi bu. Ama kim bilir? Deneyelim!

Fındık ağacından bir çatal yontup bir sabah hazineyi aramaya çıktılar.

"Bulduklarımızı vermemiz gerekecek," dedi Bouvard.

"Yok, hayır! daha neler!"

Üç saat yürüdükten sonra, uslarına bir düşünce geldi, durdular: Chavignolles - Bretteville yolu! eskisi mi, yenisi mi? Eskisi olmalıydı.

Geri döndüler, eski yolun izini bulmak kolay değildi, çevreyi gelişigüzel dolaştılar.

Marcel ava çıkmış bir İspanyol köpeği gibi sağa sola koşup duruyordu. Bouvard her beş dakikada bir onu çağırmak zorunda kalıyordu; Pécuchet, sopayı ucu yukarda, iki dalından tutarak adım adım ilerliyordu. İkide bir, bir güç, bir tür kanca değneği yere doğru çekiyormuş gibi bir duyguya kapılıyordu. Marcel de yeri daha sonra bulmak üzere yakındaki ağaçlarda bir kertik açıyordu hemen.

Bu arada Pécuchet yavaşlıyordu. Ağzı açıldı, gözbebekleri titredi. Bouvard kendisine seslendi, omuzlarından tutup sarstı; kımıldamadı, tıpkı Barbée kız gibi, öylece cansız duruyordu.

Sonra yüreğinin çevresinde bir yırtılma, hiç kuşkusuz değnekten kaynaklanan bir tuhaf durum duyduğunu anlattı; bir daha bu değneğe dokunmak istemiyordu.

Ertesi gün, ağaçlarda açtıkları kertiklerin önüne geldiler. Marcel bir belle çukurlar açıyor, kazı hiçbir sonuç vermiyor, her seferinde süklüm püklüm oluyorlardı. Pécuchet bir çukurun kıyısına oturdu; başı yukarda, aromal hortumuyla ruhların sesini duy-

maya çalışarak, hatta duyup duymadığını düşünerek düş kurarken, gözlerini kasketinin gölgeliğine dikti; dünkü esrime gene başladı. Uzun zaman da sürdü, ürkütücü olmaya başladı.

Yulafların üzerinde, bir patikada bir fötr şapka belirdi: Vaucorbeil kısrağıyla dolaşıyordu. Bouvard'la Marcel seslendiler.

Hekim geldiğinde bunalım sona ermek üzereydi. Pécuchet'yi daha iyi inceleyebilmek için, kasketini kaldırdı, alnında bakır rengi lekeler gördü:

"Vay! vay! *fructus belli!* bunlar frengi lekeleri, dostum! iyi bakın kendinize, hay Allah! aşkla oynamayalım!"

Pécuchet, utanç içinde, kasketini yeniden giydi, yarım ay biçiminde bir gölgelik üzerinde kabaran bir tür bereydi şapkası, örneğini Amoros'un atlasından almıştı.

Hekimin sözleri şaşkına çevirmişti onu. Gözleri havada, bunu düşünüyordu, birden toparlandı.

Vaucorbeil onu süzüyordu, sonra bir fiskeyle kasketini düşürdü.

Pécuchet kendine geldi.

"Bundan kuşkulanıyordum," dedi hekim, "cilalı gölgelik bir ayna gibi hipnotize ediyor sizi, bu olgu parlak bir cisme aşırı bir dikkatle bakan kimselerde oldukça sık görülür."

Sonra tavuklar üzerinde nasıl denendiğini anlattı, atına binip ağır ağır uzaklaştı.

Yarım fersah ötede, ufukta, bir çiftliğin avlusunda, piramit biçiminde bir nesne gördüler. Yer yer kırmızı noktalarla beneklenmiş dev bir kara üzüm salkımı diyeceği gelirdi insanın. Normandiya göreneğine göre, kirişler çakılı uzun bir direkti bu, üzerine hindiler tünemiş, güneşte kabarıyorlardı.

"Girelim."

Pécuchet çiftçiyle konuştu, o da isteklerini kabul etti.

Sıkma yerinin ortasına tebeşir tozuyla bir çizgi çizdiler, bir hindinin ayaklarını bağladılar, gagasını çizgiye getirip karnının üstüne yatırdılar. Hayvan gözlerini yumdu, çok geçmeden de ölü gibi göründü. Ötekiler de böyle oldu. Bouvard hayvanları hemen Pécuchet'ye geçiriyor, o da uyuşturur uyuşturmaz yana diziyordu. Çiftlikteki insanlar kaygılandılar. Hanım bağırdı, küçük bir kız ağ-

lamaya başladı.

Bouvard bütün hayvanları çözdü. Yavaş yavaş canlanıyorlardı, ama sonucun ne olacağı belli değildi. Pécuchet'nin biraz sert bir yanıtı üzerine, çiftçi dirgenini kaptı.

"Toz olun burdan! Yoksa işkembenizi delerim!"

Hemen kirişi kırdılar.

Olsun! sorun çözülmüştü; esrime özdeksel bir nedene bağlıydı.

Özdek neydi öyleyse? Ruh neydi? Birinin ötekine, ötekinin berikine etkisi nerden geliyordu?

Konuyu anlamak için, Voltaire'de, Bossuet'de, Fénelon'da araştırmalar yaptılar, hatta gene bir okuma odasına abone oldular.

Eski ustalara yapıtlarının uzunluğu ya da dillerinin zorluğu nedeniyle ulaşamıyorlardı, ama Jouffroy'yla Damiron onları çağdaş felsefeye alıştırdı, geçmiş yüzyılın yazarları da vardı.

Bouvard kanıtlarını La Mettrie'den, Locke'tan, Helvétius'tan çıkarıyordu; Pécuchet M. Cousin, Thomas Reid ve Gérando'dan. Birincisi deneye bağlanıyordu, ikincisi içinse "ideal" her şeydi. Şunda Aristoteles vardı, bunda Platon! tartışıp duruyorlardı.

"Ruh özdekdışı!" diyordu biri.

"Hiç de değil!" diyordu öteki. "Delilik, kloroform, bir kan alma ruhu altüst eder, her zaman düşünmediğine göre de yalnızca düşünen bir töz değildir."

"Ama bende bedenimden üstün bir şey var," diye karşı çıkıyordu Pécuchet, "bazı bazı ona ters düşen bir şey."

"Varlık içinde bir varlık mı? *Homo duplex!* Hadi canım sen de! Farklı eğilimler karşıt nedenleri gösterir. Hepsi bu."

"Ama bu bir şey, bu ruh, dışarının değişiklikleri altında özdeş kalır. Öyleyse yalın, bölünmez, bunun için de tinseldir!"

"Ruh yalın olsaydı, yeni doğan çocuk kendini anımsar, bir olgun insan olarak tasarlardı," diye yanıtlıyordu Bouvard. "Düşünceyse, tersine, beynin gelişimini izler. Bölünmez olmaya gelince, bir istem ya da bir kesinleme gibi bir gülün kokusu, bir kurdun iştahı da ikiye bölünmez!"

"Bunun hiç önemi yok!" dedi Pécuchet, "ruh özdeğin nitelik-

lerinden bağışıktır!"

"Yerçekimini kabul ediyor musun?" dedi Bouvard. "Özdek düşebiliyorsa, aynı biçimde düşünebilir de. Bir başlangıcı olduğuna göre, ruhumuzun bir sonu da olması, organlara bağlı olduğu için de onlarla birlikte yokolması gerekir."

"Ben ölümsüz olduğu düşüncesindeyim! Tanrı..."

"Ama ya Tanrı yoksa?"

"Nasıl?" Sonra Pécuchet Descartes'ın üç kanıtını saydı: "Bir, Tanrı kendisi konusundaki düşüncemizin içindedir; iki, varlığı olanaklıdır; üç, sonlu bir varlık olduğumdan, sonsuz konusunda nasıl bir düşünüm olabilir? Böyle bir düşünümüz olduğuna göre, Tanrı'dan gelmektedir, öyleyse Tanrı vardır!"

Bilincin tanıklığına, halkların geleneğine, bir yaratıcı gereksinimine geçti.

"Bir saatin..."

"Evet! evet! biliyoruz! ama saatçinin babası nerde?"

"Ancak bir neden gerekir!"

Bouvard nedenlere inanmıyordu.

Bir olgunun bir başka olgunun ardından gelmesinden onun bundan çıktığı sonucuna varıyoruz. Kanıtlayın bakalım!"

"Ama evrenin görüntüsü bir niyet, bir tasarı koyuyor ortaya!"

"Neden? Kötülük de iyilik kadar kusursuz örgütlenmiş. Koyunun kafasında büyüyen ve onu öldüren kurt, anatomi olarak, koyunun kendisine denktir. Aykırı yaratılışlar normal işlevleri aşıyor. İnsan bedeni daha iyi kurulmuş olabilirdi. Yerkürenin dörtte üçü verimsiz. Ay, bu fener, her zaman görünmüyor! Okyanusun gemiler, ağaçların odununun evlerimizin ısıtılması için yaratıldığını mı sanıyorsun?"

Pécuchet yanıt verdi:

"Ama, sindirim bozuklukları, kırıklar, kataraktlar olsa bile, mide sindirmek, bacak yürümek, göz görmek için yaratılmıştır. Amaçsız düzenleme yoktur! Etkiler aynı zamanda ya da daha sonra gelir. Her şey yasalara bağlıdır. Öyleyse son erekler vardır."

Bouvard belki de Spinoza'nın kendisine birtakım kanıtlar sağlayacağını düşündü. Dumouchel'e mektup yazarak Saisset'nin bir çerisini istedi.

Dumouchel kitabı yolladı, 2 Aralık'ta sürgüne giden dostu profesör Varelot'nun kitabıydı.

Törebilim belitleri ve gerekçeleriyle onları ürpertti. Yalnızca kurşunkalemle işaretlenmiş yerlerini okudular, şunu anladılar:

Töz, nedensiz, kökensiz olarak kendinden, kendisiyle varolandı. Bu töz Tanrıydı. Yalnız o Uzam'dı, Uzam'ın sınırları yoktu. Neyle sınırlanabilirdi?

Ama, sonsuz olmakla birlikte, salt sonsuz değildi, çünkü kusursuzluğun yalnız bir türünü içerirdi, Salt'sa hepsini içerirdi.

Çoğu kez daha iyi düşünmek için duruyorlardı, Pécuchet burnuna tütünler çekiyordu, Bouvard dikkat kesilmek yüzünden kıpkırmızıydı.

"Nasıl, hoşlanıyor musun?"

"Evet! kuşkusuz! okumana bak!"

Tanrı bir nitelikler sonsuzluğu biçiminde gelişirdi, bunlar, her biri kendince, varlığının sonsuzluğunu dile getirirlerdi. Biz bunların yalnız ikisini bilirdik: Uzam ve Düşünce.

Düşünce ile Uzam'dan sayısız nitelikler doğardı, bunlar da başka nitelikler içerirlerdi.

Aynı zamanda hem bütün Uzam'ı, hem bütün Düşünce'yi kucaklayacak olan bunda hiçbir olumsallık, hiçbir rastlantısallık görmezdi, birbirlerine zorunlu yasalarla bağlı olan öğelerin geometrik dizisini görürdü.

"Ya! çok güzel olurdu!" dedi Pécuchet.

Öyleyse insan da, Tanrı da özgür değildi.

"İşitiyor musun!" diye atıldı Bouvard.

Tanrının bir istemi, bir amacı olsaydı, belirli bir nedenle etkinlik gösterseydi, bir gereksinimi olacatı, kusursuzluktan yoksun bulunacaktı. Tanrı olmayacaktı.

Böylece, dünyamız nesnelerin bütünü içinde bir noktadan başka bir şey değildi, bir evrenler sonsuzluğunun bir parçası bizimkinin yanında sonsuz değişiklikler ürettiğinden, evreni tanımamız olanaksızdı. Uzam evrenimizi sarardı, ama onu da düşüncesinde bütün olası evrenleri içeren Tanrı sarmıştı, Tanrı düşüncesinin kendisi de tözü içinde sarılıydı.

Gece, buz gibi bir soğukta bir balonun içinde sonsuz bir koşu-

da dipsiz bir uçuruma doğru gidiyorlarmış, çevrelerinde de Kavranmaz'dan, Kımıltısız'dan, Sonsuz'dan başka bir şey yokmuş gibi bir duyguya kapılıyorlardı. Bu kadarı fazlaydı. Vazgeçtiler.

Bu denli çetin olmayan bir şey aradılar, M.Guesnier'nin okullar için yazılmış *Felsefe dersleri*'ni satın aldılar.

Yazar hangi yöntemin daha iyi olacağını soruyordu: varlıkbilimsel yöntem mi, yoksa ruhbilimsel yöntem mi?

Birincisi toplumların çocukluğuna, insanın dikkatini dış dünyaya yönelttiği döneme uyardı. Ama şimdi kendi üzerine eğildiğine göre, "ikincisinin daha bilimsel olduğuna inanıyoruz," diyordu yazar, Bouvard ile Pécuchet de ikincisinden yana karar verdiler.

Ruhbilimin amacı "ben'in bağrında" geçen olguları incelemekti; bu olgular gözlemle anlaşılırdı.

"Gözlemleyelim!"

On beş gün süresince, genellikle öğle yemeğinden sonra, büyük buluşlar yapacaklarını umarak, gelişigüzel bilinçlerini araştırdılar, hiçbir buluş yapamadılar, buna da çok şaştılar.

Bir olgu ilgilendirirdi *ben*'i: düşün. Ne türdendi? Nesnelerin beynimize yansıdığı, beynimizin de bu görüntüleri tinimize yansıttığı varsayılmıştı, bu nesneler konusunda böyle bilgi edinirdik.

Ama düşün tinselse, özdek nasıl tasarlanırdı? Dış algılara ilişkin kuşku bundan ileri gelirdi. Özdekselse, tinsel nesneler tasarlanamayacak mıydı? İç kavramlar konusundaki kuşku da bundan ileri gelirdi.

"Ayrıca, dikkat edelim! Bu varsayım bizi tanrıtanımazlığa götürür."

Çünkü bir görüntü sonlu bir şey olduğundan, sonsuzu canlandırması olanaksızdı.

Bouvard buna karşı çıkarak:

"Ama bir ormanı, bir kişiyi, bir köpeği düşündüğüm zaman bu ormanı, bu kişiyi, bu köpeği görüyorum," dedi. "Demek ki düşünler bunları canlandırıyor."

Böylece düşünlerin kaynağını ele aldılar.

Locke'a göre, iki kaynak vardı, duyumla düşünme; Condillac her şeyi duyuma indirgiyordu.

Ama o zaman düşünme temelden yoksun kalırdı. Bir öznede,

bir duyan varlığa gereksinimi vardı; ve bize büyük temel gerçekleri: Tanrı'yı, üstünlük ve kusuru, doğruyu, güzeli, vb., yani *yaratılıştan* diye adlandırılan, yani olgulardan önce gelen ve evrensel olan kavramları sağlayamayacaktı.

"Evrensel olsalardı, daha doğuştan bulunurlardı bizde."

"Bu sözcüklerle onları edinme yetenekleri belirtilmek isteniyor, Descartes da..."

"Senin Descartes zırvalıyor! Çünkü ceninde bunların bulunduğunu savunuyor, bir başka yerde de içkin bir biçimde bulunduklarını söylüyor."

Pécuchet şaşırdı:

"Nerdeymiş bu?"

"Gérando'da!" dedi Bouvard, sonra da hafifçe dostunun karnına vurdu.

"Yapma!" dedi Pécuchet. Sonra Condillac'a geldi: "Düşüncelerimiz duyumun dönüşümleridir! Bunlara neden olur, devinime sokar. Devinime sokulmaları için bir devindirici gerekir. Çünkü özdek kendi başına devinim üretemez, ben de bunu Voltaire'de buldum," diye ekleyerek oturaklı bir selam verdi.

Aynı kanıtlara dönüp duruyorlardı böylece, her biri ötekinin kanısını küçümsüyor, kendi kanısına ötekini inandıramıyordu.

Ama felsefe kendilerine saygılarını artırıyordu. Tarımla, yazınla, politikayla uğraşmalarını acıyarak anımsıyorlardı.

Müzeden tiksiniyorlardı şimdi. Biblolarını satabilseler çok sevinirlerdi. Sonra ikinci bölüme: ruhun yetilerine geçtiler.

Üç yetisi vardı ruhun, daha fazla değil! Duyma, tanıma, isteme yetileri.

Duyma yetisinde, bedensel duyarlıkla tinsel duyarlığı ayırmamız gerekiyordu.

Bedensel duyular doğal olarak beş türe ayrılır, bu türler de duyum organlarından ileri gelirdi.

Tinsel duyarlık olgularıysa, tersine, hiçbir şeyini bedene borçlu değildi. "Ağırlık yasalarını bulan Arkimedes'in hazzıyla bir yaban domuzu kellesini yiyen Apicius'un iğrenç hazzı arasında ortak olan ne vardır!"

Bu tinsel duyarlığın dört türü vardı, ikinci türü, "tinsel istek-

ler," beş alttüre bölünürdü, dördüncü türün olguları, "sevgiler" de iki alttüre ayrılırdı, "hiç kuşkusuz yasal bir eğilim olan, ama aşırı duruma gelince bencillik adını alan," benlik sevgisi de bunlar arasındaydı.

Tanıma yetisinde ussal algı yer alıyor, burda da başlıca iki devini ve dört derece bulunuyordu.

Soyutlama garip anlıklar için sakıncalar sunabilirdi.

Öngörürlük gelecekle ilişki kurdurttuğu gibi bellek de geçmişle ilişki kurdurturdu.

İmgelem daha çok kendine özgü bir özel yetiydi.

Sıradan şeyleri kanıtlamak için bunca ıkınıp sıkınma, yazarın züppece anlatımı, "önemle belirtmek isteriz ki," "Böyle düşünmekten çok uzağız," "Kendi bilincimize soralım" kalıplarının tekdüzeliği, durmamacasına Dugald-Stewart'ın göklere çıkarılması, kısacası bütün bu söz salatası onları öylesine tiksindirdi ki, isteme yetisinin üstünden atlayarak mantığa girdiler.

Mantık onlara çözümleyimin, bileştirimin, tumevarımın, tümdengelimin ne olduğunu ve yanlışlarımızın başlıca nedenlerini öğretti.

Hemen hepsi de sözcüklerin kötü kullanılmasından gelmekteydi.

"Güneş batıyor, hava kararıyor, kış yaklaşıyor": nep açık olaylar söz konusuyken, kişisel kendilikler sözkonusu olduğunu sanmamıza yol açacak kusurlu deyimlerdi bunlar! "Şu nesneyi, şu beliti, şu gerçeği anımsıyorum," demek yanılsamadan başka bir şey değildi, benliğimizde kalan nesneler değil, düşünlerdi, dilin kesinliği, "tinimin kendisiyle şu nesneyi algılamış olduğum, şu beliti çıkardığım, bu gerçeği benimsediğim şu edimini anımsıyorum," demeyi gerektirirdi.

Bir ilineği belirten terim onu bütün kipleriyle kapsamadığından, yalnızca soyut sözcükler kullanmaya çalıştılar, böylece, "Bir dolaşalım. – Yemek zamanı. -İşhal oldum," demek yerine, "Bir gezinti yararlı olurdu. – İşte besinleri yutma zamanı. – Bir boşalım gereksinimi duyuyorum," tümcelerini kullanıyorlardı.

Bir kez mantık ustaları olduktan sonra, değişik ölçütleri, bu arada ortak mantık ölçütünü elden geçirdiler.

Birey hiçbir şey bilemezse, neden bütün bireyler daha fazlasını bileceklerdi? Bir yanlış, yüz bin yıllık bir yanlış da olsa, eskidir diye bir doğru oluşturmazdı! Kalabalık değişmez bir biçimde alışkıyı izlerdi. İlerlemeyi yönlendirense, tam tersine, azınlıktı.

Duyuların tanıklığına güvenmek daha mı iyiydi? Bazı bazı onlar da aldanırlardı, ayrıca yalnız görünüş üzerinde bilgi verirlerdi. Derindekini kavrayamazlardı.

Us, değişmez ve kişisellikten uzak olduğundan, daha çok güvence sunardı, ama, ortaya çıkmak için, cisimleşmesi gerekirdi. O zaman us benim usum olurdu, bir kural yanlışsa pek önem taşımazdı. Bu kralın doğru olduğunu kanıtlayan hiçbir şey yoktu.

Usu duyularla denetlememiz öğütleniyordu; ama karanlıklarını yoğunlaştırabilirlerdi. Bulanık bir duyumdan yetersiz bir yasa çıkarılacak, bu da ilerde nesneleri açık bir biçimde görmemizi engelleyecekti.

Aktöre kalıyordu geriye. Bu da, sanki gereksinimlerimiz Salt'ın boyutundaymış gibi, Tanrıyı yararlının düzeyine indirmekti!

Kimilerince yadsınıp kimilerince benimsenen apaçıklığa gelince, kendi kendisinin ölçütüydü. M. Cousin bunu kanıtlamıştı.

"Açınlama'dan başka bir şey göremiyorum artık," dedi Bouvard. "Ama, buna inanmak için, iki ön bilgiyi benimsemek gerekirdi: duymuş olan bedenin bilgisiyle algılamış olan anlığın bilgisini; Duyu'yu ve Us'u benimsemek, insansal, dolayısıyla kuşkulu tanıklıkları benimsemektir."

Pécuchet düşündü, kollarını kavuşturdu.

"Ama kuşkuculuğun tüyler ürpertici uçurumuna düşmek üzereyiz," dedi.

Bouvard'a göre, bu uçurum yalnız boş beyinler için tüyler ürperticiydi.

"İltifata teşekkürler," diye yanıtladı Pécuchet. "Ama tartışılmaz olgular da var. Belirli bir sınır içinde gerçeğe ulaşılabilir."

"Hangi sınır içinde? İki kez iki her zaman dört mü eder? İçerilen içerenden daha mı azdır? Gerçeğin bir yaklaşığı, Tanrının bir parçası, bölünmez bir şeyin bölümü ne demektir?"

"Haydaa! sen bir sofist olup çıkmışsın?"

Pécuchet sinirlenmişti, üç gün boyunca somurttu.

Bu üç günü birkaç cildin "içindekiler"ini karıştırmakla geçirdiler. Bouvard zaman zaman gülümsüyor, yeniden konuşmaya girişerek:

"Kuşkulanmamak zor da ondan," diyordu. "Örneğin Tanrı konusunda Descartes'ın, Kant'ın, Leibniz'in kanıtları aynı değil, hem de birbirlerini yıkarlar. Dünyanın atomlarla ya da tinle yaratılmış olması tasarlanması olanaksız bir şey."

"Berikinin de, ötekinin de ne olduğunu bilmiyorum, ama aynı zamanda hem özdek, hem düşünce olduğumu duyuyorum."

"Kavranılmazlık, yalnızlık, yerçekimi de bana ruhum gibi, özellikle de ruhla bedenin birliği gibi birer gizem olarak görünüyor. Bunu açıklamak için, Leibniz uyumunu tasarladı, Malebranche öndeviniyi, Cudworth bir aracıyı tasarladı, Bossuet de bir sürekli mucize olarak görüyor bunu, ama saçma: sürekli bir mucize mucize olmaktan çıkar."

"Çok doğru!" dedi Pécuchet.

Ve her ikisi de felsefeden bıktıklarını açtılar birbirlerine. Bunca dizge kafasını karıştırıyordu insanın. Doğaötesi hiçbir işe yaramıyordu. Onsuz da yaşanabilirdi.

Öte yandan, para sıkıntıları artmaktaydı. Beljambe'a üç fıçı şarap, Langlois'ya on iki kilo şeker, terziye yüz yirmi, kunduracıya altmış frank borçluydular. Masraf hep sürüyor, Gouy ustaysa bir kuruş ödemiyordu.

Kendilerine para bulsun diye Marescot'ya gittiler, gerek Ecalles'ı satarak, gerek çiftliklerine ipotek koyarak, gerekse yararlanma hakkı kendilerinde kalmak ve ücreti yaşam boyu ödenmek üzere evlerini devrederek sağlayabilirdi bu parayı. Marescot bunun zor bir iş olduğunu, daha iyi bir iş ayarlandığını, kendilerine durumu bildireceğini söyledi. Sonra zavallı bahçeleri geldi uslarına. Bouvard gürgen fidanlığını, Pécuchet meyva ağaçlarını budamaya girişti. Marcel de çiçeklikleri çapalayacaktı.

Çeyrek saat sonra duruyorlardı, biri bıçağını kapatıyor, öteki makasını bırakıyor ve usul usul dolaşmaya başlıyorlardı: Bouvard ıhlamurların gölgesinde, yeleksiz, göğsü önde, kolları çıplak; Pécuchet bütün duvar boyunca, başı önde, elleri arkasında, kasketi-

nin gölgeliği önlem olarak ensesinin üzerine döndürülmüş durumda; koşut biçimde yürüyorlardı böylece, bir yandan kulübenin yanında dinlenip bir yandan bir ekmek parçası yiyen Marcel'i görmüyorlardı bile.

Bu dalınçta düşünceler fışkırmış oluyor, bunları yitirmemek için birbirlerine yaklaşıyorlardı; doğaötesi geri geliyordu böylece.

Hava ya da su dolayısıyla, ayakkaplarının içine giren bir kum, çimenler üzerinde bir çiçek, kısacası her şey dolayısıyla geri geliyordu.

Mumun yanışına bakarken, ışık nesnede midir, yoksa bizim gözümüzde mi diye soruyorlardı. Parıltıları bize geldiği zaman yıldızlar çoktan yok olmuş olabileceklerine göre, varolmayan nesnelere hayran kalıyorduk belki.

Bir yeleğin cebinin dibinde bir "raspail sigarası," bulunca, suyun üzerine ufaladılar ve kâfur döndü.

İşte özdeğin devinimi! devinimin bir üst derecesi yaşamı getirecekti.

Ama devinim durumundaki özdek varlıkları yaratmaya yetseydi, varlıklar bu denli çeşitli olmazdı. Çünkü başlangıçta ne toprak, ne su, ne insan, ne bitki vardı. Öyleyse hiç görülmemiş olan, dünyanın nesnelerinden olmayan, ama hepsini üretmiş olan bu ilk nesne neydi?

Bazı bazı bir kitaba gereksinimleri oluyordu. Dumouchel isteklerini yerine getirmekten bıkmıştı, artık mektuplarına yanıt vermiyordu, onlarsa, bir soruna el attılar mı dört elle sarılıyorlardı, hele Pécuchet.

Gerçek gereksinimi yakıcı bir susuzluğa dönüşüyordu.

Bouvard'ın söylevlerinden etkilenerek tinselciliği bırakıyor, hemen sonra yeniden dönüp yeniden bırakıyor, başı ellerinin arasında, "Ah! kuşku! kuşku! ölmeyi yeğ tutarım!" diye haykırıyordu.

Bouvard özdekçiliğin yetersizliğinin ayrımına varıyor, burda tutunmaya çalışıyor, ama ipin ucunu kaçırdığını söylemekten de geri durmuyordu.

Sağlam bir temel üzerinde uslamlamalara başlıyorlardı; temel yıkılıveriyordu; sonra ne düşünce kalıyordu, ne bir şey; yakalanmak istenir istenmez havalanan bir sinek gibi.

Kış akşamlarında, müzede, ateşin başında, kömürlere bakarak konuşuyorlardı. Yel koridorda ıslık çalıyor, pencerelerin camlarını titretiyor, ağaçların kara kitleleri bir o yana bir bu yana sallanıyor, gecenin hüznü düşüncelerinin ciddiliğini daha da artırıyordu.

Bouvard, arada bir, evin ucuna dek gidiyor, sonra geri dönüyordu. Şamdanların ve duvar diplerindeki tandırların eğri gölgeleri düşüyordu yere; sonra, yandan bakılınca, ermiş Pierre'in burnunun gölgesi tavana vuruyor, dev bir av borusunu andırıyordu.

Nesnelerin arasında zorlukla gelip geçiyorlar, Bouvard, sık sık, dalgınlıkla heykele çarpıyordu. Kocaman gözleri, sarkık dudağı ve sarhoş havasıyla Pécuchet'yi de rahatsız ediyordu. Çoktandır kurtulmak istiyorlardı bu heykelden, ama, savsaklamacılık yüzünden, her gün geriye atıyorlardı.

Bir akşam, "monat" üzerinde ateşli bir tartışmanın ortasında, Bouvard ayak parmağını ermiş Pierre'in başparmağına vurdu, öfkesini ona yönelterek:

"Bu herif de sinirime dokunuyor: dışarı atalım şunu!" dedi.

Merdivenden atmak zordu. Pencereyi açtılar, usulca kıyıya doğru eğdiler. Bouvard omuzuna almaya çalışırken, Pécuchet de diz çökerek tabanlarından kaldırmaya çalıştı. Ama taştan adam kımıldamıyordu; kaldıraç olarak baltalı mızrağa başvurmak zorunda kaldılar ve en sonunda dosdoğru uzattılar. O zaman, bastırınca, tacı önde, boşluğa dalıverdi, boğuk bir gürültü duyuldu, ertesi gün, on iki parçaya bölünmüş olarak, eski gübre çukurunda buldular onu.

Bir saat sonra, noter içeriye girdi, iyi bir haber getiriyordu. Bölgeden bir kişi, çiftliği ipotek edecek olurlarsa, bin ekü borç verecekti; onlar buna sevinirken, "Bir dakika!" dedi noter: "Bu kişinin bir koşulu var: Ecalles'i 1.500 franka kendisine satmanız. Ödeme hemen bugün yapılacak. Para noterlikte."

Her ikisi de boyun eğmekten yanaydı. Bouvard sonunda:

"Peki... öyle olsun!" diye yanıtladı.

"Anlaştık!" dedi noter. Sonra onlara ilgili kişinin adını bildirdi: Madam Bordin.

"Bundan kuşkulanmıştım!" diye haykırdı Pécuchet.

Bouvard, küçük düşmüştü, sustu.

Önemli olan bu sıkıntıdan kurtulmak olduğuna göre, o olmuş, başkası olmuş, ne çıkardı!

Parayı alınca (Ecalles'ın parası daha sonra ödenecekti), hemen bütün borçlarını ödediler, evlerine dönerlerken, pazarın köşesinde Gouy baba karşılarına çıktı.

Bir yıkımı haber vermek üzere kendilerine geliyordu. Dün gece yel avluda yirmi elma ağacını devirmiş, damıtımlığı yıkmış, ambarın çatısını alıp götürmüştü. Öğle sonunun geri yanını zararları saptamakla, ertesi günü de dülger, duvarcı ve çatı ustasıyla geçirdiler. Onarımlar en az 1.800 frankı bulacaktı.

Akşam da Gouy geldi. Marianne az önce Ecalles'ın satıldığını anlatmıştı kendisine. Böyle uygun, böyle verimli, nerdeyse bakım bile gerektirmeyen bir toprak, bütün çiftliğin en iyi parçası! Gouy baba kirada bir indirim istiyordu.

Bu beyler yanaşmadılar. Anlaşmazlık sulh yargıcına götürüldü, o da çiftçiyi haklı buldu. Ecalles'ın yitirilmesi, bağıt 2.000 frank olarak hesaplanınca, yılda 70 frank zarara sokuyordu kendisini, mahkemede hiç kuşkusuz kazanacaktı.

Servetleri azalmıştı. Ne yapmalıydı? Yakında nasıl yaşayacaklardı?

Her ikisi de iyice yılgın bir durumda sofraya oturdular. Marcel hiç mutfaktan anlamıyordu; hazırladığı akşam yemeği bu kez ötekileri de geçti. Çorba bulaşık suyunu andırmaktaydı, tavşan kötü kokuyordu, fasulya pişmemişti, tabaklar leş gibiydi, sıra tatlıya gelince Bouvard patladı, her şeyi kafasında kıracağını söyledi.

"Filozof olalım," dedi Pécuchet, "paramız biraz azalmış, bir kadın dolap çeviriyormuş, uşak beceriksizmiş, ne çıkar bütün bunlardan? Özdeğe fazla daldın:"

"Ama beni rahatsız edince daldım," dedi Bouvard.

"Ben özdeği kabul etmiyorum," diye yanıtladı Pécuchet. Son olarak Berkeley'in bir çözümlemesini okumuştu. "Uzayı, zamanı, uzamı hatta tözü yadsıyorum ben! Çünkü gerçek töz nitelikleri algılayan tindir," diye ekledi.

"Çok güzel!" dedi Bouvard; "Ama dünya ortadan kalkınca, Tanrının varlığını kanıtlayacak kanıtlar da kalmayacaktır."

Pécuchet buna karşı çıktı, hem de uzun uzun. Üstelik potasyum iyodürünün etkisiyle kötü bir nezleye tutulmuştu, sürekli bir ateş de büsbütün azdırıyordu. Bouvard kaygılandı, hekimi getirtti.

Vaucorbeil iyodürlü portakal şurubu, daha ilerisi için de zincifre banyosu verdi.

"Neye yarar?" dedi Pécuchet. "Biçim er geç gidecektir. Ama öz ölmez!"

"Hiç kuşkusuz," dedi hekim, "özdek yok edilemez! Bununla birlikte..."

"Hayır! Hayır! Yok edilemez olan varlıktır. Doktor, şu önümdeki beden, sizin bedeniniz, sizi tanımamı engelliyor, sözgelimi bir giysiden, daha doğrusu bir maskeden başka bir şey değil."

Vaucorbeil delirdiğini sandı.

"İyi geceler! Maskenize iyi bakın!" dedi.

Pécuchet yılmadı. Bir *Hegel felsefesine giriş* buldu, sonra bunu Bouvard'a açıklamak istedi.

"Ussal olan her şey gerçektir. Hatta yalnızca düşün gerçektir. Tinin yasaları evrenin yasalarıdır, insanın usu Tanrınınkiyle özdeştir."

Bouvard anlıyormuş gibi davranıyordu.

"Demek ki salt, aynı zamanda hem özne, hem nesnedir, bütün farklılıkların gelip kendisine birleştiği birliktir. Böylece çelişkinler çözümlenmiştir. Gölge ışığa olanak verir, soğuk sıcakla karışınca ısıyı doğurur, organizma ancak organizmanın yokolmasıyla ayakta kalır, her yanda bir bölen ilke, bir bağlayan ilke."

Çardaktaydılar, gürgenli yoldan elinde dua kitabıyla papaz geçiyordu.

Pécuchet içeriye buyur etti, Hegel açıklamasını onun önünde bitirmek ve ne diyeceğini görmek istiyordu.

Din adamı yanlarına oturdu, Pécuchet de Hıristiyanlık konusuna girişti.

"Doğa düşünün bir anından başka bir şey değildir: hiçbir din bu gerçeği böylesine iyi belirleyememiştir!"

"Düşünün bir anı!" diye mırıldandı rahip, şaşırıp kalmıştı.

"Evet ya! Tanrı görünür kılıfına girerek onunla eştözlü birliğini göstermiş oldu."

"Doğayla mı? Vay! vay!"

"Ölümüyle, ölümün özüne tanıklık etti; demek ki, ölüm onun içindeydi, ölüm Tanrının bir parçasıydı, Tanrının bir parçasıdır."

Din adamı suratını ekşitti.

"Kutsala saldırıyı bırakalım! İsa acılara insan türünün kurtuluşu için katlandı."

"Yanlış! Ölüm bireyde ele alınıyor, bireyde kötü bir şey kuşkusuz, ama nesneler açısından farklıdır. Tini özdekten ayırmayın!"

"Ama, beyefendi, yaratıştan önce..."

"Yaratış diye bir şey olmadı. Her zaman vardı. Böyle olmasa tanrısal düşüne eklenen yeni bir varlık olacaktı, bu da çok saçma."

Papaz kalktı, görev kendisini başka yere çağırıyordu.

"İyi benzettim adamı!" dedi Pécuchet. "Bir sözcük daha! Dünyanın varlığı yaşamdan ölüme ve ölümden yaşama sürekli bir geçiş oduğuna göre, her şeyin varolması şöyle dursun, hiçbir şey yok. Her şey oluşuyor, anlıyor musun?"

"Evet, anlıyorum, daha doğrusu hayır!" Düşüncülük iyice tepesini attırtıyordu artık Bouvard'ın. "İstemiyorum artık; ünlü *cogito* sinirime dokunuyor. Nesnelerin düşüncesini nesnelerin kendisi sanıyorlar. Çok az anlaşılan şeyleri hiç anlaşılmayan sözcükler aracılığıyla açıklıyorlar! Töz, uzam, güç, özdek ve ruh, hep soyutlama, hep tasarım bunlar. Tanrıya gelince, nasıl olduğunu bilmek olanaksız, hatta varolup olmadığını bilmek de! Eskiden, yele, yıldırıma, devrimlere neden oluyordu. Şimdi de azalıyor. Ayrıca, ben bir yararını da görmüyorum."

"Ya bütün bunların içinde aktöre ne oluyor?"

"Ne olursa olsun!"

"Temelden yoksun, gerçekten de," diye düşündü Pécuchet.

Kendi koyduğu öncüllerin sonucu olarak, bir çıkmaza saplanmış durumda, sesini çıkarmadan kaldı öyle. Bir şaşırtı, bir ezilişti bu.

Bouvard artık özdeğe bile inanmıyordu.

Hiçbir şeyin varolmadığı kesinliği (ne denli üzücü olursa olsun) gene de bir kesinlikti. Yalnızca insan erişebilirdi bu kesinliğe. Bu aşkınlık onlara gurur verdi. Doğrusu bunu sergilemek is-

terlerdi: fırsat da çıktı.

Bir sabah, tütün almaya giderken, Langlois'nin kapısında bir kalabalık gördüler. Falaise "gondol"unun çevresinde toplanmışlardı, konu da Touache, yani bölgede başıboş dolaşan kürek mahkûmuydu. Sürücü la Croix-Verte'de iki jandarmanın arasında görmüştü onu, Chavignolleslular derin bir kurtuluş soluğu alıp verdiler.

Girbal'la yüzbaşı meydanda kaldılar; sonra bilgi sormak üzere sulh yargıcı geldi, sonra da kadife başlığı ve meşin terlikleriyle M.Marescot.

Langlois kendilerini varlıklarıyla dükkânını onurlandırmaya çağırdı. Burda daha rahat ederlerdi. Müşterilere ve kapı çıngırağının gürültülerine karşın, bu beyler Touache'ın yaptıklarını tartışmayı sürdürdüler.

"Hay Allah! içgüdüleri kötüymüş, hepsi bu!" dedi Bouvard.

Noter de:

"Bunlar erdemle yenilir," diye yanıtladı.

"Ya insanda erdem yoksa?"

Sonra Bouvard özgür davranma yetisini kesinlikle yadsıdı.

"Ama istediğimi yapabilirim;" dedi yüzbaşı, "örneğin bacağımı oynatmakta özgürüm."

"Hayır, efendim, çünkü bacağınızı oynatmak için bir nedeniniz vardır!"

Yüzbaşı bir yanıt aradı, bulamadı. Ama Girbal sözü gediğine koydu:

"Özgürlüğe karşı olan bir cumhuriyetçi! tuhaf!" dedi.

"Matraklık!" diye ekledi Langlois.

Bouvard ona döndü:

"Neden servetinizi yoksullara dağıtmıyorsunuz?" dedi.

Bakkal, kaygılı bir bakışla, bütün dükkânı gözden geçirdi.

"Bak! bu hiç fena değil! kendime saklıyorum!"

"Ermiş Vincent de Paul olsanız, başka türlü davranırdınız, çünkü kişiliğiniz onun kişiliği olurdu. Kendi kişiliğinize uyuyorsunuz. Öyleyse özgür değilsiniz!"

Topluluk hep birlikte:

"Palavra!" diye yanıtladı.

Bouvard hiç sarsılmadı, tezgâhın üstündeki teraziyi gösterdi:

"Kefelerden biri boş kaldığı sürece kımıltısız duracaktır," dedi. "İstem de böyle; terazinin eşit görünen iki ağırlık arasında titreyişi, nedenleri ölçüp biçen tinimizin çalışmasını canlandırır; sonra daha güçlü olan kazanır, onu karara götürür."

"Bütün bunlar Touache konusunda hiçbir şeyi değiştirmez, onun kötü huylu bir herif olmasını önlemez," dedi Girbal.

Pécuchet söz aldı:

"Kötü huylar doğanın özellikleridir, tıpkı seller, fırtınalar gibi."

Noter sözünü kesti, her sözcükte ayak parmaklarının üstünde yükselerek konuşmaya başladı:

"Dizgenizi aktöreye tümden aykırı buluyorum. Her türlü taşkınlığa kapıları açıyor, suçları bağışlıyor, suçluları temize çıkarıyor:"

"Kesinlikle öyle," dedi Bouvard. "Aklını dinleyen dürüst kişi de haklıdır, iştahını izleyen zavallı da."

"Canavarları savunmayın!"

"Neden canavar olsunlar? Bir kör, bir geri zekâlı, bir kaatil doğduğu zaman bunu bir düzensizlik olarak görüyoruz, sanki düzeni biliyormuşuz gibi, sanki doğa bir amacı izliyormuş gibi!"

"O zaman Tanrı gücünü yadsıyor musunuz?"

"Evet, yadsıyorum!"

"Tarihe bir bakın," diye atıldı Pécuchet. "Kralların öldürülüşünü, halkların kırılışını, ailelerin içindeki geçimsizlikleri, özel kişilerin acılarını anımsayın."

Birbirlerini kışkırtıyorlardı.

"Bu Tanrı aynı zamanda küçük kuşlara bakıyor ve istakozların ayaklarını çıkarıyor," diye ekledi. "Ha, bakın! Tanrı sözcüğünden her şeyi düzenleyen bir yasayı anlıyorsanız, ona bir diyeceğim yok!"

, "Ama, bayım, ilkeler de var," dedi noter.

"Siz ne masalı okuyorsunuz bana? Condillac'a göre, bir bilime ne denli gereksinim yoksa, o bilim o denli iyidir! Yalnızca edinilmiş bilgileri özetlerler ve bizi tam da bu tartışılabilir kavramlara götürürler."

"Siz de bizim gibi doğaötesinin gizlerini sorguladınız, araştırdınız mı?" diye sürdürdü Pécuchet.

"Doğru, beyler, doğru!"

Sonra topluluk dağıldı.

Ama Coulon, onları bir kenara çekerek, babaca bir havayla, kesinlikle softa olmadığını, hatta cizvitlerden nefret ettiğini söyledi. Bununla birlikte onlar kadar ileri gitmiyordu! Yok, hayır, elbette; meydanın köşesinde, yüzbaşının önünden geçtiler:

"Yok canım, istediğimi yapıyorum, anasını sattığımın!" diye homurdanarak piposunu yakıyordu.

Bouvard ile Pécuchet ürkütücü aykırı sözlerini başka durumlarda da savurdular. İnsanların dürüstlüğünü, kadınların arılığını, hükümetin becerisini, halkın sağduyusunu tartışma konusu yapıyor, kısacası temelleri çökertiyorlardı.

Foureau telaşlandı ve bu tür söylevleri sürdürecek olurlarsa kendilerini hapse attırtacağını söyledi.

Üstünlüklerinin apaçıklığı insanları incitiyordu. Aktöre dışı savları savunduklarından kendileri de aktöreden uzak olmalıydı; iftiralar çıkarıldı.

O zaman rahatsız edici bir yeti gelişti kafalarında, saçmalığı algılama ve hiç mi hiç hoşgörmeme yetisi.

En önemsiz şeyler kederle dolduruyordu içlerini: gazetelerdeki reklamlar, bir kenterin yüzünün yandan görünüşü, rastlantı sonucu işitilmiş bir düşünce.

Köyde söylenenleri ve ta nerelere kadar başka Coulon'lar, başka Marescot'lar, başka Foureau'lar bulunduğunu düşündükçe, bütün Yeryüzü'nün ağırlığı üzerlerine çökmüş gibi bir duyguya kapılıyorlardı.

Artık dışarı çıkmıyor, kimsecikleri de evlerine almıyorlardı.

Bir öğle sonu, avluda Marcel'le geniş kenarlı bir şapka giymiş, kara gözlüklü bir bey arasında bir konuşma duyuldu. Akademi üyesi Larsonneaur'dü gelen. Aralanan bir perde, kapanan kapılar gözünden kaçmadı. Bir barışma girişiminde bulunmak istemişti, uşağa efendilerine kendilerini birer hödük olarak gördüğünü bildirmesini söyledikten sonra, öfke içinde gitti.

Bouvard ile Pécuchet oralı bile olmadılar. Dünyanın önemi

azalıyordu; beyinlerinden gözbebeklerine inmiş bir bulutun içinden görüyorlardı sanki dünyayı.

Ayrıca bir yanılsama, bir kötü düş değil miydi? Belki de mutluluklarla mutsuzluklar dengelenirdi! Ama türün iyiliği bireyi avutamazdı. "Hem başkalarından bana ne?" diyordu Pécuchet.

Umutsuzluğu Bouvard'ı üzüyordu. Kendisi itmişti onu bu noktaya, evlerinin haraplığı da günlük öfkelerle kederlerini artırıyordu.

Toparlanmak için, uslamlamalar yapıyor, yapılacak işler buluyor, ama, hemen arkasından, derin bir cesaret kırıklığı içinde, daha güçlü bir tembelliğe gömülüyorlardı.

Yemeklerin sonunda, dirsekleri masanın üstünde, öylece kalıyor, iç karartıcı bir biçimde inliyorlardı. Marcel gözlerini ayırarak onlara bakıyor, sonra mutfağa dönüp yalnız başına tıkınıyordu.

Yazın ortasında, Dumouchel'in dul bayan Olympe-Zulma Poulet'yle evlendiğini bildiren bir kart aldılar.

"Tanrı onu kutsasın!" Ve mutlu oldukları dönemi anımsadılar.

Neden harmancıların ardından gitmiyorlardı artık? her yanda antikalar arayarak çiftliklere girdikleri günler neredeydi? Damıtımlığın ya da yazının doldurduğu o güzelim saatleri hiçbir şey geri getirmeyecekti artık. Bir uçurumla ayrılıyorlardı o saatlerden. Düzeltilmesi olanaksız bir şey olmuştu.

Eskiden olduğu gibi tarlalarda bir gezinti yapmak istediler, çok uzaklara gittiler, yollarını şaşırdılar. Gökyüzünde top top bulutlar kümeleniyor, yel yulafların çiçeklerini sallıyor, bir çayır boyunca bir dere şırıldıyordu. birdenbire bir iğrenç koku duyarak durdular, taşlar üzerinde, böğürtlenler arasında bir köpek leşi gördüler.

Dört ayağı kurumuştu. Ağız buruşmuş, mavimsi dudakların altında apak dişler görünüyordu: karnın yerinde sığır gibi görünen, toprak rengi bir yığın vardı, öylesine böcek kaynaşıyordu üzerinde. Güneşin, sineklerin uğultusu altında, bu katlanılmaz, bu yırtıcı, bu insanın içini kemiren kokunun içinde çırpınıyordu.

Bouvard alnını kırıştırıyordu, gözlerine yaşlar doldu.

Pécuchet boyun eğmişlikle:

"Bir gün biz de böyle olacağız!" dedi.

Ölüm düşüncesi sarmıştı içlerini. Dönerken ölümden konuştular.

İşin gerçeğine bakarsan, ölüm yoktu. Çiye, melteme, yıldızlara giderdi insan. Ağaçların özsuyunun, değerli taşların parıltısının, kuşların tüyünün bir parçası olurdu. Doğanın sana verdiğini geri verirdin ve önünde bulunan hiçliğin arkandaki hiçlikten daha korkunç bir yanı yoktu.

Onu yoğun mu yoğun bir karanlık, dipsiz bir delik, sürekli bir baygınlık olarak tasarlamaya çalışıyorlardı, bu tekdüze, bu saçma, bu umutsuz yaşamdan her şey daha iyiydi.

Doyurulmamış isteklerini özetlediler. Bouvard her zaman atlar, arabalar, en iyi Bourgogne şarapları, gözkamaştırıcı bir konakta güzel ve kibar kadınlar düşlemişti. Pécuchet'nin tutkusu felsefel bilgiydi. Ne var ki, sorunların en genişi, bütün ötekileri içinde bulunduran sorun, bir dakika içinde çözülebilirdi. Ne zaman gelecekti?

"Hemen bitirmek daha iyi."

"Nasıl istersen," dedi Bouvard.

Sizi ezen bir yükü üzerinizden atmakta ve hiç kimseye zararı dokunmayan bir eylemde bulunmakta ne kötülük vardı? Tanrıya saygısızlık olsa, böyle bir şeye gücümüz yeter miydi? Ne derlerse desinler, hiç de korkaklık değildi, sonra, kendi zararına bile olsa, insanların en çok değer verdikleri şeyi alaya almak çok güzeldi.

Ölümüm türü üzerinde konuştular.

Zehir çok acı çektirirdi. Kendi gırtlağını kesmek için fazla cesaret isterdi. Boğulma çoğu kez başarısızlıkla sonuçlanırdı.

En sonunda, Pécuchet tavanarasına iki cimnastik halatı çıkardı. Bunları tavanda aynı kirişe bağladıktan sonra, uçlarında birer ilmekle sarkıttı, altlarına da ipe ulaşmak için birer iskemle yerleştirdi.

Bu yolda karar kılındı.

Bunun ilçede nasıl bir etki yaratacağını, sonra kitaplıklarının, kâğıtlarının, koleksiyonlarının nereye gideceğini düşünüyorlardı. Ölümlerini düşünmek içlendiriyordu onları, ama tasarılarından hiç vazgeçmiyorlardı, sonunda, konuşa konuşa, buna alıştılar.

25 aralık gecesi, onla on bir arası, farklı biçimde giyinmiş, müzede düşünüyorlardı. Bouvard'ın örgü yeleğinin üzerinde bir iş gömleği vardı; Pécuchet, tutumluluk nedeniyle, üç aydır keşiş giysisini sırtından çıkarmıyordu.

Çok acıktıklarından (çünkü Marcel şafakta çıkmış, bir daha da görünmemişti), Bouvard ufak bir sürahi anizet, Pécuchet de çay içmenin sağlığa uygun olacağını düşündü.

Çaydanlığı kaldırırken, döşemeye su döktü.

"Beceriksiz!" diye haykırdı Bouvard.

Sonra, demi yetersiz bularak, iki kaşık daha ekleyip koyultmak istedi.

"Berbat olacak," dedi Pécuchet.

"Hiç de değil!"

Kutuyu her biri kendine doğru çekerken, tepsi düştü; fincanlardan biri, güzel porselen takımın son parçası, kırıldı.

Bouvard sarardı.

"Hadi, durma, kır, dök! aldırma!"

"Gerçekten büyük yıkım!"

"Evet, yıkım! Babamdan kalmıştı!"

Pécuchet alay ederek:

"Doğal babandan!" diye ekledi.

"Sen bana hakaret ediyorsun!"

"Yok, ama bıktın artık benden! saklama!"

Pécuchet öfkelendi, daha doğrusu çıldırdı. Bouvard da öyle. Biri açlıktan, öteki alkolden kışkırmış, ikisi aynı zamanda bağırıyordu. Pécuchet'nin gırtlağından yalnızca hırıltılar çıkıyordu.

"Cehennemden farkı yok bu yaşamın; ölürüm daha iyi. Allahaısmarladık!"

Şamdanı aldı, yürüyüp gitti, kapıyı çarptı.

Bouvard, karanlıkta, kapıyı güçlükle açtı, arkasından koştu, tavanarasına geldi.

Şamdan yerde, Pécuchet, halat elinde, iskemlelerden birinin üzerinde, ayaktaydı.

Bouvard hemen öykünü içgüdüsüne kapıldı: "Dur, beni bekle!" Öteki iskemleye de kendisi çıkarken, birden durdu: "Ama... vasiyetimizi yapmadık," dedi.

"Öyle ya! doğru."

Göğüsleri hıçkırıklarla kabarıyordu. Soluk almak için küçük pencereye geldiler.

Hava soğuktu, mürekkep gibi kapkara gökte sayısız yıldızlar parlıyordu.

Toprağı örten karın aklığı ufkun sislerinde gözden siliniyordu.

Aşağılarda ufak ışıklar gördüler, büyüyor, yaklaşıyor, hepsi de kiliseye gidiyordu.

Bir merak oraya çekti onları.

Geceyarısı ayiniydi. Bu ışıklar çobanların fenerlerinden gelmekteydi. Kimileri, sundurmanın altında, paltolarını silkeliyorlardı.

Serpan horulduyor, günlük tütüyordu. Sahın boyunca asılı camlar renk renk ateşlerden oluşmuş üç taç çiziyor, görüntünün sonunda, kutsal dolapların iki yanında, kocaman mumlardan kırmızı alevler yükseliyordu. Kalabalığın başlarının ve kadınların başlıklarının üzerinden, yırlayıcıların ötesinde, sırmalı ayin kaftanı içinde papaz görünüyordu; tiz sesine minberi dolduran adamların güçlü sesleri karşılık veriyor ve tahta kubbe taş kemerleri üzerinde titriyordu. Duvarlar haç yolunu gösteren resimlerle süslüydü. Koro yerinin ortasında, sunağın önünde, bir kuzu yatıyordu, ayaklarını altına almış, kulaklarını dimdik dikmişti.

Kilisenin ılık havası benzersiz bir esenlik verdi onlara, az önceki fırtınalı düşünceleri, yatışan dalgalar gibi, yumuşamaya başladı.

Kutsal kitabı ve *Amentü*'yü dinlediler, papazın devinilerini izlediler. Bu arada, yaşlılar, gençler, paçavralara bürünmüş yoksul kadınlar, yüksek başlıklı çiftçi kadınlar, sarı favorili güçlü delikanlılar, aynı derin sevince dalmış, hep birlikte dua ediyor, bir ahırın samanları üzerinde Çocuk-Tanrı'nın bedeninin bir güneş gibi parladığını görüyorlardı. Başkalarının bu inancı mantığına karşın Bouvard'a, yüreğinin katılığına karşın Pécuchet'ye dokunuyordu.

Bir sessizlik oldu; bütün sırtlar eğildi ve, bir çanın çınlaması üzerine, küçük kuzu meledi.

Papaz olabildiğince yukarı kaldırdığı kollarının ucunda, maya-

sız ekmeği gösterdi. O zaman dünyayı Meleklerin Kralı'nın ayakları dibine çağıran bir sevinç şarkısı yükseldi. Ellerinde olmadan Bouvard ile Pécuchet de katıldılar buna. Ruhlarında sanki bir şafağın ışıdığını duyuyorlardı.

IX

Marcel ertesi gün saat üçte geri geldi, yüzü yemyeşil, gözleri kırmızı, alnında bir şiş, pantalonu yırtılmış, leş gibi içki kokarak, iğrenç.

Her yılki alışkanlığı uyarınca, altı fersah ötede, Iqueuville yakınlarında, bir dostunda Noel gecesini geçirmeye gitmişti; her zamankinden de fazla kekeliyor, ağlıyor, büyük bir suç işlemişçesine bağışlanmasını istiyordu. Efendileri de bağışladılar. Görülmedik bir dinginlik hoşgörüye yöneltiyordu onları.

Kar birden erimişti, ılık havayı içlerine çekerek, yaşamaktan mutlu, bahçelerinde dolaşıyorlardı.

Yalnızca rastlantı mı ölümden uzaklaştırmıştı onları? Bouvard içlendiğini duyuyordu, Pécuchet ilk günah çıkarma törenini anımsadı; bağlı oldukları Güç'e, Neden'e karşı içleri minnetle doldu, dinsel kitaplar okumak geldi uslarına.

İncil ruhlarını genişletti, bir güneş gibi gözlerini kamaştırdı. İsa'yı görüyorlardı, bir kolu havada, dağın üstünde, ayakta, aşağıda kendisini dinleyen halkın önünde; ya da gölün kıyısında, ağları çeken Havari'lerin arasında; sonra, *alleluia*'ların uğultusu içinde, bir dişi eşeğin üzerinde, saçları titreyen hurma dallarının yelinde; en sonunda, çarmıhın üzerinde, dünyaya sürekli bir çiy yağdıran başını eğmiş. Onları saran, büyüleyen, küçük insanlara sevgi, yoksulların savunulması, ezilmişlerin yüceltilmesiydi. Ve gökyüzünün açılıp serpildiği bu kitapta, bunca buyruk ortasında tanrıbilimsel hiçbir şey yoktu; tek bir inak, hiçbir yürek arılığı zorunluğu yoktu.

Mucizelere gelince, mantıkları hiç sarsılmadı; daha çocukluktan biliyorlardı. Ermiş Jean'ın yüceliği Pécuchet'nin çok hoşuna gitti ve *Imitation*'u anlamasını kolaylaştırdı.

Burada parabollar, çiçekler, kuşlar yoktu artık; yakınmalar vardı, ruhun kendi içinde sıkılışı vardı. Bouvard, sisli bir günde, bir manastır köşesinde, bir çan kulesiyle bir mezar arasında yazılmışa benzeyen bu sayfaları karıştırırken hüzünlendi, ölümlü yaşamımız burda öyle acıklı görünüyordu ki, onu unutarak Tanrı'ya yönelmek gerekiyordu; ve iki dost, bütün düş kırıklıklarından sonra, basit olmak, bir şeyi sevmek, kafalarını dinlendirmek gereksinimini duyuyorlardı.

L'Ecclésiaste, Isaïe ve Jérémie'ye giriştiler.

Ama Tevrat arslan sesli peygamberleri, bulutlarda gök gürültüleri, Cehennem'in bütün hıçkırıkları ve koca imparatorlukları bulutları dağıtan bir yel gibi dağıtan Tanrı'sıyla tüylerini ürpertiyordu.

Pazar günü, akşam duası saatinde, çan çalarken okuyorlardı bunu.

Bir gün, ayine gittiler, sonra bir daha. Bir hafta sonra bu iş bir oyalanma olup çıkmıştı. Kont ve kontes de Faverges kendilerini uzaktan selamladılar, bu da gözden kaçmadı. Sulh yargıcı, göz kırparak, "Çok güzel! sizlere hak veriyorum," dedi. Şimdi bütün kenter kadınları kutsanmış ekmek yolluyorlardı.

Rahip Jeufroy konukluğa geldi; onlar da karşılık verdiler, gidip gelmeler başladı; papazın dinden sözettiği de yoktu.

Bu ölçülülüğe şaştılar, öyle ki, Pécuchet, ilgisiz bir havayla, inanca ulaşmak için ne yapmak gerektiğini sordu.

"Önce uygulayın."

Uygulamaya giriştiler, biri umutla, öteki meydan okuma amacıyla, çünkü Bouvard hiçbir zaman bir sofu olamayacağı inancındaydı. Bir ay süresince, bütün ayinleri izledi, ama, Pécuchet'nin tersine, perhiz günlerinde yiyeceklerini sınırlamak istemedi.

Bir sağlık önlemi miydi? Bu konudaki bilgilerin değeri biliniyordu! Bir davranış kuralı mı? Kuralların canı cehenneme! Kilise karşısında bir boyun eğiş belirtisi mi? O da vız gelirdi! kısacası, bu kuralı saçma, ikiyüzlü ve İncil'in ruhuna aykırı buluyordu.

Öteki yılların kutsal cumasında, Germaine önlerine ne getirirse onu yiyorlardı.

Ama Bouvard bu kez kendine bir biftek ısmarlamıştı. Otur-

du, eti kesti; Marcel sarsılmış bir biçimde kendisine bakıyor, Pécuchet ağırbaşlılıkla önündeki morina balığı dilimini derisinden ayırıyordu.

Bir elinde çatal, bir elinde bıçak, Bouvard öylece duruyordu. En sonunda kararını vererek lokmayı dudaklarına doğru götürdü. Birden elleri titredi, koca yüzü sarardı, başı geriye devriliyordu.

"Rahatsız mısın?"

"Hayır!... Ama!..."

Sonra bir açıklamada bulundu: yetişme biçimi nedeniyle (kendinden daha güçlüydü bu), bu gün, ölmek korkusuyla et yiyemezdi.

Pécuchet, utkusunu fazla kötüye kullanmadıysa da bildiği gibi yaşamak için bundan yararlandı.

Bir akşam, yüzünde ağırbaşlı bir sevinçle döndü, sonra, fazla evelcyip gevelemeden, günah çıkardığını söyledi.

Günah çıkarmanın önemini tartıştılar.

Bouvard ilk hristiyanların halk önünde yapılan günah çıkarmalarına bir şey demiyordu: yenisi fazla kolaydı. Bununla birlikte, kendi üzerimizdeki bu sorgulamanın bir ilerleme öğesi, bir aktörelilik mayası olduğunu yadsımıyordu.

Pécuchet, kusursuzluğa ulaşma isteğiyle, kötü huylarını araştırdı; gurur nöbetleri çoktan geçmişti. Çalışma tutkusu kendisini tembellikten uzak tutuyordu; oburluğa gelince, ondan daha ölçülü bir kimse olamazdı. Bazı bazı öfkeye yenik düşüyordu.

Bir daha öfkelenmemeye yemin etti.

Sonra, erdemler edinmek, hepsinden önce alçakgönüllülük kazanmak, yani her türlü değerden yoksun olduğuna, hiçbir ödülü haketmediğine inanmak, tinini ayaklar altına almak, yollardaki çamurlar gibi ayaklar altında çiğnenecek ölçüde aşağılara inmek gerekecekti. Henüz böyle yönelimlerden uzaktı.

Bir başka erdemden daha yoksundu: arılıktan. Öyle ya, Mélie'yi için için özlüyor, XV. Louis dönemi giysili kadın pasteli de yakasının açıklığıyla rahatını kaçırıyordu.

Onu bir dolaba kapattı, ar duygusunu da kendi kendine bakmaktan korkmaya kadar götürdü, geceleri donla yatmaya başladı.

Kösnüllük çevresinde bunca özen onu geliştirdi. Özellikle sa-

bahları, büyük çarpışmalara girişmesi gerekiyordu, bir zamanlar ermiş Paul'un, ermiş Benoist'nın ve çok ileri bir yaşta ermiş Jérôme'un da başına gelmişti bunlar; bunun sonucu olarak azgın tövbe edimlerine girişiyorlardı. Acı bir günah ödeme, bir çare, bir yol, İsa'ya bir saygı sunuştu. Her aşk birtakım özveriler isterdi, bedenimizinkinden daha çetin özveri de var mıydı?

Nefsini köreltmek için, Pécuchet yemekler sonraki küçük bir kadeh içkiyi kaldırdı, enfiyeyi günde dört tutama indirdi, en sert soğuklarda kasket giymez oldu.

Bouvard bir gün asmayı bağlarken evin yanındaki taraçanın duvarına bir merdiven dayadı, sonra, istemeden, Pécuchet'nin odasının içini gördü.

Dostu, göbeğine kadar çıplak, elinde bir çamaşır dövücü, usul usul omuzlarını dövüyordu, sonra hızlanarak donunu çıkardı, kıçını kamçıladı, sonra soluk soluğa bir iskemlenin üstüne düştü.

Bouvard görülmemesi gereken bir gizlem öğrenmiş gibi allak bullak oldu.

Bir zamandır, döşeme taşlarının daha temiz, peçetelerin deliklerinin daha az, yemeklerin daha iyi olduğunu farkediyordu; bu değişiklikler papaz efendinin hizmetçisi Reine'in duruma el koymasından kaynaklanmaktaydı.

Kilisenin işlerini mutfak işleriyle karıştıran, saygısız olmakla birlikte sadık, bir saban işçisi gibi güçlü bir kadındı, evlere girer, öğütler verir, evin hanımı oluverirdi. Pécuchet onun deneyimine kesinlikle güveniyordu.

Bir kez, Çinliler gibi küçük gözlü, akbaba burunlu, şişman bir adam getirdi ona. Dindar ötebcrileri satan M.Goutman'dı bu; hangarın altında, kutular içine yerleştirilmiş mallarının bir bölümünü çıkardı: boy boy haçlar, madalyonlar, tespihler, dua yeri şamdanları, taşınır mihraplar, mavi kartondan bizi seven İsa peygamberler, kızıl sakallı ermiş Joseph'ler, porselenden çarmıhlar. Pécuchet çok beğendi. Yalnız fiyatları durduruyordu onu.

Goutman para istemiyordu. Değişimi yeğ tutardı, müzeye çıkınca, eski demirlere ve bütün kurşunlara karşılık bir bölük mal önerdi.

Bouvard'a çok çirkin göründü bunlar. Ama Pécuchet'nin ba-

kışı, Reine'in üstelemeleri, satıcının çenesi sonunda onu da razı etti. Goutman, onun böylesine yumşak olduğunu görünce, baltalı mızrağı da istedi. Bouvard, nasıl kullanıldığını göstermekten bıkmıştı, onu da bıraktı. Toplam hesap yapıldı, beyler yüz frank borçlu çıktılar. Bu iş de üç ay vadeli dört senetle çözümlendi, yaptıkları iyi alışverişe sevindiler.

Alınan eşyalar bütün eve dağıtıldı. Saman dolu bir yemlikle mantar bir katedral müzeyi süsledi. Pécuchet'nin şöminesinin üstünde balmumundan bir ermiş Jean-Baptiste yer aldı; koridor boyunca, büyük piskoposların portreleri, merdivenin aşağısında, zincirli bir lambanın altında da gök rengi mantolu ve yıldızlarla taçlanmış bir Meryem ana. Marcel bu görkemli nesneleri temizliyor, cennette bile daha güzel şeyler olabileceğini tasarlayamıyordu.

Ermiş Pierre'in kırılmış olması ne kötüydü, girişte ne güzel duracaktı! Eski gübre çukurunda papalık tacı, bir sandal, bir kulak parçası hâlâ belli oluyordu, Pécuchet bazı bazı bu çukurun önünde duruyor, uzun uzun içini çekiyor, sonra gene bahçıvanlığa dönüyordu. Öyle ya, şimdi dinsel uygulamalara beden çalışmalarını da katıyor, sırtında keşiş giysisi, kendini ermiş Bruno'ya benzeterek, toprağı belliyordu. Ancak bu kılık değiştirme, bir kutsala saygısızlık olabilirdi; vazgeçti.

Ama, papazla düşüp kalkmaktan olacak, kilise adamı türüne yaklaşmaktaydı. Onun gülümsemesini, sesini almıştı, üşür gibi bir havayla, iki elini bileklerine dek giysisinin kollarının içine çekiyordu. Bir gün geldi, horozun ötüşü canını sıktı, güller midesini bulandırmaya başladı; artık dışarıya çıkmıyor ya da ovaya yabanıl gözlerle bakıyordu.

Bouvard onunla Meryem törenine gelmeye boyun eğdi. İlahiler söyleyen çocuklar, leylak demetleri, yeşil çelenkler ölümsüz gençlik duygusuna benzer bir şeyler uyandırmıştı içinde. Yuvaların biçimi, kaynakların duruluğu, güneşin iyiliğiyle Tanrı yüreğinde varlığını duyuruyordu, dostunun sofuluğuysa zırva, can sıkıcı geliyordu ona.

"Yemeklerde neden inliyorsun?"

"İnleyerek yemeliyiz," diye yanıtladı Pécuchet, "çünkü insan arılığını bu yoldan yitirdi."

Bu tümceyi M. Jeufroy'nın verdiği iki ciltlik *Papazlık Öğrencisinin Kitabı*'nda okumuştu. Şimdi Salette suyu içiyor, kapıları kapatıp ateşli dualara dalıyor, Ermiş François derneğine girmeyi düşlüyordu.

Dayanma yetisini kazanmak için, Meryem anaya bir haç yolculuğu yapmaya karar verdi.

Haç yerlerinin seçiminde güçlük çekti. Fourvière'e mi gitseydi, Chartre'a mı, Embrun'e mi, Marsilya'ya mı, yoksa Auray'e mi? Daha yakın olan Délivrande da pekâlâ uygundu.

"Sen de benimle geleceksin!"

"Budalalara benzeyeceğim!" dedi Bouvard.

Ama ne de olsa inanmış biri olarak dönebilirdi, inanmış biri olmaya da karşı çıkmıyordu, hatır için boyun eğdi.

Haç yolculukları yaya yapılmalıydı. Ama kırk üç kilometre zor olacaktı; gondollar derin düşüncelere dalmaya elverişli olmadığından, eski bir araba kiraladılar, araba on iki saat yoldan sonra, iki dostu hanın kapısına bıraktı.

İki yataklı bir oda tuttular, odada, iki komodinin üzerinde, yumurta biçimi küçük küvetler içinde birer su testisi vardı, hancı bu odanın Terör döneminde "kapüsen rahiplerinin odası" olduğunu söyledi. Délivrande Meryem'i burda öyle bir önlemle gizlenmişti ki, rahipler ayinlerini de gizlice burda yapıyorlardı.

Öğrendiği Pécuchet'nin hoşuna gitti, mutfakta küçük kiliseye ilişkin bir yazı bulmuştu, yüksek sesle okudu.

II. yüzyılın başında Lisieux birinci piskoposu ermiş Régnobert tarafından, ya da VII. yüzyılda yaşayan ermiş Ragnebert, ya da XI. yüzyılın ortasında Görkemli Robert tarafından kurulmuştu.

Danimarkalılar, Normanlar, özellikle de protestanlar değişik zamanlarda yakıp yıkmışlardı.

İlk heykeli 1112'ye doğru bir koyun bulmuştu: koyun bir otlakta ayağını vurarak bulunduğu yeri belirtmiş, kont Baudouin de buraya bir tapınak dikmişti.

Mucizeleri saymakla bitmezdi. Sarazen'lerin elinde tutsak olan Bayeux'lü bir satıcı ona yalvarmış, böylece zincirleri düşmüş ve kaçıp kurtulmuştu. Bir cimri ambarında bir fare sürüsü gör-

müş, ondan yardım istemiş, fareler çekip gitmişlerdi. Resmine bir madalyon dokununca Versailles'lı bir yaşlı özdekçi ölüm döşeğinde tövbe etmişti. Kutsala saygısızlık ettiği için dili tutulan Adeline'in dilini açmıştı; gene onun korumasıyla bay ve bayan Becqueville evli olarak arı bir yaşam sürecek gücü göstermişlerdi.

Onulmaz dertlerden kurtardıkları arasında, Mlle de Palfresne'nin, Anne Lorieux'nün, Marie Duchemin'in, François Dufai'nin ve genç kızlık adı d'Osseville olan Madam de Jumillac'ın adı anılırdı.

Önemli kişiler ziyaretine gelmişlerdi: XI. Louis, XIII. Louis, Gaston d'Orléans'ın iki kızı, kardinal Wiseman, Antakya patriği Samirrhi; Mançurya papalık elçisi monsenyör Véroles; Quélen başpiskoposu da prens de Talleyrand'ın dine dönüşünden dolayı ona şükranlarını sunmaya gelmişti.

"Seni de dine döndürebilir!" dedi Pécuchet.

Bouvard yatmıştı, bir şeyler homurdandı, sonra tümden uyudu.

Ertesi gün, saat altıda, mihrap bölümüne giriyorlardı.

Bir yenisi yapılmaktaydı; sahın bezler ve tahtalarla kaplıydı; rokoko biçimi anıt, özellikle de Korent yarımayaklı, kırmızı mermerden mihrap, Bouvard'ın hiç hoşuna gitmedi.

Tansıklı heykel, koro yerinin solunda bir göz içinde, pullu bir giysiye sarılmıştı; her biri için birer mumla, kilise görevlisi çıkageldi. Mumları trabzanın yukarısında bir tür şamdana dikti, üç frank istedi, eğilip selam verdi, sonra da gözden silindi.

Sonra adaklara baktılar.

Levhalar üzerindeki yazılar dindarların minnetine tanıklık etmekteydi. Eski bir Ecole polytechnique öğrencisinin armağan ettiği iki kılıca, düğün demetlerine, asker madalyalarına, gümüş yüreklere ve bir köşede, yer düzeyinde, bir koltuk değnekleri ormanına hayran kalınıyordu.

Ayin eşyası bölmesinden elinde kudas kitabıyla bir papaz çıktı.

Birkaç dakika mihrabın aşağısında durdu, sonra üç basamağı çıktı, *Oremus*'u, *Introït*'i, *Kyrie*'yi okudu, ayin çömezi de diz çöküp bir solukta söyledi hepsini.

Fazla insan yoktu, on, on beş yaşlı kadın vardı yalnızca. Tesbihlerinin hışırtısı ve taşı döven bir çekicin gürültüsü duyuluyordu. Pécuchet, dua iskemlesinin üzerine eğilmiş, Amin'lere karşılık veriyordu. Yükseliş sırasında, Meryem Ana'dan kendisine sürekli ve yıkılmaz bir inanç göndermesini diledi.

Bouvard, yanında bir koltukta, dua kitabını aldı ve Bakire Meryem dualarında durdu.

"Çok arı, çok temiz, saygın, sevimli, güçlü, bağışlayıcı, fildişi kule, altın ev, sabahın kapısı." Bu tapınma sözleri, bu abartılar onu bunca saygıyla tapılana doğru götürdü.

Kilise tablolarında canlandırıldığı gibi, bulut yığınlarının üzerinde, ayaklarının dibinde kanatlı çocuklar, kucağında Çocuk-Tanrı'yla, yeryüzünün bütün acılarının seslendiği ana, gökyüzüne çıkmış Kadın ülküsü olarak düşledi onu; çünkü bağrından çıkmış Erkek aşkını yüceltir ve göğsünün üstünde dinlenmekten başka bir şey istemezdi.

Ayin bitince, meydan yanındaki duvara sırtlarını vermiş dükkânlar boyunca yürüdüler. Bu dükkânlarda resimler, okunmuş su kapları, yaldızlı çizgilerle süslü şişeler, hindistan cevizinden İsa'lar, fildişi tesbihler sergileniyordu; güneş, çerçevelerin camlarına vurarak gözleri kamaştırıyor, yağlıboyaların kabalığını, çizgilerin çirkinliğini ortaya çıkarıyordu. Bu nesneleri kendi evinde iğrenç bulan Bouvard, bunları hoşgörüyle karşıladı. Mavi alçıdan bir küçük Meryem satın aldı. Pécuchet anı olarak bir tesbihle yetindi.

Satıcılar, "Buyurun! buyurun! beş franka, üç franka, altmış santime, iki sol'a, Meryem Anamızı geri çevirmeyin!" diye bağırıyorlardı.

İki hacı hiçbir şey seçmeden dolaşıyordu. Tatsız gözlemler yükseldi.

"Ne arıyor ki bu kuşlar!"

"Belki de Türk bunlar!"

"Daha çok protestana benziyorlar!"

İri bir kız Pécuchet'yi redingotundan çekti; gözlüklü bir yaşlı adam elini omzuna attı; hepsi birden bağırıyordu; sonra dükkânlarından ayrılıp çevrelerine toplandılar, ısrarları ve aşağılamaları iki katına çıkardılar.

Bouvard kendini tutamadı artık:

"Gidin be! rahat bırakın bizi!" diye bağırdı.

Kalabalık açıldı. Ama şişman bir kadın meydanda bir süre arkalarından geldi, bağıra bağıra pişman olacaklarını söyledi.

Hana dönünce, kahvede Goutman'la karşılaştılar. İşi bu dolaylara gelmesini gerektirmişti, masada, önlerinde duran bordroları inceleyen bir adamla konuşuyordu.

Bu adam meşin bir kasket, çok geniş bir pantalon giymişti, yüzü kırmızı, bedeni ak saçlarına karşın inceydi, aynı zamanda hem bir emekli subayı, hem de eski bir üçkâğıtçıyı andırıyordu.

Arada sırada bir küfür savuruyor, sonra, Goutman'ın alçak sesle söylediği bir söz üzerine, hemen yatışıyor, bir başka kâğıda geçiyordu.

Bouvard onu inceliyordu, çeyrek saat sonra yanına yaklaştı:

"Barberou, değil mi?"

"Bouvard!" diye haykırdı kasketli adam. Sonra kucaklaştılar.

Barberou, yirmi yıldır, yazgının her türlüsünü görmüştü.

Bir gazetenin yöneticiliğinde bulunmuş, gezici sigorta memurluğu, bir istiridye ağılında müdürlük yapmıştı. "Anlatırım bunları size". En sonunda ilk mesleğine dönmüştü, Bordeaux'daki bir kurum adına yolculuk ediyor, bölgeyi dolaşan Goutman da onun için kilise adamlarına şarap satıyordu.

"Ama izninizle; bir dakika sonra sizinleyim!"

Yeniden hesaplarına döndü, sonra birden yerinden fırladı.

"Nasıl, iki bin mi?"

"Herhalde!"

"Yo! bu kadarı da fazla!"

"Ne dediniz?"

"Ne mi diyorum? Hérambert'i kendim gördüm," dedi Barberou öfkeyle. "Fatura dört bin gösteriyor; palavra yok!"

Gezgin satıcı istifini bile bozmadı.

"İyi ya; sizi kurtarıyor! peki sonra?"

Barberou ayağa kalktı, Bouvard ile Pécuchet önce sapsarı, sonra mosmor yüzüne bakarak Goutman'ı boğacağını sanıyorlardı.

Oturup kollarını kavuşturdu.

"Alçak herifin tekisin sen!" dedi.

"Hakaret yok, bay Barberou; tanıklar var; dikkat et!"

"Mahkemeye vereceğim seni!"

"Vay, vay, vay, vay!"

Sonra Goutman cüzdanını kapattı, şapkasının ucunu kaldırdı:

"Başarılar!" dedi. Çıkıp gitti.

Barberou olguları açıkladı: sonradan faizcilik oyunlarıyla iki katına çıkarılan bin franklık bir alacak karşılığında, Goutman'a üç bin franklık şarap vermişti. Böylece bin frank kazançla borcunu ödeyecekti; oysa, tersine, üç bin frank borçlu çıkıyordu. Patronları kendisini kovacak, kovuşturmaya uğrayacaktı! "Aşağılık herif! haydut! pis yahudi! Bir de papaz evlerinde yemek yer köpoğlu! Ayrıca bu işin içine papaz karıştı mı..." Sonra papazlara atıp tutmaya başladı, yumruğunu masaya öyle sert vuruyordu ki, nerdeyse heykelcik düşecekti.

"Yavaş!" dedi Bouvard.

"A! Bu da ne?" Barberou küçük Meryem'in paketini açtı. "Bir haç biblosu! Sizin mi?"

Bouvard, yanıt vermek yerine, anlaşılmaz bir biçimde gülümsedi.

"Benim!" dedi Pécuchet.

"Üzüldüm doğrusu, ama bu konuda gözünüzü açacağım, korkmayın!" dedi Barberou. Sonra, filozof olmak gerektiğine ve üzülmek hiçbir şeye yaramadığına göre, onları öğle yemeğine çağırdı.

Üçü birlikte sofraya oturdular.

Barberou sevimli davrandı, eski günleri anımsattı, garson kızın beline sarıldı, Bouvard'ın göbeğini iyice görmek istedi. Yakında onlara gelecek, matrak bir kitap getirecekti.

Evlerine geleceği düşüncesi bizimkileri pek de sevindirmiyordu. Arabada, at tıkır tıkır giderken, bir saat bunu konuştular. Sonra Pécuchet gözlerini yumdu. Bouvard da susuyordu. İçin için, Din'e yöneliyordu.

Dün kendilerine önemli bir şey söylemek için M. Marescot gelmişti. Marcel daha fazlasını bilmiyordu.

Noter ancak üç gün sonra kabul edebildi onları; hemen arka-

sından da konuya girdi. Yedi bin beş yüz frank yıllık akar karşılığında, Madam Bordin M.Bouvard'a çiftliklerini satın alma önerisinde bulunuyordu.

Gençliğinden beri gözü üzerindeydi bu çiftliğin, girdisini çıktısını, kusurlarını ve üstünlüklerini biliyordu; bu istek içini kemiren bir kanser gibiydi. Öyle ya, kadıncağız, gerçek bir Normandiyalı olarak, varlığın güvenliğinden çok, kendi malı olan bir toprağı çiğnemek mutluluğu için, *mal*'ı her şeyden çok seviyordu. Bu toprağı ele geçirmek umuduyla, soruşturmalara girişmiş, her şeyi günü gününe denetlemiş, yıllar yılı para biriktirmişti, şimdi de, sabırsızlıkla, Bouvard'ın yanıtını bekliyordu.

Bouvard şaşırıp kaldı, Pécuchet'nin günün birinde beş parasız kalmasını istemiyordu; ama haç yolculuğunun sonucu olan fırsatı da kaçırmamak gerekirdi: Tanrı ikinci kez kendilerinden yana çıkıyordu.

Onlar da şu koşulları önerdiler: yıllık gelir yedi bin beş yüz değil, altı bin olarak son yaşayana geçecekti. M. Marescot birinin sağlığının zayıf, ötekinin huyunun inmeye elverişli olduğunu vurguladı, Madam Bordin de tutkunun etkisiyle sözleşmeyi imzaladı.

Bu işten sonra bir hüzün çöktü Bouvard'ın içine. Biri ölmesini istiyordu, bu da Tanrı ve sonsuzluk düşüncelerini esinledi ona.

Üç gün sonra, M. Jeufroy yılda bir kez meslektaşlarına verdiği tören yemeğine çağırdı onları.

Yemek öğleden sonra ikiye doğru başladı, gece on birde sona erdi.

Armut şarabı içildi, sözcük oyunları yapıldı. Rahip Pruneau hemen oracıkta bir akrostiş yazıverdi. M. Bougon iskambil numaraları yaptı, genç papaz yardımcısı Cerpet de nerdeyse çapkınlığa kaçan bir küçük romans söyledi. Böyle bir çevre Bouvard'ın sıkıntısını biraz dağıttı. Ertesi gün o denli kederli değildi.

Papaz sık sık onları görmeye geldi. Dini güzel renkler altında gösteriyordu onlara. Hem bunda ne tehlike vardı ki? Böylece Bouvard çok geçmeden kutsal sofraya yaklaşmaya razı oldu. Pécuchet de, onunla aynı zamanda, şaraplı ekmek ayinine katılacaktı.

Büyük gün geldi.

Ilk günah çıkarma törenleri nedeniyle kilise insan doluydu. Kenter erkekleri ve kadınları sıraları dolduruyor, yoksul halk da arkada, ya da kapının yukarısındaki mimberde ayakta duruyordu.

Bouvard öyle düşünüyordu ki, az sonra olacak şeyi açıklamak olanaksızdı, ama Us kimi şeyleri anlamaya yetmiyordu. Çok büyük insanlar bunu benimsemişti. En iyisi onlar gibi yapmaktı. Mihraba, buhurluğa, şamdanlara bir tür uyuşma içinde, başı biraz boş bir biçimde bakıyordu, çünkü hiçbir şey yememişti, görülmedik bir zayıflık duyuyordu.

Pécuchet, İsa'nın Acısı'nı düşünerek, aşk atılımlarına yöneltiyordu kendini. Ruhunu, başkalarının ruhunu, ermişlerin kendinden geçmelerini, coşkularını, esinlenimleri, bütün varlıkları, bütün evreni sunmak isterdi ona. Coşkuyla dua etmesine karşın, ayinin değişik bölümlerini biraz uzun buldu.

En sonunda, küçük oğlanlar mihrabın ilk basamağına diz çöktüler, giysileriyle kara bir kuşak oluşturdular, kuşağın üstünde alçaklı yüksekli, sarı ya da kara saçlı başlar sıralanıyordu. Yerlerini taçlarının altında duvaklarla küçük kızlar aldı; uzaktan bakınca, koro yerinin dibinde ak bulutlar sıralanmış diyeceği gelirdi insanın.

Sonra sıra büyüklere geldi. İncil yanında ilk kişi Pécuchet'ydi, ama fazla heyecanlandığından olacak, başı sağa sola sallanıyordu. Papaz kutsal ekmeği ağzına güçlükle koydu, o da gözlerini devirerek aldı.

Bouvard, tersine, çenelerini öyle bir açmıştı ki, dili dudağının üstünden bir bayrak gibi sarkıyordu. Doğrulurken, Madam Bordin'le dirsek dirseğe geldi. Gözleri karşılaştı. Madam Bordin gülümsüyordu; Bouvard, neden olduğunu bilemeden, kızardı.

Madam Bordin'den sonra, matmazel de Faverges, kontes, "nedime"leri, ve Chavignolles'da bilinmeyen bir bey birlikte katıldılar törene.

Son iki kişi Placquevent'la öğretmen Petit'ydi, sonra birden Gorju belirdi.

Keçi sakalını kesmişti; kollarını göğsünde kavuşturmuş olarak, örnek bir biçimde yerine gitti.

Papaz küçük oğlanlara seslendi. İlerde Tanrı'sına ihanet et-

miş olan Judas gibi yapmamalı, arılık giysisini hiçbir zaman sırtlarından çıkarmamalıydılar. Pécuchet kendi arılığını yitirdiğine üzüldü. Ama iskemleler kıpırdıyordu; anneler çocuklarını kucaklamak için sabırsızlanıyorlardı.

Çıkışta insanlar birbirlerini kutladılar. Kimileri ağlıyordu. Madam de Faverges, arabasını beklerken, Bouvard ile Pécuchet'ye döndü ve damadı olacak kişiyi tanıttı: "Baron de Mahurot, mühendis". Kont kendilerini görememekten yakınıyordu. Önümüzdeki hafta dönecekti. "Unutmayın, rica ederim!" Araba gelmişti; şatolu hanımlar gittiler, kalabalık da dağıldı.

Evlerinin avlusunda, otların ortasında bir paket buldular. Ev kapalı olduğundan, postacı duvarın üstünden atmıştı. Barberou'nun yollayacağına söz verdiği kitaptı: l'Ecole Normale eski öğrencisi Louis Hervieu'nün *Hıristiyanlığın İncelenmesi*. Pécuchet kitabı itti. Bouvard bilmek istemiyordu.

Kaynaşma ayininin kendisini değiştireceğini söylemişlerdi: birkaç gün süresince, bilincinde çiçeklenmeler bekledi. Hep aynıydı, acılı bir şaşkınlık sardı içini.

Nasıl! Tanrı'nın teni tenimize karışacak da hiçbir etki yaratmayacak mıydı! Dünyaları yöneten düşünce tinimizi aydınlatmayacak mıydı! En büyük güç bizi güçsüzlüğün kucağına mı atacaktı!

M. Jeufroy, onu yatıştırarak, rahip Gaume'un *Din Kitabı*'nı okumasını söyledi.

Pécuchet'nin inancıysa gelişmişti tersine. Koridorda gezinerek mezmurlar söylüyor, tartışıp dine döndürmek üzere Chavignolles'luların yolunu kesiyordu. Vaucorbeil suratına güldü, Girbal omuz silkti, yüzbaşı da kendisini Tartuffe diye adlandırdı. Şimdi fazla ileri gittiklerini düşünüyorlardı.

Çok güzel bir alışkanlık vardı: olayları birer simge olarak ele almak. Gök gürleyecek olursa, son yargıyı getirin gözlerinizin önüne; bulutsuz bir gök karşısında, cennet bağlarını düşünün; gezintilerinizde her adımın sizi ölüme yaklaştırdığını geçirin içinizden. Pécuchet bu yöntemi izledi. Giysilerini alırken, Üçlem'in ikinci kişisinin büründüğü etsel kılıfı düşünüyor, saatin tiktağı ona yüreğinin vuruşlarını, bir iğne batması çarmıhın çivilerini anımsatıyordu; ama saatlerce diz çökmesi, perhizleri çoğaltması, imgelemini zor-

layıp durması boşınaydı, kendi kendinden kopmayı gerçekleştiremiyordu; kusursuz gözleyim olanaksızdı.

Gizemci yazarlara: ermiş Thérèse'e, Jean de la Croix'ya, Louis de Grenade'a, Scupoli'ye, en yenilerden Monsenyör Chaillot'ya başvurdu. Beklediği yüce incelikler yerine, sıradan şeyler, çok yavan bir anlatım, soğuk imgeler, sürü sürü beylik benzetmeler buldu.

Bununla birlikte, bir etken arınma ve bir edilgen arınma, bir iç görü ve bir dış görü, dört tür dua, aşkta dokuz üstünlük, alçakgönüllülükte altı derece bulunduğunu ve ruhun yarasının tinsel uçuştan pek farklı olmadığını öğrendi.

Kimi noktalar kafasını karıştırıyordu.

"Ten lanetlenmiş olduğuna göre, nasıl oluyor da bizi varetme iyiliğinden dolayı Tanrı'ya teşekkür etmemiz gerekiyor? Kurtuluş için zorunlu olan korkuyla aynı ölçüde zorunlu umut arasında nasıl bir ölçü kurmalı? Tanrısal iyiliğe erişmenin göstergesi nerededir? vb."

M. Jeuffroy'nın yanıtları basitti:

"Fazla üzmeyin kendinizi. Her şeyi derinleştirmeye çalışmak tehlikeli bir eğimde koşmaktır."

Bouvard Gaume'un *Dinde Direnme Kitabı*'ndan öylesine tiksinmişti ki, Louis Hervieu'nün kitabını aldı eline. Çağdaş yorumun bir özetiydi bu, hükümetçe yasaklanmıştı. Barberou, cumhuriyetçi olarak, kitabı satın almıştı.

Bouvard'ın kafasında kuşkular uyandırdı, öncelikle de ilk günah konusunda. "Tanrı insanı kusurlu yarattıysa, onu cezalandırmaması gerekir, ayrıca, daha önceden volkanlar, yırtıcı hayvanlar bulunduğuna göre, kötülük düşüşten öncedir. Kısacası bu inak bendeki adalet kavramını yaralıyor!"

"Ne yaparsınız? kanıtları sağlanmadan herkesin benimsediği gerçeklerden biri bu da," diyordu papaz. "Biz de babaların suçlarını çocuklarının üzerine yansıtıyoruz. Böylece töreler ve yasalar Tanrı'nın bu kararını haklı çıkarıyor, bunu Doğa'da da buluyoruz."

Bouvard başını salladı. Cehennemden de kuşku duyuyordu.

"Çünkü her ceza suçlunun düzelmesini amaçlamalıdır, ceza

sonsuz olunca buna olanak kalmaz; hem ne kadar insan çekmektedir bu cezayı! Düşünsenize, bütün eskiler, yahudiler, müslümanlar, putatapanlar, sapkınlar, vaftizsiz ölmüş çocuklar, Tanrı'nın yarattığı bütün çocuklar! Ne amaçla yaratmış? işlemedikleri bir suçun cezasını çektirtmek için!"

"Ermiş Augustinus'un kanısı bu," diye ekledi papaz. "Ermiş Fulgence'sa cenini bile cehennem cezası kapsamına alır. Şu var ki, Kilise bu konuda hiçbir karar vermiş değildir. Ancak şurasını belirtmek gerekir: günahkârı cehenneme yargılayan Tanrı değil, kendisidir, sonra, Tanrı sonsuz olduğuna göre, suç da sonsuz olduğundan, cezanın da sonsuz olması gerekir. Hepsi bu mu, mösyö?"

"Bana Üçlem'i açıklayın," dedi Bouvard.

"Memnunlukla. Bir benzetme yapalım, üçgenin üç kenarını, daha iyi oimayı, bilmeyi ve istemeyi içeren ruhumuzu alalım; İnsan'da yeti denilen şey Tanrı'da kişidir. İşte giz burada."

"Ama üçgenin üç kenarının her biri bir üçgen değildir; ruhun bu üç yetisi üç ruh etmez, Üçlem'inizin kişileriyse üç Tanrı'dır."

"Buna küfür derler!"

"Öyleyse bir kişi, bir Tanrı, üç biçimde etkilenmiş bir töz var yalnızca!"

"Anlamadan tapalım," dedi papaz.

"Peki," dedi Bouvard.

Dinsiz bir adam olarak bilinmekten, şatoda iyi görülmemekten korkuyordu.

Şimdi, kışın, haftada üç kez, saat beşe doğru şatoya geliyorlardı, çay içlerini ısıtıyordu. Kont, davranışlarıyla, "eski saray şıklığını anımsatıyordu"; kontes, dingin ve dolgun, her konuda büyük bir sağduyu göstermekteydi. Kızları Mlle Yolande tam "genç insan tipi," *keepsakes*'lerin meleğiydi, yardımcıları Madam de Noaris'se, burnunun sivriliği nedeniyle Pécuchet'ye benziyordu.

Salona ilk girdiklerinde, birini savunmaktaydı.

"Bana inanın, değişti! Armağanı da kanıtlıyor bunu."

Bu "biri" Gorju'ydü. Geleceğin eşlerine gotik bir dua iskemlesi armağan etmişti. Üzerinde, renkli kabartmalar biçiminde, iki soyun armaları sergileniyordu. M. de Mahurot bundan hoşlanmış göründü, Madam de Noaris de kendisine:

"Adamımı anımsayacaksınız!" dedi.

Sonra iki çocuk (on iki yaşlarında bir oğlanla belki de on yaşlarında olan kızkardeşi) getirdi içeriye. Üzerlerindeki paçavraların bütün deliklerinden soğuktan kızarmış etleri görünmekteydi. Biri eski terlikler giymişti, ötekinin tek bir postalı kalmıştı. Saçlarından alınları görünmüyor, çevrelerine ürkmüş kurt yavruları gibi parlayan gözlerle bakıyorlardı.

Madam de Noaris bunlara sabahleyin ana yolda rastladığını anlattı. Placquevent hiçbir bilgi sağlayamıyordu.

Adları soruldu.

"Victore, Victorine." - "Babaları nerdeydi?" - "Hapiste." - "Hapse girmeden ne yapıyordu?" - "Hiç." - "Memleketleri?" - "Saint-Pierre." - "Ama hangi Saint-Pierre?"

Çocuklar, bütün yanıt olarak, burunlarını çeke çeke:

"Bilmem, bilmem," diyorlardı.

Anneleri ölmüştü, dilenciyorlardı.

Madam de Noaris onları bırakmanın ne denli tehlikeli olacağını anlattı; kontesi duygulandırdı, kontun gururunu kışkırttı, küçük hanımın desteğini kazandı, dayattı, başardı. Kır bekçisinin karısı bakacaktı çocuklara. İlerde kendilerine bir iş bulunacaktı. hiç okuma yazma bilmedikleri için de, din derslerine hazırlamak amacıyla, Madam de Noaris onlara kendisi ders verecekti.

M. Jeufroy şatoya geldiği zaman, yumurcaklar alınıp getiriliyor; papaz kendilerine sorular soruyor, sonra da dinleyiciler nedeniyle özentili bir söylev çekiyordu.

Bir kez, ilk peygamberlere ilişkin bir konuşmasından sonra, onunla ve Pécuchet'yle geri dönerken, Bouvard bunları sert bir biçimde yerdi.

Yakup dolandırıcılıklarla parlamıştı, Davut cinayetlerle, Süleyman aşırı haz düşkünlüğüyle.

Rahip işin ötesini görmek gerektiğini söyledi. İbrahim'in kurbanı İsa'nın Acısı'nın imgesiydi; Yakup Mesih'in bir başka imgesi, Yusuf gibi, tunç yılan gibi, Musa gibi.

"*Beşkitap*'ı onun yazdığına inanıyor musunuz?" dedi Bouvard.

"Evet, kuşkusuz!"

"Ama burda kendi ölümü anlatılıyor; *Josué* konusunda da, *Yargıçlar* konusunda da aynı şey, yazar anlattığı dönemde daha İsrail'in kralları olmadığını söylüyor bize. Demek ki yapıt Krallar döneminde yazılmış. Peygamberler de beni şaşırtıyor."

"Şimdi de peygamberleri yadsıyacak!"

"Hiç de değil! ama kızışmış kafaları Yehova'yı değişik biçimler altında, bir ateş, bir çalılık, bir yaşlı adam, bir güvercin biçiminde algılıyordu, hep gösterge istediklerine göre de Açınlama konusunda kesinliğe varamıyorlardı."

"Ya! peki bu güzel şeyleri nerde buldunuz?"

"Spinoza'da."

Bu sözcüğü duyunca, papaz havaya sıçradı.

"Okudunuz mu onu?"

"Tanrı korusun!"

"Ama, mösyö, bilim..."

"Mösyö, hristiyan olunmadan bilgin olunmaz."

Bilim acı alaylar esinliyordu ona:

"Biliminiz bir başak yeşertir mi? Ne biliyoruz?" diyordu.

Ama dünyanın bizler için yaratıldığını biliyordu; başmeleklerin meleklerin üstünde olduğunu biliyordu; insan bedeninin otuz yaşına doğru nasılsa öylece dirilecçğini biliyordu.

Papazın güveni Bouvard'ı sinirlendiriyordu. Bouvard, Louis Hervieu'ye güvenmediğinden, Varlot'ya yazdı, daha bilgili olan Pécuchet de M. Jeufroy'dan Kutsal kitap üzerine açıklamalar istedi.

Yaratış'ın altı günü altı büyük çağ demekti. Yahudiler'in Mısırlılar'ın değerli kaplarını kaçırmaları düşünsel zenginliklerin, gizini kaptıkları sanatların alınması olarak anlaşılmalıydı. Latincede *nudus* kalçalara kadar çıplak anlamına geldiğine göre, Isaïe tümden soyunmamıştı; örneğin Vergilius tarlada çalışmak için soyunmayı öğütlerdi, bu yazar ar duygusuna aykırı bir öğüt vermezdi! Ezéchiel'in bir kitabı yutmasında olağandışı hiçbir şey yoktu; biz de bir dersi, bir gazeteyi yutmak deyimini kullanmıyor muyduk?

Ama her yanda eğretilemeler görürsek, olgular ne olacaktı? Oysa papaz bunların gerçek olduklarını savunuyordu.

Bunları böyle anlamak Pécuchet'ye dürüst bir yol gibi görünmedi. Araştırmalarını daha ileriye götürdü ve Tevrat'ın çelişkilerine ilişkin bir not getirdi.

Göç bize kırk yıl süresince çölde kurbanlar sunulduğunu söylemekteydi; Amos ve Jérémie'ye göreyse hiç kurban sunulmamıştı. *Paraleipomena* ve *Esdras* halkın sayısı konusunda hiç uzlaşmıyorlardı. *Deuteronomos*'ta Musa Tanrı'yla yüz yüze geliyordu; *Göç*'e göreyse, onu hiçbir zaman görememişti. O zaman esin neredeydi?

M. Jeufroy gülümseyerek:

"Benimsemek için bir neden daha işte," diye yanıtlıyordu. "Sahtekârların suç ortaklarına gereksinimi vardır, içten olanlar buna dikkat bile etmezler. Sıkışınca, Kilise'ye başvuralım. Kilise hiçbir zaman yanılmaz."

Peki, yanılmazlık kimden kaynaklanıyordu?

Bâle ve Constance konsilleri bunu konsillere maletmişlerdi. Ama Athanase ve Arius konusunda olup bitenlerin de tanıklık ettiği gibi, konsiller birbirinden farklıydı; Floransa ve Latran konsilleri yanılmazlığı Papa'ya bahşediyorlardı. Ama IV. Adrien herkes gibi Papa'nın da yanılabileceğini söylüyordu.

Safsata! Bütün bunlar inağın sürekliliğine gölge düşüremezdi.

Louis Hervieu'nün yapıtı inak değişimlerini göstermekteydi; eskiden yalnız olgun kişiler vaftiz olurdu. Ölmek üzere olanlara kutsal yağ sürme ancak IX. yüzyılda bir dinsel töre olmuştu; gerçek Varlık VIII. yüzyılda kararlaştırılmış, Araf XV. yüz yılda benimsenmişti. Arı Gebelik daha dünkü işti.

Pécuchet İsa konusunda da ne düşüneceğini bilemez oldu. Üç İncil bir insan olarak gösteriyordu İsa'yı. Ermiş Jean'ın bir bölümünde, Tanrı'ya eşitmiş gibi görünüyor, aynı kitabın bir başka yerinde, onun aşağısında olduğunu kabul ediyordu.

Rahip, kral Abgar'ın mektubuyla, Pilatus'un Tutanaklar'ıyla, Sibulla'ların "temelinde gerçek olan" tanıklıklarıyla karşılık veriyordu bunlara. Meryem'i Galyalılar'da, bir kurtarıcının muştusunu Çin'de, Üçlem'i her yerde, haçı büyük lamanın başlığında ve Mısır'da tanrıların elinde yeniden buluyordu; hatta bir nilomet-

reyi canlandıran bir gravür gösterdi, ama Pécuchet'ye göre bir fallustu bu.

M. Jeufroy bütün bu konularda gizlice dostu Pruneau'dan akıl danışıyor, o da kendisi için yazarlarda kanıtlar arıyordu. Bir bilginlik savaşı başladı; onur duygusunun kamçılamasıyla, Pécuchet aşkınca, söylenbilimci oldu.

Meryem anayı İsis'e Kutsallama ayinini Persler'in Homa'sına, Baküs'ü Musa'ya, Nuh'un gemisini Xithuros'un gemisine benzetiyor, bu benzerlikler ona göre dinlerin özdeşliğini kanıtlıyordu.

Ama Tanrı tek olduğuna göre, birkaç din olamazdı, din adamı kanıtları tüketince de: "Bir muamma!" diye haykırıyordu.

Ne demekti bu sözcük? Bilgi eksikliği; çok güzel! Ama yalnızca söylenmesi bile çelişki içeren bir şeyi belirtiyorsa, bir saçmalıktı. Pécuchet M. Jeufroy'yı bırakmaz olmuştu artık. Bahçesinde yakalıyor, günah çıkarma yerinde bekliyor, kutsal eşya odasında gene karşısına dikiliyordu.

Papaz ondan kaçmak için kurnazlıklar tasarlamaya başlamıştı.

Bir gün, dinsel görev gereği Sassetot'da birine gitmişti, Pécuchet konuşmayı kaçınılmaz kılacak biçimde yolda önüne çıktı.

Akşamdı, ağustos sonlarıydı. Kızıl gök kararmıştı, aşağısı düzgün, tepesi kıvrım kıvrım bir kocaman bulut oluştu.

Pécuchet önce ilgisiz şeylerden sözetti; arkasından, "din kurbanı" sözünü araya sokuşturduktan sonra:

"Sayıları ne kadardı dersiniz?" diye sordu.

"Yirmi milyon, en az yirmi milyon."

"Origenes sayıları o denli yüksek değildir diyor."

"Origenes, bilirsiniz, güvenilir bir yazar değildir."

Sert bir yel esti, hendeğin otlarını ve iki yandan ufkun ucuna dek uzanan karaağaç fidanlarını eğdi. Pécuchet gene konuştu:

"Barbarlara karşı direnirken ölen birçok Galyalı piskoposu da din kurbanları arasına koyuyorlar, ama bu başka bir konu."

"Yoksa imparatorları mı savunacaksınız?"

Pécuchet'ye göre, onlara iftira etmişlerdi.

"Tebaî birliği olayı bir masaldan başka bir şey değil. Ben Symphorose ile yedi kızını da, Félicité ile yedi kızını da, Ancyre'in

yetmişinde olmakla birlikte ırzlarına geçilmeye yargılanmış yedi bakiresini de, ermiş Ursule'ün on bir bin bakiresini de yadsıyorum (bunlardan birinin adı *Undecemilla*'ydı, adı rakam sanmışlardı); İskenderiye'deki on din kurbanını yadsıyorum!"

"İyi ama!...İyi ama inanılır yazarlarda buluyoruz bunları."

Yağmur döküştürmeye başladı. Papaz şemsiyesini açtı; Pécuchet, şemsiyenin altına girince, işi katoliklerin yahudiler, müslümanlar, protestanlar ve laikler arasında eskiden bütün Romalılar'ın yaptığından daha fazla din kurbanı yarattıklarını söylemeyi göze aldı.

Din adamı hemen karşı çıktı:

"Ama Nero'dan Caesar Galerius'a tam on kıyım sayarlar!"

"Peki, ya Albi'lilerin kıyımı? ya Saint-Barthélemy? ya Nantes fermanının yürürlükten kaldırılması?"

"Bunlar üzücü aşırılıklar kuşkusuz, ama bu insanları ermiş Etienne'le, ermiş Laurent'la, Cyprianus'la, Polycarpe'la, daha nice din öncüsüyle bir tutmayacaksınız herhalde!"

"Özür dilerim! Hypathie'yi, Jérôme de Prague'ı, Jean Huss'ü, Bruno'yu, Vanini'yi, Anne Dubourg'u anımsatacağım size!"

Yağmur artıyordu, damlalar öyle iniyordu ki, küçük ak gülleler gibi yerden yukarı fırlıyorlardı. Pécuchet'yle M. Jeufroy birbirlerine sokularak ağır ağır yürüyorlardı.

"Onları tüyler ürpertici işkencelerden sonra kazanlara atıyorlardı," diyordu papaz.

"Enkizisyon da aynı işkenceyi kullanıyordu, çok da güzel yakıyordu."

"Ünlü hanımları genel evlere sürüklüyorlardı."

"XIV. Louis'nin süvarileri çok mu edepliydi sanıyorsunuz?"

"Düşünün ki, hristiyanlar devlete karşı hiçbir şey yapmamışlardı."

"Protestanlar da öyle."

Yel yağmuru havada sürüklüyor, süpürüyordu. Yağmur yapraklar üzerinde şaklıyor, yolun kıyısından sel gibi akıyor, gökyüzü, çamur renginde, harmanlar kaldırılmış olduğundan çıplak tarlalarla karışıyordu. Tek çatı yoktu görünürde. Yalnızca uzakta bir ço-

ban kulübesi.

Pécuchet'nin incecik paltosunda ıslanmadık tek tel kalmamıştı. Su sırtından aşağı akıyor, çizmelerinin içine, kulaklarına, Amoros kasketinin gölgeliğine karşın gözlerine giriyordu; papaz, bir eliyle cübbesinin eteğini kaldırarak, bacaklarını açıyordu; üç köşeli şapkasının uçlarından omuzlarına katedral oluklarından inercesine sular iniyordu.

Durmak zorunda kaldılar, Tufana arkalarını dönerek, dört elle tutukları şemsiye sallanıp dururken, yüz yüze, göbek göbeğe durdular.

M. Jeufroy katolikleri savunmaya ara vermemişti.

"Protestanlarınızı ermiş Siméon'a yaptıkları gibi çarmıha gerdiler mi, ya da ermiş Ignace'a yaptıkları gibi bir adamı iki kaplana yedirttiler mi?"

"Ama kocalarından ayırılan bunca kadının, annelerinden koparılan bunca çocuğun hiç önemi yok mu sizin için! Ya karlar altında, uçurumlar ortasında yoksulların sürgünü! Hapisanelere yığıyorlardı zavallıları, ölür ölmez de kireç kuyularına sürüklüyorlardı."

Rahip alay etti:

"İzin verin de hiçbirine inanmayayım bunların! Ama bizim din kurbanlarımızın durumu o denli kuşkulu değil. Ermiş Blandine bir ağ içinde azgın bir ineğin önüne atıldı. Ermiş Julitte sopalar altında can verdi. Ermiş Taraque'ın, ermiş Probus'un, ermiş Andronic'in bir çekiçle dişlerini kırdılar, demir taraklarla kaburgalarını parçaladılar, kızarmış çivilerle ellerini deldiler, kafalarının derilerini yüzdüler."

"Abartıyorsunuz," dedi Pécuchet. "O dönemde din kurbanlarının ölümü sözbilimin bir büyütmecesiydi!"

"Nasıl, sözbilimin mi?"

"Evet, öyle! oysa ben size tarih anlatıyorum, efendim. İrlanda'da katolikler gebe kadınların karınlarını yarıp çocuklarını çıkardılar!"

"Hiçbir zaman!"

"Sonra da domuzlara verdiler!"

"Hadi canım!"

"Belçika'da diri diri gömüyorlardı bunları."

"Bu nasıl şaka!"

"Adları var elimizde!"

Papaz şemsiyesini öfkeyle salladı.

"Gene de bunlara din kurbanı denilemez," dedi. "Kilise'nin dışında din kurbanı yoktur."

"Tek bir sözcük! Din kurbanının değeri öğretiye bağlıysa, öğretinin üstünlüğünü kanıtlamakta nasıl kullanılabilir?"

Yağmur hafifliyordu; köye kadar konuşmadılar bir daha.

Ama, papaz evinin kapısında, papaz:

"Size acıyorum! gerçekten, size acıyorum!" dedi.

Pécuchet atışmasını hemen Bouvard'a anlattı. Bu atışma dine karşı olumsuz bir tutum yaratmıştı onda; bir saat sonra, kuru bağ çubuklarıyla yakılmış bir ateşin karşısına oturmuş, rahip Meslier'yi okuyordu. Bu ağır yoksamalar onu sarstı; sonra, kendini belki de kahramanların değerini bilmezlikten gelmekle suçlayarak, *Biographie*'de en ünlü din kurbanlarının öyküsüne bir göz attı.

Arenaya girdikleri zaman halk nasıl haykırıyordu! arslanlar ve jaguarlar fazla yumşaksa, ellerini kollarını sallayarak, bağırıp çağırarak kışkırtıyorlardı onları. Tepeden tırnağa kana bulandıkları, ayakta, gözleri gökte, gülümsedikleri görülüyordu; ermiş Perpétue üzgün görünmemek için saçlarını bağlamıştı. Pécuchet düşünmeye başladı. Pencere açıktı, gece durgundu, sayısız yıldızlar parlıyordu. İçlerinden bizim usumuza bile getiremediğimiz şeyler, bir sevinç, bir tanrısal titreme geçiyor olmalıydı! Pécuchet, düşleye düşleye, bunu anladığını söyledi, kendisi de onlar gibi yapardı.

"Sen mi?"

"Elbette."

"Boşver palavrayı! İnanıyor musun, inanmıyor musun, onu söyle!"

"Bilmiyorum."

Bir şamdan yaktı; sonra, gözleri yataklıktaki çarmıha gerilmiş İsa heykelciğine takılınca:

"Nice zavallılar ona başvurdu!" diye söylendi. Bir an sustuktan sonra da: "Onu yozlaştırdılar! Suç Roma'da: Vatikan'ın politi-

kasında!" diye ekledi.

Ama Bouvard Kilise'ye görkemi nedeniyle hayranlık duyuyordu, Ortaçağ'da bir kardinal olmak isterdi.

"Kırmızılar içinde çok iyi görünürdüm doğrusu!"

Pécuchet'nin kömürlerin önüne koyduğu kasketi daha kurumamıştı. Gererken,astarın içinde bir şey bulunduğunu farketti ve bir ermiş Joseph madalyonu düştü. Şaşırıp kaldılar, olgu açıklanmaz görünüyordu.

Madam de Noaris Pécuchet'den bir değişiklik, bir mutluluk duyup duymadığını öğrenmek istedi, sorularıyla ele verdi kendini. Bir kez, o bilardo oynarken, madalyonu kasketine dikmişti.

Hiç kuşkusuz, onu seviyordu; evlenebilirlerdi; duldu, ancak Pécuchet belki de yaşamının mutluluğunu sağlayacak olan bu aşkın farkına bile varmadı.

M. Bouvard'dan daha dindar görünmesine karşın, ermiş Joseph'e emanet etmişti onu, dine dönüşlerde ermiş Joseph'in yardımı çok büyüktü.

Bütün duaları ve sağladıkları bütün bağışlamaları, kutsal kalıntıların etkisini, kutsal suların ayrıcalıklarını onun gibi hiç kimse bilemezdi. Saati ermiş Pierre'in zincirlerine değmiş bir zincire takılıydı.

Süs eşyaları arasında Allouagne kilisesinde İsa efendimizin bir gözyaşını saklayan inciye benzetilmiş bir altın boncuk ışıldardı; küçük parmağındaki bir halkada Ars papazının saçları vardı; yoksullar için şifalı otlar topladığı için de odası bir ayin eşyası yerini ve bir eczacı işliğini andırırdı.

Zamanını mektup yazmakla, yoksulları görmeye gitmekle, nikâhsız çiftleri ayırmakla, Sacré-Coeur'ün fotoğraflarını dağıtmakla geçirirdi. Bir bey kendisine "Din kurbanı hamuru" yollayacaktı, paskalya mumuyla yeraltı gömütlüklerinden alınmış insan tozu karışımıydı bu, umutsuz durumlarda parça ya da hap olarak kullanılırdı. Pécuchet'ye de verecekti.

Pécuchet böyle bir özdekçilik karşısında sarsılmış göründü.

Akşam, şatonun uşağı bir küfe dolusu kitapçık getirdi kendisine, büyük Napoléon'un dindarca sözlerini, hanlarda papazların güzel şakalarını, dinsizlerin başına gelen tüyler ürpertici ölümleri an-

latıyorlardı. Madam de Noaris bütün bunları ezbere bilirdi, bitmez tükenmez mucizeler de bilirdi ayrıca.

Saçma mı saçma öyküler, amaçsız mucizeler anlatır dururdu, sanki Tanrı sırf milletin ağzını açık bırakmak için gerçekleştirmişti bunları. Kendi büyükannesi de bir dolaba birkaç kuru erik koyup üstüne bez örtmüş, bir yıl sonra dolabı açtıkları zaman, örtünün üstünde haç biçiminde dizilmiş on üç erik bulmuşlardı. "Gelin de açıklayın bakalım!" Öykülerinden sonra hep bu sözü söyler, anlattıklarını bir katır inadıyla savunurdu, öte yandan iyi kadındı, şen yaratılışlıydı.

Gene de bir kez, kişiliğinin sınırları dışına çıktı. Bouvard Pezilla mucizesine: Devrim sırasında kutsal mayasız ekmeklerin saklandığı bir meyva tabağının kendiliğinden altın rengine girmesine karşı çıkmıştı.

"Dibinde nemden ileri gelen bir sarılık olmasın?"

"Yok canım! Olur mu öyle şey! Altın rengin nedeni kutsal tenin dokunuşuydu."

Kanıt olarak da piskoposların tanıklığını gösterdi.

"Bir tür kalkan, Pergignan piskoposluğunun üzerinde bir palladyum, diyorlar. İsterseniz, M. Jeufroy'ya sorun!"

Bouvard kendini tutamadı artık, Louis Hervieu'sünü gözden geçirdikten sonra, Pécuchet'yi de alıp geldi.

Kilise adamı akşam yemeğini bitirmek üzereydi. Reine iskemle getirdi, papazın bir işareti üzerine de iki küçük kadeh getirerek rozolyo şarabıyla doldurdu.

Bundan sonra, Bouvard geliş nedenini açıkladı.

Rahip açıklıkla yanıt vermedi.

"Tanrı'nın yapabileceklerinin sınırı yoktur, Mucizeler de Din'in bir kanıtıdır," dedi.

"Ama yasalar var."

"Olabilir. Uyarmak için, düzeltmek için bozar onları."

"Bozup bozmadığını nerden biliyorsunuz?" dedi Bouvard. "Doğa alışılmış düzenini sürdürdüğü sürece bunu düşünmüyoruz; ama olağanüstü bir olayda Tanrı'nın elini görüyoruz."

"Evet, Tanrı'nın eli olabilir," dedi rahip, "olay tanıklarca doğrulanınca da?"

"Tanıklar her şeyi yutuyorlar, çünkü yalancı mucizeler de var!"

Papaz kızardı.

"Hiç kuşkusuz ... bazı bazı."

"Bunları gerçeklerinden nasıl ayırmalı? Sonra kanıt olarak gösterilen gerçeklerin de kanıta gereksinimi varsa, mucize yapmaya ne gerek var?"

Reine söze karıştı, o da efendisi gibi boyun eğmek gerektiğini söyledi.

"Yaşam bir geçittir, ama ölüm sonsuzdur!"

Bouvard rozolyosunu lıkırdatarak:

"Kısacası geçmiş zamanın mucizeleri bugünün mucizelerinden daha iyi kanıtlanmış değil; hristiyan mucizeleri de, putataparların mucizeleri de benzer gerekçelerle savunulmakta," diye ekledi.

Papaz çatalını masaya fırlattı.

"Bunlar sahteydi, sahte! Kilise'nin dışında mucize yoktur!"

"Din kurbanları konusunda yürütülen mantık gene çıktı karşımıza," diye düşündü Pécuchet: "öğreti olgulara dayanıyor, olgular da öğretiye".

M. Jeufroy bir bardak su içti, gene sürdürdü konuşmasını:

"Yadsıyorsunuz ya inanıyorsunuz gene de. On iki günahkârın dine döndürdüğü kalabalık, işte bence çok güzel bir mucize!"

"Hiç de değil!"

Pécuchet konuyu bir başka biçimde ele alıyordu.

"Tektanrıcılık İbraniler'den gelir, Üçlem Hintliler'den, Deyi Platon'un, Bakire ana Asya'nındır."

Olsun! M.Jeufroy doğaüstünde dayatıyor, bütün halklarda önbelirtilerini ya da bozulmuş biçimlerini görmekle birlikte, hristiyanlığın en ufak insansal varolma nedeni bulunsun istemiyordu. XVIII. yüzyılın alaycı dinsizliğini hoşgörebilirdi; ama çağdaş eleştiri kibarlığıyla tepesini attırıyordu.

"Vıdıvıdıcı bir kuşkucu olmaktansa kutsala karşı çıkan bir tanrısız olmayı yeğ tutarım."

Sonra kalkın gidin dercesine bir meydan okuyuş havasıyla baktı konuklarına.

Pécuchet hüzün içinde döndü eve. İnanç'la Us'un uzlaşacağını ummuştu.

Bouvard ona Louis Hervieu'nün şu satırlarını okuttu:

"Aralarındaki uçurumu anlamak istiyorsanız, belitlerini karşı karşıya getiriniz:

Us size Bütün Parça'yı kapsar der, İnanç'sa Tözleşim'le karşılık verir; havarileriyle şaraplı ekmek yiyen İsa'nın bedeni elinde, başı ağzındaydı.

Us kişi başkalarının suçundan sorumlu değildir der, İnanç'sa ilk günahla karşılık verir.

Us size üç üçtür der, İnanç'sa üç birdir diye kesip atar."

Papazla alışverişi kestiler.

İtalya savaşı zamanıydı.

İnsancıklar Papa için korkuyorlardı. Herkes Emmanuel'e verip veriştirmekteydi. Madam de Noaris ölmesini dilemeye kadar götürüyordu işi.

Bouvard ile Pécuchet çekine çekine karşı çıkıyorlardı ancak. Pencerelerden yeşillikler üzerinde, ağaçlarla çevrili yollarda bir uşağın kırmızı yeleği seçilirken, salonun kapısından geçerken yüksek aynalarda kendilerini görünce, bir haz duyuyorlardı; ortamın lüksü burda söylenen sözlere karşı hoşgörülü kılıyordu onları.

Kont okusunlar diye M. de Maistre'in bütün kitaplarını verdi onlara. Bir yakın dostlar çevresi: Hurel, papaz, sulh yargıcı, noter ve arada sırada yirmi dört saatliğine şatoya gelen damat adayı baron önünde onun ilkelerini geliştiriyordu.

"En korkuncu 89 kafasıdır!" diyordu kont. "Önce Tanrı'ya karşı çıkılır; sonra hükümet tartışılır; sonra da Özgürlük gelir. Aşağılama, başkaldırma, haz, daha doğrusu yağmalama özgürlüğü. Bunun için Din ve İktidar bağımsızları, sapkınları sürmelidir. Sanki cellatlar suçluları eziyormuş gibi kıyım var diye bağıranlar olacaktır kuşkusuz. Sözlerimi özetliyorum: Tanrı'sız devlet olmaz! çünkü yasa ancak yukardan gelirse saygı görür, ve bugün sorun İtalyanlar değil, bugün sorun şunu bilmek: Devrim mi kazanacak, yoksa Papa mı, Şeytan mı kazanacak, yoksa İsa mı?"

M. Jeufroy tek heceli sözcüklerle, Hurel bir gülümsemeyle, sulh yargıcı kafasını sallayarak doğruluyor, Bouvard ile Pécuchet

tavana bakıyorlardı; Madam de Noaris, kontes ve Yolande yoksullar için çalışıyor, M. de Mahurot, nişanlısının yanında, sayfaları gözden geçiriyordu.

Zaman zaman sessizlikler oluyor, herkes bir soruna dalmış görünüyordu. III. Napoléon bir kurtarıcı değildi, hatta Tuileries'de duvarcıların pazar günü çalışmalarına ses çıkarmamakla çok kötü bir örnek oluşturuyordu.

Kontun alışılmış sözü "İzin vermemek gerekirdi"ydi.

Toplum ekonomisi, güzel sanatlar, yazın, tarih, bilimsel öğretiler, hristiyan ve aile babası niteliğiyle her konuda karar veriyordu, inşallah hükümet de onun evinde gösterdiği kararlılığı gösterirdi bu konularda! İktidar Bilim'in tehlikelerinin tek yargıcıydı; gereğinden fazla yayılacak olursa, halka zararlı tutkular esinlerdi. Senyörlerle piskoposların kralın saltçılığını yumşattıkları dönemlerde daha mutluydu bu zavallı halk. Şimdi sanayiciler sömürüyorlardı. Köle olup çıkacaktı.

Hepsi de eski yönetimi özlüyorlardı: Hurel aşağılığından, Coulon bilgisizliğinden, Marescot'ysa sanatçı olarak.

Bouvard, eve döner dönmez, La Mettrie, d'Holbach, vb.'yle yeniden güç buluyordu; Pécuchet'yse yönetim aracı olmuş bir dinden uzaklaştı. M. de Mahurot "bu hanımlar"ı daha iyi baştan çıkarmak için şaraplı ekmek yemişti, kiliseye de uşaklar nedeniyle gidiyordu.

Matematikçi ve sanatseverdi, piyanoda valsler çalıyor, Töpffer'e hayranlık duyuyor, seçkin bir kuşkuculukla dikkati çekiyordu. Derebeyliğin, Enkizisyon'un ya da cizvitlerin aşırılıkları konusunda anlatılanları önyargı olarak niteliyor, beyzadeliğe bağlanmayan ya da Ecole polytechnique'ten çıkmamış olan her şeyi küçümsemekle birlikte İlerleme'yi övüyordu.

M. Jeufroy da, aynı biçimde, hoşlarına gitmiyordu. Büyüye inanıyor, putlar üzerinde şakalar yapıyor, bütün deyimlerin ibraniceden geldiğini söylüyordu; söz sanatında beklenmedikliklik eksikti; değişmez biçimde, sıkışmış geyik, balla absent, altınla kurşun, hoş kokular, ölü külü şişeleri, günah karşısında "Geçmek yasak!" demesi gereken askere benzetilen hristiyan ruhu dönüp dolaşıp geri geliyordu konuşmalarında.

Onun söylevlerinden kurtulmak için, şatoya olabildiğince geç geliyorlardı.

Gene de bir gün orada buldular.

Bir saattir iki öğrencisini bekliyordu. Birdenbire, Madam de Noaris içeriye girdi.

"Küçük kız kayboldu. Victor'u getirdim. Ah! kötü çocuk!"

Üç gündür ortadan yok olan bir gümüş yüksüğü bulmuştu cebinde, sonra, hıçkırıklardan boğularak: "Bu kadar da değil! bu kadar da değil! Kendisini azarladığım zaman da arkasını gösterdi bana!" diye inledi. Sonra, kontla kontesin bir şey söylemesine zaman kalmadan: "Ama suç bende; bağışlayın beni!" diye ekledi.

İki yetimin şimdi zindanda bulunan Touache'ın çocukları olduğunu gizlemişti onlardan.

Ne yapmalıydı?

Kont geri yollarsa mahvolacaklardı, üstelik iyilik edimi de geçici bir heves olarak görülecekti.

M. de Jeufroy şaşırmadı. İnsan doğuştan bozuk olduğundan, düzeltilmesi için cezalandırılması gerekirdi.

Bouvard karşı çıktı. Tatlılık daha iyiydi.

Ama kont, bir kez daha, halklar için olduğu gibi çocuklar için de zorunlu olan demir bilek konusuna daldı. Bu ikisi kötülük doluydu: küçük kız yalancı, oğlan kabaydı. Bu hırsızlık bağışlanabilirdi; ama küstahlık hiçbir zaman bağışlanamazdı; eğitim saygı demekti.

Böylece, av bekçisi Sorel, delikanlıya hemen birkaç sopa atacaktı.

M. de Mahurot'nun da ona bir diyeceği vardı, isteği ileteceğini söyledi. Sofadan bir tüfek aldı, sonra, başı önde, avlunun ortasında kalmış olan Victor'u çağırdı:

"Arkamdan gel," dedi.

Bekçinin oraya giden yol Chavignolles'a pek uzak düşmediğinden, M. Jeufroy, Bouvard ve Pécuchet de kendisine eşlik ettiler.

Şatodan yüz metre ötede, koru boyunca konuşmamalarını rica etti.

Arazi ırmak kıyısına kadar iniyor, burada büyük kayalıklar

yükseliyordu. Batan güneşin altında altın yüzeyler gibiydiler. Karşıda, tepelerin yeşillikleri gölgelerle kaplanıyordu. Serin ve temiz bir hava vardı.

Tavşanlar inlerinden çıkmış, çimenleri kemiriyorlardı.

Bir tüfek patladı, sonra bir daha, sonra bir üçüncüsü. Tavşanlar zıplıyor, aşağı yuvarlanıyorlardı. Victor, soluk soluğa, ter içinde, üzerlerine atılıyordu.

"Giysilerine iyi bakıyorsun doğrusu!" dedi baron. Parça parça gömleği kana batmıştı.

Bouvard kan görmekten tiksinirdi. Kan dökülebilmesini de aklı almazdı.

Yanıtı M. Jeufroy verdi:

"Bazı bazı koşullar gerektirir. Kanını veren suçlu değilse, bir başkasının kanı gerekir, İsa'nın kendi acısıyla insanlığı kurtarması bu gerçeği öğretir bize."

Bouvard'a göre, nerdeyse bütün insanlar cehenneme yargılı olduklarına göre, Efendimiz'in özverisi pek bir işe yaramamıştı.

"Ama şaraplı ekmek yeme ayininde bunu her gün yineliyor."

"Ve papaz ne denli yetersiz olursa olsun, mucize sözcüklerle gerçekleşiyor," dedi Pécuchet.

"Gizlem de burada, efendim."

Bu arada Victor gözlerini tüfeğe dikiyor, hatta dokunmaya çalışıyordu.

"Çek elini!"

Sonra M. Mahurot koruda bir patikaya saptı.

Kilise adamı bir yanına Pécuchet'yi, bir yanına Bouvard'ı almıştı.

"Dikkatli olun!" dedi ona. "Bilirsiniz: *Debetur pueris...*"

Bouvard Yaratıcı'nın karşısında eğildiğini, ama onun bir insan yapılmasına kızdığını söyledi. "Öcünden korkulur, ama şanı için çalışılır. Bütün erdemler ondadır, bir kolu, bir gözü, bir politikası, bir konutu vardır. Göklerdeki Babamız, ne demek bu?"

Pécuchet de ekledi:

"Evren genişledi, odağı Dünya değil artık. Sayısız benzerleri arasında dönüyor. Birçokları da büyüklükte onu geçiyor, küremizin bu küçülmesi ise daha yüce bir Tanrı ülküsü sağlıyor bize."

Öyleyse, Din değişmeliydi. Hep izleyen, hep şarkı söyleyen ve cehennemliklerin çektiği işkencelere yukardan bakan mutlularıyla Cennet çocuksu bir şeydi. Hristiyanlığın temelinin bir elma olduğu düşünülürse!

Papaz kızdı:

"Açını'yı da yadsıyın, olsun bitsin," dedi.

"Tanrı nasıl konuşmuş olsun istiyorsunuz?" dedi Bouvard.

"Öyleyse konuşmadığını kanıtlayın!"

"Gene soruyorum, kim söylüyor size konuştuğunu?"

"Kilise!"

"Tanıklığa hiç diyecek yok!"

Bu tartışma M. de Mahurot'yu sıkıyordu, yürümesine ara vermeden:

"Papazı dinleyin, o sizden daha çok bilir!" dedi.

Bouvard ile Pécuchet yollarını değiştirmek için birbirlerine işaret ettiler, la Croix-Verte'e gelince de:

"Hadi, iyi akşamlar!" dediler.

"Saygılar!" dedi baron.

Bütün bunlar M. de Faverges'e anlatılacak, belki de arkasından bir bozuşma gelecekti. Ne yapalım. Bu soylularca küçümsendiklerini sezinliyorlardı. Hiçbir zaman akşam yemeğine çağrılmayacaklardı, onlar da Madam de Noaris'ten, sürekli çıkışlarından bıkmışlardı.

Bununla birlikte, de Maistre'i geri vermemezlik edemezlerdi, yaklaşık on beş gün sonra, içeri alınmayacaklarını düşünerek şatoya döndüler.

Hurel de içinde olmak üzere bütün aile hanımın odasındaydı, alışılmışa aykırı olarak Foureau da ordaydı.

Ceza Victor'u düzeltmemişti. Din dersini öğrenmeye yanaşmıyor, Victorine hep çirkin sözcükler söylüyordu. Kısacası, oğlan Çocuk Hapisanesi'ne, küçük kız da bir manastıra gidecekti. Foureau girişimleri üstlenmişti; gidiyordu, kontes geri çağırdı kendisini.

Nikâh tarihinin saptanması için M. Jeufroy bekleniyordu, resmi nikâhtan nefret ettiklerini göstermek için belediyedekini kilisedekinden çok önce yapacaklardı.

Foureau resmi nikâhı savunmaya çalıştı. Kontla Hurel'se saldırdılar. Kutsal görevin yanında belediye görevi neydi ki! Baron da yalnızca üç renkli şeridin karşısında evlenmiş olsaydı, kendini evlenmemiş sayardı.

O sırada M. Jeufroy içeriye giriyordu.

"Çok güzel!" dedi. "Evliliği İsa efendimiz kurduğundan..."

Pécuchet sözünü kesti:

"Hangi İncil'de yazıyor? Havariler döneminde öylesine değersiz görülüyordu ki, Tertullianus evlenmeden birlikte yaşamaya benzetiyordu."

"Daha neler!"

"Evet ya! evlenme bir dinsel işlem değildir! Dinsel işlem için bir belirti gerekir. Evlenmede belirtiyi gösterin de görelim!"

Papaz Tanrı'nın Kilise'yle birliğini canlandırdığını söyledi ya boşuna. "Siz artık hristiyanlığı anlamıyorsunuz!" dedi Pécuchet. "Yasa da..."

"Onun damgasını taşır," dedi M. de Faverges; "o olmasa, çok eşliliğe izin vermiş olurdu!"

Bir ses yanıt verdi:

"Bunda ne kötülük olurdu ki?"

Bir perdenin ardında yarı gizlenmiş olan Bouvard söylemişti bunu.

"Patrikler, mormonlar, müslümanlar gibi insan birkaç kadınla evlenebilir, gene de namuslu insan olabilir!"

"Asla!" diye atıldı papaz. "Namusluluk borcunu yerine getirmektir. Bizler de Tanrı'ya saygı borçluyuz. Öyleyse hristiyan olmayan namuslu değildir!"

"Ötekiler kadar," dedi Bouvard.

Kont bu çıkışta Din'e bir saldırı görerek onu göklere çıkardı. Köleleri azat etmişti.

Bouvard tersini kanıtlayan alıntılar yaptı.

"Ermiş Paul İsa'ya uyar gibi efendilere uymalarını öğütler. Ermiş Ambroise köleliği bir Tanrı vergisi diye adlandırır. *Lévitique, Exode* ve konsiller köleliği onaylamışlardır. Bossuet insanların hakları arasına koyar. Monsenyör Bouvier de doğrular."

Kont gene de hristiyanlığın uygarlığı geliştirmekten geri kal-

madığını ileri sürdü.

"Yoksulluğu bir erdem yaparak tembelliği de geliştirdi."

"Peki, İncil'in getirdiği aktöre dersine ne diyorsunuz, beyefendi?"

"Pek de aktörel sayılmaz! Son saatte gelen işçilerle ilk saatte gelen işçiler aynı ücreti alırlar. Elinde olana verilir, olmayandan alınır. Tokatı yiyip de karşılığını vermemeye, malının çalınmasına göz yummaya gelince, gözüpekleri, alçakları, namussuzları yüreklendirir."

Pécuchet budacılığı da hristiyanlık kadar sevdiğini söyleyince şaşkınlık iki katına çıktı.

Papaz kahkahayı koyverdi:

"Vay! vay! budacılıkmış!"

Madam de Noaris kollarını kaldırdı:

"Budacılık!" dedi.

"Nasıl!... Budacılık, öyle mi!" diye yineliyordu kont.

"Budacılığı biliyor musunuz?" dedi Pécuchet M. Jeufroy'ya, M. Jeufroy'nın dili dolaştı. "Peki, öyleyse öğrenin! Hristiyanlıktan çok daha güzel bir biçimde ve ondan çok daha önce yeryüzü nesnelerinin boşluğunu kesinledi. Uygulamaları zor, inananları bütün hristiyanlardan fazladır, cisimleşime gelince, Vişnu'nun bir değil, dokuz cisimleşimi vardır! Gerisini siz yargılayın artık!"

"Bunlar gezgin uydurmaları," dedi Madam de Noaris.

"Farmasonların yaydığı uydurmalar," diye ekledi papaz.

Herkes birden konuşuyor, "Hadi canım! - Anlatın, anlatın! - Çok güzel! Çok tuhaf vallahi. - Olamaz!" diyorlardı. Sonunda Pécuchet'in tepesi attı, budacı olacağını söyledi.

"Hristiyanlara hakaret ediyorsunuz!" dedi baron. Madam de Noaris bir koltuğa çöktü. Kontesle Yolande susuyorlardı. Kont gözlerini döndürüyor, Hurel emir bekliyordu. Papaz, kendini tutabilmek için, dua kitabını okuyordu.

Bu görüntü M. de Faverges'i yatıştırdı, iki adamı süzerek:

"İncil'i ayıplamadan önce, insanın yaşamda görevleri olunca, birtakım yanlışları düzeltmek için..." diye başladı.

"Düzeltme mi?"

"Görev mi?"

"Yeter, beyler! beni anlamanız gerekir!" dedi kont, sonra Foureau'ya döndü: "Sorel'e haber verildi! Ona gidin!"

Bouvard ile Pécuchet selam vermeden salondan çıktılar.

Ağaçlık yolun sonunda, her üçü de kinlerini döktüler: "Bana uşak gibi davranılıyor," diye homurdanıyordu Foureau, ötekiler kendisine hak verdikleri için de, basur anısına karşın, onlara sevgiye benzer bir şeyler duyuyordu.

Kırda yol işçileri çalışmaktaydı.Başlarındaki adam yanlarına yaklaştı, Gorju'ydü. Konuşmaya başladılar. 1848'de oylanmış olan yol taşlama işini denetliyordu, bu görevi de mühendis M. de Mahurot'ya borçluydu.

"Mlle de Faverges'le evlenecek olan adam! Siz de ordan geliyorsunuz herhalde?"

Pécuchet sertçe:

"Son kez!" dedi.

Gorju safça bir havaya büründü:

"Bozuştunuz mu? Bak şu işe!" dedi.

Arkasını döndükten sonra suratını görmüş olsalardı, nedenini sezinlediğini anlarlardı.

Biraz ilerde köpek kulübeleri ve kırmızı tuğladan bir küçük evi çevreleyen kafes çitin önünde durdular.

Victorine eşikteydi. Köpekler havladı. Bekçinin karısı çıktı.

Belediye başkanının neden geldiğini bildiğinden, Victor'a seslendi. Her şey önceden hazırlanmış, öteberileri iki mendile konulup çengelli iğnelerle kapatılmıştı.

"İyi yolculuklar!" dedi onlara, bu mikroplardan kurtulduğu için mutluydu.

Kürek mahkûmu bir babadan geliyorlarsa, suç onlarda mıydı? Tam tersine, çok yumşak görünüyor, götürüldükleri yeri bile sormuyorlardı.

Bouvard ile Pécuchet önlerinde yürüyüşlerine bakıyorlardı.

Victorine, bir kutu taşıyan bir kadın şapkacısı gibi atkısı kolunda, anlaşılmaz bir şarkı mırıldanmaktaydı. Bazı bazı geriye dönüyor, ve Pécuchet, onun sarı saç lüleleri ve sevimli yapısı karşısında, böyle bir çocuğu olmamasına üzülüyordu. Başka koşullarda yetiştirilmiş olsa, ilerde çok çekici olurdu. Onun büyüyüşünü gör-

mek, her gün, öpmek istediğin zaman, onun kuş cıvıltılarını işitmek ne büyük mutluluktu. Yüreğinden dudaklarına bir içlilik yürüdü, gözkapaklarını nemlendirdi, içini daralttı.

Victor, bir asker gibi, yükünü sırtına almıştı. Islık çalıyor, tekerlek izlerindeki kuzgunlara taş atıyor, ağaçların altına gidip değnekler kesiyordu. Foureau geri çağırdı; Bouvard, elini tutunca, bu güçlü ve sağlam çocuk parmaklarını avcunda duymak hoşuna gitti. Zavallı çocuk açık havada bir çiçek gibi özgürce gelişmekten başka bir şey istemiyordu! oysa o duvarlar arasında, derslerle, cezalarla, bir yığın saçmalıkla çürüyüp gidecekti! Bouvard bir acıma başkaldırısına, yazgıya karşı bir kızgınlığa, insana hükümeti yerle bir etme isteği veren şu öfkelerden birine kapıldı.

"Koş! eğlen! kalıntının tadını çıkarmaya bak!" dedi.

Oğlan fırladı.

Kızkardeşiyle handa yatacaklar, şafakta, Falaise postasının sürücüsü Victor'u alıp Beaubourg cezaevinde indirecekti, Grand-Camp yetimevinden bir rahibe de Victorine'i alıp götürecekti.

Foureau bu ayrıntıları verdikten sonra yeniden düşüncelerine daldı. Ama Bouvard bu iki yumurcağın bakımının ne tutacağını sordu.

"Vallahi... bu iş üç yüz frank ister belki! Kontsa bana ilk masraflar için yirmi beş frank verdi! Pinti herif!"

Eşarpının küçümsenmesi yüreğine oturmuştu, sessiz sessiz, adımlarını hızlandırıyordu.

Bouvard:

"İçimi sızlatıyorlar," diye mırıldandı, "doğrusu ben alırdım onları!"

"Ben de," dedi Pécuchet, ikisinin de aklına aynı düşünce gelmişti.

Ama birtakım engeller vardı herhalde.

"Hiçbir engel yok!" diye yanıtladı Foureau. Ayrıca, belediye başkanı olarak, kimsesiz çocukları canı kime isterse ona vermek hakkıydı. Sonra, uzun bir duralamanın ardından: "Evet, evet! alın onları! Alın da kudursun," diye ekledi.

Bouvard ile Pécuchet çocukları alıp götürdüler.

Evlerine döndüklerinde, Marcel'i merdivenin dibinde, Mer-

yem ananın önünde diz çökmüş, coşkuyla dua eder buldular. Başı geride, gözleri yarı yumulmuş, tavşandudağını kabartıyor, esrimeli bir Hint fakirini andırıyordu.

"Ne odun!" dedi Bouvard.

"Neden? Görsen kıskanacağın şeyler görüyor belki de. Tümüyle birbirinden ayrı iki dünya yok mu? Bir Uslamlamanın konusu uslamlama biçiminden daha az değer taşır. İnancın ne önemi var! Önemli olan inanmak."

Pécuchet Bouvard'ın gözlemine bu sözlerle karşı çıktı.

X

Eğitime ilişkin birkaç yapıt edinip yöntemlerini kararlaştırdılar. Her türlü doğaötesel görüşü kapı dışarı etmek ve, deneysel yöntem uyarınca, doğanın gelişimini izlemek gerekirdi. İki öğrencinin öğrendiklerini unutmaları gerektiğine göre de aceleye gerek yoktu.

Yapılarının sağlam olmasına karşın, Pécuchet bir Ispartalı gibi onları daha da sağlamlaştırmak, açlığa, susuzluğa, kötü hava koşullarına alıştırmak, hatta nezleleri önlemek için delik ayakkabılar giydirmek istiyordu. Bouvard buna karşı çıktı.

Koridorun dibindeki karanlık oda yatak odaları oldu. Eşyaları iki kolanlı karyola, iki şilte, bir de ibrikti; küçük yuvarlak pencere başlarının üzerinden açılıyor, duvarda örümcekler koşup duruyordu.

Sık sık bir kulübenin içini, bu kulübedeki ağız kavgalarını anımsıyorlardı. Babaları bir gece elleri kan içinde dönmüş, bir zaman sonra da jandarmalar gelmişti. Sonra bir koruda kalmışlardı. Takunya yapan adamlar annelerini öpüyordu. Anneleri ölmüş, bir araba onları alıp getirmişti. Çok dövüyorlardı, kaybolmuşlardı. Sonra kır bekçisi, Madam de Noaris, Sorel geliyordu gözlerinin önüne, neden bu başka evde bulunduklarını hiç düşünmüyor, burada kendilerini mutlu buluyorlardı. Bunun için, sekiz ayın sonunda, dersler yeniden başlayınca, acı bir şaşkınlık duydular.

Bouvard küçük kızın öğretmenliğini yüklendi, Pécuchet de oğlanın.

Victor harfleri seçiyor, ama hece kurmayı başaramıyordu. Anlaşılmaz şeyler mırıldanıyor, birden duruyor ve tam bir budalaya benziyordu. Victorine sorular soruyordu. "Ch" neden *or-*

cshestre'de *q* sesi, *archéologique*'te *k* sesi vermekteydi? Seslileri neden kimi zaman birleştirmek, kimi zaman ayırmak gerekiyordu? Bütün bunlar doğru değildi. Kızıyordu.

Öğretmenler kendi odalarında, aynı saatte ders vermekteydi, duvar ince olduğu için de biri ince, biri derin, ikisi tiz dört ayrı ses korkunç bir şamata oluşturuyordu. Hem buna bir son vermek, hem de yumurcakları yarışma yoluyla özendirmek için, onları müzede bir arada çalıştırmayı düşündüler, arkasından da yazıya giriştiler.

İki öğrenci, masanın iki ucunda, bir örneği kopya ediyorlardı; ama düzgün oturmuyorlardı. İkide bir dik oturmalarını sağlamak gerekiyor, kâğıtlar düşüyor, telek kalemler yarılıyor, mürekkep devriliyordu. Victorine kimi günler üç dakika güzel güzel yazıyor, ama sonra okunmaz şeyler çiziktirmeye başlıyor, cesaretsizliğe kapılarak gözlerini tavana dikip öylece kalıyordu. Victor yazı masasının ortasına kaykılıp yatıyor, uyumakta gecikmiyordu.

Rahatsız mıydılar yoksa? Aşırı gerilim körpe bedenlere zarar verirdi. "Keselim," diyordu Bouvard.

Ezberleterek öğretmekten daha saçma bir şey yoktu; ama bellek çalışmadı mı körelirdi; böylece ilk La Fontaine masallarını sokuşturdular kafalarına. Çocuklar yiyeceğini biriktiren karıncayı, kuzuyu yiyen kurdu, bütün payları kendisi alan arslanı onaylıyorlardı.

İyice yüreklenmişler, bahçenin altını üstüne getiriyorlardı. Ama nasıl bir eğlence sağlamalıydı onlara?

Jean-Jacques, *Emile*'de, çocuk ayrımına varmadan biraz yardım ederek oyuncaklarını öğrencinin kendisine yaptırmayı öğütlüyordu eğiticiye. Bouvard bir çember yapmayı, Pécuchet bir top dikmeyi beceremedi.

Kesme ve oyma gibi öğretici oyunlara geçtiler. Pécuchet onlara mikroskopunu gösterdi. Bouvard da şamdan yanınca parmaklarının gölgesiyle duvara tavşan ya da domuz görüntüleri düşürmeye başladı.

Yazarlar eğlence olarak kır yemeğini, sandal gezintisini göklere çıkarıyorlardı; gerçekten uygulanabilir miydi bunlar? Fénelon da arada sırada "arı bir söyleşi" sağlık veriyordu. Bu türden tek

bir söyleşi tasarlamak bile olanaksızdı!

Gene derslere döndüler, bilyalar, çubuklar, boya takımları, hepsi başarısız kaldı. O zaman bir kurnazlık düşündüler.

Victor oburluğa eğilimli olduğundan, ona yemek adları veriyorlardı; çok geçmeden *Fransız Mutfağı*'nı tıkır tıkır okudu. Victorine süse düşkündü, terzi kadına bir mektup yazarsa, yeni bir giysisi olacaktı. Üç haftaya varmadan, bu mucizeyi başardı. Onların kusurlarını desteklemekten başka bir şey değildi bu, sakıncalı bir yoldu, ama başarılı olmuştu.

Şimdi okuyup yazmayı bildiklerine göre, ne öğretmeliydi onlara? Bir başka sıkıntı. Kızların erkekler gibi bilgin olmaya gereksinimleri yoktu. Ama genellikle birer hödük olarak yetiştiriliyorlar, bütün düşünsel dağarları gizemsel zırvalarla sınırlı kalıyordu.

Onlara dil öğretmek uygun olur muydu? Cygne de Cambrais, "İspanyolca ve italyanca öğretmek tehlikeli yapıtlar okumaktan başka bir işe yaramaz" savını ileri sürmekteydi. Böyle bir gerekçeyi saçma buldular. Ama Victorine bu dilleri ne yapacaktı? İngilizce daha yaygın bir biçimde kullanılmaktaydı. Pécuchet ingilizcenin kurallarını inceledi; ciddi ciddi, *th* sesini söyleme biçimini göstermeye başladı:

"Bak, şöyle: *the, the, the!*"

Ama çocuğa bir şey öğretmeden önce yeteneklerini bilmek gerekirdi. Bu da frenolojiyle* anlaşılırdı. Bu konuya daldılar; sonra da kesinlemelerini kendi kişilikleri üzerinde denemek istediler. Bouvard'da iyilikseverliğin, imgelemin, büyük sevginin ve aşk gücünün, daha kaba bir deyişle kösnüllüğün çıkıntısı vardı.

Pécuchet'nin şakak kemiklerinde kurnazlıkla birleşmiş felsefe ve coşku seziliyordu.

Gerçekten de, özellikleri buydu. Her ikisinde de dostluk eğilimi bulunmasına daha çok şaştılar; buluşlarına çok sevinerek içlilikle kucaklaştılar.

Sonra incelemeler Marcel'e yöneldi.

Bilmiyor değillerdi, en büyük kusuru aşırı iştahıydı. Bununla

---

* XIX. yüzyılda kişilik özelliklerini kafatasının biçiminden çıkarmayı amaçlamış bilim dalı. (Çeviren)

birlikte, kulak kepçesinin yukarısında, göz düzeyinde, beslenim organını saptadıkları zaman tüyleri ürperdi. Belki de uşakları yaşlandıkça şu La Salpêtrière hastanesindeki her gün dört kilo ekmek yiyip bir oturuşta on dört tabak çorbayı, başka bir oturuşta altmış kâse kahveyi gövdeye indirecekti.

Öğrencilerinin başlarının hiçbir ilginç yanı yoktu; herhalde gerektiği gibi yaklaşamıyorlardı konuya. Çok basit bir yoldan deneyimlerini geliştirdiler.

Pazar günlerinde meydanda yulaf çuvalları, peynir sepetleri, itişip kakışmalara ilgisiz danalar, atlar arasında, köylülerin ortasına dalıyor, babasıyla gelmiş bir oğlan çocuğu görünce, bilimsel bir amaçla kafatasını yoklamak için izin istiyorlardı.

Çokları yanıt bile vermiyordu; ötekiler bir kel merhemi söz konusu olduğunu sanarak öfkeyle geri çeviriyorlardı isteklerini; kimileri de, ilgisizlikle, daha rahat olur diye arkalarından kilisenin sundurmasına geliyorlardı.

Bir sabah, Bouvard ile Pécuchet işlemlerine başlarken, birden papaz çıkageldi, ne yaptıklarını görünce de frenolojiyi özdekçilik ve yazgıcılığa yönelmekle suçladı. Böylece hırsız, kaatil, eşini aldatan kişi suçu çıkıntılarına atar, olur biterdi.

Bouvard organın kişiyi eyleme eğilimli kıldığını, ancak zorlamadığını söyleyerek karşı çıktı. Bir insanda bir kötü huyun çekirdeğinin bulunması onun ille de kötü olacağını kanıtlamazdı.

"Ayrıca gelenekçilere hayranım: hem doğuştan gelme düşünceleri savunur, hem de eğilimleri yadsırlar. Büyük çelişki!"

Ama, rahip Jeufroy'ya göre, frenoloji Tanrı'nın her şeyi yapabilirliğini yadsımaktaydı, kutsal bir yerin gölgesinde, tam da sahının karşısında bunu uygulamak yakışık almazdı.

"Hayır, hayır, gidin, gidin burdan!"

Bouvard ile Pécuchet berber Ganot'nun dükkânına yerleştiler. Her türlü çekingenliği yenmek için de çocukların büyüklerine bir sakal tıraşı ya da saç kıvırtmanın parasını çekmeye kadar götürdüler işi.

Bir öğle sonu, doktor saç kestirtmeye geldi. Koltuğa oturunca, aynada iki frenoloğun parmaklarını çocukların kellelerinde dolaştırdıklarını gördü.

"Şimdi de bu zırvalıklara mı başladınız?" dedi.

"Neden zırvalık oluyormuş?"

Vaucorbeil hoşgörüyle gülümsedi, sonra beyinde birkaç organ bulunmadığını kesinledi.

Örneğin bir insan bir başka insanın sindiremediği bir besini sindirebilirdi! Midede tad sayısı kadar mide bulunduğunu mu varsayacaktık?

Ama bir çalışma başka bir çalışmanın yorgunluğunu giderirdi, düşünsel bir çaba bütün yetilere birden yönelmezdi, öyleyse her birinin ayrı yeri vardı.

"Anatomiciler böyle bir yere rastlamadı," dedi Vaucorbeil.

Pécuchet:

"Açımlamalarını doğru dürüst yapmadılar da ondan," diye yanıtladı.

"Nasıl?"

"Nasıl olacak? Bölümler arasındaki bağıntılara bakmadan dilimler kesiyorlar." Okuduğu bir kitaptan anımsamıştı bu tümceyi.

"İşte sana bir hödüklük," diye atıldı hekim. "Kafatası beynin kalıbına, dış için kalıbına uymaz. Gall yanılıyor; isterseniz, buyurun, dükkândan gelişigüzel üç kişi seçerek öğretisini kanıtlayın."

Bunlardan birincisi kocaman mavi gözleri olan bir köylü kadındı.

Pécuchet onu gözden geçirerek:

"Belleği çok güçlü," dedi.

Kadının kocası olguyu doğruladı ve araştırma için kendisini önerdi.

"Ahbap, sana söz dinletmek çok zor olur."

Ötekilere göre, dünyada böylesine inatçı bir adam daha yoktu.

Üçüncü deneme büyükannesiyle gelmiş bir oğlan üzerinde yapıldı.

Pécuchet çocuğun müziği çok sevmesi gerektiğini söyledi.

"Evet, doğru!" dedi büyükanne. "Göster şu beylere!"

Çocuk gömleğinin içinden bir ağız tamburası çıkarıp üflemeye başladı.

Bir gürültü duyuldu: hekim şiddetle kapıyı çarpmış, gidiyor-

du.

Bouvard ile Pécuchet kendilerinden kuşku duymadılar artık, iki öğrenciyi çağırarak kafataslarını yeniden çözümlemeye giriştiler.

Victorine'in beyni genellikle tek biçimliydi, bu da ölçülülük belirtisiydi; ama kardeşinin kafatası yürekler acısıydı; yan kemiğin kulak köşesindeki çok belirgin çıkıntı yıkma, öldürme organını belirtiyordu, daha aşağıdaki bir kabartı da açgözlülük, hırsızlık göstergesiydi. Bouvard ile Pécuchet sekiz gün süresince üzülüp durdular.

Ama sözcükleri tam anlamlarıyla kavramak gerekiyordu; savaşkanlık denilen şey ölümün küçümsenmesini içermekteydi. İnsan öldürmeye girişebilir, ama aynı biçimde can da kurtarabilirdi. Edinimcilik usta hırsızların becerisini ve tüccarların hırsını kapsamaktaydı. Saygısızlık eleştirel yönelim ve kurnaz sakınımcılığıyla koşuttu. Bir içgüdü biri iyi, biri kötü iki bölüme ayrılırdı her zaman. Birincisi geliştirilerek ikincisi yokedilecekti; bu yöntemle gözüpek bir çocuk haydut olmak yerine general olurdu. Korkak yalnızca önlemci, cimri yalnızca tutumlu, savurgan yalnızca cömert olurdu.

Çok güzel bir düşleme daldılar: öğrencilerinin eğitimini iyi sonuçlandırırlarsa, ilerde anlığı düzeltmek, kişiliklere egemen olmak, yürekleri soylulaştırmak amacıyla bir kurum açacaklardı. Şimdiden katılım ödentilerinden ve büyük bir yapıdan sözetmeye başlamışlardı.

Ganot'nun dükkânındaki utkuyla ünlenmişlerdi, insanlar gelip başarı şanslarını öğrenmek istiyorlardı.

Her türlüsü geçti ellerinden: öküz çeneleri, kuş yüzleri, domuz gözleri, güllc, armut, kelle şekeri, dörtgen biçiminde, sivri, dar, yassı kafatasları. Ama bunca kalabalık berberin işini engelliyordu. Dirsekler parfümlerin bulunduğu camlı dolaba çarpıyor, taraklar karıştırılıyordu, lavabo da kırıldı. Ganot meraklıları dışarı attı, Bouvard ile Pécuchet'den de onları izlemesini rica etti. Bu ültimatoma mırıldanmadan boyun eğdiler, kranioskopiden biraz bıkmışlardı.

Ertesi gün, yüzbaşının bahçesinin önünden geçerken, Girbal,

Coulon, kır bekçisi ve ayin çömezi giysisiyle küçük oğlu Zéphirin'in onunla söyleşmekte olduğunu gördüler. Çocuğun giysisi yepyeniydi, kiliseye bırakmadan önce bu giysiyle dolaşıyor, ötekiler de kılığını övüyorlardı.

Kır bekçisi bu beylerin ne düşündüklerini merak ederek onlardan oğluna bakmalarını rica etti.

Alın derisi gerilmiş gibiydi; ucu fazla kıkırdaksı. ince bir burun eğri olarak ince dudaklar üzerine düşüyordu; çene sivri, gözler oynak, sağ omuz fazla yüksekti.

"Takkeni çıkar," dedi babası.

Bouvard ellerini saman rengi saçlara daldırdı, sonra aynı şeyi Pécuchet yaptı, gözlemlerini alçak sesle birbirlerine ilettiler: "Açık *biyofili.* Oo! *onaycılık! bilinçsellik* yok! *sevecenlik* sıfır!"

"Ne diyorsunuz?" diye sordu kır bekçisi.

Pécuchet tabakasını çıkarıp bir tutam çekti.

"Kötü, ha?"

Bouvard:

"Vallahi, pek parlak sayılmaz," diye yanıtladı.

Placquevent alçalışla kızardı:

"Gene de istediğimi yapacaktır," dedi.

"Ooo!"

"Ama ben babasıyım! hakkım..."

"Bir ölçüde," dedi Pécuchet.

Girbal söze karıştı:

"Baba yetkesi tartışılamaz."

"Ya baba geri zekâlıysa?"

"Olabilir, gene de yetkesinin kesinliği tartışılamaz," dedi yüzbaşı.

Coulon:

"Çocukların çıkarı gereği," diye ekledi.

Bouvard ile Pécuchet'ye göre, çocukların kendilerini dünyaya getirenlere hiçbir borcu yoktu, ana babalarsa, tersine, onları beslemek, eğitmek, hoş tutmak, kısacası her şeylerini sağlamak zorundaydılar.

Kenterler bu aktöre dışı görüşe karşı çıktılar. Placquevent suratına karşı küfür edilmiş gibi incinmişti.

"Sizin yoldan topladıklarınıza da diyecek yok doğrusu; gelecekleri çok parlak! Gözünüzü dört açın!"

Pécuchet sertçe:

"Niye gözümüzü dört açacakmışız?" dedi.

"Sizden korktuğum yok!"

"Benim de sizden korktuğum yok!"

Coulon araya girdi, kır bekçisini yatıştırıp uzaklaştırdı.

Birkaç dakika sustular. Sonra yüzbaşının yıldız çiçekleri konuşuldu, bunları tek tek göstermeden bırakmazdı kimseyi.

Bouvard ile Pécuchet evlerine dönüyorlardı, yüz metre ilerilerinde Placquevent'ı gördüler; yanında Zéphirin tokatlardan korunmak için dirseğini kalkan yapıyordu.

Az önce işittikleri sözler, bir başka biçim altında, kontun düşüncelerini dile getirmekteydi; ama öğrencilerinin örneği özgürlüğün baskıdan ne denli üstün olduğunu gösteriyordu. Ancak biraz disiplin de gerekliydi.

Pécuchet müzeye tanıtlamalar için bir tablo astı; bir günlük tutulacak, çocuğun edimleri akşam yazılıp ertesi gün okunacaktı. Her iş zille yapılacaktı. O da Dupont de Nemours gibi önce baba buyruğunu, sonra asker buyruğunu kullanacaktı; "sen" demek de yasaklandı.

Bouvard Victorine'e hesap öğretmeye çalıştı. Bazı bazı yanılıyorlardı, ikisi de gülüyordu buna,sonra Victorine, boynunun sakalsız yerinden öperek, gitmek için izin istiyor, o da bırakıyordu.

Pécuchet, ders saatlerinde, çıngırağı ne denli çalarsa çalsın, pencereden asker buyruğunu ne denli bağırırsa bağırsın, oğlan gelmiyordu. Çorapları hep bileklerine düşüyordu. Sofrada bile parmaklarını burnuna sokuyordu. Broussais bu konuda azarlamayı savunmaktaydı, çünkü "bir korunma içgüdüsünün gereklerine uymak" gerekirdi.

Victorine de, o da korkunç bir dil kullanıyor, "ben de" yerine *mé itou*, içmek yerine *bère*, o yerine *al* diyorlardı; ama çocuklar dilbilgisini anlayamayacakları, ancak doğru dürüst konuşmalar işittikçe öğrenebilecekleri için, konuşmalarını iyice rahatları kaçıncaya dek denetliyorlardı.

Coğrafyada görüşleri ayrılıyordu.Bouvard bucaktan başlama-

nın daha mantıklı olduğunu düşünüyordu, Pécuchet tüm dünyadan başlamanın.

Bir sulama kovası ve biraz kumla bir ırmağın, bir adanın, bir körfezin ne olduğunu göstermek istedi, hatta üç kıta için üç çiçekliği gözden çıkardı; ama ana yönler Victor'un kafasına girmiyordu.

Bir ocak gecesi, Pécuchet onu kıra çıkardı. Bir yandan yürüyor,bir yandan da gökbilimi övüyordu: denizciler seferlerinde gökbilimden yararlanırlardı; gökbilim olmasa, Christophe Colomb Amerika'yı bulamazdı. Copernic'e, Galilei'ye ve Newton'a minnet borçluyduk.

Zorlu bir don vardı, göğün koyu mavisi üzerinde sayısız ışıklar parıldıyordu. Pécuchet gözlerini göğe dikti. "Nasıl olur, Büyük Ayı yok!" Son gördüğünde bir başka yana dönüktü; en sonunda buldu, sonra hep Kuzey'de olan ve yönümüzü kendisine göre saptadığımız kutup yıldızını gösterdi.

Ertesi gün, salonun ortasına bir koltuk koyup çevresinde dansetmeye başladı.

"Bu koltuğun güneş, benim de dünya olduğumu tasarla; işte böyle devinir."

Victor şaşkınlık içinde ona bakıyordu.

Daha sonra bir portakal alıp içinden kutupları belirten bir çubuk geçirdi, sonra ekvatoru belirtmek için çevresini kömürle çizdi. Bunun ardından, portakalı bir mumun çevresinde dolaştırarak yüzeyinin bütün noktalarının aynı anda aydınlanmadığını, bunun da iklim farkını doğurduğunu gösterdi; mevsim farklarını göstermek için portakalı eğdi, çünkü dünya dik durmaz, bu da gün gece eşitliğiyle gündönümlerine yol açardı.

Victor hiçbir şey anlamamıştı. Dünyanın uzun bir iğne çevresinde döndüğünü, ekvatorun da dünyanın çevresine sarılmış bir halka olduğunu sanıyordu.

Pécuchet bir atlas yardımıyla Avrupa'yı anlattı ona; ama bunca çizgi ve bunca renk gözlerini almıştı, adları bulamıyordu. Havzalarla dağlar ülkelerle uyuşmuyor, siyasal düzen coğrafyasal düzeni karıştırıyordu. Belki de bütün bunlar tarih incelenince aydınlanacaktı.

Köyden başlayıp bucağa, ilçeye, ile geçmek daha kolay olurdu belki; ama Chavignolles'un hiç yıllığı olmadığından, evrensel tarihle yetinmek gerekiyordu. O da onca konuyla doluydu ki, yalnız güzelliklerini almak gerekirdi.

Yunan tarihi için "Gölgede savaşacağız!" sözü, Aristeides'i kovan kıskanç adam, İskender'in hekimine duyduğu güven vardı. Roma tarihi için: Capitolium'un kazları, Scévola'nın sacayağı, Regulus'un fıçısı. Guatimozin'in gül yatağı Amerika için çok önemliydi. Fransa'ya gelince, Soissons vazosu, ermiş Louis'nin meşe ağacı, Jeanne d'Arc'ın ölümü, Béarnais'nin tavuk güveci vardı, zor olan seçmekti.

Victor insanları, yüzyılları ve ülkeleri karıştırıyordu. Pécuchet onu ince düşünceler içine atacak değildi, olgular da tam bir labirentti.

Fransa krallarının adlarıyla yetinmeye karar verdi. Victor tarihleri bilmediğinden adları unutuyordu. Ama Dumouchel'in bellek eğitme sanatı kendileri için yetersiz kaldıktan sonra, onlara ne sağlardı ki! Sonuç: tarih ancak bol bol okumakla öğrenilirdi. Öyle yapacaktı.

Resim çizmek birçok durumlarda yararlıydı; Pécuchet doğaya göre, doğrudan manzaraya girişerek kendisi ders vermeyi göze aldı.

Bayeux'den bir kitapçı kâğıt, silgi, iki karton, birçok kalem, cam altında, çerçeveli olarak müzeyi süsleyecek yapıtlar için saptama cilası yolladı.

Şafakta kalkıp ceplerinde bir parça ekmekle yola çıkıyorlardı. Resmi yapılmaya değer bir yer bulacağım diye çok zaman yitirdiler. Pécuchet hem ayakları dibinde bulunanı, hem de ufkun son çizgisini ve bulutları kâğıda geçirmek istiyordu; ama uzaklar hep ön düzlemlerin üstünde kalıyordu; ırmak dimdik gökten iniyor, çoban sürünün üstünde yürüyor, uyuyan bir köpek koşar gibi görünüyordu.

"Resim üç şeyden oluşur: çizgi, gölge, ince gölge. Fazla olarak da ustalık çizgisi. Ama ustalık çizgisini ustalar çizer" tanımını okuduktan sonra, kendi hesabına bu işten vazgeçti. Çizgiyi düzeltiyor, gölgede yardımcı oluyor, ince gölgeyi denetliyor, ustalık çizgi-

sini göstermek için fırsat bekliyordu. Ama hiç geldiği yoktu, öylesine anlaşılmaz kalıyordu öğrencinin manzarası.

Kızkardeşi de kendisi gibi tembeldi, çarpım tablosunun karşısında uyukluyordu. Mlle Reine kendisine dikiş gösteriyordu. Çamaşır markalarken parmaklarını öyle kibar kaldırıyordu ki, daha sonra hesap dersiyle canını sıkmaya Bouvard'ın gönlü elvermiyordu. Yakında bir gün gene girişirlerdi bu işe. Hiç kuşkusuz evlilikte aritmetik ve dikiş gerekliydi, ama, Pécuchet'ye göre, kızları yalnızca ilerde varacakları kocaya göre eğitmek acımasızlıktı. Her kız evliliğe adanmış değildi; ilerde erkeklerden vazgeçmeleri isteniyorsa, kızlara daha çok şeyler öğretmek gerekirdi.

En sıradan şeyler konusunda bilgi aşılanabilir, örneğin şarabın ne olduğu söylenebilirdi. Açıklama verildikten sonra Victor ile Victorine'in yinelemeleri gerekiyordu. Baharat, mobilyalar, aydınlanma konusunda böyle yapıldı; ama onlar için ışık lambaydı, taştan çıkan kıvılcımla, mum aleviyle, ay ışığıyla hiçbir ortak yanı yoktu.

Bir gün Victorine, "Odun nasıl yanar?" diye sordu. Yanma kuramı kendilerini aştığı için, şaşkın bir durumda birbirlerine baktılar.

Bir başka kez, Bouvard, çorbadan peynire, besleyici öğelerden sözetti, fibrinlerle, kazeinlerle, yağlarla, glütenlerle şaşkına çevirdi iki çocuğu.

Sonra Pécuchet kanın nasıl yenilendiğini açıklamak istedi, dolaşım içinde bocalayıp durdu.

İkilem kolay kolay içinden çıkılacak gibi değildi: olgulardan yola çıkılınca en basiti bile fazla karışık nedenler gerektiriyordu, önce ilkeler konulunca da işe saltla, inançla başlanıyordu.

Hangisinde karar kılmalıydı? İki öğretiyi, ussalla görgülü birleştirmekte; ama tek bir amaca yönelik bir çifte araç yöntemin tam tersiydi. Ama olursa olsundu!

Çocukları doğabilime alıştırmak için birkaç bilimsel gezinti yapmayı denediler.

Pécuchet bir eşeği, bir atı, bir öküzü göstererek:

"Görüyorsun, dört ayaklı hayvanlar," diyordu, "bunlara dörtayaklılar denir. Genel olarak, kuşların tüyleri, sürüngenlerin pulla-

rı vardır, kelebeklerse böcek sınıfına girer."

Kelebek yakalamak için bir ağları vardı, Pécuchet hayvanı özenle tutarak dört kanadı, altı ayağı, iki anteni ve çiçeklerin özünü çeken kıkırdaklı hortumu gösteriyordu.

Hendeklerden bitkiler koparıp adlarını söylüyor, bilmeyince de saygınlığı korumak için uyduruyordu. Ayrıca adlandırma bitkibilimin en önemsiz yanıydı.

Tahtaya şu konutu yazdı: her bitkinin yaprakları, bir çeneği, tohumu içinde bulunduran bir yumurtalığı ya da tohum kılıfını barındıran bir tacı vardır.

Sonra öğrencilerine kırda bitki derlemeye çıkmalarını ve ilk bulduklarını toplamalarını buyurdu.

Victor sarı düğün çiçekleri, Victorine bir demet çilek getirdi; bunlarda tohum kılıfını aradı aradı bulamadı.

Bouvard arkadaşının bilgisinden kuşkuluydu, bütün kitaplığı araştırdı ve *Redouté des Dames*'da yumurtalığın taçta değil de çiçek yapraklarının altında, sapta yer aldığı bir süsen resmi buldu.

Bahçelerinde yoğurtotları ve açılmış inci çiçekleri vardı, bu kökboyasıgiller çeneksizdi; böylece tabloda belirtilen ilkenin yanlış olduğu ortaya çıkıyordu.

"Bu bir istisna," dedi Pécuchet.

Ama rastlantı sonucu otlar arasında bir şerardiya gördüler, o da çenekliydi.

Buyur bakalım! istisnaların kendileri de doğru değilse,kime güveneceğiz?"

Bir gün, gezintilerinden birinde, tavuskuşu bağırtıları duydular, duvarın üstünden bir göz attılar, ilk anda kendi çiftliklerini tanıyamadılar. Ambarın bir arduvaz çatısı vardı, parmaklıklar yeni, yollar taş döşeliydi. Gouy baba göründü: "Olamaz! siz ha?" Çok şeyler olmuştu üç yıldır, bu arada karısı ölmüştü! Kendisine gelince,bir meşe gibi sağlamdı hep. "Girsenize bir dakika!"

Nisan başlarıydı, çiçek açmış elma ağaçlarının aklı pembeli tutamları görünüyordu; mavi sateni andıran gökyüzünde tek bulut yoktu, gerilmiş iplere tahta mandallarla örtüler, çarşaflar, havlular asılmıştı. Gouy geçmek için bunları kaldırıyordu, birdenbire Madam Bordin'le karşılaştılar, başı açıktı, sırtına bir iş gömleği

giymişti, Marianne da kolları dolusu çamaşır uzatıyordu ona.

"Buyurun, beyler! Evinizdeymiş gibi davranın! ben oturacağım, yorgunluktan bittim."

Çiftçi herkese birer kadeh içki önerdi.

"Şimdi istemem, çok terledim," dedi Madam Bordin.

Pécuchet kabul etti, Gouy baba, Marianne ve Victor'la kilerin yolunu tutarak gözden silindi.

Bouvard Madam Bordin'in yanına, yere oturdu. Parasını düzenli olarak alıyordu, yakınacak değildi, artık ona kızmıyordu.

Keskin ışık yandan aydınlatıyordu yüzünü; kara çatkılarından biri çok aşağılara inmekteydi, ensesindeki incecik tüyler terden ıslanmış, kehribar rengi tenine yapışmıştı. Her soluk alışında göğüsleri yukarı kalkıyor, çimenlerin kokusu sağlıklı teninin güzel kokusuna karışıyordu, Bouvard bir canlanma duydu, bu da içini sevinçle doldurdu. O zaman mülkü konusunda övgülerde bulundu.

O da bundan çok hoşlandı, tasarılarından sözetti. Avluyu büyütmek için ara duvarı yıkacaktı.

Bu sırada, Victorine bayıra tırmanıyor, çuhaçiçekleri, sümbüller, menekşeler topluyordu, aşağıda otlayan yaşlı attan korktuğu yoktu.

"Çok sevimli, değil mi?" dedi Bouvard.

"Evet, öyle, küçük kızlar sevimli olur!"

Dul kadın bütün bir yaşamın uzun kederini dile getirircesine içini çekti.

"Sizin de bir küçük kızınız olabilirdi."

Madam Bordin başını önüne eğdi.

"Yalnız size bağlıydı."

"Nasıl?"

Bouvard öyle bir baktı ki, Madam Bordin birden okşanivermiş gibi kızardı; ama, hemen, mendiliyle yelpazelenerek:

"Fırsatı kaçırdınız, dostum," dedi.

"Anlamadım."

Bouvard yerinden kalkmadan yaklaşmaya başladı.

Madam Bordin, uzun süre, yukarıdan aşağı süzdü onu; sonra, gözbebekleri ıslak, gülümseyerek:

"Suç sizde," dedi.

Çarşaflar yatak perdeleri gibi kapatmıştı çevrelerini.

Bouvard dirseğine dayanarak eğildi, yüzü dizlerine sürtündü.

"Niçin? Niçin peki?" Madam Bordin sustuğu, kendisi de yeminlerin hiçbir şeye mal olmadığı bir durumda bulunduğu için, kendini haklı çıkarmaya çalıştı, çılgınlığını, gururunu suçladı: "Özür dilerim! gene eskisi gibi olur! ister misiniz?" Elini avcuna almıştı, o da geri çekmiyordu.

Birden çıkan bir yel çarşafları kaldırdı, biri erkek biri dişi iki tavuskuşu gördüler. Dişi, dizleri bükük, sağrısı havada, kımıldamadan duruyordu. Erkek çevresinde dolaşıyor, kuyruğunu yelpaze gibi açıp gerdanını kabartıyor, gukgukluyordu, sonra üstüne atladı, aşağı eğdiği tüyleri bir beşik gibi sardı dişiyi, iki koca kuş tek bir titreyişle titredi.

Bouvard bunu Madam Bordin'in avcunda duydu. Madam Bordin çabucak sıyrıldı. Önlerinde, ağzı açık, taş kesilmiş gibi kımıltısız, Victor kendilerine bakıyordu; biraz ötede, Victorine, sırtüstü güneşin altına uzanmış, topladığı bütün çiçekleri kokluyordu.

Yaşlı at, tavuskuşlarından ürküp bir çifte savurarak iplerden birini kopardı, bacakları bu ipe dolandı, üç avluda dört nala koşarak çamaşırları da arkasından sürüklemeye başladı.

Madam Bordin'in öfkeli çığlıkları üzerine Marianne koşup geldi. Gouy baba "Aşağılık beygir! kadana bozuntusu! hırsız !" diye atına verip veriştiriyor, karnına tekmeler indiriyor, kırbacın sapını kulağına kulağına vuruyordu.

Bouvard hayvanın dövülmesine kızdı.

Köylü de: "Döverim: mal benim değil mi?" diye yanıtladı.

Malın onun olması dövmesi için bir neden değildi.

Pécuchet çıkageldi, hayvanların da hakları olduğunu, çünkü, eğer bizim ruhumuz varsa, onların da bir ruhları bulunduğunu ekledi.

"Siz dinsizin birisiniz!" diye atıldı Madam Bordin.

Üç şey tepesini attırtıyordu: çamaşıra yeniden başlanacak olması, inançlarının saldırıya uğraması, bir de az önce kuşkulu bir konumda görülmüş olmak korkusu.

"Sizi daha güçlü sanırdım," dedi Bouvard.

Madam Bordin de güvenle yanıt verdi:

"Çapkınlardan hoşlanmam!"

Gouy de burnundan kan gelmekte olan atını dövdüğü için onlara kızdı. Alçak sesle:

"Uğursuz herifler! bunlar geldiklerinde bağlamak üzereydim," diye homurdandı.

İki dost omuz silkerek uzaklaştılar.

Victor, Gouy'ye neden kızdıklarını sordu.

"Gücünü kötüye kullanıyor, bu da iyi bir şey değil."

"Neden iyi bir şey değil?"

Çocuklarda hiç doğruluk kavramı yok muydu? Belki de!

Pécuchet hemen o akşam Bouvard'ı sağına, iki öğrenciyi karşısına alıp elinin altında birkaç notla bir aktöre dersine başladı.

Bu bilim bize edimlerimizi yönlendirmeyi öğretirdi.

Edimlerimizin iki güdüsü vardı: haz ve çıkar; daha önemli bir güdüsü de vardı ki, bu da ödevdi.

Ödevler iki sınıfa ayrılırdı: 1. Kendi kendimize karşı ödevlerimiz ki, bedenimizi korumaya,kendimizi her türlü haksızlıktan esirgemeye yönelikti. Bunu çok iyi anlıyorlardı. 2. Başkalarına karşı ödevlerimiz ki, insan türü tek bir aile olduğundan, her zaman dürüst, cömert, hatta bir tür kardeş olmak demekti. Çoğu kez bizim hoşumuza giden bir şey benzerlerimize zarar verirdi; çıkar "iyi"den farklıydı, çünkü iyi kendiliğinden indirgenmez bir şeydi. Çocuklar anlamıyorlardı. Ödevlerin yaptırımı konusunu gelecek sefere bıraktı.

Bouvard'a göre, bütün bunlarla "iyi" tanımlanmış değildi.

"Nasıl tanımlansın istiyorsun? İyi sezilir."

Öyleyse aktöre dersi yalnızca aktöreli insanlara uygun gelecekti. Pécuchet'nin dersi bundan ileriye gitmedi.

Öğrencilerine erdem aşkı esinlemeye yönelik öykücükler okuttular. Victor bunlardan bunaldı.

Pécuchet imgelemini etkilemek için odasının duvarlarına iyi insanla kötü insanın yaşamlarını sergileyen resimler astı.

İyisi, Adolphe, annesini öpüyor, almanca öğreniyor, bir köre yardım ediyor ve Ecole polytechnique'e alınıyordu.

Kötüsü, Eugène, işe babasının sözünü dinlememekle başlı-

yor, bir kahvede kavga ediyor, karısını dövüyor, körkütük sarhoş olarak düşüyor, bir dolabı kırıyordu, son tabloda kürekte gösteriliyor, bir adam yanındaki çocuğa onu göstererek "Kötü davranışların ne denli tehlikeli olduğunu görüyorsun, oğlum," diyordu.

Ama çocuklar için gelecek yoktu. Kafalarını "Çalışma ne kadar onurlu, zenginler bazı bazı ne kadar mutsuz" özdeyişiyle doldurmaları boşunaydı, hiç de onurlandırılmayan işçiler tanımışlardı, şatoda da yaşamın güzel olduğunu anımsıyorlardı. Pişmanlığın acıları öyle abartıyla betimlenmişti ki, palavrayı sezinliyor ve gerisinden sakınıyorlardı.

Büyük adamları, özellikle de Belzunce, Franklin, Jacquart gibi yararlı olanlarını överek onur duygusu, kitle düşüncesi ve ünlenme isteğiyle yönlendirmek istediler onları. Victor bu adamlara benzemeye hiç de istekli görünmedi.

Bir gün, yanlışsız bir toplama yapınca, Bouvard ceketine nişan diye bir kurdela dikti; ama IV. Henri'nin ölümünü unutunca, Pécuchet kafasına bir eşek başlığı geçirdi. Victor öyle zorlu bir biçimde ve öyle uzun süre anırdı ki, karton kulakları çıkarmak kaçınılmaz oldu.

Kızkardeşi de kendisi gibi övgülerden gurur duyuyor, yergilere ilgisiz kalıyordu.

Daha duyarlı olmaları için baksınlar diye bir kara kedi verdiler onlara, dilencilere versinler diye avuçlarına birkaç kuruş sıkıştırdılar. İkisi de isteği haksız buldu: bu para kendilerinindi.

Eğitmenlerinin isteğine uyarak Bouvard'a "amca," Pécuchet'ye "dostum" diyorlardı; ama ikisiyle de "sen"li konuşuyorlardı, genellikle derslerin yarısı tartışmalarla geçiyordu.

Victorine Marcel'in iyiliğini kötüye kullanarak sırtına çıkıyor, saçlarını çekiyor, tavşanağzıyla alay etmek için burnundan konuşuyordu. Zavallı adam küçük kızı öyle seviyordu ki, yakınmayı göze alamıyordu. Bir akşam, boğuk sesi olağandışı bir biçimde yükseldi. Bouvard ile Pécuchet mutfağa indiler. İki öğrenci ocağa bakıyor, Marcel de, ellerini birleştirmiş, haykırıp duruyordu:

"Çekin onu! yeter! yeter!"

Tencerenin kapağı patlayan bir top mermisi gibi fırladı. Kül rengi bir nesne tavana kadar zıpladı, sonra korkunç çığlıklar kopa-

rarak çılgın gibi kendi çevresinde dönmeye başladı.

Bu nesnenin kedi olduğunu anladılar; kuyruğu ip gibi ipince ve tüysüzdü, gözleri dışarı fırlamıştı; içleri boşalmış gibi süt rengindeydiler, gene de bakıyorlardı.

Korkunç hayvan hep uluyordu, ocağa attı kendini, görünmez oldu, sonra cansız olarak küllerin ortasına düştü.

Victor yapmıştı bu canavarlığı; iki adam, şaşkınlık ve dehşetten sapsarı, geri geri gittiler. Victor, kendisine yöneltilen serzenişlere, oğlu konusunda kır bekçisinin, atı konusunda çiftçinin yaptığı gibi, umursamazlıkla,bönlükle, bir içgüdünün yatıştırılmasından gelen rahatlıkla:

"Ne var bunda? Kedi benim değil mi?" diye yanıt verdi.

Kazandaki kaynar su yere dökülmüş, tencereler, maşalar, alevler döşeme taşlarının üstüne saçılmıştı.

Marcel epey bir süre mutfağı temizlemekle uğraştı, sonra efendileriyle birlikte zavallı kediyi bahçeye, pagodanın altına gömdü.

Sonra Bouvard ile Pécuchet uzun uzun Victor'u konuştular. Baba kanı kendini göstermekteydi işte. Ne yapmalıydı? Onu M. de Faverges'e geri yollamak ya da başkalarına vermek güçsüzlüklerini benimsediklerini açıkça göstermek olacaktı. Belki biraz düzelirdi.

Olsun! durum kuşkuluydu, sevecenlik yoktu artık. Oysa yanınızda düşüncelerinizi merak eden, gözlerinizin önünde gelişen, sonunda bir kardeş olan bir delikanlı bulunması ne güzeldi; ama Victor'da kafa yoktu, yürekse hiç yoktu! Pécuchet, ellerini kavuşturup bükülmüş dizlerinin üstüne koymuştu, içini çekti.

"Kızkardeşi de ondan iyi değil," dedi Bouvard. Şen yaratılışı ve gençliğinin inceliğiyle evi süsleyen, on beş yaşlarında, ince ruhlu bir kız tasarlıyordu; babasıymış da kız ölmüş gibi ağladı adamcağız.

Sonra, Victor'u bağışlama çabasıyla, Rousseau'nun görüşünü öne sürdü: "Çocuğun sorumluluğu yoktur, ahlaklı ya da ahlaksız olamaz."

Pécuchet'ye göre, bunlar iyiyle kötüyü ayıracak yaştaydılar. Onları düzeltmek için yollar aradılar. Bentham cezanın yarar sağ-

laması için suçla oranlı olması, onun doğal sonucu olarak belirmesi gerektiğini söylüyordu. Çocuk bir cam mı kırdı, yerine konulmayacaktı; soğuktan rahatsız olsundu; karnı aç değilken yemek mi istedi, vermeliydi, hazımsızlık çabucak pişman edecekti onu. Tembel miydi, boş kalsındı: sıkıntı kendiliğinden çalışmaya döndürecekti.

Ama Victor soğuktan rahatsız olmayacaktı, yaratılışı fazla yemeği kaldırabilirdi, tembellik de işine gelecekti.

Karşıt düzeni, iyileştirici cezayı benimsediler. Yazı cezaları verildi, daha tembel oldu; reçeli kestiler, oburluğu iki katına çıktı. Alayın bir yararı olur muydu acaba? Bir kez, öğle yemeğine elleri kirli gelince, Bouvard onu alaya aldı, yakışıklı süvari, süslü piyade, sarı eldivenli dedi. Victor başı yerde dinliyordu, birden sararıdı, tabağı Bouvard'ın kafasına fırlattı, sonra, tutturamamanın öfkesiyle, üzerine atıldı. Üç adam zor başa çıktı. Yerlerde yuvarlanıyor, ısırmaya çalışıyordu. Pécuchet uzaktan bir sürahi su boşalttı üzerine; hemen yatıştı, ama iki gün sesi kısıldı. Yöntem iyi değildi.

Başka bir yönteme geçtiler: en ufak öfke belirtisinde, hastaymış gibi davranıyor, yatağa yatırıyorlardı; Victor yatmaktan hoşlanıyor, şarkı söylüyordu. Bir gün, kitaplıkta eski bir hindistan cevizi buldu, tam kırmaya başladığı sırada, Pécuchet çıkageldi:

"Hindistan cevizim!"

Dumouchel'in anısıydı! Paris'ten Chavignolles'a getirmişti. öfkeyle kollarını kaldırdı. Victor gülmeye başladı. "Dostum" dayanamadı artık, oturaklı bir şaplakla odanın ta dibine yolladı onu, sonra, heyecandan titreyerek, Bouvard'a dert yanmaya gitti.

Bouvard onu ayıpladı.

"Çok budalasın! Dayak alıklaştırır, şiddet siniri bozar. Kendini de küçültüyorsun!"

Pécuchet bazı bazı bedensel cezaların zorunlu olduğunu ileri sürdü. Pestalozzi bu türlü cezalara başvuruyordu, ünlü Mélanchton da bu cezalar olmasa hiçbir şey öğrenememiş olacağını söylemekteydi. Ama acımasız cezalar çocukları intihara itmişti, kitaplarda örnekler vardı. Victor odasına kapanmıştı. Bouvard kapının ardından pazarlık etti onunla, kapıyı açtırtmak için bir pasta sözü verdi.

Victor bundan sonra iyice azıttı.

Monsenyör Dupanlout'nun önerdiği yol kalıyordu geriye: "sert bakış". Yüzlerine ürpertici bir hava verdiler, hiçbir etki yaratamadılar.

"Dini denemekten başka yolumuz kalmadı," dedi Bouvard.

Pécuchet karşı çıktı. Dini izlencelerinden atmışlardı.

Ama mantık bütün gereksinimleri karşılamazdı. Yürek ve imgelem başka şey isterdi. Birçok ruhlar için doğaüstü zorunluydu. Çocukları din derslerine yollamaya karar verdiler.

Reine onları götürmeyi önerdi. Gene eve geliyor, okşayıcı davranışlarla kendini sevdirmesini biliyordu.

Victorine birden değişti, ölçülü, yüze gülücü oldu, Meryem ananın önünde diz çöküyor, İbrahim'in özverisine hayranlık duyuyor, protestan sözcüğünü duyunca horgörüyle alay ediyordu.

Kendisine perhiz verdiklerini söyledi; sordular, doğru değildi. Şaraplı ekmek yortusu günü, şaraplı ekmek yerinin süslenmesi uğruna bir çiçeklikteki frenk menekşelerini yok oldu; bunları kestiğini küstahça yadsıdı. Bir başka gün, Bouvard'dan yirmi sol aldı, akşam ayininde, kilise görevlisinin tabağına koydu.

Bundan aktörenin dinden ayrıldığı sonucunu çıkardılar; hiç başka temeli olmayınca, önemi ikincil kalıyordu.

Bir akşam, yemeklerini yerlerken, M. Marescot içeri girdi. Victor hemen kaçtı.

Marescot, oturma önerisini geri çevirdikten sonra, geliş nedenini anlattı: küçük Touache oğlunu dövmüş, bir öldürmediği kalmıştı.

Kökeni bilinmediği ve sevilmediği için, öteki çocuklar Victor'a kürek mahkumu diyorlardı, az önce M. Arnold Marescot'yu arsızca pataklamıştı. Zavallı Arnold'cuk bedeninde bu dayağın izlerini taşımaktaydı.

"Annesi umutsuzluk içinde, giysisi paramparça, sağlığı tehlikede! Nereye gidiyoruz?"

Noter sert bir ceza verilmesini, ayrıca, yeni sürtüşmeleri önlemek için, artık din derslerine yollanmamasını istiyordu.

Bouvard ile Pécuchet, kurumlu davranışından alınmakla birlikte, yelkenleri indirerek her istediğini yapacaklarına söz verdiler.

Victor onur duygusuna mı kapılmıştı, yoksa öç duygusuna mı? Ne olursa olsun, bir korkak değildi.

Ama sertliği onları ürkütüyordu; müzik insanı yumşatırdı, Pécuchet ona solfej öğretmeyi düşündü.

Victor notaları akıcı biçimde okumakta ve *adagio, presto, sforzando* terimlerini ayırmakta çok güçlük çekti. Öğretmeni kendisine gamı, tam düzeni, diyatoniği, kromatiği, majör ve minör denilen iki aralığı öğretmek için çabalayıp durdu. Göğsü önde, omuzları düşük, ağzı ardına kadar açık bir durumda, dimdik oturttu onu, örnekle eğitmek amacıyla, yapay bir sesle değişik titremler çıkardı; Victor'un sesi gırtlağından güçlükle çıkmaktaydı, öylesine kasıyordu kendini; ölçüye ya hemen, ya çok geç başlıyordu.

Gene de Pécuchet ikili şana girişti. Yay yerine bir çubuk aldı, arkasında bir orkestra varmış gibi işletip durdu kolunu; ama, iki işle birden uğraştığından, zaman zaman şaşırıyor, yanlışı öğrencisinin de başka yanlışlar yapmasına neden oluyor, kaşlarını çatıp boyun kaslarını gererek sayfanın sonuna kadar gelişigüzel gidiyorlardı.

En sonunda, Pécuchet Victor'a:

"Koroda fazla parlayacağa benzemiyorsun," dedi. Ve müzik öğretimini bıraktı.

Hem belki de Locke haklıydı: "Müzik insanı öyle çürümüş kişiler arasına düşürür ki, başka şeylerle uğraşmak daha iyidir."

Onu bir yazar yapmak gibi bir düşünceleri yoktu ya bir mektubu kıvırabilmek Victor için yararlı olurdu. Bir düşünce onları durdurdu: mektup anlatımı öğretilemezdi, çünkü yalnızca kadınlara özgüydü.

Sonra kafasına birkaç yazın parçası sokmayı düşündüler, ve, seçme güçlüğü içinde, Madam Campan'ın kitabına başvurdular. Eliacin olayını, Esther'in korolarını, tüm Jean-Baptiste Rousseau'yu sağlık veriyordu.

Biraz eskiceydi. Romanlara gelince, dünyayı fazla olumlu renklerle göstermeleri nedeniyle yasaklıyordu.

Bununla birlikte, *Clarisse Harlowe*'a ve miss Oppy'nin *Aile babası*'na izin vermekteydi. Kimdi bu miss Oppy?

Biographie Michaud'da adını bulamadılar. Geriye peri masal-

ları kalıyordu.

"Elmas saraylar düşleyecekler," dedi Pécuchet. "Yazın düşünceyi geliştirir, ama tutkuları da kışkırtır."

Victorine de tutkuları yüzünden din derslerinden kovuldu. Noterin oğlunu öperken yakalanmıştı, Reine'in de hiç şakası yoktu; kalın fırfırlı başlığının altında yüzü sertti. Böyle bir rezaletten sonra, böylesine bozulmuş bir kız nasıl tutulurdu?

Bouvard ile Pécuchet papazı yaşlı hayvan olarak niteliediler. Hizmetçisi: "Sizleri biliriz! Sizleri biliriz!" diye homurdanarak efendisini savundu.

Onlar da karşılığını verdiler, Reine gözlerini korkunç korkunç döndürerek gitti.

Victorine gerçekten Arnold'a tutulmuştu, işlemeli yakası, kadife ceketi, hoş kokan saçlarıyla öylesine güzel buluyordu onu, Zéphirin kendisini ele verinceye kadar ona çiçekler götürüyordu.

Ne saçmalıktı bu serüven, iki çocuk tümüyle arıydı!

Onlara türeme gizemini öğretmek gerekir miydi?

"Bence bunda bir kötülük yok," dedi Bouvard. Filozof Basedow konuyu öğrencilerine açıklıyordu, ancak yalnız gebelikle doğumun ayrıntılarına giriyordu.

Pécuchet farklı düşündü. Victor onu kaygılandırmaya başlıyordu.

Kötü bir alışkanlığı olmasından kuşkulanmaktaydı. Neden olmasın?

Ağırbaşlı insanlar bütün yaşamları boyunca sürdürürlerdi bu alışkanlığı, dük d'Angoulême'in de bunu yaptığı ileri sürülürdü.

Öğrencisini öyle bir sorguya çekti ki, gözünü açtı, kısa bir süre sonra da hiç kuşkusu kalmadı.

O zaman suçlu olarak niteledi onu, iyileştirmek için Tissot'yu okutmaya kalktı. Bouvard'a göre, bu başyapıt yararlı olmaktan çok zararlıydı. Çocuğa şiirsel bir duygu aşılamak daha iyi olurdu; Aimé Martin, aynı durumda, bir annenin oğluna *Yeni Héloïse*'i verdiğini, genç adamın da, aşkı haketmek için, erdem yoluna atıldığını anlatıyordu.

Ama Victor bir Sophie düşleyecek nitelikte değildi.

"Kadınlara götürsek nasıl olur?"

Pécuchet satılık kadınlara duyduğu tiksintiyi anlattı.

Bouvard bu tiksintiyi saçma buluyordu, hatta bu iş için özel olarak Le Havre'a gitmekten sözetti.

"Delirdin mi? Girdiğimizi görürler!"

"Öyleyse bir aygıt satın al ona!"

"Ama satıcı belki de kendim için aldığımı sanır," dedi Pécuchet.

Av gibi heyecan verici bir eğlence gerekirdi ona; bu da bir tüfek, bir köpek masrafını getirirdi; oğlanı yormayı yeğleyerek kırda koşulara giriştiler.

İşi nöbetleşerek yapmalarına karşın, çocuk ellerinden kaçıyordu: dayanamıyorlardı artık, akşam olunca, günlük tutmaya güçleri kalmıyordu.

Victor'u beklerken, gelip geçenlerle konuşuyor, eğiticilik gereksinimiyle, onlara sağlık bakımı öğretmeye çalışıyor, su yitimine, gübrelerin boşa harcanmasına üzülüyor, köksüz inançlara, ambarlarda karatavuk iskeleti, ahırlarda okunmuş şimşir bulundurulmasına, ateşlilerin ayak parmaklarının üstüne kurt dolu torbalar konulmasına veryansın ediyorlardı.

Böylece işi sütanneleri denetlemeye kadar götürdüler ve bebeklerin beslenme biçimi tepelerini attırdı; kimileri bulgur yediriyordu, oysa bulgur zayıflıktan öldürürdü, kimileri çocuk altı ayını doldurmadan tıka basa etle besleyerek hazımsızlıktan gebertiyorlardı; birkaçı çocuğunu kendi tükrüğüyle temizliyor, hepsi de çok sert yatırıp kaldırıyordu.

Bir kapının üzerinde çarmıha gerilmiş bir baykuş gördüler mi içeriye giriyor ve:

"İyi etmiyorsunuz, bu hayvanlar ev ve tarla fareleriyle beslenir; bir gece kuşunun kursağında bir sürü tırtıl kurdu bulunmuştur," diyorlardı.

Köylüler onları tanıyordu, önce hekim olarak, sonra eski eşya, sonra taş ararken görmüşlerdi.

"Hadi ordan, sahtekârlar! bize üstünlük taslamaya kalkmayın!" diye yanıtlıyorlardı.

Kanıları sarsıldı; çünkü serçeler bostanları temizliyorlardı ama kirazları da yutuyorlardı. Baykuşlar böcekleri yiyordu, ama

aynı zamanda çok yararlı yarasaları da yiyorlardı; köstebekler salyangozları yiyorlardı ama toprağı da alt üst ediyorlardı. Kuşku duymadıkları bir şey varsa, o da tarıma zararlı olduklarına göre her türlü av hayvanını yok etmek gerektiğiydi.

Bir akşam, Faverges korusundan geçerken, bekçinin evinin önüne geldiler, Sorel yolun kıyısında, üç adamın arasında, elini kolunu sallayıp duruyordu.

Birincisi Dauphin adında bir ayakkabıcıydı, ufak, zayıf, sinsi suratlı bir adamdı. İkincisi, köylerde ayak işleri yapan Aubin baba, mavi bir pantalonla eski bir sarı redingot giymişti. Üçüncüsü, M. Marescot'nun uşağı Eugène, yargıçlarınkini andıran sakalıyla seçiliyordu.

Sorel onlara bir tuğlaya tuturulmuş ipek bir ipliğe bağlı, bakır telden bir ilmek gösteriyordu, bu tuzağı ayakkabıcının kurduğunu görmüştü.

"Tanıksınız, değil mi?"

Eugène onaylarcasına çenesini önüne eğdi, Aubin baba da:

"Siz öyle dediğinize göre," diye yanıtladı.

Sorel'in tepesini attırtan, evinin yakınlarına tuzak kurma yüzsüzlüğünün gösterilmiş olmasıydı, uyanık burada bundan kuşkulanılmayacağını sanmıştı.

Dauphin ağlamaklı bir yüz takındı:

"Ayağıma takılmıştı, hatta koparmaya çalışıyordum," dedi.

Hâlâ suçluyor, kızıyorlardı, çok mutsuzdu.

Sorel, ona yanıt bile vermeden, bir tutanak yazmak üzere cebinden bir defter, kalem ve mürekkep çıkarmıştı.

"Hayır, yok öyle şey!" dedi Pécuchet.

Bouvard da:

"Bırakın onu, iyi adamdır," diye ekledi.

"O mu? yasak avcılık yapıyor!"

"Öyle olsa ne olurmuş?"

Sonra yasak avcılığı savunmaya giriştiler: bir kez, tavşanların yeni sürgünleri kemirdiği, tahıllara zarar verdiği bilinen bir şeydi, belki çulluk...

"Beni rahat bırakın!"

Bekçi dişlerini sıkarak yazıyordu.

"Ne inat!" diye mırıldandı Bouvard.

"Bir sözcük daha söylerseniz jandarmaları getirtirim!"

"Çok kaba bir adamsınız!" dedi Pécuchet.

Sorel:

"Siz de pek matah değilsiniz," diye yanıtladı.

Bouvard kendinden geçerek bekçiyi odun, çam yarması diye niteledi. Bu arada Eugène: "Yeter! yeter! yasaya saygı gösterelim!" diye yineliyor, Aubin babaysa üç adım ötelerinde bir taşın üstüne oturmuş, sızlanıp duruyordu.

Bu gürültülerden işkillenen köpekler kulübelerinden çıktılar, parmaklıkların ardından köz gibi gözbebekleri, kara burunları görünüyor, oraya buraya koşarak tüyler ürpertici bir biçimde havlıyorlardı.

"Kafamı bozmayın, yoksa bacaklarınıza salıveririm," diye bağırdı efendileri.

İki dost uzaklaştı, ama ilerlemeyi, uygarlığı savundukları için hoşnuttular.

Hemen ertesi gün, bekçiye hakaret nedeniyle ve yüz frank tazminat ödeme istemiyle sulh ceza mahkemesine çıkmak üzere bir çağrı aldılar; "yasaya aykırı davranışları nedeniyle savcılığın itiraz hakkı saklı," masraf altı frank yetmiş beş santimdi, çağrı Tiercelin imzasını taşıyordu.

Savcılık da nerden çıkmıştı? Başları döndü; sonra,yatışınca,savunmalarını hazırladılar.

Belirtilen günde, Bouvard ile Pécuchet belediyeye bir saat önceden gittiler. Hiç kimse yoktu; oval bir masanın çevresine iskemleler ve üç koltuk yerleştirilmişti, duvarda soba için bir girinti açılmıştı, bir ayaklık üzerinde, imparatorun büstü hepsine yukardan bakıyordu.

Dolaşa dolaşa ambara kadar gittiler, burada bir yangın pompası, birkaç bayrak, bir köşede de başka alçı büstler duruyordu: taçsız olarak büyük Napoléon, apoletli bir frak giymiş XVIII. Louis, sarkık yanağından tanınan X. Charles, yay gibi kaşları ve piramit biçimi saçlarıyla Louis-Philippe; eğik çatı nerdeyse ensesine değiyordu; hepsi de sinek pislikleri ve toz içindeydi. Bu görüntü bouvard ile Pécuchet'nin keyfini kaçırdı. Büyük salona döndükle-

rinde hükümetlere acıyorlardı.

Sorel'le kır bekçisini buldular burada, birinin kolunda nişanı, ötekinin bir kepi vardı. Süpürme kusuru, köpeğini başıboş bırakma, arabada fener bulundurmama ve ayin sırasında meyhanesini açık tutma suçlarından sanık on on iki kişi söyleşiyordu.

En sonunda, kara serjden bir cübbe, yuvarlak bir başlık ve kolda bir kadifeyle donanmış olarak Coulon göründü. Zabıt kâtibi sola, göğsünde nişan kurdelasıyla belediye başkanı sağa oturdu, kısa bir süre sonra da Sorel'in Bouvard ile Pécuchet'ye karşı davasına geçildi.

Chavignolles (Calvados)'da oda uşağı Louis-Martial-Eugène Lenepveur tanık konumundan yararlanarak konuya yabancı bir yığın şey sayıp döktü.

Gündelikçi Nicolas-Juste Aubin hem Sorel'i kızdırmaktan, hem de bu beylere zarar vermekten korkuyordu; kaba sözler işitmişti, ancak kuşkuluydu; sağırlığını öne sürdü.

Sulh yargıcı onu oturttu, sonra, bekçiye:

"İfadelerinizde ısrar ediyor musunuz?" diye sordu.

"Elbette."

Bouvard, Sorel'e hakaret etmediğini, ancak, yasak avcıdan yana çıkarak, kırlarımızın çıkarını savunduğunu ileri sürdü; derebeylerinin aşırılıklarını, büyük beyzadelerin yıkıcı avlarını anımsattı.

"Olabilir! yasak..."

"Bir dakika!" diye atıldı Pécuchet. "Yasak, suç ve cürüm sözcüklerinin bir değeri yoktur. Böylece cezalandırılacak edimlerin bir sınıflamasını yapmak, saymaca bir temele dayanmaktır; yurttaşa "Siz edimlerinizin değerine kulak asmayın, bunu ancak iktidarın cezası belirler", demekle birdir. Ayrıca Ceza Yasası da saçma ve ilkeden yoksun görünüyor bana."

Coulon:

"Olabilir," diye yanıtladı.

Yargısını bildirecekti; ama savcı görevi yapan Foureau ayağa kalktı. Bekçiye görevini uygularken hakaret edilmişti. Mülke saygı gösterilmedi mi her şey elden gitmiş demekti.

"Kısacası, sayın sulh yargıcından en yüksek cezayı vermesini rica ediyoruz."

Ceza Sorel'e tazminat olarak on franktı.

"Bravo!" diye haykırdı Bouvard.

Coulon daha bitirmemişti:

"Ayrıca savcının öne sürdüğü yasağa aykırı davranıştan da beş frank ceza veriyorum."

Pécuchet dinleyicilere döndü:

"Ceza zengin için bir hiç, yoksul için bir yıkımdır. Bana hiç mi hiç dokunmaz."

Mahkemeyle alay eder gibiydi.

Coulon:

"Doğrusu ya, böyle kafalı insanlar..." diye başladı.

"Yasa sizi kafalı olmaktan kurtarıyor," diye yanıtladı Pécuchet. "Sulh yargıcı ömür boyu görev yapıyor, oysa yüksek mahkeme yargıcının ancak yetmiş beş yaşına kadar görev yapabileceği düşünülüyor, asliye yargıcıysa yetmişinde yeteneğini yitiriyor."

Ama Foureau'nun bir işareti üzerine Placquevent ilerledi. Karşı çıktılar.

"Ah! sınavla atansaydınız!"

"Ya da genel kurulca."

"Ya da ciddi bir dizelgeye göre bir yargıcılar kurulunca!"

Placquevent onları dışarıya doğru iteklemeye başlamıştı; bu bayağılık yoluyla göze gireceklerini sanan öteki sanıkların yuhaları arasında dışarıya çıktılar.

Akşam, öfkelerini dökmek üzere Beljambe'ın dükkânına gittiler; önde gelen kişiler saat ona doğru ayrıldıklarından kahve boştu. Lamba kısılmıştı, duvarlar ve tezgâh bir sis içinde görünüyordu.

Birden bir kadın geldi.

Mélie'ydi.

Heyecanlanmış gibi görünmedi; iki bira doldurdu. Pécuchet'nin keyfi kaçmıştı, çabucak ayrıldı.

Bouvard yalnız döndü, belediye başkanına yönelik alaylarıyla birkaç kenteri eğlendirdi; bundan sonra meyhaneye sık sık uğramaya başladı.

Dauphin, altı hafta sonra, kanıt yokluğundan beraat etti. Ne utanç verici durum! Kendilerine karşı tanıklık ettiler diye bu tanık-

lardan kuşku duyuluyordu.

Maliyeden cezalarını ödemeleri gerektiği bildirilince öfkeleri sınır tanımadı artık. Bouvard mülke zararlı olduğu savıyla maliyeye saldırdı.

"Yanılıyorsunuz," dedi vergi memuru.

"Hadi canım! Yükümlülüğün bu denli ezici olmadığı vergi yöntemleri, daha iyi bir kadastro, ipotek düzeninde değişiklik istiyorum ben, tefecilik ayrıcalığını elinde tutan Fransa Bankası'nın kapatılmasını istiyorum."

Girbal onunla başa çıkacak güçte değildi, topluluğun gözünden düştü, bir daha görünmedi.

Bu arada, Bouvard hancının hoşuna gidiyordu; kalabalık çekiyor, müşterileri beklerken de hizmetçiyle içli dışlı konuşuyordu.

İlköğretim konusunda tuhaf görüşler attı ortaya. İnsan okuldan çıkınca hastalara bakabilmeli, bilimsel buluşları anlayabilmeli, sanatlarla ilgilenmeliydi. İzlencesinin gerekleri Petit'yle arasını açtı; askerlerin eğitim yapacak yerde sebze ekmekle daha iyi edeceklerini ileri sürerek yüzbaşıyı incitti.

Serbest pazar konusuna geçince, Pecuchet'yi de getirdi; bütün kış boyunca kahvede öfkeli bakışlar, küçümseyici davranışlar, aşağılama ve bağırmalar gırla gitti, masalara şişeleri hoplatan yumruklar indirildi.

Langlois ve öteki tacirler ulusal tecimi, iplikçi Oudet, kuyumcu Mathieu ulusal endüstriyi, toprak sahipleri ve çiftçiler ulusal tarımı savunuyor, her biri kendisi için büyük çoğunluk zararına ayrıcalıklar istiyordu. Bouvard ile Pécuchet'nin söylemi onları telaşlandırıyordu.

Uygulamayı bilmemekle, eşitleme ve aktöre dışına yönelmekle suçlanınca, şu üç kavramı geliştirdiler: soyadlarının yerine kütük numaraları getirilmeliydi; Fransızlar derecelendirilmeli, derecelerini koruyabilmeleri için zaman zaman sınavdan geçirilmeliydi; artık ceza da, ödül de verilmemeli, ama, bütün köylerde, gelecek kuşaklara geçecek olan defterler tutulmalıydı.

Dizgelerine herkes dudak büktü. Bu konuda Bayeux gazetesi için bir yazı hazırladılar, valiye bir yazı, Meclislere bir dilekçe, imparatora bir yazanak yolladılar.

Gazete yazılarını basmadı. Vali yanıt vermeye gönül indirmedi. Meclislerden ses çıkmadı, Tuileries sarayından uzun süre bir mektup beklediler. Peki, imparator neyle uğraşıyordu, kadınlarla mı?

Foureau, vali adına, daha ölçülü davranmalarını öğütledi.

Vali de, vali yardımcısı da, valilik danışmanları da, hatta danıştay da vız gelirdi onlara. Yönetim adaleti bir canavarlıktı, çünkü bu yönetim kayırmalar ve tehditlerle memurları adaletsiz bir biçimde yönetmekteydi. Kısacası rahatsız edici olmaya başlıyorlardı, bucağın ileri gelenleri Beljambe'a bu iki adamı kahvesine almamasını söylediler.

Bouvard ile Pécuchet o zaman hemşerilerinin gözlerini kamaştıracak bir işle parlamak için yanıp tutuşmaya başladılar, ama Chavignolles'u güzelleştirme tasarısından başka bir şey bulamadılar.

Evlerin dörtte üçü yıkılacak, bucağın ortasına anıtsal bir meydan, Falaise yanına bir düşkünler yurdu, Caen yolu üzerine mezbahalar, "Pas de la Vaque"'a çokrenkli bir roman kilisesi yapılacaktı.

Pécuchet Çin mürekkebiyle bir çizim gerçekleştirdi, koruları sarıya, yapıları kırmızıya,çayırları yeşile boyamayı da unutmadı, çünkü ülküsel Chavignolles tabloları düşlerinde bile yakasını bırakmıyordu; dönüp duruyordu yatağında.

Bir gece Bouvard bu yüzden uyandı.

"Bir yerin mi ağrıyor?" diye sordu.

Pécuchet:

"Haussmann* beni uyutmuyor," diye kekeledi.

Bu sıralarda Dumouchel'den bir mektup aldı, dostu Normandiya kıyılarında deniz banyolarının kaça çıkacağını soruyordu.

"Bir de onun deniz banyolarıyla mı uğraşacağız? Mektup yazacak zamanımız mı var bizim?" dedi.

Bir arazi ölçme zinciri, bir grafometre, bir düzeç, bir de pusula bulduktan sonra, başka incelemelere başladılar.

Onun bunun arazisine dalıveriyorlardı; kenterler bu iki ada-

* Paris'i güzelleştiren ünlü belediye başkanı. (Çeviren)

sula bulduktan sonra, başka incelemelere başladılar.

Onun bunun arazisine dalıveriyorlardı; kenterler bu iki adamın dikmeler diktiklerini görünce şaşırıp kalıyorlardı.

Bouvard ile Pécuchet,sakin sakin, arkadan gelecekleri haber veriyorlardı. İnsanlar kaygılandılar, çünkü ne de olsa yetkililer bunların görüşlerini benimseyebilirlerdi.

Kimi zaman kabaca kovuyorlardı onları.Victor duvarların üstünden atlıyor, bir işareti asmak için çatılara çıkıyor, iyi niyet, hatta belirli bir istek gösteriyordu.

Victorine'den de daha hoşnuttular.

Çamaşır ütülerken, ütüsünü tahtanın üzerinde tatlı bir sesle şarkılar mırıldanarak dolaştırıyor, ev işine ilgileniyordu. Bouvard'a bir takke dikti, pike dikişleri de Romiche'in övgüsünü kazandı.

Romiche çiftlikleri dolaşıp giysi onaran terzilerdendi. On beş gün evde kaldı.

Gözleri kırmızı kırmızı bir kamburdu, bedensel kusurunu güldürücü yaratılışıyla kapatıyordu. Efendiler dışardayken, gülünç öyküler anlatarak, dilini çenesine kadar uzatarak Marcel'le Victorine'i eğlendiriyor, vantrilog gösterisi yapıyor, han masrafından kurtulmak için de ekmek fırınında yatıyordu.

Bouvard bir sabah üşüdü, ateş yakmak için yonga almak üzere erkenden buraya geldi.

Gördüğü şey onu taş gibi dondurdu.

Sandığın kalıntıları ardında, bir şiltenin üstünde, Romiche'le Victorine birlikte uyuyorlardı.

Gözleri yarı aralık, yüzü hâlâ bir haz kasılmasıyla buruşmuş durumda, Romiche kolunu kızın beline dolamıştı, maymun eli gibi uzun olan öteki eliyle de dizini tutuyordu. Victorine sırtüstü yatmış, gülümsüyordu. Gömleğinin aralığından, kamburun okşayışlarının kırmızı lekeleriyle beneklenmiş çocuk göğsü görünmekteydi; sarı saçları dağılmıştı; şafağın aydınlığı solgun bir ışık yansıtıyordu üzerlerine.

Bouvard ilk anda göğsünün ortasına bir yumruk yemiş gibi olmuştu. Sonra utanç duygusu herhangi bir şey yapmasını önledi; acılı düşünceler üşüşüyordu beynine.

"Böylesine genç! mahvoldu! mahvoldu!"

Sonra gidip Pécuchet'yi uyandırdı, bir iki sözcükle her şeyi anlattı.

"Vay alçak!"

"Elimizden bir şey gelmez! Telaşlanma."

Uzun süre karşı karşıya oturup iç çektiler; Bouvard redingotsuz, kollarını göğsünde kavuşturmuş durumda; Pécuchet yatağının kıyısında, başında pamuk takkesi, ayakları çıplak.

Romiche işini bitirmişti, o gün gidecekti. Kurumlu bir biçimde, sessizce ödediler parasını.

Ama Feleğin oyunu bitmemişti.

Kısa bir süre sonra Marcel onları Victor'un odasına götürdü ve komodininin dibinde bir yirmi franklık gösterdi. Çocuk bu parayı bozdurmasını istemişti.

Nerden gelebilirdi bu para? Hırsızlıktan kuşkusuz! mühendislik gezileri sırasında çalmış olmalıydı. Ama geri vermek için kimden çaldığını bilmek gerekirdi, sorarlarsa da suç ortağıymış gibi görünürlerdi.

En sonunda, Victor'u çağırıp çekmecesini açmasını emrettiler; para artık yerinde değildi.

Oysa az önce elleriyle dokunmuşlardı bu paraya, Marcel de yalan söyleyemezdi.

Bu olay onu öylesine ayaklandırmıştı ki, Bouvard'a gelmiş bir mektubu sabahtan beri cebinde tutuyordu.

"Beyefendi,
M. Pécuchet'nin hasta olmasından korkarak, sizden..."

"İmza kimin?"

"Olympe DUMOUCHEL."

O ve kocası, en seçkin ve en gürültüsüz banyo yerinin Courseulles mü, Lagrune mü, Quistreham mı, yoksa Luc mü olduğunu öğrenmek istiyor, ulaşım olanaklarını, çamaşırcı ücretini, vb. soruyorlardı.

Böyle kendilerini rahatsız ettiği için Dumouchel'e kızdılar; sonra yorgunluk daha ağır bir cesaret kırıklığına gömdü onları.

Başlarına aldıkları bütün dertleri yeniden gözden geçirdiler; bunca ders, bunca önlem, bunca sıkıntı!

"Biz de kızı nerdeyse bir hanım, oğlanı bir ırgatbaşı yapmak istemiştik!"

"Ben düş kırıklığı diye buna derim!"

"Bu kız kötü çıktıysa, suç okuduklarında değil."

"Ben de oğlan dürüst olsun diye Cartouche'un yaşamöyküsünü öğretmiştim."

"Bir aileden, bir annenin bakımından yoksun oldukları için böyle oldu belki."

"Ben annelik ediyordum ya!" diye karşı çıktı Bouvard.

"Evet," dedi Pécuchet. "Ama aktöre duygusundan yoksun yaratılışlar vardır, eğitim hiç mi hiç etkimez bunlara."

"Evet, güzel şey şu eğitim!"

Öksüzler hiçbir işi bilmediklerinden, birer uşaklık arayacaklardı onlara; ondan sonra da, Tanrı'nın izniyle, bir daha karışmayacaklardı bu işe.

Bundan sonra *amcam* ve *dostum*, çocuklara yemeklerini mutfakta yedirttiler.

Ama kafalarının bir çalışmaya, yaşamlarının bir amaca gereksinimi vardı, çok geçmeden sıkıldılar.

Öte yandan, bir başarısızlık neyi kanıtlardı? Çocuklarda başarılamamış olan şey büyüklerde o denli zor olmayabilirdi. Yetişkinlere bir kurs açmayı tasarladılar.

Görüşlerini sergilemek için bir toplantı düzenlemeleri gerekirdi. Hanın büyük salonu da bu işi çok iyi görürdü.

Beljambe, başkan yardımcısı olarak, önce zor duruma düşmekten korktu, isteği geri çevirdi, daha sonra, bu işten kazanç sağlayabileceğini düşünerek görüş değiştirdi ve hizmetçisi aracılığıyla durumu bildirdi. Bouvard, sevinç taşkınlığı içinde, hizmetçiyi iki yanağından öptü.

Belediye başkanı yoktu; öteki yardımcı, M.Marescot, noterlik tüm zamanını aldığından, toplantıyla pek ilgilenmeyecekti; kısacası, toplantı yapılacaktı, ve davullar toplantının gelecek pazara, sa-

at üçte yapılacağını bildirdi.

Ne giyeceklerini toplantıya bir gün kala düşündüler ancak.

Pécuchet, bereket versin, kadife yakalı eski bir tören giysisini, iki ak kravatı ve kara eldivenlerini saklamıştı. Bouvard mavi redingotunu, nankin yeleğini, kunduz derisinden kunduralarını giydi; köyün içinden geçerken yürekleri güm güm çarpıyordu.

FLAUBERT'İN MÜSVETTESİ BURDA BİTİYOR

Kâğıtları arasında bulunan plandan yapıtın sonucunu belirten bir parçayı aşağıda yayımlıyoruz.

PLAN

KONFERANS

Han, - birinci katta çıkıntılı bir balkonla iki yan koridor, - dipte ana bölüm, - giriş katında kahve, yemek odası, bilardo, kapılar ve pencereler açık.

Dinleyici kitlesi: kasabanın önde gelenleri, halktan insanlar.

Bouvard: "Önce tasarımızın yararlılığını kanıtlayacağız, çalışmalarımız bize konuşma hakkını vermektedir."

Pécuchet'nin söylevi, bilgiççe.

Hükümetin ve yönetimin saçmalıkları, -vergilerin fazlalığı, yapılacak iki kısıntı: ordu ve din bütçelerinin kaldırılması.

Dinsizlikle suçlanır.

Tam tersine, ama dinde yenilik yapmak gereklidir.

Foureau gelir, topluluğu dağıtmak ister.

Bouvard baykuşlar için ödediği budalaca özendirme ödüllerini anımsatarak dinleyicileri ona güldürür. -Karşı görüş: "Bitkilere zararlı hayvanları yoketmek gerekiyorsa, sığırları da yoketmek gerekir, onlar da ot yer."

Foureau çıkıp gider.

Bouvard'ın söylevi, senli benli.

Önyargılar: papazların evlenmemesi, eşaldatmanın önemsizliği, - kadının kurtuluşu: Kulağındaki küpeler eski tutsaklığının göstergesidir. - Erkekler harası.

Öğrencilerinin kötü davranışlarını Bouvard ile Pécuchet'nin başına kakarlar. -Öyleyse ne diye bir kürek mahkûmunun çocuklarını evlat edindiler?

Yeniden saygınlık kazandırma kuramı. -Touache'la aynı sofrada yemek yiyebilirler.

Foureau gene gelir,Bouvard'dan öç almak için Chavignolles'da bir genelev açılması konusunda belediye kuruluna yazdığı bir dilekçeyi okur. -(Robin'in gerekçeleri.)

Oturum büyük bir gürültü içinde sona erer.

Evlerine dönerken, Foureau'nun uşağının Falaise yolunda son hızla at koşturduğunu görürler.

Çok yorgun durumda yatarlar, çevrelerinde yarattıkları kin duygularını uslarına bile getirmezler, -papazın, hekimin, belediye başkanının, Marescot'nun, halkın, herkesin onlara kızma nedenleri açıklanacak.

Ertesi gün, öğle yemeğinde, gene toplantıdan sözederler.

Pécuchet insanlığın geleceğini karanlık görmektedir:

Çağdaş insan küçülmüş, bir makina olmuştur.

İnsan türünün son aşaması (Buchner, I,11).

Barışın olanaksızlığı (aynı yapıt).

Aşırı bireycilik ve Bilim'in saçmalaması nedeniyle barbarlık. Üç varsayım: 1) kamutanrıcı köktencilik geçmişle her türlü bağı koparacak ve bunu insandışı zorbalık izleyecektir; 2) tanrıcı saltçılık utkuya ulaşırsa, insanların Reform'dan bu yana alıştıkları özgürcülük yıkılır, her şey altüst olur; 3) 89'dan beri varolan sarsıntılar iki çıkış arasında aynı biçimde sürerse, bu dalgalanmalar kendi güçleriyle bizi de sürükleyeceklerdir.

Ülkü, din, aktöre kalmayacaktır.

Amerika dünyayı fethedecektir.

Yazının geleceği.

Evrensel hödüklük. Her şey uçsuz bucaksız bir işçi cümbüşü olacaktır yalnızca.

Isının kesilmesiyle dünyanın sonu.

Bouvard İnsanlığın geleceğini güzel görür. Çağdaş insan ilerlemektedir. Avrupa'yı Asya yeniden canlandıracaktır. Tarih'in yasası uygarlığın Doğu'dan Batı'ya gitmesi olduğundan, -Çin'in işlevi,- iki insanlık en sonunda kaynaşacaktır.

Gelecekteki buluşlar: yolculuk biçimleri. Balonlar. - Camlı denizaltı gemileri, -denizin çalkantısı ancak yüzeyde olduğundan, sürekli bir dinginlik içinde gidilecektir. - Okyanusun dibinde balıkların geçişi ve görünüm izlenecektir. -Hayvanların dize getirilmesi. -Bütün ekinler.

Yazın'ın geleceği (endüstri yazınının tersi).

Geleceğin bilimleri. -Manyetik gücün düzenlenmesi.

Paris bir kış, bahçesi olacaktır; bulvarlarda sıra sıra meyva ağaçları. Süzülmüş ve sıcak Seine nehri, -yapay değerli taş bolluğu, - yaldız savurganlığı, -evlerin aydınlatılması -ışık depo edilecektir, çünkü şeker, kimi yumuşakçaların eti, Bolonya fosforu gibi bu özelliği taşıyan cisimler vardır. Evlerin önyüzlerini fosforlu tözle badana etmek zorunlu olacak, ışınları sokakları aydınlatacak.

Gereksinimin ortadan kalkmasıyla kötülük de ortadan kalkacaktır. Felsefe bir din olacaktır.

Bütün halkların kaynaşması. Kitle bayramları.

Gökcisimlerine gidilecek, -ve dünya eskidiği zaman İnsanlık yıldızlara taşınacaktır.

O konuşmasını bitirir bitirmez: jandarmaların girişi.

Onları görünce, bulanık anılarının etkisiyle, çocukların kapıldığı büyük korku.

Marcel'in üzüntüsü.

Bouvard ile Pécuchet'nin telaşı. -Victor'u tutuklamak mı istiyorlar?

Jandarmalar bir tutuklama emri gösterirler.

Toplantıdır söz konusu. Dine, düzene saldırmakla, halkı ayaklanmaya kışkırtmakla, vb. suçlanmaktadırlar.

Birdenbire, bagajlarıyla, Bay ve Bayan Dumouchel'in girişi; deniz banyolarına gelmişlerdir. Dumouchel değişmemiştir, karısı gözlük takmakta ve manzum masallar yazmaktadır. -Apışıp kalmaları.

Belediye başkanı jandarmaların Bouvard ile Pécuchet'de olduklarını bildiğinden, onlara güvenerek içeriye girer.

Yetkenin ve kamuoyunun onlara karşı olduğunu görünce, Gorju durumdan yararlanmak istemiş, Foureau'ya eşlik etmiştir. İkisinin en zengininin Bouvard olduğunu düşünerek, onu eskiden Mélie'yi ayartmış ol-

makla suçlar. "Ben mi, asla!" Pécuchet titrer. "Hatta ona hastalık geçirmiş olmakla." Bouvard karşı çıkar. "Hiç değilse doğacak çocuğa bir aylık bağlasın, çünkü kızcağız gebe."

Bu ikinci suçlama da Bouvard'ın kahvedeki içli dışlılığına dayandırılır.

Yavaş yavaş kalabalık evi doldurur.

Barberou tecimiyle ilgili bir iş için kasabaya gelmiş, olup bitenleri az önce handa öğrenmiştir, o da birden çıkagelir.

Bouvard'ın suçlu olduğunu sanır, onu bir kenara çekip razı olmasını, bir aylık bağlamasını öğütler.

Hekim, kont, Reine, Madam Bordin, şemsiyesiyle Madam Marescot, öteki saygın kişiler gelir. Köyün oğlanları, parmaklıkların dışında, bağırıp çağırır, bahçeye taşlar atarlar. (Bahçe şimdi bakımlıdır, halk bahçeyi kıskanmaktadır.)

Foureau Bouvard ile Pécuchet'yi hapisaneye götürmek ister.

Barberou araya girer, onun gibi, Marescot, hekim ve kont da araya girerler, aşağılayıcı bir acımayla.

Tutuklama emrinin açıklanması. Vali yardımcısı, Foureau'nun mektubunu alınca, gözlerini korkutmak için bir tutuklama emri yollamıştır onlara, ama Marescot ile Faverges'e de mektup yazarak pişmanlık göstermeleri durumunda rahat bırakılmalarını söylemiştir.

Ortalık yatışır. Bouvard Mélie'ye bir aylık bağlayacaktır.

Çocukların yönetimi bu adamlara bırakılamaz. -Var güçleriyle karşı çıkarlar; ama, öksüzleri yasal olarak evlat edinmediklerinden, Foureau geri alır.

Çocuklar başkaldırtıcı bir duyarsızlık gösterirler.

Bouvard ile Pécuchet ağlar.

Bay ve bayan Dumouchel giderler.

Neye el attılarsa çökmüştür.

Yaşamda ilgilendikleri hiçbir şey kalmamıştır artık.

Her ikisinin de gizliden gizliye beslediği güzel düşünce. Düşüncelerini birbirlerinden gizlerler . -Zaman zaman, uslarına geldikçe, gülümser-

ler, en sonunda, düşüncelerini aynı anda açarlar birbirlerine: kopya etmek.

İki kapaklı bir yazı masası yapımı. - (Bunun için marangoza başvururlar. Gorju buluşlarını duymuştur, masayı kendisi yapmayı önerir. -Sandık anımsatılacak.)

Defterler, araçlar, sandarak, kazağı, vb. satın alınır.

Başlarlar kopya etmeye.

Gustave Flaubert

BİLİRBİLMEZLER

(BOUVARD İLE PÉCUCHET)

Bilirbilmezler (Bouvard ile Pécuchet), bilgisizliklerinden ve bönlüklerinden kaynaklanan sınırsız bir gözüpeklikle her konuya el atan iki arkadaştır; görünüşleri gibi tutumları ve tutkularıyla da gülünçtürler. Ama gülünçlükleri biraz da ele aldıkları yapıtların, karşılaştıkları kişi ve durumların gülünçlüğünden ileri gelir. Gerçekten de, *Flaubert*, onların serüveninde, döneminin bilimini, felsefesini, edebiyatını, politikasını gülünç düşürmeyi amaçlar. Kitabını yazmaya hazırlandığı günlerde, "En sonunda hıncımı dile getirecek, kinimi kusacak, saframı dökecek, öfkemi fışkırtacağım," demesi bundandır. Bunu da çok iyi başarır. Dilimize ilk çevirisini sunduğumuz bu roman, *Don Quichotte*'tan *Teneke Trampet*'e doğru uzanan çizgide, dünya romanının başdöndürücü doruklarından biridir.

Kapaktaki resim: MAGRITTE

KDV içindedir

ISBN 975.510.184-5